

Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Doktori értekezés

Novák Barnabás

Pécs 2018

Novák Barnabás

**A TERMINOLÓGIAI MUNKAFOLYAMAT A
MINŐSÉGI JOGALKOTÁSBAN**

**MAGYAR-OLASZ ÖSSZEHAISONLÍTÓ VIZSGÁLAT AZ
ALKOTMÁNYJOGI TERMINOLÓGIA TERÜLETÉN**

Doktori értekezés

Témavezetők

Dr. Drinóczi Tímea
egyetemi tanár, az MTA doktora

Dr. Fóris Ágota
habilitált egyetemi docens

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	10
1. A kutatás témája, célja és újszerűsége	10
2. Az értekezés tárgya, kutatási kérdései	14
3. Az értekezés vizsgálati módszerei és forrásai	18
4. Az értekezés felépítése	22
II. A jogtudomány és a terminológiatudomány kapcsolódási pontjai	26
1. Jog és nyelv kapcsolata	26
1.1. Jogalkotás a 21. században	26
1.2. Minőségi jogalkotás és a nyelvészet mint segédtudomány	29
1.3. A jogalkotás alapelvei, trendjei és a nyelvészet	31
1.4. A jogalkotás új trendjei	35
2. A jogszabályszerkesztő és a terminológus helye a jogszabályok létrehozásában – a jogszabály tervezés irányelvei	37
3. Társadalom, nyelv és jogbiztonság	39
3.1. Nemzeti szabályozás és nyelvi megformálás	39
3.2. Társadalmi és kulturális tényezők	41
3.3. A jogi szaknyelv	42
3.4. A terminus, terminológia és értelmezés jogi szempontból	46
3.5. A tudományos terminológia és a jogi értelmezés	47
4. Jogforrások és azok csoportosítása	49
5. A megfeleltetés módszerei jogi szövegek fordítása során	51
6. Együttműködés a jogtudományon és a terminológián belül	54
6.1. Gazdasági feltételek	54
6.2. Minőségi feltételek	54
6.3. Az együttműködés osztályozása	56
III. A nyelvi jogok kiteljesedése	57
1. A nyelvi jogok eszméje Európában	57
1.1. A nyelvi jogokat szabályozó főbb nemzetközi egyezmények	57
1.2. Az államok két csoportja a kisebbségi törekvések tükrében	59
2. Nyelvi jogok megvalósulása többnyelvű államok esetében	61
3. Svájc nyelvi kultúrája és berendezkedése	63
3.1. Svájc államszervezete és a hivatalos nyelvhasználat jogi keretei	63
3.2. A svájci kancelláriáról általában	65
3.3. Az államnyelv és a nemzeti nyelv kérdésköre	66
3.4. Az anyanyelvhasználatához való jog kérdésköre Svájcban	67
3.5. Intézményi keretek az egységes jogalkotás biztosítására több nyelv esetében	68

3.6. Alkotmányos rendelkezések a svájci nemzeti nyelveket illetően	70
3.7. Jogegyenlőség és jogbiztonság Svájcban	71
4. Dél-Tirol nyelvi kultúrája és berendezkedése	72
4.1. Történeti előzmények	72
4.2. Az első autonómia-statútum	74
4.3. A második autonómia-statútum	75
4.4. Trentino-Alto Adige régió nyelveinek jogi státusza	77
4.5. Kétnyelvűség és jogbiztonság Trentino-Alto Adige régióban	80
4.6. A nyelvhasználatra vonatkozó speciális rendelkezések	82
5. Nyelvi jogok a rendszerváltástól napjainkig Magyarországon	83
5.1. A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény	83
5.2. A kisebbségi törvény 2005. évi módosítása	86
5.3. A magyar nyelv és a nemzetiségi nyelvek helyzete az Alaptörvény után	87
6. Nyelvi jogok megvalósulása a magyar nyelv esetében	89
6.1. A magyar nyelv használatához való jog Szlovákiában	90
6.2. A magyar nyelv jogi helyzete Szlovákiában	91
6.3. Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről szóló alapszerződés	92
6.4. A 2009-es államtörvény módosítása a nyelvi kisebbségek tükrében	94
6.5. A szlovákiai magyar oktatásügy	98
7. Összefoglalás	99
IV. A terminológiaelmélet alkotmányjogi fordítás számára releváns alapfogalmai.....	101
1. A terminológiatudomány napjainkban	101
1.1. Terminológiai irányzatok napjainkban	102
1.2. A terminológia fogalma és csoportosítása	104
2. A terminográfia és terminológiamenedzsment	106
2.1. A terminográfia és a terminológiamenedzsment értelmezése	106
2.2. A terminus és fogalom kapcsolata	108
2.3. Terminus azonosítás	111
3. Definíció és ekvivalencia a terminológián belül	112
3.1. Az ekvivalencia csoportosítási lehetőségei	112
3.2. A definíciók csoportosítási lehetőségei	115
V. A terminológiai munka a Svájci Service Linguistiques Centraux – Section Terminologie Módszertana alapján.....	118
1. A terminológiai munka meghatározása a különböző szabványokban	118
2. A terminológiai munka	118
2.1. A terminológiai munka osztályozási lehetőségei	118
2.2. Szövegorientált és a doménorientált terminológiai munka	120

2.3. Deskriptív és preskriptív terminológiai munka	126
2.4. Összehasonlító terminológiai munka	131
VI. Az alkotmányos irányelvek egyes fogalmainak nyelvi megjelenítésével, értelmezésével kapcsolatos kérdések	135
1. Terminológiai rendszerek és nyelvek összekapcsolódása az alkotmányjogi rendszerek példáján	135
2. A vizsgálat bemutatása	137
2.1. A vizsgálat során alkalmazott korpusz bemutatása	137
2.2. A vizsgálat módszertana	138
2.3. A kutatás célja és hipotézisei	139
3. A vizsgált terminusok	139
3.1. Az Alaptörvény terminus	139
3.2. Az alapvető jogok biztosa terminus	142
3.3. Nemzeti Hitvallás terminus	144
3.4. Sarkalatos törvény terminus	146
3.5. Egészséges környezethez való jog	148
3.6. Nemzet közös öröksége	150
4. A bíróságok megnevezései	152
4.1. Kúria terminus	153
4.2. Ítéltábla terminus	156
4.3. Törvényszék terminus	159
4.4. Járásbíróság terminus	161
5. Következtetések	163
VII. A bolzanoi <i>bistro</i> olasz-német-ladin jogi terminológiai információs rendszer (Esettanulmány I)	166
1. A bolzanoi <i>bistro</i> olasz-német-ladin jogi terminológiai információs rendszer bemutatása	166
2. Bevezetés	166
3. Jog és terminológia	167
3.1. Vegyes Terminológiai Bizottság létrehozásának körülményei	168
3.2. A Vegyes Terminológiai Bizottság munkafázisai	169
4. A <i>bistro</i> terminológiai adatbázis bemutatása	171
4.1. A <i>bistro</i> létrehozásának történeti és technikai háttere	171
4.2. Az adatbázis nyitóoldala	172
4.3. A keresőablak használata	173
4.4. A terminográfiai cédula felépítésének bemutatása	174
5. Az adatbázis kiegészítő funkciói	175
5.1. A terminusfelismerő program (A term recognition tool)	175
5.2. CATEx (Computer Assisted Terminology Extraction)	175

5.3. CLE (Corpus ladino dell'Eur.Ac)	177
5.4. World wide web (www) keresőmotor	178
5.5. Key Word in Kontext (KWIC) funkció.....	179
6. A <i>bistro</i> használatának a tapasztalata a terminológus és a fordító szemszögéből.....	179
6. Következtetések	180
VIII. A TermDat avagy egy svájci jogi-közigazgatási terminológiai adatbank tanulságai (Esettanulmány II)	183
1. Bevezetés.....	183
2. A Svájci Szövetségi Kancellária Terminológiai Szekciója.....	183
2.1. A SLC-ST által biztosított képzésekről.....	184
2.1.1. Az olvasói jogosultsággal bíró felhasználóknak szóló rövid képzés	185
2.1.2. A szerkesztői jogosultsággal bíró felhasználóknak szóló képzés	185
3. A terminológiai adatbankról.....	186
3.1. A TermDat létrejötte, fejlesztése.....	186
3.2. A TermDat adatbank típusáról, szerkesztési elveiről és módszereiről.....	186
4. A TermDat terminográfiai cédulájának adatmezői	190
5. A terminológus és a szakember helye és együttműködése a terminológiai munkafolyamatban	192
6. A terminográfiai bejegyzések tartalmi elemzése	193
6.1. A keresési eredmények tartalmi és strukturális elemzése	196
7. Összegzés és következtetések	197
IX. Összefoglalás	199
A kutatás eredményeinek tézisekben való összefoglalása	204
Irodalomjegyzék.....	209
Források.....	225
Jogszabályok jegyzéke	228
Ábrák jegyzéke.....	233
Táblázatok jegyzéke.....	234
Terminográfiai cédulák	235
A témakörben publikált tanulmányok	249

I. Bevezetés

1. A kutatás témája, célja és újszerűsége

A kutatásom célja annak megállapítása, milyen szemléletmóddal, munkamódszerekkel, és modern, megbízható informatikai eszközökkel lehet az alkotmányjog doménjén belül a terminológiai, jogszabályszerkesztési és fordítási munkát segíteni, a minőségi jogalkotást elősegíteni. Az alkotmányjogon túl vannak olyan tudományterületek, amelyek ugyan elsősorban nem jogi jellegűek, eredményeik, munkamódszereik és elméleti hátterük felhasználása mégis nélkülözhetetlen az alkotmányjog területén, mint például a terminológiatudomány. Kutatásom középpontjába ezért az alkotmányjogot, a jogalkotást és a terminológiát, e három diszciplína szemléletmódját, módszereit és eszközeit helyezem. A három tudományterület egymásra vonatkoztatása elméleti és a gyakorlati oldalról egyaránt kínál megoldást a minőségi terminológiai előkészítés, a minőségi jogalkotás és ebből következően a minőségi fordítás biztosítására. Ezen belül céljaim közé tartozik a jogszabályszerkesztő, a terminológus és a szakember feladatainak és munkájuk kapcsolódási pontjainak feltérképezése és leírása. A terminológiai problémák azonosításához és megoldásához fontos a megfelelő eszközök alkalmazása, továbbá a szakemberekkel való konzultáció feltételének biztosítása. A nyelv és a jog kérdésköre, egymáshoz való viszonya a szociolingvisztika, a nyelvpolitika, a jogfilozófia és a jogtörténet alapvető témája.¹ Emellett a jogtudomány az (anya)nyelv kérdéskörét több szempontból értékeli és szabályozza: anyanyelv-használatához való jog, anyanyelven való joghozáférés, általános nyelvi jogok, a nyelv és identitás kérdése, a hivatalos, nemzeti és államnyelv fogalma, kisebbségi nyelvi jogok stb. Mindezen kérdéseket nemzeti és nemzetközi szintén, kollektív vagy egyéni jogokként azonosítva, homogén vagy heterogén nyelvi közegben, továbbá egy- vagy többnyelvű államok esetében egyaránt vizsgálják. Az anyanyelv a társadalmi érintkezés legáltalánosabb, az egyének közötti kommunikációs eszköze, a megismerés, a gondolkodás és az idegen nyelvek tanulásának alapeszköze, illetve az alapvető kommunikációs csatorna az egyén és az állam között.

A megváltozott és erősen informatizálódott körülmények között, a szakterületek fejlődésével párhuzamosan a terminológustól és a jogszabályszerkesztőtől, a jogi szövegek fordítóitól, illetve a többnyelvű jogi környezetben dolgozóktól is egyre gyorsabb, magasabb

¹ Vinnai Edina idesorolja még az alkalmazott nyelvészet egyik területként azonosított *igazságügyi nyelvészet* ("forensic linguistics") nevű irányzatot is, ami nyelvész szakértők bevonását jelenti a jogi eljárásokba, írott vagy beszélt szövegek elemzésére. Vö. Vinnai Edina: Az első „jog és nyelv” kutatás hazánkban. In: Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények. Miskolc, IX. évf. 2014/ 1. szám. 60-67. o.

színvonalú és szakszerűbb munkát várnak el. A három-négy évvel ezelőtti általános informatikai ismeretek már sok tekintetben elavultak. A terminológiai munka nemzetközi gyakorlatában sem kizárólag az anyanyelvi és idegen nyelvi, illetve az informatikai ismeretek fontosak, hanem a terminológusi képesítés és készség mellett egy szakterület megfelelő ismerete is elvárás (így például gazdasági-jogi, műszaki és tudományos, vagy orvosi szakismeretek). A napjainkban elérhető Terminológia mesterképzés,² Fordító-tolmács mesterképzések³ és fordítói szakirányú továbbképzések⁴ mindegyike ezen elvárásoknak megfelelő interkulturális ismereteket, a szükséges terminológiai és szakfordítói készségeket és képességeket, a szakma önálló végzéséhez szükséges gyakorlatot, valamint olyan informatikai ismereteket kíván átadni a jövő terminológusainak és fordítóinak, amelyek képessé teszik őket a fordítástámogató eszközök használatára és az adott szakterület által elvárt színvonalas terminológiai és fordítási munka elvégzésére. Az elmúlt években – a felgyorsult információcsere és technikai fejlődés következtében – a nyelvi közvetítők szerepe és a velük szemben támasztott követelmények jelentősen megváltoztak. E fejlődéshez alkalmazkodni kell, a modern kommunikációs eszközök által nyújtotta lehetőségeket ki kell használni. Napjaink információközlési folyamatát tekintve és azt a jog és terminológia területére vonatkoztatva megállapítható, hogy az elektronikus terminológiai adatbázisok, internetes szótárak és tudástárak, az online jogtárak száma folyamatosan nő, használatuk mindennaposá vált, minőségük és megbízhatósági szintjük magas, így biztosítva a naprakész információ elérését. Másik előnyként jegyezhető meg, hogy a korábban kizárólag nyomtatott formában terjesztett terminológiai gyűjtemények, szójegyzékek is elérhetővé váltak az internet segítségével. Így a kisebb vagy elszigetelt témák is napvilágot láthatnak, az eredmények nyilvánosságra hozhatók. Hazánkban az elmúlt évtizedben kezdődött meg a modern terminológiai adatbázisok létrehozása és használata, azok oktatásba történő bevonása, igazodva így napjaink megváltozott igényeihez, megkönnyítve a fordítók és terminológusok tevékenységét. Az adatok célszerű tárolása és a felhasználó számára átlátható és hatékony módon való továbbítása felgyorsítja a terminológiai munkát és adatkezelést. Relevanciájuk egyfelől kezelésük egyszerűségében, azonnali elérhetőségükben, célzott keresési és javítási lehetőségükben, célspecifikus, alakítható tartalmukban érhető tetten. Másfelől az adott szakma és/vagy tudományág terminológiai egységesítésében, terminológiai rendezésében jelenik meg,

² Károli Gáspár Egyetem – Terminológia MA képzés <http://www.kre.hu/nyelveszet/index.php/terminologia>

³ DE-BTK, EKE-BTK, ELTE-BTK, ME-BTK, PE-MFTK, PPKE-BTK, SZTE-BTK
<https://www.felvi.hu/felveteli/szakok/fordito>

⁴ ELTE – Gazdasági és Jogi szakfordító és terminológus szakirányú továbbképzés
<http://www.elteftt.hu/hu/kepzesek/szakfordito-es-terminologus>

hiszen az adekvált tartalomnak köszönhetően elősegítik az egységes terminushasználatot. A többszintű alkotmányos jogi környezet, a globalizáció, az alapjogok egyre erőteljesebb megjelenése és érvényesítésének követelése, a mindezzel járó megnövekedett fordítási igény és a fordítási minőséggel szemben támasztott magas követelmény együttesen indokolja ezeknek az eszközöknek a tudományos vizsgálatát, részletes leírását, az oktatásba történő bevonását és használatuk oktatását. Ehhez elsődlegesen a nemzetközi és a már meglévő hazai szakirodalom részletes leírása, a szokásos terminográfiai munkamódszerek összevető vizsgálata szükséges, a kutatási eredmények minél szélesebb körben való közzététele és megismertetése mellett. Ezen leírások és összehasonlító munkák nélkül nehéz a rendelkezésre álló eredmények gyakorlati hasznosítása, esetleges átültetése.

Magyarország új Alaptörvényének 2012. január 1-ei hatályba lépésével tartalmi változások mentek végbe, amelyek még hangsúlyosabbá tették az egy-, illetve többnyelvű terminológiai munkák fontosságát. Az Alaptörvény fordítási folyamata során és azt követően is számos terminológiai kérdés merül fel, amelyek egyúttal rámutatnak a jogág hazai terminológiai rendszerezésének lehetőségeire, az Alaptörvény hivatalos fordításai terminológiai alapú feldolgozásának szükségességére. Vizsgálataimban a magyar forrásnyelvű és olasz célnyelvű szövegeket használok vizsgálati korpuszként. Adott tudományág terminológiai rendszerezése és harmonizációja több szempontból is fontos lehet. A pontosan kidolgozott és folyamatosan karbantartott terminológiai rendszer hozzájárul a hatékony és egyértelmű információközléshez, javítja a tudományág érthetőségét és nyelvi minőségét, nyelvi szintjének megítélését, csökkenti a fogalomértelmezési és terminushasználati kérdésekre fordítandó időt, továbbá elősegíti a konzekvens és egységes terminushasználatot.⁵

Mindez – általánosságban is - a minőségi jogalkotás területén egységes fogalomhasználatot eredményezhet a különféle – eltérő nyelvű – jogrendszerek között. Különösen az egységes jogi térben, ahol a jogbiztonság elvét valósítja meg főként azzal, hogy kiküszöböli az egyes terminusok esetleges eltérő jelentéséből és értelmezéséből fakadó jogilag is releváns problémákat.⁶ Ha nincs megfelelő, jogilag is elfogadott és kidolgozott terminológiai rendszer,

⁵ Novák Barnabás: Magyarország új Alaptörvényének olasz nyelvű fordítása közben felmerülő terminológiai kérdések. In: Várad Tamás (szerk.): AlkNyelvDok7. Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet témaköréből. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest 2013. 159-167. o.
<http://www.nytd.hu/alknyelvdok13/proceedings13/proceedings13.pdf>

⁶ Vö. Castillo, Manuel Torrellas: Quelques spécificités terminologiques et traductionnelles du corpus de l'acquis communautaires. In: Catherine Resche (ed.): Terminologie et domaines spécialisés. Classique Garnier, Paris 2015

a jogi szövegek (félre)fordítása során eltérő szabályozási eredményeket kaphatunk, ami a jogalkotó eredeti szándékának nem felel meg, vagy azt nem tükrözi teljes egészében.⁷ Az írott jogi szöveg alkalmazásával pedig a helyzet rosszabbodhat. A dolgozat nem általában a jogalkotástan-fordítás-terminológia háromszögében mozog, mivel az túl tág lenne, hanem leszűkíti a kutatást az Alaptörvényre. Mindazonáltal a kutatás eredményeiből ezekre vonatkozó általánosabb következtetések is levonhatóak.

A fentiek tükrében tehát érdemes – legalább érintőlegesen – foglalkozni az alkotmányértelmezéssel is, amely az alkotmány jelentéstartalmának a feltárását, pontosítását, konkretizálását, fejlesztését jelenti.⁸ Az alkotmányértelmezés a jogi norma valódi és konkrét teljes tartalmának feltárására irányuló tudatos tevékenység, amely során alkalmazható a jogelméleti módszer, az alkotmánytani, alkotmányjogi vagy éppen a jogalkotástani megközelítés, vagy ezen megközelítések kombinációja.⁹ Mint ahogy a terminológián belül, úgy az alkotmányértelmezésen belül is több módszer létezik. Így beszélhetünk *nyelvtani-logikai értelmezésről* (*textualizmus*); *interpretivizmusról*, amely az alkotmányozó eredeti szándékára koncentrál, vagyis azt a jelentést adja a szövegnek; *kontextuális értelmezésről*, amely az alkotmányt logikai egységnek fogja fel, és azt annak más rendelkezéseivel, annak egészével összhangban értelmezi, *norma célja szerinti vagy ún. teleologikus értelmezésről*, amely az értelmezést az alkotmány célja szerint közelíti meg, probléma-megoldás kérdéskört középpontba helyezve; továbbá *történeti értelmezést*, *precedens alapú értelmezést* és *összehasonlító (komparatív) értelmezést* is.¹⁰

Az alkotmányértelmezés módszerei tehát hasonlítanak a terminológia alapvető munkamódszereire. Így beszélhetünk szövegorientált és doménorientált, deskriptív és preskriptív, egy- és többnyelvű, valamint összehasonlító terminológiai munkáról. Korlátként azonosíthatjuk mind az alkotmányjog, mind a terminológia szempontjából a szöveg kötöttségét, specifikus célját és funkcióját, a szövegben fellelhető nyelvi és jogi logikai kapcsolatok feltárásának nehézségét és a fogalmi rendszer részletes leírását. Ehhez társul még az Alaptörvény sajátos jogerejéből következő értelmezési követelmény, amely kimondja, hogy

125-144. o., amelyben részletesen foglalkozik az európai uniós jogi szövegek terminológiai problémáival, spanyol-angol nyelv viszonylatában.

⁷ Erről lásd részletesen: Drinóczi Tímea – Petrétei József: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004. 177-183. o. *A jogalkotási probléma felismerése és definiálása*. Meglátásom szerint e terminológiai probléma felismerése és mint problémaimpulzus azonosítása, a jogalkotási problémák közé sorolható kiegészítve így azokat.

⁸ Petrétei József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus, Budapest–Pécs 2009. 119. o.

⁹ Drinóczi Tímea: Többszintű alkotmányosság működésben – alkotmányos párbeszéd Magyarországon. Akadémiai doktori értekezés. 2017. 48-52. o. V. fejezet: Az alkotmányos párbeszéd-elméletek mint jogtudományi kutatási témák és modellek http://real-d.mtak.hu/863/7/dc_1051_15_doktori_mu.pdf

¹⁰ Vö. Petrétei József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus, Budapest–Pécs 2009. 118-138. o.

minden alkotmányi normát úgy kell értelmezni, hogy az összeegyeztethető legyen az alkotmány alapvető elveivel, értékeivel, illetve az alkotmányjogi ellentmondások elkerülhetőek legyenek.¹¹ Ezen kritériumokat a terminológusnak, jogszabályszerkesztőnek és alkotmányjogásznak a sikeres jogi tartalom közlése érdekében egyszerre kell érvényre juttatnia.

2. Az értekezés tárgya, kutatási kérdései

Napjaink információalapú társadalma által életre hívott új életviszonyok és a jogászai munkát támogatni hivatott új informatikai eszközök és szoftverek hatásának vizsgálata számos jogterület képviselőinek aktuális kutatási tárgya.¹² Egy-egy terület részletes kibontása során szükségszerűen merül fel az igény más tudományterületek módszerének, vizsgálati szempontjainak és elméleti alapjainak segítségül vételére. A *nyelv és jog*, a *nyelvi jog*, újabban *nyelvjog*¹³ és a hozzá szükségszerűen tapadó *anyanyelven való joghozáférés* biztosításának kutatási területe igen szerteágazó. Számos egyéb tudományágon belül – politikatudomány¹⁴, terminológia¹⁵, szociolingvisztika¹⁶, fordítástudomány¹⁷ – születnek kiemelt fontosságú kutatási eredmények ezeken a területeken. A nemzeti identitás kialakítását befolyásoló tényezők meghatározása és szabályozása – mint például az anyanyelv-használatához való jog, az iskoláztatás vagy a közigazgatás nyelve, a nemzetiségekkel kapcsolatos egyéni és kollektív

¹¹ Vö. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Mire lehet alkotmányjogi panaszt alapítani? A jogvédelem alapjául szolgáló alaptörvényellenesség és az Alaptörvényben biztosított jog fogalma. MTA Law Working Papers 2017/25. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2017_25_Csink_Frochlich.pdf

¹² Vö. Zódi Zsolt: Jogi adatbázisok és jogi forráskutatás: Gépek a jogban. Gondolat Kiadó, Budapest 2012; Csáki Gyula Balázs: A jogi informatika alapjai. Bótor Kiadó, Miskolc 2004; Farkas Henrietta Regina: Közszolgáltatások a digitális világban, avagy az elektronizálódás hatásai a bírászkodásra. In: Infokommunikáció és jog. 2016/65. szám; valamint az Istituto di Teoria e Tecniche dell'Informazione Giuridica olasz kutatóintézet – *Rivista Informatica e diritto* című folyóirata; a francia *Terminal - technologie de l'information culture société* című folyóirat és a francia *Revue du Droit des Technologies de l'Information*; illetve a legelső francia *jog és informatika* tanulmányokat összefoglaló folyóirat az *Expertises des systèmes d'information: le mensuel du droit de l'informatique et du multimédia*.

¹³ Andrassy György: A magyar nyelv és a magyar nyelvűközösség jogi helyzete. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): A magyar nyelv jelene és jövője. Gondolat Kiadó, Budapest 2017. 64. o.

¹⁴ Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt (szerk.): Szövegátalakítások a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2000; Mihailovics Árpád: Politikai és diplomáciai nyelvhasználat/Langage politique et diplomatique. Pannon Egyetem, Veszprém 2006

¹⁵ Vö. Sandrini, Peter: Legal Terminology. Some Aspects for a New Methodology. In: Hermes Journal of Linguistics. 22. Aarhus School of Business. 1999/22. 101-112. o.; Sandrini, Peter: La terminologia giuridica: Difficoltà di traduzione e elementi per una metodologia specifica. In: Marx, Sonia (ed.): II. lessici settoriali a confronto. Unipress, Padova 1996. 57-73. o., valamint Tamás Dóra: Bevezetés a jogi terminológiába. A terminológus szemüvegén át. Eötvös Kiadó, Budapest 2017 http://www.eltereader.hu/media/2017/03/JogiTerminologia_READER_opt.pdf

¹⁶ Vö: Eades, Diana: Sociolinguistics and the Legal Process. Multilingual Matters, Bristol 2010; Vinnai Edina: Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása. Gondolat, Miskolc 2017

¹⁷ Vö. Megale, Fabrizio: Teorie della traduzione giuridica: Fra diritto comparato e Translation Studies (Theories on legal translation: between comparative law and Translation Studies). Editoriale, Napoli 2008; Bocquet, Claude: Pour une méthode de traduction juridique. Editions CB. Lausanne 1994

tapasztalatok – kiemelt szerepet töltenek be napjaink nemzetállami és politikai törekvéseiben. A nyelvpolitika, a nyelvi jogok biztosítása, az egyén és az állam nyelvi függésének meghatározása, ezen belül a hivatalos nemzeti vagy államnyelv(ek) megállapítása és azok folyamatos karbantartása hagyományosan állami feladat. Meggyőződésem, hogy egy-egy jelenséget akkor tudunk igazán megérteni és részleteiben elemezni, ha azt a lehető legtöbb szempontból vizsgáljuk. Az alkotmányjogon és a jogalkotástanon belüli kutatásom esetében megállapítható, hogy a vizsgált nyelvi és terminológiai kérdések elsődlegesen a jogi szabályozás sajátosságaira vezethetőek vissza, de elemzésük szükségszerűen kötődik más tudományterületekhez, ezért az egyes terminusok vizsgálatát bizonyos mértékben elengedhetetlenül ki kellett terjeszteni a terminológiatudomány kérdéseire is. Első kutatási kérdésem átfogó jellegű. *Arra keresem a választ, hogy segít-e a terminológiatudomány a joghoz való hozzáférés biztosításában, a jogbiztonság előmozdításában? Ebből következően van-e a létjogosultsága a többnyelvű államok által már kifejlesztett és használt jogi terminológiai adatbázisoknak, azok állami szerepvállalás mellett történő magyar átvételének, a minőségi jogalkotás során történő alkalmazásuknak?*

A terminológiai adatbázisok készítését nemzetközi és európai szabványok határozzák meg, de nemzetenként eltérő, hogy milyen típusú adatbázisokat hoznak létre.¹⁸ A terminológiai adatbázisokra vonatkozó nemzeti előírások és szabályozások történeti, nyelvpolitikai stb. okokból való eltérése miatt voltaképp indokolt lenne napjaink összes nemzeti jogi terminológiai adatbázisát megvizsgálni, ez azonban meghaladná e doktori értekezés kereteit. Ennek okán a kutatás területi és jogtörténeti fókusza Európára összpontosul. Jelen érkezés keretein belül így két európai példát elemzek részletesen jogi és terminológiai szempontból: a svájci Szövetségi Kancellária *TermDat* és a bolzanoi (Olaszország) *bistro* terminológiai adatbázisát. A kutatás céljából egyenesen következik az elemzett adatbázisok modellezésének szükségessége, a terminológiai eljárások hazai implementálási lehetőségének és gyakorlati alkalmazásának megvizsgálása. Ebből következően kutatásom célja elsődlegesen a kevesebb ország (Svájc, Olaszország, Szlovákia és Magyarország) nyelvi, terminológiai és jogi szabályozásának történeti szempontú, a szabályozás változásait részletesen nyomon követő kritikai aspektusú, a fejlődési ívekre összpontosító alapos elemzése, mint több ország jelenlegi szabályozásának, terminológiai adatbázisainak áttekintése.

¹⁸ Tamás Dóra: Gazdasági szakszövegek fordításnak terminológiai kérdéseiről. ELTE BTK Fordító-tolmacsképző Tanszék, Budapest 2014. 99-100. o.

Mivel a nyelvjogi szabályozás a bemutatott példákban erősen kötődik a kisebbségvédelemhez, a kisebbségi nyelv szabad használatához és a nyelvi kisebbségek jogaihoz, így a vizsgálat során bizonyos mértékben szükségszerűen ki kellett terjeszteni a nyelvi jogok vizsgálatát a kisebbségi-nemzetiségi kérdésekre is. Mivel ez a kutatás velejárója, de nem célja, ezért ezzel kapcsolatos kutatási kérdést nem fogalmaztam meg.

Az anyanyelvhez való jog biztosítása és az anyanyelven való joghozáférés számos részterületet foglal magába: az előbbieken már említett kisebbségi nyelvi jogokon túl a nemzeti szinten megjelenő hivatalos nyelv intézményét, az államnyelv és a nemzeti nyelv, az idegen nyelvek tanulásának feltételeit, valamint az állampolgársággal kapcsolatos nyelvi kérdéseket és jogokat.

Az Alaptörvény nyelvhasználati és terminológiai színtere az állami nyelvpolitika legaktívabb működési területeként azonosítható, mivel az abban megfogalmazott jogalkotói elvárásokon keresztül tudja az állam a nyelvhasználat és nyelvi hozzáférés jogi pozícióját meghatározni és befolyásolni. Az anyanyelv kiemelt szerepet tölt be az egyén identitásának kialakításában, szocializációjában, valamint az egyén és a társadalom viszonyát szabályozó főbb kérdések meghatározásában. A magyar alkotmányjogi terminológia kérdéskörét, valamint a vizsgált három állam (Magyarország, Olaszország, Svájc) hatályos rendelkezéseit, a jogi szövegek létrehozására és közzétételére vonatkozó előírásokat a középpontba állítva megállapítható, hogy az erre irányuló vizsgálatok meglehetősen ritkák. Az ezzel összefüggő kutatási kérdésemet ezért az alábbiként határoztam meg: *Milyen anyanyelvi jogokat biztosítanak a vizsgált államok jogrendszerei saját állampolgáraik részére? Ezek miként jelennek a jogalkotás folyamatában és a jogszabályok megvalósítási és alkalmazási szintjében?*

A kutatás során kiemelt figyelmet fordítok az Alaptörvény nyelvezetére és magyar nyelvű terminológiájára, továbbá ennek olasz nyelvű fordítása közben jelentkező terminológiai kérdésekre. A vizsgálat jelentősége a jogértelmezés és a jogi ekvivalencia kérdéskörének vizsgálata során érhető tetten. Andrassy megállapítását alapul véve

„a modern állam és a modern jog eszméje voltaképpen nem egyéb, mint a jó, a helyes állami berendezkedésről, az igazságos politikai intézményekről és a helyes jogról alkotott modern elgondolások többé-kevésbé letisztult, kikristályosodott formája”.¹⁹

¹⁹ Andrassy György: Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra. PTE Európa Központ. Pécs 1998. 168. o.

Kérdésként merül fel a fordítások kapcsán ezen kiforrott szempontok átültetésének lehetősége, a jogi tartalom sikeres közlése, a helyes ekvivalencia szintek megtalálása, a nemzeti jogi berendezkedés által megteremtett társadalmi-gazdasági viszonyok más nyelven történő megjelenítése. A legfontosabb feladat ezért a forrásnyelvi állam – esetünkben Magyarország – jogi berendezkedésének tanulmányozása, és elsősorban annak eldöntése, hogy a jogfogalmak milyen módszerek segítségével adhatóak vissza más nyelven anélkül, hogy a jogi tartalom sérülne és a jogbiztonság csorbát szenvedne. Ez a jogterminológiai munka nem merülhet ki a forrás- és célnyelvi jogrendszerek leírásában majd összevetésében, a jogfogalmak összegyűjtésében és egyszerű megfeleltetésében, hanem mindenekelőtt ki kell terjednie az adott állam jogi berendezkedésének elemzésére, a jogfogalmak tisztázására, majd az elért eredmények mindenki számára elérhető közzétételére. Országonként eltérő a társadalom fejlettsége, más és más a jogi berendezkedés és hagyomány. Ha más a gazdasági, jogi, kulturális és közigazgatási környezet, akkor eltérő fogalmi rendszerek alakulhatnak ki, amely akár azonos nyelvek esetében is tetten érhető, mivel a terminológiai rendszerek nem nyelvhez, hanem országhoz kötődnek.²⁰ Éppen ezért az értekezésben terminológiai módszerrel elemzett példák kiválasztásakor a hivatalos nyelv intézménye által érintett legmagasabb nyelvhasználati szintet (törvényhozás, végrehajtás, igazságszolgáltatás) vettem alapul. Az Alaptörvény az állami nyelvpolitika legaktívabb működési területe és nyelvhasználati színtere, mivel annak szabályozásán keresztül tudja az állam bizonyos nyelvi pozícióját fenntartani, befolyásolni.

Utolsó kutatási kérdésem a nemzeti jogi berendezkedés kötöttségéből eredő terminológiai problémákra összpontosul. *Mi történik akkor, ha a fentebb leírt fogalmi megfeleltetés nem vezet sikerre, az elvégzett összehasonlítás eredményeként a fogalmak között jelentős eltérés mutatkozik? Miként biztosíthatjuk mégis a megfelelő minőségű és színvonalú fordítást és terminológiai megfeleltetést abban az esetben, ha a célnyelvi ország jogi és társadalmi-gazdasági rendszerében csak hasonló fogalom létezik?*

A megfogalmazott kutatási kérdésekkel, a részleteiben bemutatott fordítási példák és adatbázisok elemzésével a jogalkotó és az egyén között megvalósuló jogalkalmazás pozitív

²⁰ Fóris Ágota: A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márkus Anita (szerk.): Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. Budapest–Beregszász, 2011. 427. o.; és Tamás Dóra: Gazdasági szakszövegek fordításnak terminológiai kérdéseiről. ELTE BTK Fordító-tolmacsképző Tanszék, Budapest 2014. 142. o.

elemeire kívánok rámutatni, felhívom a figyelmet a helyes és következetes terminológiahasználat fontosságára, történjen az egy vagy akár több hivatalos nyelven is. A *hivatalos nyelv* világszerte elfogadott jogintézmény – bár vannak olyan államok, ahol az *államnyelv*, illetve a *nemzeti nyelv* terminust használják²¹ –, mint ahogy az is, hogy a többségi etnikum nyelve szinte minden országban hivatalos nyelv. Ebből következően a többségi etnikum tagjai számára az adott állam belső joga egy implicit módon elismert nyelvi jogot biztosít: „a többségi etnikum tagjainak joguk van ahhoz, hogy anyanyelvüket az ország hivatalos nyelveként használják.”²² A nemzetközi nyelvvédelem vizsgálatakor azonban azt látjuk, hogy a nemzetközi jog szinte csak a kisebbségi nyelveket és a kisebbségek tagjainak bizonyos nyelvi jogait részesíti védelemben, a többség vagy a többséghez tartozók nyelvi jogait nem érinti, azt az egyes államok belső jogára bízta.

E kettőség feloldásának szükségességével szembesülnek a többnyelvű államok, illetve azok az országok, amelyek területén nyelvi kisebbség(ek) él(nek). A kisebbségi nyelvi jogok elismerése természetesen nem hagyta érintetlenül az államok belső jogát sem. Ennek egyik hozadéka a többnyelvű, jogi terminológiai adatbázisok megjelenése az egyének nyelvi jogainak és anyanyelvhasználatuk biztosítása érdekében.

3. Az értekezés vizsgálati módszerei és forrásai

Amint arra Bartha²³ a nyelvtudomány, míg Nagy²⁴ és Zödi²⁵ a jogtudomány felől figyelmeztet, „a globalizáció, a transznacionalizmus és az elképesztő sebességgel fejlődő kommunikációs és egyéb technológiai újítások korában a kisebb vagy kevésbé használt nyelvek funkcionális hanyatlása korunkban nagyobb méreteket ölt, mint bármikor a történelem folyamán”. E megállapítást részben cáfolja, a technológiai és technikai fejlődés pozitív hatása, amely tetten érhető mind a kisebb beszélőközösségű, mind a kisebbségi nyelvek esetében – legyen szó egy vagy több nyelv viszonylatáról, együttéléséről. Ide sorolhatóak például az állami

²¹ Andrassy György: A magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jogi helyzete. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): A magyar nyelv jelene és jövője. Gondolt Kiadó, Budapest 2017. 65. o.

²² Andrassy György: Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra. PTE Európa Központ. Pécs 1998. 178. o.

²³ Bartha Csilla: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás. In: Nádor Orsolya– Szarka László (szerk.): Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003. 56. o.

²⁴ Nagy Noémi: Területi autonómiával rendelkező kisebbségek Spanyolországban – nyelvi jogi kitekintés. In: Szöllősi László (szerk.): Pro Scientia Aranyérmesek XI. Konferenciája. Pro Scientia Aranyérmesek Társasága, Budapest 2013. 289-293. o.

²⁵ Zödi Zsolt: Jogi adatbázisok és jogi forráskutatás: Gépek a jogban. Gondolat Kiadó, Budapest 2012. 12-14. o.

szerepvállalás mellett létrejövő terminológiai adatbázisok, és az általuk biztosított előnyök. Kutatásomban nagy hangsúlyt fektettem a jogszabályok tartalmi és terminológiai elemzésére, azok joggyakorlatban történő érvényesülésének bemutatására, másfelől a terminológiai adatbázisok tartalmi, szerkezeti, jogszabályokban és szabványokban megfogalmazott és vele szemben támasztott követelményeinek leírására. Nagyban támaszkodtam továbbá az informatika, valamint a terminológiatudomány általános és jogi vonatkozású, hazai és nemzetközi szakirodalmára.

Mindezek megalapozására a nyelv és jog kapcsolatának kibontásakor, a vele szorosan összefüggő nyelvi jogok érvényesülésének bemutatásakor, a jogértelmezés és alkotmányos jogösszehasonlítás alapelveinek részletes tanulmányozásakor az értekezés sok szempontból jogtörténeti és jogfilozófiai indíttatású, de felhasználja a hagyományos jogértelmezési megközelítés elméleti kereteit és módszertanát is. Az értekezés alapjaiban támaszkodik az alkotmányjog, a jogösszehasonlítás és a terminológia alapelveire, a nemzeti nyelvi jogok és az azokban megjelenő terminológiai kérdések elemzésére és értékelésére. E megközelítésnek köszönhetően az értekezés munkamódszere kiindulópontjában alkalmazza a sikeres jogalkotás által elvárt kritériumrendszert²⁶, illetve a terminológiakutatás tapasztalatait és eredményeit.²⁷ Ez a szemléletmód érhető tetten a források összeállításánál és elemzésénél is, amely alkotmányjogi, nyelvi és emberi jogi kérdésekre vonatkozó jogszabályok (alkotmányok, törvények, rendeletek, nemzetközi szerződések, javaslatok stb.), a vonatkozó jogi és terminológiai szakirodalom, illetve a jogalkalmazó (állami és tudományos) szervek joggyakorlatának elemző és értékelő feldolgozását jelenti.

Az értekezés központi kérdésköre a jogi terminológia vizsgálata; továbbá törekszik a terminológiai munkafolyamat modellezésére az olasz és a svájci példán keresztül. Ezért a feldolgozott források elsődlegesen magyar, olasz, francia és angol nyelvűek. A források

²⁶ Vö. Drinóczi Tímea – Petrétai József: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004; Drinóczi Tímea: Összehasonlító jogalkotástan: trendek és kihívások. In: Nochta Tibor és Monori Gábor (szerk.) Ius et Ars. Ünnepi tanulmányok Visegrád Antal professzor 65. születésnapja tiszteletére. Kódex nyomda. Pécs 2015. 159-178. o.; Drinóczi Tímea: Az alkotmányos párbeszéd. Jogtudományi alap kutatások 1. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest 2017

²⁷ Fóris Ágota: Van-e szükség magyar nyelvújításra napjainkban? A terminológia és a fordítás nyelvújítási vonatkozásai. In: Glossa Iuridica 2014 (1). 49-59. o.; Fóris Ágota: Osztályozási módszerek a terminológiában és ezek oktatási vonatkozásai. In: Szaknyelv és Szakfordítás - Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról. 2015. 27-34. o.; Fóris Ágota: A terminológia szerepe a többnyelvű Európában. In: Benő Attila – Fazakas Emese – Zsemlyei Borbála (szerk.): Többnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép-Európában. (MANYE XXVI). Erdélyi Múzeum Egyesület. Kolozsvár 2015. 25-34. o.; Tamás Dóra: Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis? In: Fordítástudomány. XIV. évf., 2012/1. szám; Tamás Dóra: Gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. ELTE BTK Fordító-tolmácsképző Tanszék, Budapest 2014; Tamás Dóra: A jogszabály terminus megfeleltetésének kihívásairól az Alaptörvény angol nyelvű fordításaiban. In: Jogi Fórum. 2017

kiválogatása során törekedtem egyfelől a vonatkozó jogszabályok összegyűjtése és osztályozására, másfelől az általános terminológiatudományi, nyelvészeti és informatikai publikációk és forrásgyűjteményekből való releváns írárok leválogatása. A magyar nyelvű nyomtatott jogi szótárak során a vizsgált országok esetében megállapítható, hogy míg a francia nyelven rendelkezésre álló *Magyar–francia–magyar jogi szótár*²⁸ alapvető segítséget nyújt a svájci jogi terminológia feldolgozása során is, addig olasz nyelven az egyetlen, 1912-ben megjelent *Magyar–Olasz jogi műszótár*²⁹ semmilyen viszonyítási alapot nem jelenthet a kutatást illetően. Éppen ezért a vizsgálatot a ma rendelkezésre álló köznyelvi *Magyar–olasz szótárral*³⁰, *Olasz–magyar szótárral*³¹, *Magyar értelmező kéziszótárral*,³² illetve a témában megjelent magyar és olasz nyelvű nyelvi és jogi vonatkozású tanulmányokkal, valamint rövidebb szöszedetek felhasználásával egészítettem ki. Olasz, francia és angol nyelvre terjesztettem ki a nyomtatott szótárak és szójegyzékek felkutatását, alapvetően támaszkodtam az Eur.Ac és a svájci Service Linguistique Centraux – Section Terminologie (továbbiakban: SLC-ST) gondozásában megjelent egy és többnyelvű szótárakra, terminológiai gyűjteményekre és belső anyagokra.³³ E szótárakat kiegészítettem továbbá a Giuffrè gondozásában megjelent *Dizionario giuridico italiano-francese, francese-italiano*³⁴ szótárral. Az online forráskutatás alapján – amely első fele a jogszabályok összeállítására koncentrált – megállapítható, hogy az értekezésben vizsgált országok mindegyike (Magyarország, Olaszország, Svájc) rendelkezik ingyenes, online elérhető hivatalos jogtárral (jogi archívummal)³⁵, amelyben nemcsak a hatályos, de – az akár több évtizede – hatályon kívül helyezett jogszabályok is elérhetőek. Az online szótárak során alapvetően az olasz Simone kiadó által üzemeltett <https://www.simone.it/newdiz/> online olasz egynyelvű jogi szótárra, illetve a két elemzett adatbázisra, a *bistro*-ra és a *TermDat*-ra támaszkodtam. A két adatbázis részletes elemzésének célja a hazai alkotmányjogi terminológia leírásának és feldolgozásának modellezése volt, összevetésükre ezért az értekezésben nem kerül sor.

²⁸ Bárdosi Vilmos – Trócsányi László: *Magyar–francia–magyar jogi szótár*. KJK Kerszöv. Budapest 2001

²⁹ Pauletig Alajos: *Magyar–olasz jogi műszótár*. Minerva, Fiume 1912

³⁰ Koltay-Kastner Jenő – Juhász Zsuzsanna: *Magyar–olasz szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2004

³¹ Herczeg Gyula – Juhász Zsuzsanna: *Olasz–magyar szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2001

³² Pusztai Ferenc (főszerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003

³³ SLC-ST: <https://www.bk.admin.ch/bk/fr/home/documentation/langues/termdat.html>

Eur.Ac: <http://eldit.eurac.edu/>; <http://www.eurac.edu/it/research/autonomies/commul/publications>;

³⁴ Tortora, Giovanni: *Dizionario giuridico italiano-francese, francese-italiano*. Giuffrè, Milano 2010

³⁵ Svájc – Recueil systématique du droit fédéral (RS): www.admin.ch/gov/fr/; Bolzano – LexBrowser: <http://lexbrowser.provinz.bz.it>; Trentino-Alto Adige – Biblioteca: <http://www.regione.taa.it/codice/ricerca.aspx>; Magyarország: <https://net.jogtar.hu/>

Magyarország tekintetében az Alaptörvény értelmezéséhez alapvetően az Alkotmánybíróság határozatait, és az Alaptörvény által felvetett, főbb kérdéskörökben megjelent értelmező tanulmányokat használtam. Az Alkotmány kommentárjának elemzése során annak tartalmára legutolsó 2010-es kiadása miatt nem támaszkodhattam, csakúgy mint a 2011. december 31-ig érvényben és hatályban lévő Alkotmányra, és ezt a határdátumot megelőző, az Alkotmánybíróság által kiadott határozatokra és joggyakorlatra sem, hiszen ezek egy a tartalmában és jogfelfogásában teljesen eltérő alkotmányra vonatkoznak. Ezt a hiányosságot az azóta megjelent hazai jogi szakmai kézikönyvek felhasználásával igyekeztem pótolni, a Velencei Bizottság eseti véleményeit is figyelembe véve. A nemzetközi szakirodalomból az említett Eur.Ac³⁶ és az SLC-ST³⁷ gondozásában megjelent kézikönyveket és publikációkat használtam elsődleges forrásként, kiegészítve azokat a nemzeti és egyes nemzetközi szervezetek testületeinek dokumentumaival és értelmezéseivel. Ezek együttes felhasználása és elemzése közvetlen iránymutatást nyújt az elemzett két adatbázis országainak nyelvi jogi jogalkotására és nemzeti terminológia gondozására vonatkozóan. A források feldolgozása során megállapítható, hogy míg Dél-Tirol és Svájc esetében a nyelvi jogokat és a terminológiát összekapcsoló bőséges és jól dokumentált szakirodalmat találunk, addig a magyar nyelvjogi és terminológiai témában sokkal kevesebb átfogó mű lelhető fel. Hazánkra inkább a két tudományág saját kutatási területen való maradása jellemző, amelyet a kutatók esetleg kisebb kitekintésekkel egészítenek ki. Ide sorolhatóak Drinóczi Tímea³⁸, Tamás Dóra³⁹, Nagy

³⁶ Vö. többek között: Chiocchetti, Elena – Voltmer, Leonhard (eds.): *Harmonising legal terminology*. Eurac Research, Bolzano 2008; Chiocchetti Elena – Voltmer Leonhard (eds.): *Normazione, armonizzazione e pianificazione linguistica*. Eurac Research, Bolzano 2008; Abel, Andrea – Stuflesser, Mathias – Voltmer Leonhard (eds.): *Aspects of multilingualism in european border regions*. Eurac research, Bolzano 2007; Abel, Andrea – Stuflesser Mathias – Putz, Magdalena (eds.): *Plurilinguismo in Europa = Multilingualism across Europe*. Eurac Research, Bolzano 2006; Mayer, Felix (ed.): *Linguistics and cognitive aspects, knowledge representation and computational linguistics, terminology, lexicography and didactics*. Eurac Research, Bolzano 2001

³⁷ SLC-ST: *Guide de rédaction de TermDat. Règles de saisie des fiches; Comment utiliser TermDat: Interrogation; Comment utiliser TermDat: Alimentation; Précis de technique législative; Aide-mémoire de rédaction législative*. A kézikönyvek és útmutatók online elérhetőek az SLC-ST oldalán: <https://www.bk.admin.ch/bk/fr/home/documentation>

³⁸ Drinóczi Tímea: *Minőségi jogalkotás és adminisztratív terhek csökkentése Európában. HVG-ORAC, Budapest 2010*; Drinóczi Tímea: *Összehasonlító jogalkotástan: trendek és kihívások*. In: Nochta Tibor és Monori Gábor (szerk.) *Ius et Ars. Ünnepi tanulmányok Visegrády Antal professzor 65. születésnapja tiszteletére*. Kódex nyomda, Pécs 2015. 159-178. o

³⁹ Tamás Dóra: *Gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről*. ELTE BTK Fordító-tolmácsképző Tanszék, Budapest 2014

Noémi⁴⁰, Dobos Csilla⁴¹, Szabó Miklós⁴², Vinnai Edina⁴³ főbb interdiszciplináris művei is, amelyek mindegyike a jog vagy a terminológia szempontjait előtérbe helyezve elemez egy-egy aktuális kérdéskört a jog-nyelv-terminológia vonatkozásában.

A kutatás során kiemelt figyelmet fordítottam a szakirodalomban hivatkozott jogszabályok összegyűjtésére, azok bemutatására, esetleges összevetésére. A doktori képzés alatt elnyert külföldi kutatói ösztöndíjaknak⁴⁴ köszönhetően volt alkalmam e jogszabályokat eredetiben elolvasni, a mindennapos munka folyamán való megjelenésüket és alkalmazásukat megfigyelni, a jogalkalmazók munkáját testközelből szemlélni és részleteiben átlátni. Ennek köszönhetően a jogszabályok értelmezése során felmerülő kérdésekre azonnal választ kaptam, míg a kutatás súlypontjai ennek megfelelően kerülhettek kijelölésre, lehetővé téve így egy szűkebb terület alapos elemzését. Az összegyűjtött szakirodalom és források elemzése együttesen tették lehetővé napjaink jogalkotási tendenciának leírását, az eljárásmodok és munkamódszerek felvázolását, a jogalkotói akarat gyakorlatba történő átültetésének főbb kihívásaira való rávilágítását, a jog- és a terminológiatudomány szakembereinek együttműködéséből megszülető pozitív elemek kiemelését, illetve a nyelvi jogok adatbázissal való támogatásának és biztosításának modellezését.

4. Az értekezés felépítése

Az értekezés kilenc fejezetből áll. A tartalomjegyzék és a bevezetés után az első fejezet a kutatás tárgyát és főbb kérdéseit tárgyalja, kitér a témaválasztás jelentőségére és újszerűségére. Ezt követően összefoglalásra kerülnek a kutatás módszerei és forrásai.

A második fejezet a téma szempontjából releváns nemzetközi és hazai jogalkotástani, alkotmányjogi és terminológiai szakirodalmat tekinti át. Rövid összefoglalást ad a jogtudomány

⁴⁰ Nagy Noémi: Nyelv, Hatalom, Jog: a nyelvi sokféleség szabályozásának megközelítéseiről. In: Pro Minoritate 2015/ősz

⁴¹ Dobos Csilla: A jogi szaknyelv és szakmai kommunikáció. In: Dobos, Csilla (szerk.): Szaknyelvi kommunikáció. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2010; Dobos Csilla: Nyelv és jog. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 2014.

⁴² Szabó Miklós: Kommunikáció általában és a jogban. Bíbor Kiadó, Miskolc 2002

⁴³ Vinnai Edina: Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása. Gondolat, Budapest 2017

⁴⁴ 2012. április 2-5. között a bolzanoi Európai Akadémia Istituto di Comunicazione Specialistica e Plurilinguismo-nál tett egyhetes kutatói ösztöndíj segítségével lehetőségem nyílt Dél-Tirol nyelvi jogszabályait jogászok és terminológusok segítségével elemezni, az Intézet terminológiai munkafolyamatát elméleti és gyakorlati szempontból megismerni. Elena Chiocchetti-nek külön köszönöm a részletes információkat és a kapott kézikönyveket, amelyek nagy segítséget nyújtottak jelen disszertáció elkészítéséhez.

2013. október 21-25. között Campus Hungary ösztöndíj elnyerésével lehetőségem nyílt a SLC-ST szervezésében megvalósuló *Méthodologie Terminologique* című egyhetes terminológiai továbbképzésen részt venni. Ez úton is köszönetemet fejezem ki Anne-Marie Gendron-nak, az SLC-ST francia terminológia osztályának vezetőjének és a teljes terminológiai osztálynak a kapott lehetőségért és a rengeteg segítségért a képzés során.

és a terminológiatudomány kapcsolódási pontjairól, ezen belül a jog és a terminológiatudomány szempontjából részletesen körüljár olyan alapvető fogalmakat, mint a jogalkotástan, a jogértelmezés és a jogalkotási eljárás. Kitér a jog és nyelv kapcsolatára, továbbá tisztázza a jogalkotás, a jogszabályszerkesztés főbb szakaszait, majd részletesen elemzi a minőségi jogalkotás és az alkalmazott nyelvészet mint segédtudomány kapcsolatát és szemléletbeli különbségeit. Kiemeli napjaink jogalkotási alapelveit, részletesen bemutatva a jogszabályszerkesztő, a terminológus és a szakember főbb feladatait. Röviden felvázolja a jogszabály-szövegezés és értelmezés kapcsolatát, kitér a jogi szaknyelv és terminológia sajátosságaira, illetve a jogbiztonság fontosságára.

A harmadik fejezet részletesen leírja Svájc, Dél-Tirol (Olaszország), Szlovákia és Magyarország nyelvi kultúráját és berendezkedését, előrevetítve a két esettanulmány nyelvi, jogi és terminológiai vonatkozásait. Elemzi továbbá Dél-Tirol, azon belül Bolzano tartomány, Svájc, Szlovákia és Magyarország államszervezetét és a hivatalos nyelvhasználat jogi kereteit, kitérve az alkotmányos rendelkezésekre. Dél-Tirol és Svájc esetében részletesen ismerteti a nyelvhasználati modellt és azok területi (kantonális valamint tartományi és regionális) hatáskörét a nyelvhasználat szabályozását illetően. Szlovákia és Magyarország esetében a *magyar nyelv* kisebbségi majd, mint többségi nyelv státusza kerül vizsgálatra, a hivatalos nyelvhasználatra vonatkozó nemzeti, államközi és nemzetközi jogszabályok és egyezmények ismertetésével. A politikai, demográfiai és ideológiai tényezők átfogó perspektívában értékelik továbbá a magyar nyelv helyzetét, a nyelvi jogok rendszerét és a problémák megoldásának lehetséges módozatait. A fejezet lezárásában a változó jogi tartalmat figyelembe véve meghatározásra kerül a *hivatalos nemzeti nyelv* és a *nemzeti nyelvek* államnyelvi kategóriája, valamint a *hivatalos nyelvhasználat lehetőségei*, annak főbb megjelenési formáival együtt.

A negyedik fejezet részletesen elemzi a terminológiaelmélet és az alkotmányjogi fordítási és terminológiai munka számára releváns alapfogalmakat az SLC-ST *Méthodologie Terminologique* képzése alapján. Kitér továbbá a definíció és a definiálhatóság kérdéskörére, valamint a terminusmeghatározás jelentőségére a jogi fordítás és terminológia szempontjából. Az ötödik fejezet mélységében tárgyalja a terminológiai munka szakaszait, az egy- és többnyelvű, a deskriptív és preskriptív, továbbá a doménorientált és szövegorientált terminológiai munka főbb sajátosságait. A dolgozat a terminológiai munka osztályozási és csoportosítási lehetőségével folytatódik, annak alapfogalmainak és főbb szakaszainak részletesen elemzésével együtt. Ezt követően a terminológiai adatbázisok gondozási elvei, validálási eljárásai, továbbá a bennük szereplő adatok formai és tartalmi ellenőrzésére és más intézményekkel, szakértőkkel való együttműködés szükségességére hívja fel a figyelmet.

A hatodik fejezet bemutatja a jogfogalmi megfeleltetés módszereit az alkotmányjog rendszerében, és kitér az azt befolyásoló tényezőkre is. Felhívja a figyelmet a magyar alkotmányjogi terminológia töredezettségére, a Magyarország Alaptörvényében megjelenő új terminusok kötöttségére és a nyelvi megfeleltetés módszereinek összetettségére. A fejezetben a terminológiában szokásos összevető módszer alapján összesen kilenc terminus eseti-összehasonlító elemzése kerül bemutatásra, a vonatkozó magyar és olasz nyelvű terminológiai, fordítástudományi és jogi szakirodalom ismeretében, valamint a forrás- és célnyelvi produktumok összevetésével. A fejezet a fordítási folyamat során felmerülő terminológiai kérdések bemutatása mellett – az olasz fordítási megoldást középpontba állítva – rávilágít a jogág hazai terminológiai rendszerezésének és tisztázásának szükségességére.

A hetedik és nyolcadik fejezet a terminológiai adatbázisokra vonatkozó kutatási eredményeket tartalmazza esettanulmányok formájában. Áttekintést ad a *bistro* olasz–német–ladin jogi terminológiai információs rendszer (*Sistema informativo per la terminologia giuridica*) létrehozásának történeti előzményeiről, majd kitér létrehozásának szükségességére. Az ezt követő részben részletesen ismertetésre kerül a Bolzano autonóm megye és az Eur.Ac kutatóközpont együttműködéséből megszülető *bistro* jogi terminológiai információs rendszer alapjaként szolgáló *Vegyes Terminológiai Bizottság* munkája és munkafázisai. Ezt követően a *bistro* terminológiai adatbázis technikai felépítése és az adatbázison dolgozó terminológusok munkamenetére vonatkozó alapelvek és előírások kerülnek bemutatásra az intézmény adatbázis-gondozási gyakorlatával és az adatbázishoz való hozzáférés lehetőségeinek, illetve korlátjainak ismertetésével együtt.

A nyolcadik fejezetben tárgyalt második esettanulmány a svájci TermDat terminológiai adatbank létrejöttének körülményeit, a jogszabályi háttér leírását, a *Svájci Szövetségi Kancellárián* (*Bundeskanzlei Schweiz, Cancelleria federale, Chancellerie fédérale*) mint közigazgatási hivatalon belül működő *Terminológiai Szekció* (*Sektion Terminologie der Schweizerischen Bundeskanzlei, Sezione di terminologia della Cancelleria Federale, Section de terminologie de la Chancellerie fédérale*) terminológusai által végzett munkafolyamatot, a különböző képzésekről szóló beszámolót és az adatbank felépítésének és fejlesztésének leírását foglalja össze.

A hetedik és nyolcadik fejezetben tárgyalt esettanulmányok, valamint a hatodik fejezetben ismertetett kilenc jogi terminus eseti-összehasonlító elemzése a magyar jogi terminológiai adatbázis létrehozásának elméleti és gyakorlati alapjaihoz kíván hozzájárulni, kiegészítve azt a nyelvi jogok és magyarság nyelvi helyzetének értékelésével, a magyar nyelv, mint kultúránk és identitásunk őrzőjének megóvásának fontosságával.

Az értekezés következtetéseit és a kutatás legfőbb eredményeinek hasznosítási lehetőségeit a kilencedik fejezet tárgyalja.

Az irodalomjegyzék az értekezés elkészítése során felhasznált és hivatkozott szakirodalmat tartalmazza a hozzátartozó források, ábrák és táblázatok jegyzékével együtt. A jogszabályi hivatkozásokat és az online forrásokat a függelék részét képező jogszabályjegyzékben kerültek feltüntetésre, a hatodik fejezetben elemzett terminusokhoz tartozó terminográfiai cédulákkal együtt.

II. A jogtudomány és a terminológiatudomány kapcsolódási pontjai

1. Jog és nyelv kapcsolata

1.1. Jogalkotás a 21. században

A jogalkotás az állam egyik lényeges alaptevékenysége, amely során meghatározza azokat az elveket, irányokat, szabályokat, amiket a békés társadalmi együttélés érdekében be kell tartani, illetve amelyek mentén a politikai döntéshozó a vonatkozó – gazdaság-, szociális, egészségügyi stb. – politikáját meg tudja valósítani. A jogalkotás folyamata – legyen szó állami, állam feletti vagy alatti szintről – meglehetősen összetett eljárás, amely során egyszerre kell érvényesülnie a formális és tartalmi oldal által elvárt szabályoknak. Ezek együttes érvényesülése biztosítja a sikeres jogalkotást, a minőségi jogszabály létrehozását. E tartalmi és minőségi követelmények közül kiemelendő a megfelelő és következetes terminushasználat (terminológiai pontosság kritériuma), a jogrendszer által elvárt transzparencia, a jogelveknek és a jogrendszer normáinak való megfeleltetés (koherencia kritériuma), valamint a jogalkotás során jelentkező konzultáció⁴⁵ kritériuma.⁴⁶ Ezzel szemben a formai kritériumok elsődlegesen a jogszabály-szerkesztés követelményeinél érhetőek tetten, úgy mint a jogszabályok nyelvtani helyessége, megfelelő tagolása és számozása, továbbá a jogszabályi környezet által elvárt megfelelő nyelvezet és regiszter alkalmazása. Kondorosi megállapítását elfogadva, amely szerint

„a globalizálódó világban növekszik az államok, népek, emberek egymásra utaltsága, a világ egyes országaiban zajló folyamatok hatása nem áll meg az államhatároknál, hanem a világ más országaiban is érezhető következményekkel jár.”⁴⁷

A jogalkotói tevékenység nemcsak állami, hanem államok feletti – szupranacionális és nemzetközi – szinten is egyre intenzívebben van jelen, amelynek az oka lényegében az, hogy a második világháború után kialakultak az emberi jogokat védő nemzetközi szervezetek, a világ gazdasága – és így bizonyos jogterületek is – globalizálódtak, az Európai Unió pedig nemcsak

⁴⁵ Ld. részletesen Drinóczi Tímea: Alkotmányos párbeszéd-elméletek. In: Jura 2012. 2. szám. 60-72. o., valamint Drinóczi Tímea: Többszintű alkotmányosság működésben – alkotmányos párbeszéd Magyarországon. Akadémiai doktori értekezés. http://real-d.mtak.hu/863/7/dc_1051_15_doktori_mu.pdf

⁴⁶ Hasonló kritériumokat találunk a Francia Emberi Jogok Nemzeti Tanácsadási Bizottság által 2010-ben *Avis sur l'élaboration de la loi* címmel kiadott állásfoglalásában is. http://www.cncdh.fr/sites/default/files/10.04.15_avis_elaboration_des_lois.pdf

⁴⁷ Kondori Ferenc: Az új világrend jogi kérdései. In: Tanulmányok a „Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században” című tudományos konferenciáról. IX. kötet, 2008. 27. o. <http://www.pecshor.hu/periodika/2008/kondorosi.pdf>

gazdasági, hanem jogi térséggé is vált. Ugyanez figyelhető meg az államok alatti szinten is: a föderatív államokban a tagállamnak is jogalkotói hatásköre van (ld. Svájc vagy Dél-Tirol példáját a III. fejezetben), míg minden demokratikus állam, ideértve az unitárius államot is, elismeri az önkormányzatisághoz való jogot, ami az autonómiával együtt jelenti a szabályozási önállóságot is.⁴⁸ Ezen szinteket és jogalkotói hatásköröket elemezve általánosságban megállapítható: a sikeres és minőségi jogalkotás előfeltétele az, hogy a jogot mint rendszert, viszonylagosan nyitottnak, ebből következően alakíthatónak és javíthatónak fogadjuk el. Másik előfeltételként állapítható meg a jogalkotás rendszer- és szabályszerűsége, ebből következően a létrehozott jogszabályok rendszerbe helyezhetősége. Ezen szabályszerűség kiemelt fontossága a jogalkotás logikájában érhető tetten, amely feltételezi a hibás jogszabályok célzott javítását, átalakíthatóságát a jogalkotói akaratnak és a jogi normákat kiváltó és működésüket befolyásoló társadalmi-gazdasági-politikai viszonyoknak megfelelően. A jogalkotó számára kihívásként jelentkezik az életviszonyok növekvő komplexitása, a tudomány és a technika gyors fejlődése, ami gyors állami, szupranacionális vagy éppen tagállami szabályozási reakciót feltételez. Ez óhatatlanul több és több szabályozáshoz vezet, amely szükségességét tovább növeli az a jelenség is, hogy a politikai irányváltásokat is új jogszabályok alkotása kíséri. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a jogrend dinamikus, állandó változásban van, illetve a joganyag egyre részletezőbbé válik.⁴⁹ E jelenséggel kell tehát megbirkóznia a 21. század jogalkotásának, aminek egyik útja lehet, ha a szabályozó állam és minden más szabályozó szerv, különösen az Európai Unió a jogalkotás minőségét hangsúlyozza.⁵⁰

A *minőségi jogalkotás* során a minőségi jelzőt nem csupán magára a jogalkotási folyamatra vonatkoztathatjuk, annál sokkal szélesebb elméleti és gyakorlati kerete állapítható meg. Egyfelől a jogalkotás tudományának interdiszciplináris mivolta, a jogalkotási folyamat során jelentkező más tudományágak bevonása, elméleti és módszertani kereteinek felhasználása nagyban hozzájárul a „minőségi” jelző kiteljesedéséhez. Másfelől a gyakorlati megvalósítás során alkalmazott elméleti keretek helytállósága, a szabályozási szükségesség kielégítése, a jogforrási rendszer figyelembe vétel, a külső és belső jogalkotási eljárás elvárásainak biztosítása, valamint a technikai elvárások teljesülése egyszerre biztosítják a minőségi

⁴⁸ L. bővebben: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea. (szerk.): Európai kormányformák rendszertana. HVG-ORAC. Budapest 2007. [Svájc] 155-172. o., [Lengyelország] 443-463. o., valamint Petrétei József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2009. 13-46. o.

⁴⁹ Petrétei József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2009. 158. o.

⁵⁰ Ld. Fehér Könyv a minőségi jogalkotásról, deregulációról és a jó kormányzásról.

jogalkotást. Drinóczi mindezt akként foglalja össze, hogy a minőségi jogalkotás elmélete⁵¹ a jogalkotástan azon része, amely nemcsak arra törekszik, hogy feltárja: ki alkotja a jogot, hogyan alkotja a jogot, és mit szabályoz, hanem arra is, hogy mindez minőségi legyen, azaz, hatékony és végrehajtható jogszabályok jöjjenek létre tervezett és megfelelően menedzselten módon, amit nyilvános előkészítést követően transzparensen tárgyalnak meg és fogadnak el, és amely végrehajtásának támogatásával elősegíthető a rövid, közép- és hosszú távú társadalmi és gazdasági célok elérése. A végrehajthatósággal, így a minőségi jelzővel szemben a legnehezebb megállapítás annak viszonyításával kapcsolatban jelentkezik. Erre a minőségi jogalkotás során megszülető jogszabály objektív megítélése adhat választ. Ilyen objektív viszonyítási pont lehet a jogszabály alkalmazásának és hatályosulásának, a szabályozandó területen betöltött funkciójának és a társadalom részéről érkező visszacsatolásának megítélése. A *minőségi* jelző háttérbe szorulása, esetleges elhagyása a jogalkotás gyakorlatát és érvényesülését tekintve a jogszabályok gyenge minőségét, alkalmazásuk és végrehajtásuk ellehetetlenülését eredményezheti, amely a jogszabály-előkészítés megalapozatlanságára⁵² vezethető vissza.

Összefoglalva tehát a minőségi jogalkotás célja, hogy mind a jogalkotási eljárás, mind az elfogadott jogszabály minőségi legyen.⁵³ Célja továbbá a minőségi jelző előtérbe helyezése, az eljárást szabályozó jogi normák és azok végrehajtásán való érvényesítése. A jogszabályi tartalom megfogalmazása tekintetében ezt azt jelenti,⁵⁴ hogy annak érthetőnek, világosnak, egyértelműnek, szabatosnak, adekvátnak kell lennie,⁵⁵ illetve a terjedelmének is meghatározott szabályokhoz kell igazodnia.

Ezen elvárásokat hazánk esetében egyfelől az Alaptörvény, T) cikk (1) bekezdésében, valamint a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. és a jogszabályok előkészítésében való társadalmi részvételről szóló 2010. évi CXXXI.⁵⁶ törvényben találjuk. Petrétei mindezt úgy fogalmazza meg, hogy „Magyarországon a jogforrások szabályozását részben az Alaptörvény tartalmazza, de a jogalkotásnak és a jogrendszernek csak a legfontosabb elemeit regulálja.”⁵⁷ Ezzel szemben a *2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról* (továbbiakban *Jatv.*), a jogalkotás alapvető követelményeit határozza meg részleteiben, rendelkezve egyúttal a jogszabályok hatályáról,

⁵¹ L. bővebben: Drinóczi Tímea: Minőségi jogalkotás és adminisztratív terhek csökkentése Európában. HVG ORAC, Budapest 2010. 21. o.

⁵² Varsányi Benedek: A régi és az új jogalkotási törvény összehasonlítása. In: MTA Law Working Papers. 2014/55. 6. o.

⁵³ Drinóczi Tímea: Minőségi jogalkotás és adminisztratív terhek csökkentése Európában. HVG ORAC, Budapest 2010. 23. o.

⁵⁴ Drinóczi Tímea – Petrétei József: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004

⁵⁵ Vö. Drinóczi Tímea – Petrétei József: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004. 309-312. o.

⁵⁶ Külön tekintettel a III. fejezet *A társadalmi egyeztetés*

⁵⁷ Petrétei József: A jogforrás fogalma, érvényessége és hatálya. In: Kodifikáció. 1. évf. 1. sz. 2012. 6. o.

módosításáról, előkészüléséről, utólagos felülvizsgálatáról, továbbá jogszabályok kihirdetéséről és helyesbítéséről, valamint a Nemzeti Jogszabálytárról.

A minőségi jogalkotás folyamatosságát a Jatv. 21. § (1) pontjában megfogalmazottak hivatottak biztosítani,⁵⁸ amely szerint „a miniszter folyamatosan figyelemmel kíséri a feladatkörébe tartozó jogszabályok hatályosulását, és szükség szerint lefolytatja a jogszabályok - a 17. § (2) bekezdésében meghatározott szempontok szerinti - utólagos hatásvizsgálatát, ennek során összeveti a szabályozás megalkotása idején várt hatásokat a tényleges hatásokkal.” Ezen kívül a munka sikeressége érdekében a parlamentekben különböző és akár eltérő összetételű bizottsági struktúrák alakíthatóak ki, a minisztériumoknak eltérő feladatok és hatáskörök adhatóak, a minisztériumi munka szervezése is államról államra eltérhet egymástól, illetve a parlamenti munka is különböző módokon szervezhető.⁵⁹ Ezenkívül lehetőség van külső, független intézmények, szervek vagy szakértők bevonására, esetleg új intézmények alakítására (vö. *Termdat* – Svájc; *bistro* – Bolzano, *Kormányközi Magyar–Szlovák Kisebbségi Vegyes Bizottság* – Szlovákia). Mindez alapvetően az adott állam saját belátásán és azon döntésén múlik, hogy – az alkotmányos berendezkedéséhez, kormányzati rendszeréhez, politikai és szociális struktúrájához és a (jogi) kultúrájához a lehető legjobban illeszkedve – hogyan szervezi vagy menedzseli a jogalkotási eljárását.⁶⁰

1.2. Minőségi jogalkotás és a nyelvészet mint segédtudomány

Mindezen folyamatok, eljárások, jogalkotási lépések megvalósítása érdekében a jogalkotásban, a jogalkotási eljárás – a joghoz hasonlóan – szükségképpen igényel egyfajta inter- és multidiszciplináris megközelítést.⁶¹ A jogalkotási eljárásban a nyelvtudományok mint jogon túli tudományterületek legújabb eredményei is felhasználhatóak annak tudományos

⁵⁸ Természetesen az más kérdés, hogy mennyiben hajtják végre, illetve milyen módon és minőségben teszik azt. Vö. Drinóczi Tímea: *Ex Post Assessment of Legislation in a Comparative Context: CEE and Balkan*. In: KLRI Journal of Legislation Evaluation 2016 (10-1). 127-169. o.

⁵⁹ Vö. A Francia Nemzet Gyűlés által jegyzett *Fiche de synthèse n. 33*. <http://www2.assemblee-nationale.fr/decouvrir-l-assemblee/role-et-pouvoirs-de-l-assemblee-nationale/les-fonctions-de-l-assemblee-nationale/les-fonctions-legislatives/l-initiative-gouvernementale>; A svájci Szövetségi Igazságügyi Hivatal által kiadott *Guide pour l'élaboration de la législation fédérale* (Útmutató a szövetségi jogszabályok kidolgozásához) 3. átdolgozott kiadás, 2007. <https://www.bj.admin.ch/dam/data/bj/staat/legistik/hauptinstrumente/gleitf-f.pdf>; valamint Drinóczi Tímea – Petrétei József: *Jogalkotásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004. V. fejezet Jogalkotási metodika – a belső jogalkotási eljárás*. 173-200. o.

⁶⁰ A jogalkotási eljárásról összehasonlító elemzésben ld. Drinóczi Tímea: *Legislative process*. In: Karpen, Ulrich – Xanthaki, Helen (eds.): *Legislation and Legisprudence in Europe. A comprehensive guide for scholars and legislative practitioners*. Hart Publishing, Oxford 2017. 33-52. o.; A jogalkotás menedzselésével kapcsolatban ld. Popelier, Patricia: *Management of Legislation*. In: Karpen, Ulrich – Xanthaki, Helen (eds.): *Legislation and Legisprudence in Europe. A comprehensive guide for scholars and legislative practitioners*. Hart Publishing, Oxford 2017. 53-66. o.

⁶¹ Vö. Szmodits Jenő: *A jog multidiszciplináris megközelítéséről*. In: Magyar Tudomány 2011. 1. szám http://epa.oszk.hu/00600/00691/00085/pdf/mtud_2011_01_0007-0017.pdf

megalapozottsága, tartalmának és folyamatának életszerűbbé tétele érdekében.⁶² A jogalkotási eljárás tehát kapcsolatban van a nyelvtudomány egyes területeivel: a jogszabályok nyelvi és kommunikatív funkcióit vizsgáló pragmatikával,⁶³ a szociolingvisztikával, a terminusok elemzésével, tartalmi és szerkezeti sajátosságainak vizsgálatával, rendszerezésével foglalkozó terminológiatudománnyal, illetve a többnyelvűség feltételei között alkalmazott kontrasztív nyelvészettel és a fordítástudománnyal. Klaudy⁶⁴ szerint az Európai Unió soknyelvű intézményrendszerének működtetése olyan hatalmas méretű fordítási tevékenységet igényel, hogy a fordítástudománynak reális esélye van arra, hogy az európai integráció tudománya legyen. Az integrációs folyamatok mellett fontos szerepe van a nemzeti jogszabályok fordításának is. A jogalkotás során keletkezett nagy mennyiségű információ között való eligazodás, az információk minél hatékonyabb felhasználása és kezelése, továbbá egyértelmű közlése csak a két tudományág (jogalkotástan és nyelvészet) együttműködésének eredményeként valósulhat meg. Vitathatatlan, hogy a jogi fogalmazás a jog és a nyelv területéhez egyaránt kötődik.⁶⁵ Előbbihez a tartalma, a nyelvhez pedig a kifejeződése miatt kapcsolódik. A jog tartalma a szabályozási alapot szolgáló társadalmi-gazdasági viszonyok változását követi, a nyelvezete pedig a joggal együtt fejlődik. A fejlődés során új fogalmak születnek, amelyek új terminusokat igényelnek.⁶⁶ Mint ahogyan azt fentebb már említettem, a jogalkotástan szempontjából a terminusokkal szemben támasztott legfőbb elvárás a jogbiztonság megtartása, a jogszabályok tartalmi megfelelése, érthetőség, kifejezőerő, adekvátság, valamint konzekvens megjelenítés. E terminusok sikeres megalkotása, illetve a többnyelvűség esetén a pontos fordításuk garantálja a jogalkotói akarat sikeres közlését, ebből következően a megfelelő jogalkalmazást és jogi hatás kiváltását. Ezen kritériumok figyelmen kívül hagyása komoly jogértelmezési problémákhoz vezethet, amely kihatással lehet a nemzeti jog alkalmazhatóságára és transzparenciájának megítélésére, így a minőségi jogalkotásra is.

A két tudományág együttműködése iránti igény a nyelvtudomány és a terminológiatudomány felől is megjelent. Az Egyesült Államokban a hatvanas évektől kezdődően a jog és társadalom irányzat⁶⁷, valamint a szociolingvisztika hagyományaira

⁶² Vö.: Drinóczi: Minőségi jogalkotás, Jogalkotástan.

⁶³ Bánki Dezső: Beszéddaktusok, jogi aktusok és emberi jogok. Gondolat, Budapest 2012. 32. o.

⁶⁴ Klaudy Kinga: Fordítástudomány az ezredfordulón. In: Klaudy Kinga (szerk.): Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2007. 34. o.

⁶⁵ Szabó Miklós: Kommunikáció általában és a jogban. Bíbor Kiadó, Miskolc 2002. 115. o.

⁶⁶ Drinóczi Tímea – Petrétei József: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004. 315. o.

⁶⁷ Vö. Posner, Richard: Law and Legal Theory in England and America. Clarendon Press, Oxford 1996; Mellinkoff, David: The Language of the Law. Little, Brown & Co, Boston 1963; Tiersma, Peter: Legal Language. University of Chicago Press, Chicago 1999

támaszkodva elinduló empirikus kutatások vezettek el a jog és nyelv irányzat kialakulásához.⁶⁸ Az elmúlt évtizedekben az Egyesült Államokon kívül Európában is egyre többféle elemzési szempont jelent meg a jog és a nyelv kapcsolatának vizsgálatában. A jog és nyelv irányzat gyökerei két, már meglévő és elismert tudományterülethez köthetők: a szociolingvisztikához, valamint a jog és társadalom területéhez. A szociolingvisztika rávilágított arra, hogy a nyelvi változatok társadalmilag meghatározottak, és ma már azt is tudjuk, hogy bizonyos társadalmi különbségek hogyan jelennek meg a nyelvben.⁶⁹ A nyelv és jog elméleti háttérét – mint két különálló rendszert – vizsgálva számos hasonlóságot találunk annak ellenére, hogy a nyelv és a jog a társadalmat más-más irányból metszi. E hasonlóságok elsődlegesen a két rendszer összetettségében érhetők tetten. A nyelv és a jog fejlődése a társadalomfejlődés egyes szakaszaihoz köthető, azonban míg a nyelv a társadalom önös elvárásaitól függetlenedni tud, addig a jog gyakran felel meg és igazodik a hatalom birtokosainak igényeihez. Mindkét rendszer esetében megállapítható, hogy tudatos felépítésű, azonban míg a nyelvet a kultúra és a társadalom jegyeinek hordozójaként azonosítják, addig a jogot a hataloméval, ebből következően a jog területileg és gazdaságilag kötött. A jog és a nyelv jelenségei tehát rendszertani és elméleti megközelítésben is rokoníthatóak egymással. Vinnai⁷⁰ ezen kívül a nyelv és a jog társadalmi funkcióját és értelmét vizsgálja az emberek életében betöltött szerepük alapján. Ez a szemlélet kívülről, tágabb, társadalmi környezetében helyezi a két jelenséget, és azokat az emberi lét és cselekvés módjaként, az embernek a világhoz és önmagához való viszonyulásaként fogja fel.

1.3. A jogalkotás alapelvei, trendjei és a nyelvészet

Minden jogalkotási eljárásnak és jogalkotási terméknek meg kell felelnie a demokrácia és a jogállamiság elvének, amelyek a jogalkotásra vonatkoztatottan a következőkben összegezhetőek: transzparencia, jogbiztonság, részvétel, tudáson/tényen alapuló jogalkotás, választási lehetőség léte, érvényesíthető felelősség, közvetlen képviselő, hatalommegosztás, parlamenti kisebbségek jogai és az alapjogok tiszteletben tartása.⁷¹

⁶⁸Vinnai Edina: Nyelvhasználat a jogi eljárásban. Doktori disszertáció. 2011.

http://phd.lib.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_12225_section_4264.pdf

⁶⁹ Vinnai: i.m.

⁷⁰ Vö. Vinnai i.m.

⁷¹ Drinóczi Tímea – Petrétei József: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004. 309-312. o., valamint vö. Drinóczi Tímea: Az alkotmányos párbeszéd. Jogtudományi alapkutatások 1. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest 2017. 96-98. o. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/jti_01-monografia-2017_final.pdf, Drinóczi Tímea: Jogrendszerek versenye és alkotmányos párbeszéd. In: Iustum Aequum Salutare XII. 2016/2. 221. o.

Az alapjogok kérdéskörét vizsgálva fontos, hogy mind a jogalkotási eljárásnak, mind a jogi norma tartalmának tiszteletben kell tartani az alapjogokat. Ennek jelentősége az anyanyelv-használat és az anyanyelven történő joghoz való hozzáférés biztosításakor érhető tetten. A nyelvi jogok alapjogként való elfogadása magában foglalja azokat az egyéni vagy kollektív jogosítványokat, amelyeket a különböző jogszabályokban az adott állam saját polgárai vagy egyes nyelvi közösségei részére biztosít.⁷² Ennek fontossága a joghoz való hozzáférésben, a joghasználatban, a jog megismerésétől a jog betartásán át a jogkövetésben, valamint a joggyakorlásban és jogérvényesítésben jelentkezik. Ha a hozzáférés nem valósul meg, vagy a jogszabály szövegezése nem egyértelmű, tehát a jog nem ismerhető meg, sérül az egyén (alap)joga, a jogkövetés követelménye, valamint a jogalkotó akaratának továbbadása. Ebből következően az állam akkor jár el megfelelően, akkor biztosítja a minőségi jogalkotást mint eljárást, ha a jogszabályok megismerését a lehető legtöbb ember számára a lehető legkisebb költséggel és a lehető leggyorsabban biztosítja. E követelmény teljesen megegyezik a terminológia közzétételére vonatkozó elvárással. Cél mindkét esetben a hiteles adatok, azaz a jogszabályok hiteles szövegeinek (ideértve a javaslatokat, észrevételek, módosításokat stb.), illetve a szabványosított terminusoknak az egyén anyanyelvén történő közzététele és elérhetőségének biztosítása. Erre napjaink legjobb megoldása a megbízható és hiteles weboldalak lehetnek, hiszen a közzétett adatok az interneten keresztül bárki⁷³ számára, azonnal és egyszerűen elérhetők.⁷⁴ A jogbiztonság igényeként azonosíthatjuk továbbá a megismerhetőség elvárását, az ún. hivatalos lapokat, amelyekben a jogszabályok kihirdetése történik – valamint a jogszabály-gyűjteményeket, amelyek a jogforrások hivatalos közzétételére szolgálnak. A jogbiztonság alapvető követelménye ugyanis többek között az, hogy

„a jogi előírások ne szétszórtnak, különböző jogszabályokban legyenek fellelhetők, hanem összefoglalva és rendezetten, minden címzett és érdekelt számára hozzáférhetően és áttekinthetően álljanak rendelkezésre.”⁷⁵

Egynyelvű államok esetében alapvetően a jogbiztonságból fakadó követelményként, míg a többnyelvű államokat illetően alapjogként is megjelenő igényként azonosíthatjuk a

⁷² Vö. Vinnai Edina: Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása. Gondolat, Budapest 2017

⁷³ Ennek előfeltétele természetesen a számítógép és az internet használatának népszerűsítése. Minél több ember rendelkezik ugyanis számítógéppel és internettel, annál többen használják ki e lehetőségeket.

⁷⁴ Petrétai József: A törvényfogalom értelmezési lehetőségei alkotmányjogi szempontból In: Jogtudományi Közlöny, 1995. 2. szám. Ugyanakkor figyelembe kell venni a digitális szakadékot is. Ld. részletesen Drinóczi Tímea: Concept of quality in legislation – revisited: matter of perspective and a general overview. In: Statute Law Review. 2015, 36/3. 211-227. o.

⁷⁵ Szilágyi Péter: Jogi alaptan. Osiris Kiadó, Budapest 2014. 267. o.

jogszabályok egyik nyelvről másira történő átültetésének kérdéskörét. Ezen átültetési és megfeleltetési folyamat, amely kötődik egyfelől a minőségi jogalkotáshoz, másfelől a fordítástudományhoz és a terminológiához, a többnyelvű államok esetében a joghoz anyanyelven való hozzáférés kritériumaként is értelmezhető. A megnövekedett információmennyiség, az információcsere felgyorsulása és annak biztosítása, az államok közötti vagy a többnyelvű államok esetében azon belüli együttműködések nyelvi igényeinek kielégítése szükségszerűen együtt jár a nyelvi szolgáltatások keresletének megnövekedésével, a minőségi jogalkotás elsődlegességével. Míg nemzeti szinten főleg az uniós harmonizációs folyamatok és a különböző jogágak között való terminológiai tisztázás kerül a terminológia középpontjába, addig a nemzetek közötti tudástranszfer az eltérő jogi berendezkedésből fakadóan a terminusok ekvivalenciájának meghatározására irányítja a figyelmet. A többnyelvű országok esetében a megfogalmazott két igény – ideális esetben – egyszerre érvényesül.

A terminológia az ismeretek, a szakmai tartalmak hordozójaként játszik nagy szerepet, míg a fordítás lehetővé teszi azt, hogy e szakmai tartalmak egyik nyelvi közösségből a másikba kerüljenek. Ha a fordítás során az adott szakterület terminológiája helytelenül vagy pontatlanul kerül át a célnyelvi közösségbe, akkor sérül a szakmai kommunikáció egyértelmősége, továbbá csorbul a jogszabály szándékolt normatív hatása. A jogszabályok fordítása során a forrásnyelvi terminológia alapvető fontosságot tölt be, hiszen a pontosan kidolgozott terminológia, az adott jogág rendezett terminológiai rendszere nagyban hozzájárulhat a pontos forrásnyelvi megfeleltetéshez, amelynek köszönhetően a fordítás a célnyelvi kultúrában is betölti funkcióját, és eléri az eszközölni kívánt hatást. Ennek köszönhetően a fordítások színvonala emelkedik, és a fordítók megbízható és ellenőrzött tartalomról dolgozhatnak.

Fontos megemlíteni a kontrasztív nyelvészet szerepét is. Minden állam jogrendszere saját, jól strukturált fogalmi rendszerrel rendelkezik. A rendszerben található, pontosan definiált terminusok mindegyike kulturális, történelmi, társadalmi és gazdasági tényezők által motivált, így azokat csak az adott jogrendszeren belül lehet egyértelműen értelmezni. Kulturális beágyazottságuk vagy éppen jogi szabályozottságuk miatt a különböző államok igen különböző fogalmi rendszerekkel rendelkezhetnek. A jogi terminológia és az adott állam jogrendszerének ilyen szoros összefüggése, továbbá a fogalmi rendszerek kulturális kötöttsége csak a kontrasztív nyelvészet és az összehasonlító jogtudomány segítségével tárható fel egyértelműen. Talán éppen ez a szoros kapcsolat az, ami ilyen nehézvé teszi a jogi fogalmak egy másik jogrendszerbe történő átültetését. Az összehasonlító terminológiai vizsgálatnak fel kell oldania az esetleges nyelvi különbségeket adott jogrendszerek fogalmi rendszerei között, csökkentenie kell a jogban

felmerülő értelmezések számát, melyek nemcsak a különböző nemzetek politikai, erkölcsi vagy társadalmi jellemzőinek, hanem történelmi múltjának is tulajdoníthatóak. A különböző jogszabályok terminológiai összehasonlítása szükségszerűen azok értelmezéséhez vezet. A jogszabályok leíró módon történő nyelvi értelmezése önmagában még nem jelent jogösszehasonlítást. A jogösszehasonlítás módszere a jog egyes megjelenési formáinak és jelenségeinek megfigyelésén és leírásán túl, e megjelenési formáknak osztályozását, és egymással – és más társadalmi jelenségekkel (mint pl. a politikával, gazdasággal stb.) – való összefüggésének kutatását jelenti.⁷⁶ Mindezt az összehasonlító alkotmányjog-tudományra vonatkoztatva, kijelölhető annak főbb célja, amely „az egyes jelenkori államok alkotmányos rendszereinek összehasonlítását és csoportosítását végzi el, mindenekelőtt a történeti kialakulás és fejlődés, az alkotmányi berendezkedések struktúrája, funkciói és működési mechanizmusa alapján, és ezekből von le elvi és gyakorlati következtetéseket.”⁷⁷ Az összehasonlító alkotmányjog jelentősége, az összehasonlító terminológiához hasonlóan annak eredményeiben érhető tetten. Mindkét összehasonlítás során az elemzés alá vont nemzeti, illetve szupranacionális alkotmányos rendszerek sajátosságainak egybevetése történik. Míg az összehasonlító alkotmányjog alapvetően az alkotmányos rendszerek teljes feltérképezése mellett tesz megállapításokat, addig az összehasonlító terminológia⁷⁸ a fogalmi rendszer általános jellemzőit összegezve, a funkcionalitás és tartalmi megfeleltetés szempontjából vonja le következtetéseit. Céljuk meghatározásakor azonban hasonló elveket találunk. Cél mindkét összehasonlítás esetében a jól kidolgozott és alátámasztott eljárasmódok átvétele és adaptálása, ezáltal a nemzeti alkotmányozás valamint terminológiakezelés folyamatos fejlesztése és kiépítése. Ennek köszönhetően mindkét eljárás hozzájárul a modern demokrácia működéséhez. Míg az összehasonlító alkotmányjog leíró jellegének köszönhetően átfogó elemzést ad a mai modern demokráciák alkotmányos berendezkedéséről és működéséről, viszonyítási pontot szolgáltatva a fejlesztési irányoknak⁷⁹, addig az összehasonlító terminológia az adott államok (alkotmány)jogi fogalmi rendszereinek összevetése során tisztázza az adott fogalmat és ülteti át a célnyelvi fogalmi rendszerbe, a megfelelő nyelvi megformálás, ekvivalencia szint és a szándékolt jogi hatás kiváltásának biztosítása mellett. A kontrasztív terminológiai vizsgálatról

⁷⁶ Drinóczi Tímea – Petrétei József: Az alkotmányelmélet és az alkotmánytan helye a társadalomtudományok rendszerében In: Jura. 2018/1. 22. o. http://jura.ajk.pte.hu/JURA_2018_1.pdf

⁷⁷ Drinóczi Tímea – Petrétei József: Az alkotmányelmélet és az alkotmánytan... 22. o., valamint vö. Petrétei József: Jogösszehasonlítás és összehasonlító alkotmányjog. Jura 2004/2. 107-114. o.

⁷⁸ Erről ld. részletesen Raus, Rachele La terminologie multilingue. De Boeck Supérieur, Paris 2013. VI. fejezet: *La terminographie multilingue – La terminologie comparée*. 95-123. o., valamint Bocquet, Claude: La traduction juridique. De Boeck Supérieur, Paris 2008

⁷⁹ Vö: Drinóczi Tímea – Petrétei József: Az alkotmányelmélet és az alkotmánytan... 23. o

akkor beszélhetünk, ha konkrét nyelvi probléma összehasonlítására reflektál. A kritikai összehasonlítás után megfogalmazott következtetések segítenek a szóban forgó terminus megértésében és értelmezésében, a forrás- és a célnyelvi jogrendszer egymásra vonatkoztatása során az adott terminus terminológiai jellegzetességeinek meghatározásában, továbbá a forrás- és a célnyelvi jogrendszer intézményeinek a megfeleltetésében. Az összehasonlító terminológiai munkára akkor van szükség, ha a különböző nyelvekhez kötődően – de akár egyazon nyelven belül is⁸⁰ – a valóság eltérően strukturált.⁸¹ Az összehasonlító terminológiai munka során két vagy több nyelvet vetünk össze. Arntz⁸² felhívja a figyelmet arra, hogy a kétnyelvű összehasonlító terminológiai munka alapfeltétele az, hogy az összehasonlítást megelőzően az egyes nyelveken belül külön-külön már feltárták a fogalmi rendszereket. Tehát egy nyelven belül már megvizsgálták és meghatározták, hogy az adott fogalmi rendszerben mi az egyes fogalmak tartalma és azok milyen megnevezést írnak le. Ebből következően a két vagy többnyelvű terminológiai munkát (ideális esetben) egynyelvű terminológiai munka előzi meg. A terminológiai rendszer egy nyelven történő pontos leírásának további feltétele az adott szakterület terminusainak alá-fölérendeltségi viszonyainak meghatározása, pontos definícióval történő ellátása és terminológiai rendszerbe történő állítása. Természetesen az egyes nyelvekhez kötődő fogalmi rendszerek felépítése szorosan kötődik az adott állam sajátosságaihoz, társadalmi berendezkedéséhez, hagyományaihoz és kultúrájához. Fontos megjegyezni azonban, hogy az egyes nyelveken belüli és a különböző nyelvek közötti egyértelmű fogalom-meghatározás és terminus-hozzárendelés jogi érdek. Az összehasonlító terminológiai munka legfőbb eredményeként – az egyes nyelveken megvalósuló terminológiai tisztázásnak köszönhetően – különböző ekvivalencia-kapcsolatok⁸³ tárhatóak fel az adott fogalmi rendszerek között. Amikor a jogi terminológiáról van szó, a nyelvtudománynak és a terminológiatudománynak alkalmazkodnia kell a jogtudomány sajátosságaihoz.

1.4. A jogalkotás új trendjei

⁸⁰ Egy nyelvhez több jogrendszer tartozik: például a német nyelv Németországban, Svájcban vagy éppen Ausztriában.

⁸¹ Fischer Márta: A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra. Doktori Disszertáció. 2010. <http://www.euenglish.hu/2012/05/PHD-FISCHERMARTA-2010.pdf>

⁸² Arntz, Reiner: Terminological Equivalence and Translation. In: Helmi B. – Sonneveld H. – Kurt L. Loening (eds.): Terminology: Applications in interdisciplinary communication, Benjamins, Amsterdam–Philadelphia 1993. 5-19. o.

⁸³ Részletesen ld. Tamás Dóra: Gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. ELTE BTK Fordító-tolmácsképző Tanszék, Budapest 2014. 1.1.4. Az ekvivalencia és a definíció, 1.1.5. Az ekvivalenciaszintekről és -esetekről, valamint csoportosításokról.

A jogalkotásban új *trendjei* közé sorolható az infokommunikációs eszközök minél szélesebb körű alkalmazása, a jogalkotás menedzsment szemléletű felfogása, és a *tényeken alapuló jogalkotás*.⁸⁴ A terminológiatudományt ez annyiban érinti, hogy a nemzetközi bíróságok vagy egyéb szereplők előtti eljárásokban valamilyen közvetítő nyelven (általában angolul) meg kell jeleníteni a hazai jogszabályokat, és az azok megalkotását indokló dokumentumokat vagy megfontolásokat annak érdekében, hogy az eljáró szerv meg tudja ítélni az adott hazai szabályozás indokoltságát vagy szabályszerűségét. A terminológia ezen megfeleltetési és indoklási szakaszban a vitás terminusok, szakaszok tartalmi tisztázásához járul hozzá az előzetesen, a forrásnyelven elkészített adatbázisokban fellelhető, lehetőség szerint szabványosított terminusok biztosításával.

A technológiai változások és a globalizáció alapvetően megváltoztatta a fordítás mint szakma jellemzőit is. A fordító elengedhetetlen segédeszközzé váltak a terminológiai adatbázisok és más számítógépes alkalmazások. Az *infokommunikációs és a modern technológiai eszközök alkalmazása* elsősorban a jogalkotás minőségét javít(hat)ja, mivel egyrészt az eljárást egyszerűsít(het)i és ezáltal gyorsít(hat)ja, másrészt a joghoz való hozzáférés megvalósítását egyszerűbbé és hatékonyabbá teszi. Az informatika fejlődése lehetővé tette a jogforrások számítógépes adatbázisokban történő nyilvántartását is, amely a vonatkozó joganyag gyors és naprakész hozzáférését biztosítja. A hivatalos lapok elektronikusan és ingyen elérhetőek a legtöbb európai államban. A modern kommunikációs eszközök harmadrészt technikai segítséget jelenthetnek a jogszabályi szöveg szerkesztésében, negyedrészt a tervezetek, javaslatok, majd az elfogadott jogszabály szövegének fordításában ott, ahol erre szükség van: a „többnyelvű” államokban, a területi egységekben, az Európai Unióban.⁸⁵ Ide kapcsolódnak a különböző terminológiai adatbázisok, amelyek a fordítók és a jogalkalmazók számára előremutató, modern segédeszközök. Meglétiük és használatuk elengedhetetlen a modern terminológiai és fordítói munkához. A terminológus szemszögéből használatuk lehetővé teszi egy adott jogterület terminológiájának állandó frissítési-, célzott javítási-, bővítési-, korlátlan tárolási- és többletinformáció feltüntetési lehetőségét. A modern terminológiai adatbázisok ezen kívül nagyban hozzájárulhatnak a többnyelvű jogi dokumentumok

⁸⁴ Drinóczi Tímea: Összehasonlító jogalkotásban: trendek és kihívások. In: Nochta Tibor – Monori Gábor (szerk.): *Ius et Ars. Ünnepi tanulmányok Visegrád Antal professzor 65. születésnapja tiszteletére*. Kódex nyomda. Pécs 2015. 159-178. o.

⁸⁵ Vö. Fischer Márta: Az európai uniós fordítás és terminusalkotás magyar vonatkozásai. In: Magyar Nyelvőr. 132. évf. 4. sz. 2008; Sermann Eszter: A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai. Doktori disszertáció. 3.3.3. Az Európai Unió terminológia-politikájáról. 2013 <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/sermanneszter/diss.pdf>; Rádai-Kovács Éva: Az euroterminus. Doktori disszertáció. 2.3. Fordítás az Európai Unióban. 2009 <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/radaikovacseva/diss.pdf>

terminusekvivalenciájának megteremtéséhez, igazodva egyfelől a felmerülő rövid távú igényekhez, másfelől valódi rendelkezési lehetőséget biztosítva az adatok felett, lehetővé téve beolvasásukat, rendezésüket, elemzésüket és összegzésüket – mindezt rövid idő alatt.

Az elmúlt években – a felgyorsult információcsere és technikai fejlődés következtében – a nyelvi közvetítők szerepe és a velük szemben támasztott követelmények, minőségi elvárások jelentősen megváltoztak. Sandrini⁸⁶ szerint ez annak köszönhető, hogy megnövekedett a többnyelvű szakmai kommunikáció jelentősége, amelyben a nyelvi közvetítő híd szerepet tölt be a különböző nyelvek, kultúrák és jogrendszerek között. Sager⁸⁷ rámutat arra, hogy a terminológiai ismeretekre nem csak a segédeszközökben való keresés vagy a célnyelvi terminusok alkotásakor van szükség. A nyelvi közvetítőnek ismernie kell a szöveg alapján történő fogalomtisztázás módszerét, az elérhető adatbázisok felépítését és használatukra vonatkozó alapelveket, valamint a terminus helytállóságának, megbízhatóságának ellenőrzését, majd azoknak a szakszövegekből vagy információs forrásból a célnyelvi szövegbe való beillesztésének feltételeit.

2. A jogszabályszerkesztő és a terminológus helye a jogszabályok létrehozásában – a jogszabály tervezés irányelvei

Látható, hogy a jogszabályok létrehozatalában fontos szerep hárul a jogszabályok megszövegezőire. A jogszabályszerkesztők azok, akik a politikai döntést a megfelelő formába (szerkezetbe) öntik, és a jogi normaanyagot megfogalmazzák (megszövegezik).⁸⁸ Napjainkban kiemelt szerepet tölt be a *jogi pragmatika* vizsgálata, amely a jogi szaknyelvet elemzi annak működése és használata során, és azt konkrét szakmai érvényességi keretek közé helyezi.⁸⁹ Esetünkben azonban a jog és a jogfogalmak nyelvi megformálására, a fogalmi pontosság létrehozására vonatkozó követelmények és korlátok feltárása a cél, a jogi nyelvet használók

⁸⁶ Sandrini, Peter: Comparative Analysis of Legal Terms: Equivalence Revisited. In: Christian Galinski – Klaus-Dirk Schmitz (eds.): TKE – 1996. Indeks, Frankfurt 1996. 342-351. o.

⁸⁷ Sager, Juan. C.: The translator as terminologist. In Teaching Translation and Interpreting. Training Talent and Experience. (Papers from the First Language International Conference, Elsinore, Denmark, 1991). John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia 1992. 107-122 o.

⁸⁸ Drinóczi Tímea – Petréttei József: Jogalkotástan, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004, V. fejezet: Jogalkotási metodika – a belső jogalkotási eljárás, VI. fejezet: Jogalkotási taktika – a külső jogalkotási eljárás, valamint Drinóczi Tímea – Petréttei József: A jogalkotás tervezése és koordinációja. In: Jura 2009/2. 29-31. o.

⁸⁹ Ortutay Katalin: Pragmatika és jogi nyelvhasználat. In: THL2 – 2006/1-2. szám. 36-40. o., valamint Vinnai Edina: A jogi nyelv nyelvészeti megközelítése. In: Sectio Juridica et Politica, Tomus XXVIII. Miskolc 2010. 145-171 o., Vinnai Edina – Bencze Mátyás (szerk.): A bírói ténymegállapítása folyamat szociológiája. Jogszociológiai előadások. Deberceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2018, továbbá Szabó Miklós: A jogi terminusok jelentésének sajátosságai In: Jel és jelentés. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2008. 91-100. o.; Szabó Miklós: Jogelmélet és nyelvelmélet. In: Magyar Tudomány 167/2006. 419-431. o.

(jogszabályszerkesztő, terminológus, szakember, kutató) és a jogalkotó, illetve a jogalkalmazó szempontjából. A 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet (a továbbiakban IRM rend.) a jog megformálás követelményeként és annak transzparenciáját illetően egyetlen mondatot fogalmaz meg a 2. §-ában: „A jogszabály tervezetét a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen kell megszövegezni.”⁹⁰ Mindez a Jatv.-ban a következőképpen jelenik meg: „A jogszabálynak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie.”⁹¹ A két elvárást vizsgálva megállapítható, hogy míg az IRM rend. a szövegezés tartalmi érthetőségre fókuszál, addig a Jatv. a szöveg tartalma és annak címzettje között függési viszonyt határoz meg az érthetőség kérdésköre kapcsán. Azaz, míg a Jatv. általános szabályt fogalmaz meg, addig az IRM rend., mint alacsonyabb szintű jogforrás részletezést tartalmaz – a magyar nyelv szabályait kiemelve – az érthetőség kritériumával szemben. Ezen kettős elvárás komoly kihívásokat állapít meg a jogszabályszerkesztővel szemben.⁹² Az IRM rendeletet vizsgálva a jogszabályszerkesztő felé támasztott alapvető követelményeket is megállapíthatunk. A megszövegezésre vonatkozóan a jogszabály rögzíti a jogszabály tervezetének a magyar nyelv szabályainak való megfeleltetését, közérthetőségét és ellentmondásmentességét. Alapvető követelményként állapíthatjuk meg tehát a jogszabályszerkesztővel szemben a jog- és a nyelvtudomány, valamint a magyar nyelv szabályainak alapos ismeretét és alkalmazását. A rendelet továbbá elhatárolja a normatív tartalmat az egyéb tartalomtól (I. fejezet 3. § (1) (2)), és előírja a következetes terminológiahasználatot (4. § (1) (2)), valamint rendelkezik a rövidítésekről és az ismétlődésekről. Mindezek a követelmények egyfelől megkívánják a megfelelő szintű fogalmazási készség meglétét, továbbá a lényeglátás és rendszerben való gondolkodás követelményét. Mindez a jogalkotói akarat sikeres megértésben, a jogrendszerrel való konzisztens jogszabály megszövegezésében érhető tetten.⁹³ A jogszabályszerkesztő, a terminológushoz hasonlóan, gyakran dolgozik csapatban, a szerkesztési és szövegezési folyamat során felmerülő jogi, nyelvi és egyéb szakmai kérdéskörök megoldása érdekében. Feladata a jogszabályok megfelelő nyelvi, szakmai, tartalmi és formai szinten történő

⁹⁰ Hasonló elvárásokat fogalmaz meg a 32/2010. (XII.31.) KIM rendelet a jogszabályok jelöléséről

⁹¹ 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról. II. fejezet 2. § (1)

⁹² Erről ld. bővebben: Drinóczi Tímea – Petréttei József: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004, valamint Drinóczi Tímea – Petréttei József: A jogalkotás tervezése és koordinációja. In: Jura. 2009/2.

⁹³ E követelményekkel összhangban van a jogalkotásról szóló T/4488. számú törvényjavaslat 63. §-ával, amely meghatározza a jogszabályszerkesztők képzési követelményét, mivel – az új Jatv. hatálybalépése után – e feladatokat kizárólag jogszabályszerkesztői képesítéssel rendelkező jogász végezhet.

elkészítése, a jogszabályszerkesztés és a nyelvhelyesség követelményeinek figyelembevételével.

A jogi szaknyelv önálló problémakörként azonosítható annak terminológiája. A jogtudomány a jogbiztonság elsődlegessége miatt az alábbi feltételeket kívánja meg a terminológiával kapcsolatban: a befogadó és közlő egységes tartalmat tulajdonítson az adott terminusnak, ebből következően a címzettek a szöveget pontosan megértsék; az új terminusok igazodjanak a meglévő fogalmi rendszerhez, a jogi nyelv fejlődéséhez; valamint helyesírásuk a magyar nyelv szabályainak megfelelő legyen. Mindezen elvárásokat az érthetőség, a következetesség, világosság és a definiálhatóság kritériumaival foglalhatjuk össze. Ezek az elvárások a jogszabályszerkesztő rendszeres továbbképzésével, az új tudományos eredmények figyelemmel kísérésével, a hazai és nemzetközi szinten fellelhető új eljárásmodok megismerésével és azok alkalmazásával biztosíthatók. Mindezekhez interdiszciplináris megközelítés szükséges, továbbá az új megismerésére való nyitottság. Ehhez járulhat hozzá – biztosítva a minőségi jogszabályok megalkotását – a jogszabályszerkesztő és a terminológus közös munkája és szakmai egyeztetése.

3. Társadalom, nyelv és jogbiztonság

3.1. Nemzeti szabályozás és nyelvi megformálás

A nemzeti szabályozás hatékonyságának előkérdése, hogy az képes-e önálló fogalmiságot létrehozni, azt elfogadtatni és nyelvileg minden kétséget kizáróan megjeleníteni. A magát önállónak tekintő jogrendszer fogalmi önállóságának záloga tehát a nyelvi egyértelműség, amit számos, a nemzeti jogon belüli, illetve attól független tényező, adottság befolyásol.⁹⁴ Ezen tényezők több szempont alapján is csoportosíthatók. Az adott állam hivatalos nyelve(i) által hordozott jogi üzenet tartalmi egyenértékűségének biztosítása a nyelv(ek)hez tapadó jogrendszer(ek) számából következő kockázati elemén kívül alapvetően három tényező függvénye. Az első, a nemzeteken átívelő terminológiai kérdés, amely az Európai Unió tagországainak egyre növekvő számából, valamint az Európai Unió saját jogi hagyományából következő sajátos jogintézmények, jogfogalmak szükségszerű nemzeti átültetését kívánja meg. Ez egyszerre követeli meg a jogharmonizáció és a nemzeti fogalmi rendszer áttekintését,

⁹⁴ Vö: Somssich Réka: Ekvivalencia az uniós jog és nemzeti jog fogalmainak szintjén. In: Dróth Júlia (szerk.): Szaknyelv és szakfordítás: Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2012. Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő 2012. 21-32. o., valamint Somssich Réka: Az európai közösségi jog fogalmainak nyelvi megjelenítése, különös tekintettel az európai magánjogra. Doktori disszertáció. 4. o.

szükség esetén átalakítását, javítását. Kérdésként merül fel, hogy behatárolhatóak-e, elkülöníthetőek-e azok a jogterületek, ahol a nemzeti jogi hagyományok elsődlegességet élveznek, valamint azonosíthatóak-e azok, amelyek esetében az európai uniós jognak kell a nemzeti jogfogalmaktól élesen elválasztva új, egyértelmű fogalmakat alkotnia. Ezen kérdéskörök megválaszolása után, harmadrészt, a tartalmi megfeleltetés lehetősége, a nemzeti nyelvpolitika, a minőségi jogalkotás szintje és a politikai szándék együttes tényezője határozza meg a jogrendszer fogalmi önállóságát és annak kidolgozottságát. Mint arra Somssich rámutat, a jog adott érvényesülési területén felmerülő helyzetekre kíván normatív választ adni, nyelvének terminológiája ehhez a jogi szükséglethez igazodik.⁹⁵ A nyelv és jog ilyen mély összefonódása egyértelműsíti, hogy a jogi fogalmak saját megnyilvánulási környezetük által determináltak, értelmezésük annak figyelembevételével lehetséges. Ennek oka, hogy a nemzeti jogszabályok elkészítése során cél a jogalkotó szándékának sikeres átültetése, az ehhez szükséges szabályozás céljának, elveinek és normatív eszközeinek közérthető meghatározása. Ide sorolható továbbá a sikeres jogalkotói szándék megvalósításához szükséges szabályozási hatáskör és szintek megállapítása a szabályozás funkciójának és céljának figyelembevételével. A jogalkotói akarat sikeres közléséhez minden esetben szükséges a nyelvi előkészület (aktuális fogalmi rendszer áttekintése), az adatgyűjtés (új fogalmak leírása és definiálása) és mérlegelés (az új és régi jogfogalmak összevetése) kívánalmának biztosítása, a jogalkotás során való alkalmazása. A jogi kultúrákban rejlő különbségek kiütköznek a kifejezetten az egyes nemzeti jogrendszerekre jellemző jogi fogalmak használatában,⁹⁶ de fellelhetőek a jogrendszerekben általában jelen lévő,⁹⁷ viszont némileg eltérő tartalmú jogi fogalmak esetében is.⁹⁸ Ez utóbbiak jelentenek igazán nagy kihívást a fogalmi megfeleltetés terén. A jogi fogalmak vizsgálata és harmonizációja tehát nem rendszerfüggetlen, hanem rendszer-összehasonlító alapokon kell nyugodniuk.

A fordítás során a fordító a forrásnyelvről a célnyelvre közvetít, és eközben figyelembe veszi mindkét nyelv kulturális, társadalmi, történelmi kötöttségeit. A fordítás során újabban kifejezetten elvárásként fogalmazták meg, hogy a fordítás ne csak a forrásszöveg megértését biztosítsa, hanem mindezt oly módon tegye, amit a célkörnyezet, célnyelv befogad.⁹⁹ Maradjon

⁹⁵ Somssich Réka: Az európai közösségi jog fogalmainak nyelvi megjelenítése, különös tekintettel az európai magánjogra. Doktori disszertáció. 18. o. http://www.ajk.elte.hu/file/AJKDI_SomssichReka_dis.pdf

⁹⁶ Sacco, Rodolfo: Langue et Droit. In: Sacco, Rodolfo – Castellani, Luca (eds.): Les multiples langues du droit européen uniforme. L'Harmattan Italia, Torino 1999. 163-164. o.; továbbá VI. fejezet 3.3.

⁹⁷ Értsd például a *cserbenhagyás*, mint közlekedési bűncselekmény (Btk. 239. §) komplex jogi tárgya, elkövetési magatartás formája, szándéka, megvalósulásának körülményei, büntetési tétele stb.

⁹⁸ Somssich Réka: Az európai közösségi jog... 19. o.; továbbá VI. fejezet 3.1. és 3.4.

⁹⁹ Magris, Marella – Musacchio, Maria Teresa: La terminografia orientata alla traduzione tra pragmatismo e armonizzazione. In: Terminologie et Traduction 1999/1. 150-151. o.

emellett ugyanolyan szakmai és hitelt érdemlő a fordítás, mint az eredeti.¹⁰⁰ A jogi fordítás esetében tehát két (több célnyelv esetében pedig több) nyelvi rendszer és a hozzájuk tartozó jogi fogalmi rendszerek tökéletes, annak valamennyi kötöttségére kiterjedő ismerete szükséges. A terminológus e rendszer-összehasonlító alapokon nyugvó, a nyelvi, és a jogi fogalmi rendszerek sajátosságait figyelembe vevő rendszerek között teszi lehetővé az átjárhatóságot, amelyhez elengedhetetlenül szükséges a jogi ismeretek megléte.

3.2. Társadalmi és kulturális tényezők

A jogszabályok érthetősége és helyes végrehajtása érdekében alapvető fontosságúak a társadalmi és kulturális tényezők. A megalkotott új jogszabályoknak illeszkedniük kell a jogrendszerbe. Ezen kíváncsi akkor teljesülhet, ha a jogszabályalkotás következetes módon, a rávonatkozó egységes elvekkel összhangban kerül kidolgozásra. Ezek mellett azonban nagy hatással vannak a jogszabály érthetőségére és céljára az ún. társadalmi és kulturális tényezők. Drinóczi és Petrétei mindezt az alábbiaként foglalja össze: valamennyi újonnan alkotott jogszabálynak a már meglévő társadalmi viszonyban kell realizálódnia, és elnyerni életképességét.¹⁰¹ Éppen ezért a jogszabályokat úgy kell megszerkeszteni, hogy címzettjének ne legyen kétsége az azokból eredő jogokat és kötelezettségeket illetően. A jogszabályok címzetti köre több csoportra osztható, az egyénektől egészen az egy-egy kisebb terület szakértőig. Emiatt minden címzetti kör részéről jogos elvárás, hogy a jogszabályok számukra érthető nyelvezettel készüljenek el. A cél – az adott állam kulturálisan kötött, egyedi terminológiájának figyelembe vételével – olyan jogszabályok alkotása, amelyek megfelelnek az adott állam társadalmi és kulturális elvárásainak, illetve jogalkotói stílusának. Minden állam társadalmi viszonyainak hálózata határozza meg a társadalom struktúráját és jogi szabályozásának főbb határait. A társadalmi berendezkedésen túl fontos szerepet játszik a kultúra is. A társadalom és a kultúra azonos terjedelmű fogalmak, sőt voltaképpen a mögöttük álló valóság is ugyanaz, csak különböző oldalról szemléljük azt.¹⁰² A kultúra szerepe a jogalkotásban valamiféle kötőanyagként azonosítható, mint az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összessége (értékteremtő jelleg), amely jelen van a valóság hasonló értelmezésében és felfogásában (közös nemzettudat). A jog hatékonysága¹⁰³ így nagyban függ

¹⁰⁰ Lécirvain, Claudine: Europe, traduction et spécificité culturelles. In: Europe et traduction. Artois Presses Université, Ottawa 1998. 350. o.

¹⁰¹ Drinóczi Tímea – Petrétei József: Jogalkotástan, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004

¹⁰² Vitányi Iván: A kultúra szerepe a társadalomban és a demokráciában. In: Beszélő Online. <http://beszelo.c3.hu/onlinecikkek/a-kultura-szerepe-a-tarsadalomban-es-a-demokraciaban>

¹⁰³ Vö. Visegrádi Antal: A jog hatékonysága. UNIO Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., Budapest 1997

a társadalom kulturális kontextusába való beilleszkedésétől és annak sikerességétől. Így kijelenthető, hogy a kultúra és a társadalom között olyan állandó kölcsönhatás áll fent, amely folyamatos hatást gyakorol a jogra és annak fejlődésére. Ez a szoros összefüggés az alábbiakban írható le: „a jog egyik összetevője az adott társadalom kultúrájának, másfelől pedig nincs olyan jog vagy jogrendszer sem, amelyet nem hatna át a társadalom kultúrája.”¹⁰⁴

3.3. A jogi szaknyelv

A nyelv valamely változatának a vizsgálata szükségessé teszi a nyelvrendszer egészének az ismeretét, ugyanis bármely kiragadott nyelvváltozat a többi nyelvváltozattal és a nyelv egészével szoros kapcsolatban van, jellemzőit ebben az összefüggésben lehet hitelesen megadni.¹⁰⁵ A jogi nyelv vizsgálatának első lépései annak írott változatára fókuszáltak¹⁰⁶, és a törvényeket, valamint egyéb írásos jogi dokumentumokat vizsgálták. Hazánkban a jogi szaknyelv kutatása a múlt század hatvanas éveiben¹⁰⁷ kezdődött meg, de ezek a kezdeti lépések még elsősorban a jogi nyelv közérthetőségével kapcsolatos aggályokat foglalmazták meg.¹⁰⁸ Az első részletes és a korábbi szakirodalmat is feldolgozó írás 1981-ben¹⁰⁹ jelent meg Karcsay Sándor tollából, aki túllép az addig jellemző nyelvtisztítói hevületen, és tárgyilagosan számol be a jogi nyelv mint szaknyelv legfontosabb sajátosságairól. Karcsay definíciója szerint a

„szaknyelv az emberi munkamegosztás valamely területén a gazdasági-műszaki és kulturális fejlődés során kialakult fogalmak és rendszerek kifejezésére szolgáló nyelvi kommunikációs eszközök együttese.”¹¹⁰

A szaknyelv mindig objektív alapú, valamiféle reális társadalmi valósághoz, ismeretághoz, mesterséghez, foglalkozáshoz, vagy tudományhoz kapcsolódik. Nem a nyelvi kontextus, hanem a nyelven kívüli tényezők határozzák meg. Sobrero ezen tényezőket a szociolingvisztika felől közelítve az alábbiként azonosítja: a kommunikáció helye, a címzett, a kommunikációs cél és téma együttesen határozzák meg a szaknyelvet.¹¹¹ Ebből következően a szaknyelv valamilyen szempontrendszer alapján azonosított csoport nyelve, amely szükségszerűen tükrözi a valóságnak azt a részét, amely az adott csoport sikeres kommunikációjához elengedhetetlen.

¹⁰⁴ Somssich Réka: Az európai közösségi jog... 19. o.

¹⁰⁵ Fóris Ágota: A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés. In: Magyar Nyelv. 2010 106 (4). 427. o.

¹⁰⁶ Vö. Novák Barnabás: A fenntartható fejlődés és az egészséges környezethez való jog nyelvészeti megközelítésben. In: Drinóczi Tímea – Novák Barnabás (szerk.): Jog-Régiók-Fejlesztés. PTE-ÁJK. Pécs–Eszék 2013

¹⁰⁷ Bacsó Jenő: A jogszabályok közérthetősége. Jogtudományi Közlöny. 1968. 9. sz. 457. o.

¹⁰⁸ Kiss Jenő: Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1995. 74-78. o.

¹⁰⁹ Karcsay Sándor: Jog és nyelv. Jogtudományi Közlöny. 1981. 4. sz. 325-338. o.

¹¹⁰ Karcsay Sándor: Jog és nyelv. Jogtudományi Közlöny. 1981. 4. sz. 327. o.

¹¹¹ Sobrero, Alberto: Le lingue settoriali. Istituto delle Enciclopedia Italiana. Roma 1993. 15-17. o.

Fóris felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar szakirodalomban a társadalmi nyelvváltozatokat többek között szaknyelvekre és csoportnyelvekre osztják¹¹², így Sobrero meghatározása sokkal inkább a *csoportnyelv* meghatározásának tekinthető. Nyelvészeti szempontból sok modell létezik a szaknyelv és a csoportnyelv azonosításra és meghatározására. A szaknyelv meghatározására irányuló felfogások közös vonása, hogy a szakszókincset a köznyelvi szókincessel vetik össze.¹¹³ A *szaknyelv* fogalmát Kurtán meghatározása alapján fogadom el, amely szerint

„a *szaknyelv* úgy értelmezhető, mint valamely szakmai beszélőközösség sajátos beszédhelyzetekhez kötött specifikus célú nyelvhasználata, amely egyértelműen és világosan tükrözi a valóságnak azt a részét, amellyel az adott terület közössége foglalkozik, és ezen keretek között a szóbeli és írásbeli kommunikáció jellegzetes megnyilvánulása.”¹¹⁴

Karcsai 1981-ben tett megállapítása még napjainkban is kitűnően példázza a szaknyelvek és a terminológia fejlesztésének szükségességét és elsődlegességét a sikeres és minőségi jogalkotás alapfeltételeként:

„A szaknyelvek fejlettsége általában egy adott társadalom mindenkori állapotát, politikai, gazdasági, kulturális, tudományos-műszaki szintjét és differenciáltságát és egyben nyelvi gazdagságát is tükrözi.”¹¹⁵

A köznyelv és a szaknyelv viszonyát vizsgálva megállapítható, hogy a jogi szaknyelv által használt kifejezések jelentéstartalma jóval kötöttebb és körülhatároltabb, mint a köznyelvé. A jogi nyelvnek ez a jellemzője az, ami leválaszthatóvá teszi a köznyelvről, és ami egyúttal megértési zavarokat okozhat a jogban nem járatos, de a jogi előírás által érintett személyeknek.¹¹⁶

Szaknyelvként a jogi szaknyelvnek is megvannak a sajátos szabályszerűségei, terminushasználati, fogalmazási szabályai, amelyek a jogszabályszerkesztőtől és a terminológustól megkövetelnek bizonyos jogi és nyelvi készségeket és képességeket. Ezek hiánya ugyanis – több más körülmény mellett – sikertelenné teheti azt a kommunikációs

¹¹² Fóris Ágota: A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés. In: Magyar Nyelv. 2010 106 (4). 428. o.

¹¹³ Fóris Ágota: A szaknyelvek szociolingvisztikai és terminológiai megközelítése. In: Kontra Miklós – Németh Balázs – Sinkovics Balázs (szerk.): Elmélet és empiria a szociolingvisztikában. (Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia – Szeged, 2012. augusztus 30. – szeptember 1. – előadásaiból). Gondolat Kiadó, Budapest 2013. 164. o.

¹¹⁴ Kurtán Zsuzsa: A szaknyelv fogalma, értelmezése. In: Kiefer Ferenc et al. (szerk.): A magyar nyelv. Akadémiai Kiadó. Budapest 2006. 30. fejezet. <https://www.tankonyvtar.hu/en/MagyarNyelv/ch30.html>

¹¹⁵ Karcsai: i.m.

¹¹⁶ Somssich 9. o.

folyamatot,¹¹⁷ amelyet a jogalkotó a címzettel szeretne lefolytatni, azaz a jog nem lesz képes elérni a szándékolt célját. A jogszabály ilyen esetben vagy nem lesz hatékony,¹¹⁸ vagy nem lesz hatásos (nem a kívánt hatást váltja ki), esetleg túlterhelt vagy érthetetlen lesz. Mindez pedig egyrészt káros a jogrendszerre (mivel azt megterheli), másrészt olyan felesleges jogalkotási folyamatot eredményez, amely kijavítása újabb jogalkotási folyamatot – módosítást vagy hatályon kívül helyezést – kíván meg.¹¹⁹ A szaknyelvnek a közlést és a megértést pontosan és félreérthetetlenül kell biztosítania. E kívánalom a jogbiztonság elvével azonosítható¹²⁰, amely a jogalkalmazás módját kiszámíthatóvá és következetessé teszi. Ebből következően az elfogadott jogszabályok érthető és következetes módon, a megjelenítés és a jogszabályszerkesztés egységes elveivel összhangban kerülnek kidolgozásra, biztosítva egyúttal, hogy az egyének és a gazdasági szereplők megismerhessék jogaikat és kötelezettségeiket.

A szaknyelv jellemzője egyrészt, hogy a grammatikai szabályok alkalmazásában a köznapi nyelvtől nem tér el, viszont az egyedi megszövegezéshez jellegzetes stílus (közlésmód) párosul, amely a közlés sikeressége érdekében a szakterület tárgyához és fogalmaihoz kapcsolódó terminológiát és a köznyelvi kifejező eszközöket használja fel.¹²¹ E tulajdonságok a jogi szaknyelvet is jellemzik, vagyis a jogi nyelvnek is megvan a maga fogalmi-logikai rendszere, sajátos terminológiája, illetve a rendeltetésének és tárgyának megfelelő kötöttebb, formálisabb kifejezésmódja. A jog által megfogalmazott *alaki következetesség*¹²² a jogalkotói akarat sikeres közlését, a közölni kívánt tartalom megértését és – a jogalkotói akaratnak megfelelő – jogalkalmazást, illetőleg ennek következtében a megfelelő jogi hatást vonja maga után. A terminusok pontatlan használata, a lényeglátás és a kifejezési készség hiánya, a rossz vagy pontatlan definíció a pontos jogi tartalom továbbítását akadályozzák. A helytelen fogalmazás nemcsak a nyelvhelyességet sérti, hanem a jogi nyelv esetében megakadályozza a

¹¹⁷ Stefanou, Constantin: Drafting as a form of communication. In: Marta Tavares Almeida – Luzius Mader (Eds.): Proceedings of the 9th IAL Congress Quality of Legislation – Principles and Instruments. Lisbon, 24-25 June 2010. Nomos, Baden-Baden 2011.

¹¹⁸ A jog hatékonyságáról ld. Visegrády Antal: A jog hatékonysága. Unió Kiadó, Budapest 1997

¹¹⁹ Erről ld. részletesen Drinóczi Tímea – Petréttei József: Jogalkotástan, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004

¹²⁰ Ez a kritérium a jogbiztonságból levezethető, de megsértése nem feltétlenül vezet a jogbiztonság alkotmányos követelményének sérelméhez, vagyis, ezen az alapon alkotmányellenesség nem állapítható meg.

¹²¹ Tamás András: Legistica. A jogalkotástan vázlata. Szent István Társulat, Budapest 1999, 85. o.

¹²² Valójában terminológiai következetesség

jogi cél elérését, sőt a jogalkotás és a jogalkalmazás tekintélyét is csorbítja.¹²³ Mindezeket alapvetően az egyes államok belső jogának sajátossága, és az erre épülő jogi terminusok rendszerkötöttsége indokolja, ami a nem megfelelő használat esetében jogalkalmazási problémákat okoz.

A jogi szaknyelv kötöttségét vizsgálva, gyakori kritikaként jelentkezik a laikus számára való érthetőség hiánya. Ennek oka a jog adott körülményekre és életviszonyokra vonatkozó szabályozása. Az érthetőség kérdéskörét vizsgálva megállapítható, hogy nagyobb érdek fűződik ahhoz, hogy egy adott csoport tagjai „minden körülmény között ugyanazt az értelmet tulajdonítsák az egyes jogi szavaknak, kifejezéseknek, ami a jogbiztonság szempontjából is elsőrangú követelmény.”¹²⁴ A másik oldalról viszont a jogi nyelv védelmében felhozható az az érv, hogy a jog egyre több szakterületet (pl. műszaki, orvosi, gazdasági, pénzügyi) von a szabályozása alá, így sok esetben e szakterületek bonyolult nyelvezete teszi nehezkessé a jogi nyelvet is.¹²⁵

A jogszabályok címzettjeit vizsgálva megállapítható, hogy bár sok olyan jogszabály van, amely a társadalmat alkotó minden egyén magatartására vonatkozik, a legtöbb jogszabály szűkebb címzetti körben alkalmazandó, mivel a társadalom meghatározott szegmensének a magatartását szabályozza. Ezen szegmensbe tartoznak többek között a speciális foglalkozást űzők (például a bírók¹²⁶), a speciális (köz)feladatot ellátó szervezetek (például az Országos Vérellátó Szolgálat¹²⁷) vagy a speciális élethelyzetek szabályozó (például a szerv- és szövetátültetésre vonatkozó jogszabályok¹²⁸) előírások, rendeletek. Ezen esetekben az *érthetőség* kívánalma, a jogszabály címzettjeinek köre és a szabályozandó terület sajátossága együttesen teszik a jogszabály szövegét és terminológiáját elfogadhatóvá. A jogszabály megfogalmazójának tehát minden esetben arra kell törekednie, hogy a jogalkotói akaratot a címzettekhez igazodva megfelelően kommunikálja.¹²⁹ A megfelelőség természetesen viszonyítás kérdése. Ezen viszonyítás eldöntésében segíthet a megfelelő és következetes terminushasználat, a szabályozni

¹²³ Vö. Karcsay: i. m. 325., 330. és 336. o., Szádeczky-Kardoss: i. m., illetve uo: A jogalkotás nyelvi szakszerűsége. Jegyzet az IM Oktatási és Továbbképzési önálló Osztálya által szervezett továbbképző tanfolyam részére, Kézirat, 1991. Idézi Kampis György: Kodifikáció. Elmélet és gyakorlat. Unió Kiadó, Budapest 1995, 155. o.

¹²⁴ Vinnai Edina: Nyelvhasználat a jogi... 99. o.

¹²⁵ Vinnai Edina: Nyelvhasználat a jogi... 99. o.

¹²⁶ 2011. évi CLXII. törvény a bírák jogállásáról és javadalmazásáról

¹²⁷ 323/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet az Országos Vérellátó Szolgálatról

¹²⁸ 18/1998. (XII. 27.) EüM rendelet az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvénynek a szerv- és szövetátültetésre, valamint -átvitelre és egyes kórszövetetani vizsgálatokra vonatkozó rendelkezései végrehajtásáról

¹²⁹ Vö. Drinóczi Tímea – Petrétai József: Jogalkotástan. III. fejezet B) A jogalkotást meghatározó és befolyásoló tényezők, valamint Dezső Márta – Fürész Klára – Kukorelli István – Papp Imre – Sári János – Somody Bernadette – Szegvári Péter – Takács Imre (szerk.): Alkotmánytan I. Osiris Kiadó, Budapest 2007. 4.5.3. A normavilágosság követelménye

kívánt terület vagy élethelyzet fogalmi rendszerének feltárása és részletes leírása. A jogalkotási stílus az általános nyelvi stílustól csak akkor térhet el, amikor a speciális tárgy megkívánja, de ebben az esetben is csak olyan mértékben, amelyet a technikai tartalom megkövetel.¹³⁰ Tipikusan ilyen területek – megjegyezve, hogy e területek pontos, körülhatárolható, jól definiált terminológiával rendelkeznek – például a már említett orvosi, műszaki, természettudományi és különböző szakpolitikai előírások és jogszabályok. Ezen kérdéskör merül fel például a 70/2003. (VI. 27.) FVM rendelet *a méhállományok védelméről és a mézelő méhek egyes betegségeinek megelőzéséről és leküzdéséről* szakpolitikai előírás esetében is.

25. § (1) A nyúlós költésrothadás miatt kiirtott méhcsaládok leölt méheit, fiasításos és mézes lépeit, a virágport és a kaptár belső tartozékait (anyarácsot, rostaszövetet, keretfedőt, bőrlemezt, szalmapárnát stb.), valamint a kaptáron kívül tárolt lépeket a kerettel együtt a leölést követő tizenkét órán belül el kell égetni, a maradványokat pedig el kell ásni úgy, hogy azokat legalább ötven centiméter vastag földréteg fedje. A leölés és az elégetés közötti időszakban a méhkaptárakat el kell zárni, vagy le kell takarni úgy, hogy méhek ne férjenek hozzá. [...]

Ebben az esetben a jogalkotói akarat a címzethez igazodva, vagyis az azt jellemző fogalmaknak az adott területen kialakult, kialakított, a szakma által ismert, elismert, bevett és alkalmazott terminusokkal való jelölésével jelenik és valósul meg. A terminushasználat a méhészet, a méhbetegségek felszámolásának különös szabályainak, valamint tágabb értelemben az állattenyésztésnek, mint szakmai és szabályozandó terület elvárásainak megfelel. Ennek köszönhetően a jogalkotói akarat sikeresen továbbításra kerül, a címzett által használt regiszter e terminusok (következetes) használata mellett teljeskörűen megvalósul. Ezek a terminusok a köznyelvi értelmezőnek általában nem vagy nem pontosan lesznek értelmezhetőek, érthetőek, viszont a szabályozással érintett közeg, a célcsoport számára definíció nélkül is egyértelmű és pontos üzenetet hordoznak.¹³¹

3.4. A terminus, terminológia és értelmezés jogi szempontból

Jelen alfejezetben tárgyalt jogértelmezés és az értelmezéshez kapcsolódó kérdéskörök csak érintőlegesen kerülnek bemutatásra, annak a jogtudományon belül való nem egységes szemlélete¹³², továbbá a több irányzat együttélése miatt. Megállapításaimat gyakorlati szempontból, a terminológia és a nyelvtudomány elméleteivel kiegészítve teszem.

¹³⁰ Vö. Karcsay: i. m. 332. o.

¹³¹ Somissch Réka: Az európai közösségi jog fogalmainak nyelvi megjelenítése, különös tekintettel az európai magánjogra. Doktori disszertáció. 2007. 107. o.

¹³² Például: Dworkin, Ronald: Jog mint integritás elmélete. A jogi pozitivizmus. Hans Kelsen féle Jog és politikai, jog és erkölcs elmélet stb. In: Fröhlich Johanna: Az alkotmányértelmezési módszerek igazolása.

Értelmezésre akkor kerül sor, ha valamely jelentéstartalom ismerete szükségessé válik, ugyanakkor a jelentés tartalma¹³³ nem egyértelmű, azaz több (legalább két), egymáshoz képest eltérő, sőt, egymással ellentétes jelentés látszik megállapíthatónak.¹³⁴ Ebből következően az értelmezés kérdéskörét meg kell előznie a jog természetéről, normativitásának forrásairól, valamint határterületeiről alkotott nézeteink számbavételének.¹³⁵ Az értelmezés tehát összetett folyamat, melynek célja a jelentés kiderítésére vonatkozó kérdésfeltevessel kezdődik, és a több lehetséges jelentés közötti választással végződik. Fröhlich felhívja a figyelmet továbbá arra, hogy az értelmezés vizsgálatakor ösztönösen szembe kell nézni az értelmező személy szerepével és felelősségével. Ezen állítást részletezve megállapítható, hogy a jog fogalmáról, feladatáról alkotott nézeteink befolyásolják a jogtudomány eszméjét és értelmezését. Cél természetesen az objektív értelmezés által az objektív jelentéstartalom feltárása. Az értelmezés mindig meghatározott és körülhatárolt tárgyra – valamely nyelvi kifejezés megértésére – irányul, amelynek jelentéstartalmát az értelmező valamely célból meg akarja ismerni és érteni.¹³⁶

Ezen értelmezési folyamat előfeltétele a vizsgálódás területének meghatározása, tárgykörének feltérképezése, céljának definiálása. Az értelmezés tárgya feltételezi, hogy ezt a tárgyat olyan alany hozta létre, amely képes volt az adott tárggyal jelentést összekapcsolni, mégpedig azt, aminek kiderítése éppen az értelmezés célja. Az értelmezendő szöveget csak az adott társadalmi-politikai környezettel összefüggésben lehet vizsgálni, mivel ez alkotja azt a tág értelemben vett értelmezési keretet, amin belül a vonatkozó rendelkezés valódi jelentéstartalma feltárható.¹³⁷ E jelentéstartalom meghatározásánál fontos, hogy az értelmezést végző szakember tisztában legyen azzal, hogy az értelmezésekor nem egyszerűen valamilyen jelentést ad az adott fogalomnak, hanem azt a jelentést határozza meg, amelyik kötelező erővel bír.

3.5. A tudományos terminológia és a jogi értelmezés

A tudományos terminológia és a jogi értelmezés egymásra vonatkoztathatóságának lehetőségét és egymást szükségszerűen kiegészítő jellegüket az alábbiaként foglalhatjuk össze. Az értelmezés tekintetében a terminológiai munka célja sokrétű: a hiányzó terminusok pótlása, a hibás terminusok javítása, új terminusok alkotása, illetve egy-egy már létező terminus

¹³³ Nyelvészeti szempontból a jelentés és értelem, vagy lexikális jelentés és a kontextusnak megfelelő aktuális jelentés. Vö. Fóris Ágota: Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek magyar (mint idegen nyelv) tanároknak. (Károli könyvek. Magyar nyelv-tanári segédkönyvek.) Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2018 <http://www.kre.hu/ebook/>

¹³⁴ Takács Albert: A jogértelmezés alapjai és korlátai. Jogtudományi Közlöny, 1993. 48/3 110-122. o.

¹³⁵ Vö. Fröhlich Johanna: Az alkotmányértelmezési módszerek igazolása. Doktori disszertáció. 2017, 7. o. https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Fro%CC%88hlich_PhD%20Dolgozat_v_doi.pdf

¹³⁶ Vö. Drinóczi Tímea – Petrétai József: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004, 313-373. o.

¹³⁷ Vö. Drinóczi Tímea – Petrétai József: Jogalkotástan

jelentésének tisztázása,¹³⁸ a fogalom lényeges jellemzőinek meghatározása, vagy a hibás terminus hibáinak feltárása, a megfelelő terminus létrehozása, a jogterminológiai rendszerbe történő beillesztése, majd az új terminusok szakterülettel való elfogadtatása. A terminológiai rendszer egy meghatározott tárgykör logikai rendszeréhez illeszkedő rendszerezett terminusok összessége.¹³⁹ Az adott tárgykör logikai rendezése során a terminusok alá-, fölé- és mellérendelt viszonyban állnak egymással, amely rendezési elv biztosítja a pontos megértést és a terminológiai rendszer átláthatóságát. A terminológiai munka főbb lépései közül kiemelendő a szakterülettel való elfogadtatás, amelyen az egész munkasor sikeressége múlhat. Ez – ahogy arra Fóris rámutat – a jogtudomány esetében még összetettebb kérdés, hiszen a szakmai folyóiratok nyelvezete, a jogalkotó közlési szándéka és a kutatók szóhasználata gyakran eltér, nem beszélve a különböző jogágak által egy adott terminus más tartalommal történő használatáról.¹⁴⁰ Ennek oka, hogy az alkotmányjogon belül nincs egységesen kidolgozott dogmatika, amely egységesítené a terminológiát, és biztosítaná a következetes terminushasználatot.

Az újonnan megjelenő terminusok bevezetését minden esetben az adott tudomány aktuális terminológiai rendszerének felmérése, egy jól összehangolt és előre meghatározott pontos célokat tartalmazó, a terminológus és az adott tudomány szakemberének közös munkája, az új fogalom tartalmának pontos és egyértelmű meghatározása, főbb jellemzőinek leírása és használati körének meghatározása kell, hogy megelőzze a szabatos terminológia biztosítása érdekében. Ez nem csak a jogtudomány elvárása saját nyelvezetével és terminológiai – vagyis az adott jogág dogmatikai – rendszerével szemben, hanem a jogbiztonság megteremtésének egyik sarokköve is. Napjaink legfőbb kihívásai az új terminusok nyelvi megalkotásánál egyfelől a fogalom bonyolultságából adódnak, amelyek lényegét nehéz egyetlen lexémával kifejezni. Másfelől ilyen még a gyorsan növekvő fogalomszám, amelynek következtében számos új terminus kerül bevezetésre, amelyek áttekinthetősége meglehetősen nehézkes.¹⁴¹

Az adott tudományterület terminológiai rendszerébe bekerülő új terminusoknak rendszerszerűen kell kapcsolódniuk egymáshoz, követve a fogalmak logikai rendszerét. Éppen ezért változás (új terminus megjelenése; régiek törlése a terminológiai rendszerből; meglévő terminus jelentéstartalmának jogalkotó által történt változása/módosulása/módosítása) esetén a

¹³⁸ Fóris Ágota: Hat terminológia lecke, Lexikográfia Kiadó, Pécs 2005, Fóris Ágota – Kékesi Nikolett – Kozma László: Megjegyzések a terminusok jelentésmeghatározásának módszeréhez. In: Fóris Ágota (szerk.): Magyar Terminológia, 2009/2. 101. o.

¹³⁹ De Bessé, Bruno – Nkwenti-Azeh, Blaise – Sager, Juan C.: Glossary of terms used in terminology. Terminology 1997/4. 120-121. o.

¹⁴⁰ Fóris Ágota: Hat terminológia lecke. Lexikográfia Kiadó, Pécs 2005. 23. o.

¹⁴¹ Uo. 35. o.

két tudományterület együttműködésének megléte talán még fontosabb. Ez esetben az első lépés a definíció megadása/javítása, amely a már létező fogalom tartalmát pontosítja és helyezi el azt a fogalmak logikai rendszerébe. Szükség esetén a definíció teljesen újraalkotható, azonban ezt csak a tudományág teljes egyetértésében lehet végrehajtani. Veszélyt jelent azonban egy, már létező és definiált fogalom esetében egy új terminus bevezetése is, hiszen nő a szinonimák száma, csökken az egyértelműség és nő a félreértés veszélye.¹⁴² Ebből következően egy pontosan kidolgozott és folyamatosan karbantartott terminológiai rendszer hozzájárul a hatékony és egyértelmű információközléshez, javítja a jogtudományág érthetőségét és nyelvi minőségét, nyelvi szintjének megítélését, csökkenti a fogalomértelmezési és terminushasználati kérdésekre fordítandó időt, továbbá elősegíti a konzekvens és egységes terminushasználatot.

4. Jogforrások és azok csoportosítása

Az alábbi fejezetben Drinóczi és Petrétei alapvetéseire támaszkodom.¹⁴³ A *jogi szaknyelv* magában foglalja a tételes jog, a jogalkalmazás és a jogtudomány nyelvét, illetve a jogi ismeretterjesztés és tömegtájékoztatás által használt kifejezésmódokat.¹⁴⁴ Éppen ezért fontos a jog jelentéstartalmának feltárására használható eszközök csoportosítása és bemutatása. Elsőként említhetők a jog konkrét megjelenési formájaként azonosítható jogszabályok. Azok sajátos szerkezeti felépítésének¹⁴⁵, valamint a jogszabályok hierarchikus, alá- és fölérendeltségi kapcsolatának köszönhetően gyakran a jogszabályok meghatározzák az egyes általuk alkalmazott fogalmak tartalmát. E jelentéseket ugyanakkor jellemzően csak az adott jogszabály alkalmazásakor lehet azzal az adott tartalommal használni, különösen akkor, ha más jogszabály ugyanazt a fogalmat másként határozza meg.¹⁴⁶ Ennek oka, hogy jogszabály tartalmazhat egy vagy több jogi normát is. Szilágyi figyelmeztet azonban, hogy

„mivel a jogi normát általában egy jogszabályhoz tartozó, abban föllelhető jogtételek alkotják, számos összefüggésben (például keletkezés, érvényesség) az, ami a jogszabályra vonatkozóan igaz, a részét alkotó jogi normákra is az, ezért ezekben az összefüggésekben ez a két kifejezés egymással fölcserélhető, a jog strukturális vizsgálata esetében azonban ez nem engedhető meg,¹⁴⁷

miel ez a normák megismerése, követése és alkalmazása során komoly nehézségeket okozhat.

¹⁴² Demeczkey Jenő: A terminológiamenedzsment gazdasági haszna a minőségirányítás pénzügyi mutató alapján. In: Magyar Terminológia, 2009/2. 164. o.

¹⁴³ Drinóczi Tímea – Petrétei József: Jogalkotástan

¹⁴⁴ Szabó Miklós: Kommunikáció általában és a jogban. Bíbor Kiadó, Miskolc 2002. 116. o.

¹⁴⁵ 1. tényállás (hipotézis) 2. rendelkezés (diszpozíció) 3. jogkövetkezmény (szankció)

¹⁴⁶ Vö. a 34/2000. (X. 20.) AB határozattal. Ennek terminológiai vonatkozását ld. V. fejezet 2.3. pont [Deskriptív és preskriptív terminológiai munka]

¹⁴⁷ Részletesen ld. Szilágyi Péter: Jogi alaptan. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2014. [VI. fejezet: Jogi norma, jogtétel, jogszabály, jogforrás.]

Az is előfordulhat azonban, hogy ha nincsen az eltérő használatra utaló más definíció, akkor más jogszabályok alkalmazása során is használhatóak az egyszer már definiált jogi kifejezések.¹⁴⁸

Az értelmezés és a jogfogalmak megértését segítik a kommentárok. Mint ahogy azt Jakab is megfogalmazza az *Alkotmány kommentárja* elé írt *Az Alkotmány kommentárjának feladata* című bevezetőjében „a koherens fogalmi rendszer kiépítésének követelménye több különféle elemből áll össze. Az első és legnyilvánvalóbb elem az ellentmondás-mentesség.”¹⁴⁹ A fogalmi rendszer meghatározásánál Jakab említést tesz a politikai közösség alapvető értékeiről is, így a fogalmi rendszer kiépítése meglátása szerint nem lehet értéksemleges.¹⁵⁰ Így megállapíthatjuk, hogy egy jó dogmatikának nem csak magyarázó, hanem igazoló funkciói is vannak. Az *értelmezés* tekintve Jakab elfogadottnak tartja azt tény, hogy jogszabályok által támasztott köteleességek igazolásához az alkotmányra lehet utalni, az alkotmány saját maga kénytelen explicitté tenni azokat a legitimációs elveket, amelyekre támaszkodik.¹⁵¹

A kommentárok a gyakorlatban nem alkalmazottak, és nem adnak megfelelő dogmatikai alapot az egységes alkotmányjogi fogalomhasználatnak.¹⁵² Az olasz szakirodalmat és különböző olasz kommentárok bevezetőjét áttekintve – a magyarhoz nagyon hasonló – általános meghatározást találunk: eszköz a jog tanulmányozásához, kutatásához, amely hasznos információkkal szolgál minden jogi szereplő számára. Elsődleges célja a törvényszöveg gyakorlati alkalmazásának elősegítése, gazdagon illusztrált konkrét példákon keresztül, másfelől a jogi tartalom tudományos alapokon nyugvó, absztrakt elemzése, modern és innovatív szerkesztés formájában.¹⁵³ Ezen definíciót elfogadva a kommentárok komoly értelmezési segítséget nyújtanak az adott jogi tartalom megértéséhez és feldolgozásához.

Hasonló segítséget nyújtanak a különböző joggyakorlati források is. A jogkeresés mindennapos dolog, célja egyrészt a konkrét ügy tényállásához kapcsolódó jogszabályok feltárása, majd az elbírálandó ügy számára releváns jogi álláspontok értékelése. Ilyen források lehetnek a *bírói* és

¹⁴⁸ Vö. 71/2002. (XII. 17.) AB határozattal.

¹⁴⁹ Jakab András: *Az Alkotmány kommentárjának feladata*. In: *Az Alkotmány kommentárja*. Századvég, Budapest 2009. 5-82. o.

¹⁵⁰ Jakab András: *Az Alkotmány kommentárjának feladata*... 36. o.

¹⁵¹ Jakab András: *Az Alkotmány kommentárjának feladata*... 82. o.

¹⁵² Jakab mindennek okát abban látja, hogy a jogértelmezés során olyan módszertani felfogást kell alkalmaznunk, amely segít a demokratikus alkotmányok értelmezési problémáinak feloldásában, azaz az alkotmány szövegének értelmezésekor „miféle repertoárjával lehet a legtöbb jelentést kihozni (...), ezekkel az értelmezési módszerekkel egy, az Alkotmány puszta szövegénél jelentősen kifinomultabb fogalmi rendszert (dogmatika) kialakítani, amely a jövőbeli esetek megoldását segíti”.

¹⁵³ Costantino Mortati et al. (eds.): *Commentario della Costituzione – Principi fondamentali*. Zanichelli, Milano 1975/1996 (Olasz Alkotmánykommentár – Alapvető jogok), valamint Árvai Zsuzsanna: *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. Wolters Kluwer, Budapest 2013. Magyarország Alaptörvényének – 2013. október 1-jétől hatályos, ötödik időállapotához készített kommentár.

alkotmánybírói döntések, egyes jogalkalmazó szervek által meghozott döntések vagy vélemények. A jog állandó változásban van, ebből következően a jogalkalmazók a gyakorlatban a változó társadalmi és gazdasági követelményeknek, feltételeknek megfelelően átalakíthatják az egyes jogszabályok és jogi rendelkezések értelmezését. Ebből következően a bírák is a jogkeresők közé tartoznak, hiszen egy-egy kérdéskör megválaszolásakor a jogtudomány eredményeire is megpróbálnak támaszkodni. Ide sorolhatóak még az egyes *jogalkotói értelmezések*, illetve az egyes *jogszabályok indokolásai* is. Drinóczi felhívja a figyelmet, hogy az alkotmányjogban – kifejezetten az Alaptörvény tekintetében – ilyen meghatározások nehezen találhatók, emiatt jobban kell/lehet támaszkodni a mindenkire nézve kötelező alkotmánybírói döntésekben kibontakozó fogalmakra.¹⁵⁴ Éppen ezért fontos követelményként merült fel a jog- és a terminológiatudomány felől a jogalkotó és a jogalkalmazó szervek irányában egy jól strukturált, nyelvi és jogi alapon nyugvó fogalmi háló kialakítása, amely kiszámíthatóvá teszi a jövőbeli döntéseiket. Ez a kíváncsi az AB-re is vonatkozik, azaz „a jogértelmező tevékenység kiszámíthatóságához járul hozzá a részletesen kidolgozott alkotmányjogi dogmatika”.¹⁵⁵

A *szakirodalmi vélemények* iránymutatásai alapvetően kiindulópontot jelenthetnek a terminológusok számára annak érdekében, hogy – különösen, ha nem jogászok – megértsék az adott jogi rendelkezés okát, jellegét, hozzávetőleges tartalmát. Végül pedig a tudástárként is használható *jogi terminológiai adatbázisok* jelenthetnek segítséget egy-egy értelmezés során. A bennük fellelhető ellenőrzött és frissített információk és releváns ismeretanyagok egyszerre biztosítják a

„jog megismerhetőségét és segíti elő a joghoz való hozzáférést [...]. A jogrendszer gyors, egyszerű és ingyenes áttekintése alapjaiban változtatja meg a joganyag tartalmának az elsajátítását, megismerését.”¹⁵⁶

5. A megfeleltetés módszerei jogi szövegek fordítása során

Az alábbiakban a jogértelmezés és a jogi fordítások során leginkább használatos megfeleltetési módszereket mutatom be részletesen, amelyek elsődleges célja a forrás- és a célnyelvi jogrendszerek és fogalmi hálók között, a terminusok megfeleltetésének biztosítása. E módszerek a következők:

¹⁵⁴ Drinóczi Tímea: Többszintű alkotmányosság működésben – alkotmányos párbeszéd Magyarországon. Akadémiai doktori értekezés.

http://real-d.mtak.hu/863/7/dc_1051_15_doktori_mu.pdf

¹⁵⁵ Györfi Tamás – Jakab András: 2. § [Alkotmányos alapelvek; ellenállási jog] In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány Kommentárja I. 186. o.

¹⁵⁶ Papp Imre: A jogbiztonság formai eleme: a kellő felkészülési idő követelménye. In: Kodifikátor, 2013/1. 5. o.

- funkcionális megfeleltetés;
- definíció általi megfeleltetés;
- az idegen kifejezés szó szerinti, eredeti nyelvű átvétele;
- az idegen kifejezés szó szerinti lefordítása a célnyelvre (kalk);
- neologizmus (új szó létrehozása).¹⁵⁷

A *funkcionális megfeleltetés* lényege, hogy az adott forrásnyelvi jogi kifejezésnek azt a célnyelvi párját keresi meg és alkalmazza a fordító, amelyik a célnyelvben ugyanazt vagy hasonló funkciót tölti be, így tehát nem teljesen fedi az adott fogalmat, de az adott szöveggörnyezetben optimális megoldást jelent. „A funkcionális megfeleltetés egy elemzéssel, értelmezéssel párosuló tevékenység, amely feltételezi az érintett jogrendszerek, illetőleg azok jogi nyelvének alapos ismeretét.”¹⁵⁸ Célját tekintve alapvetően segíti a megfeleltetés pontosságát, de számos veszélyt is magában rejt, illetőleg bizonyos szövegösszefüggésekben, kifejezések tekintetében nem alkalmazható módszer. Ilyen problémát jelentenek azok a jogi kifejezések, amelyek hasonló jogintézményeket¹⁵⁹ jelenítenek meg az egyes jogokban, mégis eltérő jogi megközelítést tükröznek, így valójában különbözőek. A módszer hátránya, hogy az teljesen a célnyelv és annak jogi berendezkedésére hagyja a fordítást: a forrásnyelv kifejezéseit a célnyelv kontextusához rendeli értelmezni. A funkcionális megfeleltetés a jogi kifejezések fogalmi rendszerkötöttsége miatt nem nyújthat teljesen kielégítő megoldást.

A *definíció általi megfeleltetés* tiszta megoldás lehetne, hiszen a fordító a forrásnyelv jogi kifejezéseit a célnyelvbe úgy próbálja átültetni, hogy – a fordítás eszközváltának hiányosságait felismerve – a fogalmak tartalmát a magyarázat szintjén adja meg.¹⁶⁰ Így a megfeleltetés szintje nyilván pontosabb lesz, de a módszer alkalmazása lényegesen csorbíthatja a jogi szöveg folyamatosságát, bonyolíthatja és nehezítheti a fordítás folyamatát, amely így eltolódhat a tiszta értelmezés irányába. Kisegítő módszerként, esetenként – de nem általános jelleggel – azonban alkalmazható.¹⁶¹ Éppen ezért a *definíció általi megfeleltetés* alkalmazása esetében, valamint a fordítás határainak kijelölésekor élesen szét kell választani a tartalmi és a formai elvárásokat. Az utolsó három megfeleltetési módszer olyan esetekben alkalmazható, amikor a forrás- és célnyelv teljesen eltérő, egymás számára ismeretlen jogintézményeket alkalmaz, amelyeket

¹⁵⁷ Somssich Réka: Az európai közösségi jog... 109. o.

¹⁵⁸ Somssich: Az európai közösségi jog... 110. o.

¹⁵⁹ Például a magyar bíróságok megnevezéseinek olasz nyelvű fordítása

¹⁶⁰ Vö: Pearson, Jennifer: Comment accéder aux éléments définitoires dans les textes spécialisés? In: Terminologies nouvelles. Rint, Bruxelles 1999

¹⁶¹ Somssich: Az európai közösségi jog... 110. o.

nem lehet megfeleltetni egymásnak.¹⁶² Az első megoldási lehetőség az *idegen szó eredeti formájában* való befogadása a célnyelvbe. Ilyen példa lehet a *Kúria* kifejezésének érintetlenül hagyása a fordítás során, amely a fentebb említett *definíció általi megfeleltetéssel* kiegészítve biztosítja a megfeleltetést a két jogrendszer között. Ilyenkor a szövegből nyilvánvalóvá válik, hogy idegen jogintézményről van szó, idegen jogi kontextusban. Mint arra Somssich a módszer alapvető hátránya, hogy az eredeti formájukban meghagyott idegen jogi kifejezések nehezen illeszthetők nyelvtanilag a célnyelvbe, és tartalmilag nem közvetítik jelentéstartalmukat azon olvasók számára, akik nincsenek tisztában a forrásnyelvi jog jellemzőivel.¹⁶³

A második megoldás a forrásnyelvi jogi kifejezés *szó szerinti lefordítása* a célnyelvre azzal, hogy adott esetben a fordítást megkülönböztető írásmóddal (idézőjel, dőlt írás) emeli ki a fordító, hangsúlyozva a célnyelvben megjelenített kifejezés tartalmának idegen joghoz való kötöttségét (kalk).¹⁶⁴ A *szó szerinti lefordítás* gyakran merevvé teszi a fordított szöveget, így hiányzik annak természetes gördülékenysége. Ebből következően sérülhet a hitelesség, és a szöveg tartalmához való hűség. A cél természetesen itt az egyenértékűség megteremtése, a megfeleltetés biztosítása a cél- és forrásnyelvi terminusok között. Mégis azt tapasztaljuk, hogy e megfeleltetési módszernél nem jellemző a tökéletes egyenértékűség megteremtése, sokkal inkább a terminus a forrásnyelvi szöveghez való kötődésének jelzése a befogadó felé. Ilyen példa lehet az olasz *Ufficio del giudice di pace* magyar nyelvű fordításaként megjelenő *Békebíró hivatala* szószerinti fordítás. A terminus között az egyenértékűség fennáll, azonban a célnyelvi befogadó a terminus magyarázata nélkül nem feltétlenül érti az olasz terminus által jelölt fogalmat. Melich összefoglalása alapján ezt a fordítási módszert a magyar nyelvészet az általános *kalk* megjelölésen túl különböző elnevezésekkel illette. A *nyelvészeti másolás* mellett Eckhardt Sándor a *tükörszót*¹⁶⁵, míg Melich János¹⁶⁶ a *tükörjelentést* használta.

A harmadik megoldás az új szó létrehozása, azaz a *neologizmus*. Ennek Didier¹⁶⁷ két fajtáját különbözteti meg, a *morfológiai neologizmust*, illetve a *szemantikai neologizmust*. Az első esetben a forrásnyelvi kifejezés nyelvi gyökerének, formájának érintetlenül hagyásával képződik új szó, amely nyelvileg már teljesen a célnyelvbe simul. Ilyen példa lehet az olasz

¹⁶² Didier, Emanuel: La traduction juridique en Europe. Etat et perspective de la Common Law en Français et du Droit Civil en anglais. In: Sacco, Rodolfo – Castellani, Luca (eds.): Les multiples langues du droit européen uniforme. L'Harmattan Italia, Torino 1999, 31.o. Idézi S Somssich: 111. o.

¹⁶³ Somssich: Az európai közösségi jog... 111. o.

¹⁶⁴ Somssich: Az európai közösségi jog... 111. o.

¹⁶⁵ Benkő Loránd (szerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest 1967–1976

¹⁶⁶ Melich János: Jelentéstani kérdések. In: Telegdi Zsigmond (szerk.): Szöveggyűjtemény az általános nyelvészet tanulmányozásához. Tankönyvkiadó, Budapest 1968. 113. o.

¹⁶⁷ Didier: i.m.

denuclearizzazione ~ *atomfegyverek gyártásának leállítása*, amely esetben a *nuclearizzazione* tőle egy *de* fosztóképző kapcsolódott, amely megváltoztatta az eredeti jelentést és reflektál az atom kísérletek elleni nemzetközi politika élet által életre hívott új fogalomra. Ez a megoldás azonos eredetű nyelveknél lehet viszonylag befogadható megoldás: olasz ~ *denuclearizzazione*, portugál ~ *desnuclearização*.¹⁶⁸ Ezzel szemben a szemantikai neologizmus leszűkíti és konkretizálja az új fogalmat, amely akár átvitt értelmet is takarhat. Ilyen példa lehet a magyar ~ *biogenetika*, az olasz ~ *biogenetica*, vagy a portugál ~ *biogenética* terminus, amely Ernst Haeckel német zoológus által megalkotott „biogenetikai törvényét” hivatott leírni.

6. Együttműködés a jogtudományon és a terminológián belül

6.1. Gazdasági feltételek

A minőségi terminológiai munka, legyen szó egy- vagy többnyelvű, elő- vagy leíró, eseti vagy szisztematikus munkáról, a tudomány bármely területén hatalmas idő és pénz ráfordítást igényel.¹⁶⁹ Ebből következően a terminológiai munka előtt feltétlenül szükséges a várt eredmény felhasználói körét, annak gyakorlati hasznát és felhasználásának megtérülési lehetőségeit is megvizsgálni. Fontos megjegyezni azonban, hogy a tudomány folyamatos változása és dinamikája miatt egyetlen terminológiai adatbázis sem képes a lehetséges felhasználók minden igényét kielégíteni. Ezt a hiányosságot oldhatja fel két vagy több tudományterület szakembereinek közös munkája és együttműködése, amely egyrészt megmutatkozhat szakmai egyeztetések és értekezletek formájában, másfelől saját eszközparkjuknak és kutatási lehetőségeiknek a másik fél rendelkezésére bocsátásában. Ez csökkentheti a gazdasági ráfordítást és az együttes munkának köszönhetően a minőségi munka időigényét. A résztvevő felek közötti munkamegosztás hozzájárul továbbá a ráfordított munka mennyiségének csökkentéséhez úgy, hogy az adott felek között állandó szakmai egyeztetés és konzultáció áll fent. A közös koordinációnak köszönhetően a terminológiai munkafolyamat felgyorsul, az előre meghatározott munkafolyamat alapján a terminológiai munka tervezhetővé válik, a két fél részéről a kettős – és így felesleges – előkészítési szakasz egyszerűsödik, továbbá komoly és jelentős szakmai hálózat kialakulásához járulhat hozzá.

6.2. Minőségi feltételek

¹⁶⁸ Sacchetto, Claudio: Translation and Tax Law. In: Sacco, Rodolfo (eds.): *L'interprétation des textes juridiques rédigés dans plus d'une langue*. L'Harmattan Italia, Torino 2002. 213-214. o.

¹⁶⁹ Vö. Demeczky Jenő: A terminológiamenedzsment gazdasági haszna a minőségirányítás pénzügyi mutatói alapján. In: *Magyar Terminológia* 2009/2. 155-173. o.

A terminológiai munka minőségére kiható számos, egymással szoros kölcsönhatásban levő feltételt több szempont alapján is csoportosíthatjuk. Napjainkra a minőség minden termék és minden munkatevékenység esetében alapvető fontosságúvá vált. Az állandó minőségű termék előállítása alapvető érdekünk. Kérdésként merülhet fel a terminológiai munka minőségének objektív feltételrendszere és annak főbb pontjainak meghatározása. Az objektív megközelítés szerint a minőség pontosan meghatározható előre lefektetett normák és keretek alapján. A terminológiai munka komplexitásából és multidiszciplináris jellegéből adódóan a két szakmai fél által közösen elvégzett minőségi munkát számos, egymástól nem elválasztható, egymással szoros kölcsönhatásban és interakcióban lévő tényező befolyásolja. Az objektív feltételek között fontos megemlíteni a munkafolyamatban részt vevő szakemberek kompetenciáit, a rendelkezésre álló technikai eszközök meglétét és a megfelelő munkakörülmények biztosítását. Természetesen a felsorolt tényezőket nem lehetséges egymástól elszigetelten kezelni, hanem figyelembe kell venni az egyéni, szakmai és környezeti tényezők kölcsönhatásait is. A külső (szakmai és technikai eszközök, a megvalósításhoz rendelkezésre álló pénzkeret) és belső (szakemberek elhivatottsága és tudása az adott doménen belül) feltételek egymásra találása a sikeres és minőségi terminológiai munka alapfeltétele, hiszen ez a fajta együttműködés lehetővé teszi a minőségi munka megteremtését. Az objektív meghatározás során célszerű a folyamatot komplexitásában vizsgálni. Komplexitás alatt az elvégzett közös terminológiai munka minőségéből levezethető tényezőket értem, úgymint a kész terminológiai munkához való hozzáférés és közzététel, a kiépített szakmai hálózat a munka befejeztével való (tovább)működése (rövid vagy hosszútávú együttműködés keretében), a munka során feltárt, a közös munkának köszönhető további együttműködések lehetőségének leírása és további közös projektek megvalósítása, az információáramlás és utólagos korrekciós munkák elvégzésének gyorsasága, illetve a felhasználótól kapott visszajelzések összegzése és elemzése.

6.3. Az együttműködés osztályozása

Az együttműködés által létrejött szakmai kapcsolatról a felek elhelyezkedése, szervezettségi szintje szerint beszélhetünk *lokális*¹⁷⁰, *parciális*¹⁷¹, továbbá *egyetemesség-igénnyel fellépő*¹⁷² állami, hatalmi továbbá gazdasági, tudományos, kulturális, politikai intézmények közötti esetlegesen nemzetközi szintre kiterjesztett együttműködésekről.

Ezt az osztályozási elvet a jog és terminológia kapcsolatára is egyszerűen kiterjeszthetjük. Napjainkban már komoly lokális, parciális és egyetemesség-igénnyel fellépő terminológiai együttműködések zajlanak nemzeti és nemzetközi szinten.¹⁷³ Az így létrejövő együttműködésben érdekelt résztvevő felek egyenrangúak, a kitűzött célok konszenzuson alapulnak, a megvalósítandó projekt sikeressége közös munkájukon alapszik. Az együttműködés körülményeinek, céljainak minden résztvevő előtt jól ismertnek kell lenniük. A kitűzött céloknak tudományosan megalapozottnak kell lenniük, azaz olyan hipotéziseken kell alapulniuk, amelyek egy racionális tudományos vitában az adott szakmában tevékenykedő tudósok általános egyetértésére találhatnak. Az együttműködés további célja a kölcsönös információszerzés és -csere, az adott domén megbízhatósági szintjének tudatos emelése és megszilárdítása, a felmerült problémakörök és megoldás-kezelési javaslatok leírása és közreadása, továbbá az együttműködésből megszülető eredmények és további elképzelések, koncepciók ismertetése és bemutatása tudományos és hétköznapi szinten is. Ebből következően széleskörű hozzáférhetőség biztosítása a sikeres és fenntartható közös terminológiai munka egyik legfontosabb alapköve.

¹⁷⁰ Helyi, általában egyetlen kisebb cél köré szerveződő együttműködés, például egyetemen belüli, tanszéki együttműködések

¹⁷¹ Egy adott problémakör által érintett szervezetek, intézmények bevonásával megvalósuló együttműködés, például a svájci Szövetségi Kancellárián, mint közigazgatási hivatalon belül működő Terminológiai Szekció nyelvi osztályai

¹⁷² Például az Alkotmánybíróság absztrakt normakontroll tevékenysége, amely nem konkrét, egyedi esetekkel foglalkozik, mint a rendes bíróságok, hanem azt vizsgálja, hogy a jogszabály megfelel-e az Alkotmányban foglaltaknak

¹⁷³ Lokális: az Eur.Ac gondozásában megjelent Bullo, Francesca – Ciola, Bruno – Coluccia, Stefania (eds.): *Dizionario terminologico del diritto dei contratti italiano/tedesco*. Eur.Ac, Bolzano 2003, A szerződési jog olasz–német terminológiai szótára, amely kimondottan Trentino-Alto Adige régió szerződési jogra vonatkozó terminusait gyűjti össze; Parciális: Ralli, Natascia – Isabella, Stanizzi – Wissik, Tanja (eds.): *Dizionario terminologico dell'Istruzione superiore Austria-Italia (Italiano-Tedesco)*. Olaszország és Ausztria Felsőoktatási terminológiai szótára (olasz–német nyelven). Eur.Ac, Bolzano 2007; *Egyetemesség-igénnyel fellépő*: A Francia nyelv Québec-i Hivatala által létrehozott *Le grand dictionnaire terminologique* terminológiai szótár (francia–angol nyelvű) <http://gdt.oqlf.gouv.qc.ca/>

III. A nyelvi jogok kiteljesedése

1. A nyelvi jogok eszméje Európában

1.1. A nyelvi jogokat szabályozó főbb nemzetközi egyezmények

A nyelvi jogok eszméje, majd azok nemzetközi szintén való védelmének megjelenése egészen az első világháborút lezáró békeszerződésekig vezethető vissza. Az ott megjelenő jogi rendszer elsődlegesen a faji, vallási és nyelvi kisebbségek védelmét garantálta, fenntartva azt a nézetet, hogy a rendszer főként kisebbségi jogokat, köztük kisebbségi nyelvi jogokat ismert el.¹⁷⁴ Ezzel szemben a rendelkezések főként polgári és politikai jogokat, azaz szabadságjogokat ismertek el minden állampolgár számára, s csak mintegy kiegészítésül ismertek el néhány kisebbségi jogot.¹⁷⁵ A nyelvi jogok fejlődésében a következő lépés a második világháború idejére, a nemzetközi jog színterén megszülető szisztematikus szabályozási elv és igény megszületésére tehető. Ezek közül a legfontosabb az ENSZ 1945-ben elfogadott és hatályba léptetett alapokmánya, az 1948-as *Emberi jogok egyetemes nyilatkozata*, ezt követően az 1966-ban elfogadott majd tíz évvel később hatályba léptetett *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya* és a *Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya*. A nyelvi jogok nemzetközi színterén végre megjelentek az első jogi erővel bíró nemzetközi dokumentumok, amelyek elsődleges célja a nyelvi jogok meghatározása, azok védelmének biztosítása volt. Érdekes azonban rámutatni e nemzetközi jogszabályok legnagyobb hiányosságára is. Andrassy meglátása szerint az egyik legnagyobb hiányosság az 1948-ban elfogadott *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát* tekintve, hogy abból hiányzik a nyelvszabadság megfogalmazása, majd hasonló kritikai megállapítást tesz az 1966-ban elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmány 27. cikkének¹⁷⁶ vonatkozásában is.¹⁷⁷ A két nemzetközi dokumentum mellett fontos megemlíteni az UNESCO által 1960-ban elfogadott *Az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről* szóló egyezményét. Az egyezmény a megkülönböztetés fogalmát pontosan definiálja, és három

¹⁷⁴ Andrassy György: A bevándorlók integrálásának elvi alapjai: a területfüggetlen és a területfüggő emberi jogok. In: Régio. 25. évf. 2017 (2). 187. o.

¹⁷⁵ Andrassy György: Nyelvek és nyelvi jogok a térben. In: Iskolakultúra. 26. évf. 2016/1. szám. 14. o.

¹⁷⁶ Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmány 27. cikk.

Megfogalmazásában a 27. cikk értelmezésekor csak a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy a saját nyelvüket használják, más szóval a nyelvi többséghez tartozó személyektől ugyanez megtagadható.

¹⁷⁷ Andrassy György: Nyelvszabadság - Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2013. 42-43. o.

kivételt határoz meg. Ezek között szerepel a vallási okok mellett a *nyelvi* okokból¹⁷⁸ létesíthető és fenntartható intézetek engedélyezése, külön meghatározott követelmények mellett. A nyelvi jogok elismerésének következő lépcsőfokaként említhetjük az 1992-ben elfogadott *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját*, amely már preambulumában tisztázza, hogy a nyelvi jogok védelmét új alapokra helyezve kívánja biztosítani. Az eddigi *kisebbségi* jelző pontosításra és kiegészítésre került, továbbá megjelenik a *regionális* jelző is, így a dokumentum egyértelműsíti, hogy már nem csak a *kisebbségekről* és kisebbségi jogokról szól, hanem a regionális vagy kisebbségi nyelveket kívánja védelem alá helyezni és támogatásban részesíteni. A nyelvi kérdés az elmúlt évszázadban a globális és univerzális, valamint a nemzetközi jogi jogalkotás színtere mellett kiemelt szerepet töltött be a kontinentális, regionális, továbbá kétoldalú, államközi egyezmények szintjén is.

Esetünkben a nemzetközi jog *nyelvi jogokat* szabályozó dokumentumai csak támpontot jelentenek a nemzeti és a nemzetek közötti nyelvi szabályozások értelmezéséhez és kritikai elemzéséhez. A nyelvi jogok az általános és ma már egyetemes emberi jogok szerves részét képezik.¹⁷⁹ Ugyanakkor alkalmazásukra, érvényesítésükre érvényes ugyanaz az egyébként egyetemes emberi jogokra is vonatkozó általános megállapítás, amely szerint az átfogó nemzetközi jogi szabályozások ellenére sem jelent mindenhol megélt mindennapos valóságot. A következő fejezetben kontinentális¹⁸⁰, illetve regionális és nemzeti szintű jogképződéssel, ezen belül a Svájc, Dél-Tirol, Magyarország és Szlovák Köztársaság nyelvi jogalkotásával fogok foglalkozni.

A fejezet célja kettős. Egyfelől részletesen, kritikai szempontok alapján elemzem a többnyelvű államok esetében (Svájc és Dél-Tirol) a nyelvi jogok szabályozásának fejlődését, belső jogában fellelhető *hivatalos nyelv* és *kisebbségi nyelv* fogalmára alkotott definícióját, illetve az anyanyelv intézményének státuszát. Másfelől megvizsgálom a hivatalos nyelv intézményéből fakadó – a nyelvi többséget vagy annak tagjait megillető implicit jog figyelembevételével – kisebbségi nyelvi jogokat (Magyarország és Szlovák Köztársaság). A hazai nyelvjogot és annak fejlődését csak érintőlegesen elemzem, mivel célom a magyar nyelv jogi helyzetének *többségi* (hivatalos állam nyelv) és *kisebbségi nyelv* pozíciójában való bemutatása. Természetesen a magyar nyelv kisebbségi pozíciójának jogi helyzetéről teljes képet csak a többi szomszédos

¹⁷⁸ Vö. Andrassy György: Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra. PTE Európa Központ, Pécs 1998. 89-90. o.

¹⁷⁹ Varga Attila: Nyelvi jogok szabályozása. In: Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny. 2003/1. 38. o. <http://rmjk.adatbank.transindex.ro/pdf/05.kozjog.varga.pdf>

¹⁸⁰ Csak Európára fókuszáló, azonban az Európai Unió nyelvi kérdéseit nem tárgyaló jogalkotás.

ország nyelvjogának teljeskörű elemzése adhat. Az elemzésem mégis egy országra, a Szlovák Köztársaságra fókuszál. A Szlovák Köztársaság kiválasztása és nyelvjogának elemzése a rendszerváltás óta tapasztalható élénk szabályozási tevékenységgel, a Szlovák Köztársaság területén található magyar nyelvű oktatási intézmények és szervezetek jelenlétével, a szlovák államnyelvtörvény Magyarországon kiváltott hatásaival, illetve az utóbbi években tapasztalható és megvalósuló együttműködéssel támasztható alá. Az elemzés célja a nyelvjog általános ismertetésén, a két ország között megvalósuló jogi együttműködésen túlmutat. A nemzetek közötti nyelvi együttműködés bemutatásával és annak megvizsgálásával arra keresi a választ, hogy van-e lehetőség közös szabályozások révén terminológiai és nyelvi együttműködésre, úgy, hogy mindeközben az állampolgárok anyanyelvhez és anyanyelven való joghozáférés joga biztosított legyen.

1.2. Az államok két csoportja a kisebbségi törekvések tükrében

Az államok nyelvi jogának csoportosításához és kritikai elemzéséhez szükség van valamilyen csoportosítási elvre. Ehhez Andrassy *kisebbségi törekvések az „A” és a bevett jogi megoldások a „B” államcsoportban* csoportosítási elvét¹⁸¹ fogom alkalmazni. Az, hogy az államok nyelvi joga igen sokszínű és belső szabályozásaik között jelentős eltérés tapasztalható, részletesebb vizsgálódás nélkül is megállapítható. Ennek oka, hogy a nyelvi jogalkotásnak – ellentétben a jogalkotás más területeivel – nincsenek letisztult és egységes vezérlő eszméi, továbbá minden állam saját, speciális nyelvi helyzetére reflektál, arra kíván megoldást kínálni. Ez a sokszínűség azonban lehetőséget teremt az egyes államok nyelvi jogának különféle jellegzetességének leírása, elemzése és csoportosítására. A nyelvi sokféleség és sokszínűség dinamikus, térben és időben változó fogalom. A jogi státus, a nyelvi közösség és a nyelvhasználati szinterek alapján számos nyelv(csoport) tartozhat ide: *hivatalos nyelvek, államnyelvek, kisebbségi nyelvek, bevándorlók nyelvei, jelnyelvek, írásbeliséggel nem rendelkező vagy éppen ellenkezőleg, csak írásbeli formában létező nyelvek, oktatási nyelvek*. Ezt alapul véve és elfogadva, valamint tekintettel arra, hogy az Andrassy-féle csoportosítás központjában a *hivatalos nyelv* áll, a vizsgálatom során én is a *hivatalos nyelv* kategóriát¹⁸² elemzem majd az adott országokban. A *hivatalos nyelvet*, mint a nyelvjog legfontosabb intézményét sok állam nyelvjoga ismeri, azonban megnevezésére sokkal inkább az *államnyelv* vagy a *nemzeti nyelv* megnevezést használják. „További különbség az államok között, hogy hány *hivatalos nyelvet*,

¹⁸¹ Andrassy György: Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra. PTE Európa Központ, Pécs 1998. 25-48. o.

¹⁸² Ide értve a *hivatalos kisebbségi nyelv(ek)e*t is

illetve *államnyelvet* vagy *nemzeti nyelvet* ismernek el: egyet vagy többet.”¹⁸³ Eltérésként megfogalmazható, hogy egyes államok külön nyelvtörvényben szinte mindenről rendelkeznek, más államok viszont alig alkotnak ilyen szabályokat, s így eltérően határozzák meg azt is, hogy mire (milyen intézményekre, életszférákra, földrajzi területekre) terjed ki a *hivatalos nyelv* használata. E hasonlóságokat és különbségeket egységesítve, Andrassy az egyes államokat nyelvi joguk jellegzetességei alapján az alábbi csoportosítási elvet csoportokba rendezte: az „A” csoportba tartozók azok az államok, amelyeknek egy hivatalos nyelve van, és az a többségé, a kisebbség(ek) saját nyelvükhöz ugyan ragaszkodnak, de ennek használatára sem egyéni, sem kollektív jogot nem ismer el az állam. Az „A” típusú államok nyelvi jogát annak ellenére nem éri komoly bírálat, hogy az a nyelvi diszkriminációt intézményesíti. Andrassy ennek az ellentmondásos viszonyulásnak az okát abban látja, hogy a jogelmélet mindaddig magától értetődőnek fogta fel a hivatalos nyelv intézményét, holott az nem más, mint a többséget alkotó nyelvi-kulturális közösség implicit módon elismert kollektív joga anyanyelve használatához.¹⁸⁴ A „B” típusú államokban az előbbiekkal szemben egy vagy több hivatalos nyelv intézményesült, vagy bár csak egy hivatalos nyelv van, de más nyelv(ek) használata széles körű szabadságot élvez(nek). Ide tartoznak azok az államok, amelyekben mind a többségi, mind a kisebbségi etnikum nyelve *hivatalos*, vagy ahol a kettőnél több etnikum közül legalább a többségi és az egyik kisebbségi etnikum nyelve hivatalos. Ide sorolhatóak továbbá azok az országok, ahol a többségi etnikum nyelve az egyetlen hivatalos nyelv, de a kisebbségi etnikum(ok)hoz tartozó személyek – nem ideiglenes jelleggel – *széleskörű és garantált nyelvi jogokat* élvez(nek), valamilyen területi vagy autonómia, illetőleg föderális vagy ún. konszociációs megoldás keretében, akár anélkül.¹⁸⁵

E csoportosítási elvet alapul véve Svájc, Dél-Tirol, Magyarország és a szlovák Köztársaság nyelvjogi szabályozását tekintve, mind a négy a „B” típusú országok közé sorolható. Míg Svájc esetében a svájci alkotmány 4. §-a mondja ki, hogy a német, francia és olasz és a rétoromán nyelv a többségi etnikumok nyelveiként, *hivatalos nemzeti nyelvként* vannak jelen, addig Dél-Tirol esetében az autonómia-statútuma a 100-102. §-ában rendelkezik az olasz és a német nyelv egyenjogúságáról és a tartományban betöltött *hivatalos nyelv szerepéről*, illetve kitér a területi elvet követő ladin nyelv *hivatalos státuszára* is. Magyarország esetében az Alaptörvény H) cikke deklarálja, hogy Magyarország *hivatalos nyelve* a magyar, amelyet az állam a magyar jelnyelvvvel együtt a magyar kultúra részeként véd, valamint kitér *a magyarországi*

¹⁸³ Andrassy György: Nyelvi jogok... 27. o.

¹⁸⁴ Részletesen: Andrassy György: Nyelvi jogok... 27-35. o.

¹⁸⁵ Andrassy György: Nyelvi jogok... 35-41. o.

nemzetiségek nyelvének jogi helyzetére, és államalkotó szerepére. Ezzel szemben a Szlovák Köztársaság alkotmányának 6. cikke bevezeti és rögzíti a szlovák nyelv *államnyelv* státuszát, majd kitér az államnyelvtől való eltérés lehetőségére a hivatali érintkezés során, meghatározva így a kisebbségi nyelvek jogállását és használatuk jogi feltételeit.

A nyelvi jogok részletes tárgyalásához először Svájc és Dél-Tirol nyelvi jogszabályozását, majd Magyarország és Szlovákia nyelvjogát ismertetem részletesen. Az ismertetés alapvetően nem összehasonlító jellegű, bár kritikai elemzésem során a vizsgált államok nyelvjogát tekintve néha összehasonlítással élek majd, a jogszabályokban fellelhető különbségek kiemelése érdekében. Az elemzést indokolja a nyelvi jogok és az abból fakadó nemzeti szerepvállalás megismerése és egymásra vonatkoztatása. A vizsgált országok mindegyik belső állami jogában kimondja a nyelvi alapon történő megkülönböztetés tilalmát, elismeri a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek, valamint a bűncselekményekkel vádolt személyek bizonyos nyelvi jogát, valamint elfogadja a regionális és kisebbségi nyelvek védelmének különféle formáit.¹⁸⁶

2. Nyelvi jogok megvalósulása többnyelvű államok esetében

A következőkben részletesen elemzett Svájc és Dél-Tirol nyelvi jogszabályozásának elemzése során két pozitív példát kívánok bemutatni a nyelvi jogok szabályozása és biztosítása útján. A két állam beépítette belső jogrendjébe a kisebbségi vagy regionális nyelvek védelmének alapelvét, ezzel állampolgárjainak jogot biztosít az adott regionális vagy kisebbségi nyelv használatához, továbbá kötelezettséget is vállaltak az élet összes területén a jogok érvényesítésére. A nyelv a személyes és társas identitás központi eleme¹⁸⁷, az államot az állampolgárral összekötő kapocs. Az alkotmányos rendelkezés mindkét állam esetében kiemeli a nyelvi jogokat a magánjog keretei közül, azokat emberi alapjogként azonosítja, közjogi értékekkel felruházva azt. Továbbá, az anyanyelvhasználatot olyan alapvető emberi jogként azonosítják, amelynek kiemelkedő szerepe van az általános állampolgári jogegyenlőség, az alkotmány által biztosított esélyegyenlőség, valamint a nyelvhez tapadó identitás és kultúra megőrzését, fejlesztését és érvényre juttatását illetően.

¹⁸⁶ Andrásy György: Nyelv szabadság - Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog. Dialóg Campus. Budapest-Pécs 2013. 21. o.

¹⁸⁷ Puskás Tünde: Nyelv, identitás, és nyelvpolitika Európában. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2000/1. 74. o.

A nyelvvel kapcsolatos problémák túlnyomó többsége abból fakad, hogy az államok csak egy, legfeljebb két-három élő nyelvet választanak hivatalos nyelvvé.¹⁸⁸ Abban az esetben, ha az állam csak egy nyelvet jelöl meg hivatalos nyelveként, azonban határain belül jelentős, őshonos nyelvi kisebbségek élnek, vagy valamelyik nyelvének kárára hoz szabályozást, úgy sérti az egyenlő jogvédelemhez való jogot, az anyanyelv-használatához való jogot, továbbá alapvető emberi jogokat. Amennyiben elfogadjuk azt a megállapítást, amely szerint a nyelvi jogok alapvető emberi jogokként értelmezhetőek, azaz egyetemes normaként azonosítjuk őket, a nyelvi jogok feladata nem más, mint az alapvető érdekek védelme, a nyelvi kifejezés lehetőségének biztosítása.¹⁸⁹ Egyetemes érvényű szabályt az anyanyelvhasználatra és annak jogi szabályozására szinte lehetetlen felállítani. A nyelvek struktúrájukban, az állam által biztosított jogállásukban¹⁹⁰, a külső és belső körülményeikben¹⁹¹ jelentősen eltérnek egymástól. A nyelvi jogot az egyén és az állam viszonyában vizsgálva megállapítható, hogy az adott állam (nyelv)politikai törekvése elkerülhetetlenül magába foglalja az adott állam államnyelv(ei)nek előnyben részesítését, más nyelvek korlátozását, használatuk feltételhez kötését. Ez megfelelő jogi védelem és jogszabályozás nélkül akár asszimilációs politikához vezethet a nyelvhasználat területén is. A nyelvi jogok és az anyanyelvhez való jog biztosítása elsődleges szükségletként jelentkezik a nemzeti egység előmozdítása és a nemzeti béke fenntartása érdekében. Ebből következően a nyelv megfelelő politikai intézkedések mellett hozzájárulhat annak biztosításához, hogy

„a nyelv többé nem az állampolgárok különálló és egymással szemben ellenséges érzületű csoportokra való szétválasztását szolgálja, hanem egy közös identitás egyik meghatározó kötelékévé válik.”¹⁹²

Ezen meghatározásnak kétféle értelmezése létezik. Az első az államnyelv privilegizálása, a többi kisebbségi nyelvvel szemben, míg a második – esetünkben elfogadott – meglátás szerint a nyelv a soknemzetiségű / soknyelvű állam egyben tartásának kulcsa, abban az esetben, ha a különbözőség állami szinten védelemre és szabályozásra kerül. A nyelvet ebben az esetben mint

¹⁸⁸ Andrassy György: A magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jogi helyzete. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): A magyar nyelv jelene és jövője. Gondolat Kiadó, Budapest 2017. 80. o.

¹⁸⁹ Ld. részletesen UN Human Rights Committee, General Comment No 23, 26 April 1994. 1. bek. http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11, valamint Andrassy György: A magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jogi helyzete. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): A magyar nyelv jelene és jövője. Gondolat Kiadó, Budapest 2017. 76-80. o. [Az emberi jogok és nyelvjog]

¹⁹⁰ Hivatalos nyelv, államnyelv, nemzeti nyelv, megtűrt nyelv, kisebbségi vagy regionális nyelv, történelmi regionális vagy kisebbségi nyelv stb.

¹⁹¹ Kommunikációs eszköz, kulturális vagy kisebbségi csoporthoz való tartozás eszköze, társadalmi megítélése, identitás kifejezésének eszköze, nyelvváltás vagy nyelvvesztés mértéke, beszélőinek száma stb.

¹⁹² Patten, Alan – Kymlicka, Will: Introduction: Language Rights and Political Theory: Context, Issues and Approaches. In: Patten-Kymlicka (eds): Language Rights and Political Theory. Oxford University Press, New York 2003. 35. o.

értéket határozhatjuk meg, amely minden ember morális és kulturális fejlődésének alapja, az egyéni és társadalmi különbségek feloldásának és azok megértésének eszköze, az egyén jogai érvényesítésének, a társadalomban való önmegvalósításának egyik legfontosabb feltétele.

3. Svájc nyelvi kultúrája és berendezkedése

A jogtudomány és a nyelvtudomány iránt érdeklődő emberek számára Svájc több szempontból is egyedülálló országnak számít. Korhecz¹⁹³ szerint a jogászok-nyelvészek többségének három jellemző dolog jut eszébe Svájcról: „a katonai és politikai semlegesség, a kantonok széles önállóságán alapuló szövetségi államberendezkedés és a hivatalos többnyelvűség: a német, a francia, az olasz és a rétoromán nyelv egyenrangúsága”. Ugyanakkor a széles körben elterjedt felfogástól eltérően, a svájci állami szervek csak kivételes esetben működnek három, illetve négy hivatalos nyelven, sokkal inkább jellemző az, hogy Svájcban az állami szervek, hatóságok az adott kantonban meghatározott egyetlen hivatalos nyelvet használják és azon a nyelven működnek. Céлом mégis az egységesség bemutatása, azoknak az alkotmányos és törvényes rendelkezések ismertetése, amelyek a hivatalos nyelvhasználatot szabályozzák Svájcban. A jogi és szervezeti keretek feltárásával és részletes elemzésével kísérletet teszek arra, hogy bemutassam azokat a sajátosságokat is, amelyek a svájci jogszabályrendszert és nyelvi berendezkedést egyedivé, fenntarthatóvá és működőképpé tette és teszi napjainkban is. Részletesen ismertetem Svájc esetében az *anyanyelvhez való jog*, az *alkotmányos és alapvető emberi jog* mibenlétét, továbbá az *anyanyelven való joghozáférés* biztosításának főbb elveit és kritériumait.

3.1. Svájc államszervezete és a hivatalos nyelvhasználat jogi keretei

A svájci államszervezet a hivatalos nyelv használatának jogi kereteiről az alkotmány 70. szakasz (2) pontjában az alábbiaként rendelkezik: „a kantonok önmaguk határozzák meg saját hivatalos nyelvüket” azzal a további szabályozással, hogy „a nyelvi közösségek közötti egyetértés megőrzése érdekében a kantonok tiszteletben tartják a nyelvek hagyományos határait, és figyelemmel lesznek az őshonos nyelvi kisebbségekre”.¹⁹⁴ Ez az alkotmányos rendelkezés pontosan példázza a svájci nyelvhasználati modellt és a kantonok hatáskörét a

¹⁹³ Korhecz Tamás: A hivatalos nyelvhasználat szabályozása Svájcban. In: Létünk 2013. különszám. Forum Könyvkiadó Intézet, Újvidék 2013. 96-98. o.

¹⁹⁴ 70§ (2) Les cantons déterminent leurs langues officielles. Afin de préserver l’harmonie entre les communautés linguistiques, ils veillent à la répartition territoriale traditionnelle des langues et prennent en considération les minorités linguistiques autochtones. A szerző fordítása.

nyelvhasználat szabályozását illetően. Egyfelől tisztelni kell és figyelembe kell venni az őshonos nyelvi közösségek határait, másfelől az ehhez tartozó nyelvi kisebbségek jogait, azaz az őshonos nyelvi kisebbségeknek biztosítani kell a hivatalos nyelvhasználati jogot. Az őshonos nyelvi kisebbségek alatt a francia, a német, az olasz és a rétoromán nyelveket érthetjük, közigazgatási területektől függően. Kicsit visszatekintve a múltba: az olasz és a rétoromán nyelvek az 1900-as évek német-francia ellentétek (elfranciásodás, illetve germanizálódástól való félelem) következtében szinte teljesen kikerültek a figyelem központjából. Tovább erősítette ezt a nyelvi háttérbe szorulást a szinte egész Európára jellemző népvándorlás. 1798-ig a szövetségi államot csak német nyelvű (germanofón) kantonok alkották. A francia és az olasz nyelv csak az állami hivatalos ügyek, illetve az olasz és francia nyelvű területeket érintő szabályozások esetében volt használatos. Az olasz és a francia csak rövid ideig, a Helvéciai Köztársaság idején, 1798–1803 között volt hivatalos államnyelv. Ezt követően sem az *Acte de médiation* (Mediációs Akta – 1803), sem a *Pacte fédéral* (Szövetségi megállapodás – 1815) nem említi explicit módon a szövetségi állam többnyelvűségét. A többnyelvűség először az 1848-as alkotmányban jelenik meg (ld. 109. §), majd azt követően egészen 1988-ig az alkotmány mintegy száznegyven részleges módosítását fogadták el. A többnyelvűséget érintő módosítások közül kiemelendő az 1874-es revízió, amikor is a német nyelv mellett a francia és az olasz is a Szövetségi Bíróság (*Tribunal fédéral*) hivatalos nyelvvé vált. Az 1980-as évek elejétől egy átfogó alkotmánymódosítási folyamat kezdődött, melyet az 1999. április 18-án, népszavazás útján elfogadott új alkotmány zárt le. Az új alkotmány a hivatalos államnyelveket illetően több pontosítást fogalmaz meg. Ezek a pontosítások azonban gyakran mögöttes tartalomként olvashatóak ki az új szövegezésből.

A második világháború után ugyan minden nyelvterület a saját „háttérországnak” kulturális részét képezte, azonban politikailag a svájci egységhez tartozónak érezték magukat.¹⁹⁵

Napjainkat tekintve fontos megjegyezni, hogy az alkotmány 70. szakasz (3) pontja az alábbi kiegészítést teszi a szövetségi állam és a kantonok nyelvi jogokra vonatkozó szabályainak harmonizálása érdekében: „A szövetségi állam és a kantonok ösztönzik a kölcsönös megértést és cserét a nyelvi közösségek között”¹⁹⁶

Ha a svájci nemzetfogalom és nyelv kapcsolatát vizsgáljuk, szintén a kölcsönös megértés és egyenjogúság kerül a középpontba. Az angol és francia politikatudomány-értelmezést alapul

¹⁹⁵ Kohec: 52 o.

¹⁹⁶ La Confédération et les cantons encouragent la compréhension et les échanges entre les communautés linguistiques. A szerző fordítása.

véve: „nemzeten egy adott ország eredetre tekintet nélkül egyenjogú állampolgárjainak közösségét értjük.”¹⁹⁷ Svájc esetében – a nyelvekhez hasonlóan – rendhagyó módon a kantonok egységét jelenti a nemzet, ezáltal a négy nemzeti nyelvben él a svájci nemzet.

3.2. A svájci kancelláriáról általában

Svájc államszervezetét és hatalmi berendezkedését az 1999-ben népszavazással megerősített szövetségi alkotmány határozza meg, illetve a huszonhat tagállam – kanton alkotmányai, hiszen Svájc összes kantonjának saját alkotmánya van. A szövetségi államhatalmi szervei a kétkamarás parlament, a kormány, a szövetségi bíróságok (ezek közül a legfontosabb a *Tribunal Fédéral*¹⁹⁸), a hadsereg és néhány közigazgatási szerv, illetve hivatal. A határőrségen kívül – amely a pénzügyminisztériumhoz tartozik és a határőrizettel foglalkozik – igen kevés a törvények végrehajtásával és közvetlen alkalmazásával foglalkozó szövetségi közigazgatási szerv, hiszen a szövetségi törvények és rendeletek végrehajtása is rendszerint kantonális hatáskör. A huszonhat kantonból létrehozott szövetségi állam egyik egyedülállósága a hivatalos többnyelvűség kezelésére felállított szakmai rendszer és intézményi hálózat, amely nem csak a jog és a közigazgatás, továbbá a hozzájuk társuló egységesítés területén játszik fontos szerepet, hanem az oktatásban, a kutatás-fejlesztésben és a nemzetközi projektek megvalósításánál is kiemelkedő hangsúlyt kap. Éppen ezért a svájci többnyelvűség a nemzeti specifikumok sorában az élre kívánczik. A hivatalos nyelvhasználat jogi és intézményi kereteinek részletes bemutatása, illetve a jogalkalmazás és a nyelvhasználat sajátosságainak ismertetése együttesen segít megérteni Svájc nyelvpolitikáját és az anyanyelv-használatához való jog biztosításának feltételeit.

Andrássy szerint az anyanyelv-használatához való egyetemes emberi jog elismerése nem szüntethetné meg a nyelvi jogi egyenlőtlenséget, mivel a többséghez tartozóknak mindenképp szélesebb körű joguk lenne anyanyelvük használatához, mint a kisebbségekhez tartozóknak¹⁹⁹, – ezzel szemben Svájc esetében épp ellenkező folyamatnak vagyunk tanúi. Ésszerű megállapításként fogadhatjuk el, hogy az anyanyelv-használatához való egyetemes emberi jog elismerése mellett sem rendelkeznének az államok megfelelő infrastrukturális, személyzeti és

¹⁹⁷ Mint később látjuk az nem egyezik meg magyar kultúrnemzet fogalmával, azaz a magyar felfogással. Vö.: Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Osiris, Budapest 2006. 356. o.

¹⁹⁸ Szövetségi bíróság

¹⁹⁹ Andrássy 2006. 18. o.

gazdasági háttérrel ahhoz, hogy több – és köztük viszonylag kevés beszélővel rendelkező – nyelv számára is biztosítsák a hivatalos státuszt.²⁰⁰

3.3. Az államnyelv és a nemzeti nyelv kérdésköre

A svájci alkotmányjogi berendezkedés részletes elemzése előtt fontos, hogy tisztázzuk a *hivatalos nyelv* vagy *államnyelv* fogalmát, a velük szemben támasztott követelményekkel együtt.

A hivatalos nyelv vagy államnyelv fogalmát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy azt egységesen nem definiálta sem a jogtudomány, sem a nemzetközi egyezmények. Nincs tehát univerzálisan elfogadott definíciója annak, hogy mit értünk hivatalos nyelv vagy államnyelv alatt.²⁰¹ Általános meghatározást azonban mégis tehetünk, összefoglalva azokat alapvető elvárásokat, amelyeknek érvényesülniük kell egy adott állam jogrendszerében az államnyelv azonosításában. Államnyelvként azonosítható az a nyelv, amely:

- nemzetállam kifejeződésének eszköze;
- az államéleten, a közigazgatáson belüli zavartalan kommunikáció eszköze;
- a nemzeti kultúra értékeinek hordozója;
- a nemzeti önazonosság alapvető eleme;
- nemzeti kulturális kincs;
- az állam valamennyi polgárának külön intézményekkel védett és fejlesztett közös kommunikációs eszköze.²⁰²

Svájc esetében az utolsó megfogalmazott gondolat az, amely leginkább példázza a Szövetségi államnak a nyelvi kommunikációra vonatkozó elképzelését és az ehhez kialakított szervezeti felépítést. A különböző európai államokban a tételes jog is különbözőképpen definiálja a hivatalos nyelvet, sőt terminológiai szempontból is meglehetősen nagy eltérést mutatnak, hiszen változó jogi tartalommal jelenik meg az *államnyelv*, a *hivatalos nyelv* és a *nemzeti nyelv* terminus. Utóbbi szerepel a svájci alkotmányban is („*langues nationales*”) ami a következőképpen nevesíti a négy nemzeti nyelvet:

Art. 4 Langues nationales

²⁰⁰ Bakk Miklós: Nyelvi jogok, nyelvi rezsim és a demokrácia modelljei. In: Fábíán Gyula – Jakab Albert Zsolt (szerk.): Bíró Gáspár Emlékkönyv. Kisebbségi identitás és önrendelkezés a globalizmusban. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2015. 30. o., ld továbbá: VIII. fejezet

²⁰¹ Szalayné Sándor Erzsébet: A nyelvhasználat jogi szabályozhatósága. In: Magyar Tudomány 2. 1348. o.
<http://www.matud.iif.hu/2009/09nov/10.htm>

²⁰² Szarka László: Államnyelv, hivatalos nyelv – kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában. In: Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Közép-Kelet-Európában. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003. 19-20. o.

Les langues nationales sont l'allemand, le français, l'italien et le romanche.

Svájc esetében külön vizsgálódást érdemel a „hivatalos nemzeti nyelv” kategóriája, amely sokszor azonosul a „hivatalos nyelv” fogalmával kantonális szinten. A polgárok jogegyenlőségének bevezetése mellett szükségszerű a nyelvi jogok tisztázása és azok kantonális szinten történő kezelése is. Mivel a hivatalos nyelv kifejezetten az államokhoz köthető fogalom, ezért természetes, hogy minden egyes állam saját jogrendjében definiálja azt, hogy mit ért nemzeti, és mit hivatalos nyelv alatt. Kiss Jenő az európai nemzeti nyelvek közül az önálló állammal rendelkező nemzeteknek az adott „nemzeti” államokon belül törvényileg privilegizált helyzetét tekinti nemzeti nyelvi státusnak, s az ezzel a státussal nem rendelkező, s ezért „eleve hátrányos helyzetű” kisebbségi nyelvekkel szemben a korlátozás nélküli nyelvhasználatban jelöli meg a két státus közötti alapvető különbséget.²⁰³

3.4. Az anyanyelvhasználathoz való jog kérdésköre Svájcban

A svájci jogi szabályozást tekintve, a hivatalos nyelv szimbolikus, állampolitikai funkcióit tekinthetjük meghatározónak a svájci alkotmány által deklarált négy nemzeti nyelv államnyelvi minősítésében. Így a *hivatalos nemzeti nyelv* esetében a legfontosabb kritérium, hogy az „a nyilvános, közéleti ügyintézésnek, a tömegtájékoztatásnak és az oktatásnak az alkotmányban, törvényben rögzített, illetőleg rendeletekben előírt nyelve”²⁰⁴ legyen. Svájc esetében ez kiváltképp igaz, hiszen e definíciók a *nemzeti nyelvek* politikai és szimbolikus funkciói mellett kiemelt jelentőséget biztosítanak a *többségi nemzet által beszélt nyelv*²⁰⁵ jogilag biztosított szabad érvényesülésére, akadálytalan használatára, művelésének, oktatásának szabadságára, intézményi feltételeinek biztosítására. Előtérbe helyezi továbbá a nemzeti nyelvek közösség- és államszervezői, történeti²⁰⁶, politikai és szimbolikus funkcióját. Ez a megközelítés az államalkotó nemzetek nyelvének történetileg kialakult, közösségteremtő és értékhordozó szerepét emeli ki, háttérbe szorítva a nemzeti, nyelvi kizárólagosságra törekvő asszimilációs nyelvpolitika államnyelvi gyökereit. Svájc esetében ez – ahogy fentebb már említésre került – megfelel Andrassy az *kisebbségi törekvések az „A” és a bevett jogi megoldások a „B” államcsoportban csoportosítási elve* alapján a „B” típusú államnak, amely szerint az állam a politikai közösség felől tekint a nyelvre, célja valamilyen hivatalos nyelvi

²⁰³ Kiss Jenő: Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1995. 155. o.

²⁰⁴ Uo. 193.o.

²⁰⁵ Jelen esetben a német, az olasz és a francia nyelv.

²⁰⁶ A német, az olasz és a francia nyelv használatáról már az 1798. évi Helvét Alkotmány is rendelkezett, amely megkövetelte a nyelvek egyenrangúságát. Ezt követően az 1848. évi Alkotmány 109. cikkelye mondta ki a nyelvek azonos jogállását.

státusz megadása és biztosítása az adott állam nyelveinek. Alapja, hogy mindenkinek joga van saját anyanyelvének használatához, következésképpen a nyelvi közösségeknek biztosított anyanyelvhasználati jog nem privilégiumokat vezet be, nem is valamiféle pozitív diszkriminációt jelent, hanem a jogegyenlőség szellemében jár el.²⁰⁷ A svájci nyelvi rendelkezéseket vizsgálva egyértelműen megállapítható, hogy Svájc az anyanyelvhasználatot aszerint vizsgálja, hogy a nyelvi kisebbségek számára milyen jogi beavatkozás²⁰⁸ segítségével lehetséges (nyelvi) identitásuk megőrzése, a nyelvi asszimiláció elkerülése, továbbá milyen viszony áll fent a hivatalos nemzeti és a (hivatalos) kisebbségi nyelv között, az egyéni és kollektív jogok viszonyában.

A négy hivatalos nemzeti nyelv és azok státusza az alkotmányban, törvényekben rögzített, amely kiemeli a nemzeti nyelvek közösség- és államszervezői, illetve értékhordozó funkcióját. Ez látszik a svájci bírósági jogalkalmazásban is a nemzeti nyelv és annak használati körének meghatározásakor. A négy hivatalos nemzeti nyelv megjelenik az államszervezet működésében, az államszervezetet alkotó szervek és szervezetek, hivatalnokok egymással és a polgárokkal történő hivatalos kommunikációjában, tevékenységük ellátásában, és az adott szerv szolgáltatásainak biztosításában.²⁰⁹ Az anyanyelvhasználat és az anyanyelven való joghozáférés biztosítása tetten érhető továbbá a jogszabályok megalkotásának teljes folyamatában és a hivatalos közlönyben történő kihirdetése során is. Ide tartozik tovább a közlekedési jelzések és egyéb közterületi feliratok nyelve, a helységnévtáblák, utcanévtáblák szabályozása is. Mindezt összefoglalva Svájc esetében a területiségre és az egyénre alapuló nyelvi jogok egyszerre érvényesülnek, annak okán, hogy az állam meghatározott területén belül élő egyének és közösségek (nyelvi régiók) számára biztosítja e jogokat. Az egyént alapul véve azonban megállapítható, hogy az államon belüli tartózkodás helyétől függetlenül továbbra is bír a nyelvi jogokkal.

3.5. Intézményi keretek az egységes jogalkotás biztosítására több nyelv esetében

Az egységes jogi szaknyelv megalkotásának kritériumai között egyaránt szerepelnek jogi és nyelvi aspektusok. A jogi szaknyelv egységessége alapvetően három feltételhez köthető: az egységes joghoz, az egységes jogalkalmazáshoz és az azonos nyelv használatához.²¹⁰ Svájc

²⁰⁷ Andrassy 2016. 18. o.

²⁰⁸ Knüsel, Rene: Plurilinguisme et enjeux politiques. Les minorités ethnolinguistiques autochtones à territoire. L'exemple du cas helvétique. Payot, Lausanne 1994

²⁰⁹ Vö.: Widmer, Jean: Langues nationales et identités collectives. L'exemple de la Suisse. L'Harmattan, Paris 2004

²¹⁰ Vö.: B. Kovács Mária: A magyar jogi szaknyelv a XVIII-XIX. század fordulóján. Miskolci Bölcsészeti Egyesület Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Miskolc 1995

esetében az egységes jog és jogalkalmazás együttesen biztosítja a négy hivatalos nyelv egyenrangúságát és az egységes jogérvényesülést.

A hivatalos szövegek mennyiségének rohamos növekedésével, a fordítási és terminológiai munkafolyamatok felgyorsulásával, a munkaeszközök fejlődésével, továbbá a kommunikációs igények mielőbbi kielégítésnek szükségletével az elmúlt években a svájci Szövetségi Kancellária Nyelvi Osztályai (*Zentrale Sprachdienste, Servizi linguistici centrali, Les services linguistique centraux*) komoly fejlődésen estek át. A Svájci Államszövetség négy hivatalos nyelven való kommunikáció, továbbá az állampolgárok anyanyelv-használatához való jogának biztosítása egyfelől komoly terhet, másfelől kiemelt szerepet eredményezett a Nyelvi Osztályok számára. Az intézményi és közigazgatási dokumentumok fordításán és terminológiai tisztázásán túl az osztályok komoly szerepet töltenek be az állam négy hivatalos nyelven zajló politikai és törvényalkotási folyamatokban is. A fordítási feladatok ellátásán túl az osztályok munkájának köszönhetően a szövetségi állam hivatalos dokumentumait német, francia, olasz és rétoromán nyelven az egyértelműség, az áttetszőség, az egzaktság és a koherencia jellemzi. Ez egyúttal biztosítja a jogi szövegek terminológiai harmonizációját, és gondoskodik a jogszabályok hatályba lépésével egy időben való többnyelvű terminológia közzétételéről.

A föderalizmus érvényesül az állampolgárság szabályozásának logikájában is, ugyanis minden polgárnak három állampolgársága van, községi, kantonális és szövetségi.²¹¹ Az alkotmány szerint, bárki, aki valamely svájci község, illetve kanton polgára, egyben a Svájci Államszövetség polgára is. Az alkotmány éppen ezért elkötelezettséget fogalmaz meg a nyelvi csoportok és a sokszínűség különleges védelmére.²¹² A svájci társadalmon belül a legtöbb feszültség a különböző nyelvi csoportok között van, ezért is hangsúlyozza az alkotmány a kölcsönös megértés elősegítését minden állami szereplő számára (úgy mint, az anyanyelvhez való jog; a joghoz való hozzáférés biztosítása; a pontos terminológia kidolgozása; a megfelelő színvonalú törvény- és jogalkotás; a többnyelvű, ekvivalens szövegek biztosítása). Az alkotmány a szövetség és a kantonok együttműködési kötelezettségét is rögzíti, továbbá azt is, hogy a konfliktusokat tárgyalások, illetve mediáció útján kötelesek megoldani. A kantonok az alkotmányban megjelölt esetekben és módon (a kanton hivatalos nyelven) vesznek részt a föderatív döntéshozatalban, különösen a törvényhozásban. A szövetségnek a kantonok

²¹¹ Vö. a Szövetségi alkotmány 2. fejezet *Állampolgárság, polgári és politikai jogok* 37. §-ával az *Állampolgárságról és a polgári jogokról* – Constitution fédérale Chapitre 2 *Nationalité, droits de cité et droits politiques* Art. 37 *Nationalité et droit de cité*.

²¹² Szóka Bernadett: Nyelv- és nyelvoktatás-politika a többnyelvű Svájcban – különös tekintettel az olasz nyelv helyére és szerepére. Doktori disszertáció. 2015 Pécs.
http://nydi.btk.pte.hu/sites/nydi.btk.pte.hu/files/pdf/Szoka_Bernadett2015_disszertacio.pdf

sajátosságaiból következő diszkrecionális végrehajtási szabadságát el kell ismernie²¹³, és a kantonoknak céljainak megvalósításához segítséget kell nyújtania (ld. a Nyelvi Osztályok megalapítása).

3.6. Alkotmányos rendelkezések a svájci nemzeti nyelveket illetően

A svájci alkotmány 4. §-a kimondja, hogy a szövetségi állam *négy hivatalos nemzeti nyelve a német, a francia, az olasz és a rétoromán*²¹⁴. Ezt a szakaszt pontosítják a CF. 70. § *Nyelvek* címszó alá foglalt részletezések. A Svájci Államszövetség esetében az *államnyelv* és a *hivatalos nyelv* fogalmát fontos pontosan definiálni. A nyelv használatára vonatkozó jogi szabályozás a négy nyelv státuszát és használati körét több metszetben közelíti meg. Eszerint a német, francia és olasz nyelv a Szövetség hivatalos nyelvei. Ebből következően a Szövetségi állam összes hivatalos dokumentumát mind a három nyelven közre kell adni. A rétoromán nyelv esetében az alkotmányos szabályozásban a saját nyelv (anyanyelv) használatának egyéni jogát fedezhetjük fel, amit ún. pozitív védelmi intézkedések útján biztosítanak. A szabályozás szerint a rétoromán nyelv használata a szövetségi állam hatósági, még tágabban a közéleti és közszolgáltatási viszonyaiban engedélyezett.

A kantonokat illetően érvényes az a tétel, hogy Svájcban a Szövetségi Alkotmány árnyékában valamennyi kanton életét saját alkotmánya szabályozza. A kantonok hivatalos nyelvéről a CF. 70. § (2) (3) bekezdése rendelkezik. Kimondja, hogy a kantonok határozzák meg saját hivatalos nyelvüket, illetve nyelveiket. A nyelvi közösségek közötti harmónia megőrzése érdekében a nyelvek hagyományos területi elosztását tiszteletben tartják, továbbá figyelembe veszik az autoktón („öshonos”) nyelvi kisebbségek érdekeit. Ebből következően az érintett személyek és a közigazgatási hatóságok közötti kisebbségi nyelv használatát elősegítő feltételeket ezáltal is biztosítani tudják. A szövetségi állam, illetve a kantonok ezen kívül a nyelvi közösségek közötti megértést segítik elő, és a különböző információcseréket biztosítják. Ezt erősíti a 2007-ben elfogadott új nyelvtörvény, illetve annak 2010. évi végrehajtási rendelete. A törvény céljai²¹⁵ között a Svájci Államszövetség négynyelvűségének erősítését, a nemzeti összetartozás megszilárdítását, az egyéni és intézményi többnyelvűség gyakorlatban való ösztönzését, továbbá az olasz és a rétoromán nemzeti nyelvek megóvását és használatuk elősegítését nevesíti. A törvény 6. §-a az anyanyelvhez való jogot, illetve az ún. pozitív védelmi

²¹³ Ld. a kantonok megnevezését is, mint pl.: Ticino Köztársaság és Kanton, ami a szövetségi állam megszületése előtti állami önállóságukra is utal.

²¹⁴ Art. 4 Langues nationales: Les langues nationales sont l’allemand, le français, l’italien et le romanche. A szerző fordítása

²¹⁵ Ld. 2. § (a) (b) (c) (d) bekezdéseit

intézkedéseket szabályozza. A szövetségi hatóságok nyelvhasználatáról szóló 7. § (1) bekezdése felhívja a figyelmet az érthetőség és transzparencia kritériumára, amelynek biztosítása érdekében a Szövetségi Tanácsot az alábbi feladattal ruházza fel: a szakmai képzések működésének biztosítása, továbbá a különböző továbbképzések szervezésének ellátása, a továbbképző helyek tevékenységének koordinálása, az ehhez szükséges eszközök beszerzése és biztosítása.

3.7. Jogegyenlőség és jogbiztonság Svájcban

A jogegyenlőség és joghoz való hozzáférés kérdéskörét a törvény 10. § (1) (2) bekezdései az alábbiak szerint biztosítják: A szövetségi jogalkotási aktusokat és más meghatározott dokumentumokat a 2004. június 18-i törvény *a szövetségi törvények és egyéb rendelkezések hivatalos kihirdetéséről és közzétételéről*²¹⁶ értelmében német, francia és olasz nyelven kell közzétenni, kivéve, ha a törvény másként rendelkezik. A rétoromán nyelvet illetően a törvény a kiemelt fontosságú jogszabályok és egyéb dokumentumok, illetve a népszavazás és a szövetségi választások esetén írja elő annak használatát.

A nyelvek ápolását és tökéletesítését elősegítendő a törvény 17. §-a lehetőséget ad a *Többnyelvű Tudományos Intézet*²¹⁷ létrehozására. A többnyelvűség kérdését a közigazgatásban a törvény több szempont alapján szabályozza. Kitér a közszolgák bármelyik nemzeti nyelven való tanulásának ösztönzésére és támogatására, továbbá a többnyelvűség használatának elősegítésére a hadseregben, valamint említést tesz a kantonok terminológiai adatbázisaihoz való kölcsönös hozzáférés biztosításáról.

Nemzetközi viszonylatban Svájc csatlakozott a nemzetközi nyelvi kisebbségi kezdeményezésekhez, 1997-ben a Regionális vagy kisebbségi nyelvek Európai Chartáját²¹⁸, egy évvel később 1998-ban a nemzeti kisebbség védelméről szóló keretegyezményt²¹⁹, majd tíz évvel később, 2008-ban az UNESCO közgyűlése által Párizsban 2005. október 20-án elfogadott a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról szóló egyezményt is aláírta. Az 1. ábrán látható a nyelvi csoportok [német, francia, olasz, rétoromán (ld. romanche), kétnyelvű régiók] eloszlása Svájcban belül. Az 1. ábra jól mutatja a nyelvi kisebbségek eloszlását, amely alapján a német a domináns nyelv. Ennek köszönhetően a német általában a

²¹⁶ Loi du 18 juin 2004 sur les publications officielles ou d'autres dispositions du droit fédéral. A szerző fordítása

²¹⁷ Wissenschaftliche Institution zur Förderung der Mehrsprachigkeit, Istituzione scientifica per la promozione del plurilinguismo, Institution scientifique d'encouragement du plurilinguisme.

²¹⁸ Charte européenne des langues régionales ou minoritaires (1992)

²¹⁹ Convention-cadre pour la protection des minorités nationales (1995)

jogszabályok elsődleges szövegezési nyelve is. Ezen felül a francia is lehet elsődleges szövegezési nyelv, de az olasz és a rétoromán már nem jellemző.

1. ábra Svájc hivatalos nyelveinek földrajzi elosztása
Forrás: Szövetségi Statisztikai Iroda (*Office fédéral de la statistique*)

4. Dél-Tirol nyelvi kultúrája és berendezkedése

4.1. Történeti előzmények

Mihelyt megjelenik a nyelvi tudat és az, hogy a nyelvi csoportnak védelemre szoruló sajátos érdekei vannak, máris meg lehet találni a módját, hogy ezek az érdekek a politika színterén is kifejezésre jussanak. Hosszú távon nehezen elképzelhető, hogy egy népcsoport jogos és jól artikulált igényeit ne vegyék figyelembe.²²⁰ Dél-Tirol története és autonómiamodellje Svájcra hasonlóan példaértékű Európában. A modell mai állapotának eléréséhez és megteremtéséhez azonban több évtizedes politikai harcokon, konfliktusokon és diplomáciai egyeztetéseken keresztül vezetett az út. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy Olaszországban belül nem csak Dél-Tirol rendelkezik az alkotmány által biztosított autonóm státusszal, hanem a továbbiak is: Szicília, Szardínia, Friuli-Venezia Giulia, Valle d'Aosta. Az olasz alkotmányban való nevesítésük és kijelölésük hasonló elvek alapján történt: ezek

²²⁰ Módos Péter: Egy megvalósult autonómia, avagy Dél-Tirol példája. *Európai Utas* LXII (1), 2006. 70. o.

kiemelten a kulturális tényezők, azok között pedig a nyelvi sajátosságok és nemzeti hagyományok. Ezen autonómia meghatározására Miklósné az alábbi értelmezést adja:

„Autonómiának tekinthető egy adott közösségnek valamilyen érdekképviselői vagy akár bizonyos igazgatási jogosítványokkal bíró intézményrendszerrel való felruházása, mely jogosítványok kötődhetnek a közösség által lakott terület egészéhez, esetleg egy részéhez, de átfogja a közösséghez tartozó vagy oda tartozni akaró (identitást felvállaló) összes individuumot.”²²¹

E cél eléréséhez majdnem harminc év volt szükséges az első világháborút követően Ausztriától Olaszországhoz csatolt, kilencvenhét százalékban osztrákok, azaz német nyelvű beszélők által lakott Dél-Tirol esetében. Az államhatárok megváltozása súlyos megpróbáltatást és szenvedést hozott a tartomány lakossága számára, amely néhány évvel később, a fasizmus hatalomra jutásával érte el csúcspontját. A német nyelvű oktatást beszüntették²²², a német anyanyelvű tanárokat, hivatalnokokat elbocsátották, helyükre olaszokat hoztak.²²³ A németiséghez való tartozás a világháború időszakában alapvetően identitásbeli kérdés volt, vagyis az olasz haza és a német identitás között való döntéskényszert jelentett. A német nyelv ilyenfajta szabályozása felveti a kollektív identitáshoz való jog emberi jogként való elismerésének kérdését. A területi és személyi hatályú nyelvi jogok szétválasztása nem csak az anyanyelvhez való jog szempontjából, hanem a közigazgatási rendszer kialakítása szempontjából is jelentős. A területi elvű nyelvi jogok alapvetően ott alkalmazandóak, ahol a nyelvi kisebbségek etnoregionális tömbként hagyományos lakóterülettel rendelkeznek.²²⁴ Ezzel szemben a személyi hatályú nyelvi jogok általában egy adott ország területén általánosságban megtalálható nyelvi kisebbség jogait kívánják rendezni. Ezen elveket háttérbe szorítva az olasz politika nem titkolt célja a kezdetektől fogva a német ajkú lakosság asszimilációja volt, úgy, hogy a térségben az olaszok javára változtassák meg az etnikai arányokat. A politikai törekvések csak látszólag voltak igazolva a törvényhozás által. Ennek fényében nagy előrelépésnek tekinthető, hogy az osztrák tiltakozások évtizedei és a második világháború után a két ország külügyminisztere 1946. szeptember 5-én aláírta a Dél-Tirolról szóló *De Gasperi–Gruber egyezményt*²²⁵, amely

²²¹ Miklósné Zakar Andrea: Autonómia-elmélet és gyakorlat. In: Tér és Társadalom 24 (3), 2010. 78-79. o.

²²² Di Michele, Andrea: Trento, Bolzano e Innsbruck: L'occupazione militare italiana del Tirolo. In: Rasera, Fabrizio (ed.): Trento e Trieste: percorsi degli italiani d'Austria dal '48 all'annessione. Edizioni Osiride, Rovereto, 2014. 427-442. o.

²²³ Kaszás Péter: Piros-fehér szikla. Recenzió Martin Unterkircher „Kiolthatatlanul” című könyvéről a dél-tiroli robbantások politikai következményeiről. Magyar Nemzet, 2006. augusztus 5-i szám, 26. o.

²²⁴ Bakk Miklós: Nyelvi jogok, nyelvi rezsim és a demokrácia modelljei. In: Fábíán Gyula – Jakab Albert Zsolt szerk.: Bíró Gáspár Emlékkönyv. Kisebbségi identitás és önrendelkezés a globalizmusban. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest 2015. 31. o.

²²⁵ Érdemes megjegyezni, hogy míg Olaszországban az egyezmény megnevezésénél De Gasperi neve szerepel elől *Accordo di De Gasperi–Gruber*, addig Ausztriában és Németországban Gruber nevét tüntetik fel elsőként *Gruber–De Gasperi-Abkommen*.

szavatolta a német kisebbség számára a törvényhozói és végrehajtói autonómiát Bozen (Bolzano) tartományban.²²⁶ Az elért siker azonban éles fegyvert adott az olasz jogalkotó kezébe, hiszen egyfelől megteremtette Dél-Tirolban az autonómia alapját²²⁷, így a tartomány kérdése már nem kizárólag olasz belügy volt, másfelől lehetőséget biztosított az egyezmény kijátszására. Erre egészen 1948. január 30-ig kellett várni, amikor az elfogadott 5. sz. alkotmánytörvény jóváhagyta Trentino–Alto Adige különleges jogállású régió státútumát. Ez pedig azt jelentette, hogy a német többségű Bolzano tartományhoz hozzákapcsolták az olasz többségű Trentinot, így végül a német ajkúak kisebbségbe kerültek a térségben.²²⁸ A jogalkotó hivatalos magyarázat erre, hogy az alkotmány szerint autonómiával a *régiók*, és nem a *tartományok* rendelkezhetnek. A legtöbb hatáskör az így létrejött Trentino–Alto Adige régióhoz (továbbiakban Régió) került, ahol az olaszok a lakosság 71,5%-át tették ki, amelynek köszönhetően az egyezmény gyakorlatilag értelmét veszítette, és így az önrendelkezés továbbra is illúzió maradt.²²⁹ Így a *De Gasperi–Gruber egyezmény* a két elvet – területi és személyi hatályú jogokat – összesmosva tartotta fent az olasz nyelv elsődlegességét a német nyelv látszólagos törvényi elismerésével szemben.

4.2. Az első autonómia-státútum

Az anyanyelvhez való jog szempontjából, majd másfél évvel később a két külügyminiszter által aláírt kormányközi egyezmény után, az 1948. február 26-án életbe lépett első autonómia-státútum (*Legge costituzionale* n. 5/48) hozott valódi áttörést.²³⁰ Az alkotmányerejű törvény egyértelműsíti, hogy a régió államnyelve az olasz, egyúttal kitér a német nyelv használatának feltételeire is (84-85. §). A törvény egyelőre csak *lehetőséget* biztosított a régió polgárai számára „a helyi közigazgatási- és más regionális szintű intézmények előtti eljárásokban saját nyelvük használatához.”²³¹ Ezt a rendelkezést érdemes azonban továbbgondolni a *kötelesség* és *jog* szempontjából. A szabályozásból nem az olvasható ki, hogy a régió kötelessége a német nyelv adott eljárásokban való biztosítása, hanem az, hogy

²²⁶ Erről ld. részletesen Bernardini, Giovanni: *L'accordo De Gasperi-Gruber. Una storia internazionale*. FBK Press, Trento 2016

²²⁷ Ez a kétoldalú megállapodás az 1947. évi olasz békeszerződés 4. sz. mellékleteként szerepel.

²²⁸ Schönbaum Attila: Nemzeti és etnikai kisebbségek parlamenti képviselete Európában – Egy dolgozat hipotézisei. In: *Kisebbségkutatás* 17 (1), 2008. 11-12. o.

²²⁹ Constantin, Sergiu: *Kisebbségi oktatás Olaszországban: Jog és gyakorlat*. Pro Minoritate XXII (1) 2012. 4-5.o.

²³⁰ Piccoli, Paolo – Vadagnini, Armando: *Il cammino dell'autonomia nei progetti per lo statuto speciale del 1948*. Regione Autonoma Trentino Alto Adige, Trento 1988. 6. o.

²³¹ *Legge costituzionale* n. 5/48 85.§. A szerző fordítása

I cittadini di lingua tedesca della provincia di Bolzano possono usare la loro lingua nei rapporti con gli organi e uffici della pubblica amministrazione situati nella provincia o aventi competenza regionale. Nelle adunanze degli organi collegiali della regione, delle provincie e degli enti locali può essere usata la lingua tedesca.

egy német anyanyelvű személyeknek joga van saját anyanyelvét használni a különböző eljárásokban. Az, hogy egy adott ország közigazgatási, bírósági vagy oktatási rendszerében milyen nyelvet használnak, alapvetően politikai döntés eredménye, és egy nyelv választása, mindenképp a többi nyelv nem-választását, az állami életből történő kizárását jelenti.²³² A német nyelv akkori jogi helyzetét vizsgálva szinte lehetetlen szétválasztani azt a régió történelmi gyökereitől, az ott élő német kisebbség majd egy évszázados nyelvi és politikai küzdelmétől. Az anyanyelvhez való jog alkotmányban történő megjelenése alapvetően együtt jár az alábbi fogalmak kiteljesedésével a nyelvet illetően: *hatalom és érdek, jog és érték*. Dél-Tirol első autonómia-statútumát vizsgálva mégis azt látjuk, hogy a *hatalom és érdek* nem az állampolgár felől és annak nyelvi javait szolgálva jelentkezik, hanem a nyelvet mint az államhatalom eszközt értelmezi, és így az olasz nyelvet a német elé helyezi. A nyelvhasználati jogok a német nyelv esetében tudatosan csak látszólag jelennek meg, míg az olasz nyelv hivatalos államnyelvként való kiemelése a nyelvi többség számára biztosított kollektív jogként került alátámasztásra. Továbbgondolva, az állam a nyelvi együttélést szabályozta, annak jogi keretét megteremtette, azonban a *hatalom és érdek* már az állam érdekeinek megfelelően került tényleges alkalmazásra.

A jogalkotó a *nyelvi jogok* és nyelvi értékek kielégítése céljából a német nyelvű lakosság anyanyelv-használatára vonatkozó rendelkezések után a ladin nyelv használatát illetően csupán egyetlen paragrafussal rendelkezik:

„A ladin nép jogosult saját kezdeményezéseinek, továbbá kulturális, szabadidős és sajtó tevékenységeinek értékmérésére, valamint megilleti hagyományainak és helyneveinek tiszteletbe tartása. Trento régió ladin nyelvet beszélő közösségeinek iskoláiban biztosított a ladin nyelv és kultúra oktatása.”²³³

Minden állam lényegében természetesnek tekinti, hogy állampolgárai megértik egymást, egy nyelvet használnak, hogy az állam politikai és társadalmi szerkezetét egyetlen nyelvnek a használata tartja össze. Ám sokszor szembesülnie kell mindenkinek azzal a ténnyel, hogy az adott államban uralkodó, sokszor az alkotmány erejével is kizárólagosan hivatalossá tett nyelv(ek), nem minden polgárnak az anyanyelve. Ezen jogi probléma feloldására született meg 1971-ben a második autonómia-statútum.

4.3. A második autonómia-statútum

²³² Vizi Balázs: Az európai integráció és a kisebbségi nyelvek In: Kisebbségkutatás. 13. évf. 2004. 1. szám

²³³ Le popolazioni ladine hanno diritto alla valorizzazione delle proprie iniziative e attività culturali, di stampa e ricreative, nonché al rispetto della toponomastica e delle tradizioni delle popolazioni stesse. Nelle scuole dei comuni della provincia di Trento ove è parlato il ladino è garantito l'insegnamento della lingua e della cultura ladina. Alkotmányos törvény 5/48 87.§. A szerző fordítása

Az első statútum elfogadását követő évtizedben egyre nőtt az elégedetlenség Dél-Tirolban. A tiltakozások az 1950-es évek közepétől egyre erősödtek, és erőszakossá is váltak: az olasz államhatalom jelképei ellen több bombamerényletet követtek el. Az osztrák külügyminiszter, Bruno Kreisky 1960-ban a dél-tiroli kérdést az ENSZ közgyűlésének napirendjére vetette. Ennek köszönhetően még 1961-ben – néhány héttel a merényletek után – megalakult az úgynevezett tizenkilences bizottság – tizenegy olasz, hét dél-tiroli osztrák és egy ladin tag részvételével – annak érdekében, hogy a helyzet megoldásának lehetőségeit kutassa. Tizenegy évnyi egyeztetés után, az 1971. november 10-i 1. számú alkotmányerejű törvénnyel elfogadták az úgynevezett *második autonómia-statútumot*, amely 1972. január 20-án lépett hatályba. Az új autonómia-statútum már első paragrafusai között egyértelműsíti és szavatolja a régió lakosságának nyelvi, kulturális és etnikai esélyegyenlőségét:

„A tartomány a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogegyenlőségét elismeri, valamint etnikai és kulturális identitását védelmezi.”²³⁴

Ez a rendelkezés lényeges előrelépést jelentett a kisebbségvédelem és a saját anyanyelvhasználat terén. Az új, 2. (számú) cikk az 1948. évi V. alkotmányerejű törvény (első autonómia-statútum) 84.§ és 85.§-ával szemben a német nyelvet nem választható nyelvként jelöli meg a különböző eljárások során, hanem az olasz nyelvvel megegyező jogot biztosít annak használatára:

„Bolzano tartomány német ajkú állampolgárai a polgári és büntetőeljárások során, valamint a helyi közigazgatási- és más regionális szintű intézmények előtti eljárásokban, csakúgy, mint a tartomány közszolgáltatásait végző üzleti képviselőkkel szemben saját nyelvüket használhatják.”²³⁵

Az alkotmányban rögzített nyelvi kisebbségvédelem elve Dél-Tirolban²³⁶ és az ezzel együtt lefektetett olasz alkotmányos rend egyidejűleg szolgálják a kiegyezést az egyes nyelvcsoportok között, és kiegyensúlyozott részesedést kínálnak mindhárom nyelvcsoportnak a dél-tiroli autonóm területen.²³⁷ A statútum így részletesen rendezi a kisebbség viszonyát az olasz államhoz. Az anyanyelvhez való jogot és az anyanyelven való joghozáférést a második autonómia-statútum alkotmányos jogként biztosítja, továbbá a régió szintjéről lejjebb, a

²³⁴ Nella regione è riconosciuta parità di diritti ai cittadini, qualunque sia il gruppo linguistico ai quale appartengono, e sono salvaguardate le rispettive caratteristiche etniche e culturali. Második autonómia-statútum 2.§. A szerző fordítása

²³⁵ I cittadini di lingua tedesca della provincia di Bolzano hanno facoltà di usare la loro lingua nei rapporti cogli uffici giudiziari e con gli organi e uffici della pubblica amministrazione situati nella provincia o aventi competenza regionale, nonché con i concessionari di servizi di pubblico interesse svolti nella provincia stessa. Második autonómia-statútum 100.§. A szerző fordítása

²³⁶ Peterlini, Oskar: Aspetti e problemi dello Statuto di Autonomia. In: „La storia dell’Alto Adige”, Istituto Magistrale Italiano, Bolzano 1989. 51-63. o.

²³⁷ Kádár József: Kisebbségi részarány a közszolgáltatásban. Kisebbségkutatás XI. (2), 2002. 642-643. o.

tartomány szintjére helyezi a *hatalmat*. Újradefiniálja a régió és a tartomány kompetenciáit, részletesen kitér az anyanyelvhasználat, a kultúra és a kétnyelvűség kérdéskörére. Bolzano tartomány *hatalma* lényegesen megnövekszik, a nyelvi jogok szempontjából a tartomány hatásköre bővül.

Természetesen a nyelvi közösségek együttélése nem jelent alapvetően konfliktushelyzetet. A konfliktushelyzetet általában valamilyen egyensúlyi rendszer külső vagy belső megbontása vagy megbomlása eredményezi.²³⁸ A Régió esetében ezt a megbontást egy külső erő beavatkozása eredményezte a határok átrajzolásával, egy német anyanyelvű többség olasz fennhatóság alá történő helyezésével. Ennek következtében a nyelv – mint alapvető emberi alapjog – a nyelvi csoportok között fennálló társadalmi hierarchiában elfoglalt helye megváltozott, aszimmetrikussá vált. Az olasz nyelv, mint a hatalom nyelve előtérbe és az alkotmányban rögzítésre került. A hatalomgyakorlás kiemelt nyelvhasználati színtereihez való hozzáférést vizsgálva megállapítható, hogy nem egyformán került biztosításra a hatalom által támogatott és nemzeti nyelvnek nyilvánított olasz és a megtűrt kategóriába sorolt német nyelv között.

A német nyelv alkotmányos védelme, továbbá emberi alapjogként való elismerése az 1971. november 10-i 1. számú alkotmányerejű törvénnyel történt meg, amely egyben megakadályozta a német nyelv és társadalom stigmatizálását, társadalmi presztízsének csökkenését, továbbá az esetlegesen háttérbe szorított nyelv használójának a szociális megkülönböztetését és a német nyelv funkcionális hátrányát. Mindezek folyamatos biztosítása érdekében az elsődleges kompetenciák között kapott kiemelt szerepet a helyi német kultúra és az oktatásügy felkarolása, a helységnevéadás, a hivatalokban megszabott kötelező kétnyelvűség és a német nyelvű kulturális létesítmények létrehozása. Bár a tartomány őshonos nemzetisége és nyelve a ladin, a törvényben a használatára és védelmére megfogalmazott előírások szükséztűek, ám az eddigi helyzetet feloldva kedvezőbb feltételeket biztosítanak a ladin nyelvcsoporthoz tartozók nyelvhasználatához és nyelvi jogairól is.

4.4. Trentino-Alto Adige régió nyelveinek jogi státusza

Az autonómia-statútum értelmében e régióban három nyelvet ismernek el hivatalosan: az olaszt, a németet és a ladint. A tartomány etnikailag tagolt, a három kisebbség egymás mellett élése a Régió alkotmányos törvényei mellett több regionális és tartományi szintű jogszabályban szabályozott. Az alkotmányos törvény rendelkezései közül kiemelkedő, hogy az olasz államnak

²³⁸ Nagy Noémi: Nyelv, Hatalom, Jog: a nyelvi sokféleség szabályozásának megközelítéseiről. In: Pro Minoritate 2015/ősz. 6. o.

biztosítani kell a német és a ladin nyelvcsoporthoz nyelvi és kulturális fejlődését, a területi alapon, önkormányzatisággal szerveződő autonómia megteremtését. Ebből következően a Régió nyelvi helyzetét vizsgálva megállapítható, hogy a német és a ladin nyelv védettebb jogi státuszban van Olaszország többi kisebbségéhez képest, hiszen az alkotmányos törvény által biztosított jogok megegyeznek a régió olasz nyelvcsoporthoz tagjait megillető jogokkal.²³⁹ Nyelvi presztízsük és paritásuk szinte hasonló, használatuk gyakorisága az élet különböző színterein megegyező. A statútum 99.§²⁴⁰ és 100.§²⁴¹-át vizsgálva megállapítható, hogy a régióban a német nyelv azonos szerepet tölt be mint az olasz, amely a hivatalos államnyelv. Bár a lakosság majdnem 85%-a kétnyelvű, az anyanyelv használatának joga a régió kontextusában értelmezve azt jelenti, hogy az állampolgárnak lehetősége van saját anyanyelvét használni az élet minden területén. Hasonló paritási elv figyelhető meg a két nyelv regionális intézményeknél fellelhető, több szempontból szabályozott használata során is. Az első az intézmények alkalmazottainak nyelvi és etnikai arányossága, a második az olasz és német nyelv kötelezően elvárt ismerete, amely egyben a harmadik elvárás is kívánja biztosítani, amely szerint az ügyfél saját anyanyelvén, zavartalanul juthasson információhoz az ügyintézés során. Az első kritériumot az 1976. július 26-ai 752. számú köztársasági rendelet, mint *arányossági törvényt* vezette be. Lényege, hogy megakadályozza a közhivatalokban a nyelvi kisebbségek alkalmazásához kapcsolódó hátrányos megkülönböztetést, továbbá, hogy biztosítsa az egyenlő feltételeket a nyelvi kisebbségek között. Előírja továbbá, hogy a hivatalos alkalmazottok arányának meg kell felelnie a régió nyelvi csoportjai számarányos összetételének.²⁴² Ezen kívül számos más kritériumot is meghatároz az állások megpályázásának feltételeként, úgymint minimum két éves állandó lakcím megléte a régióban, a két nyelv megfelelő ismerete, írás- és szóbeli szakmai vizsga sikeres letétele és egyéb más feltételek a különböző pozícióknak megfelelően. A rendelet már akkor, implicit módon rendelkezett a nyelvi arányosságok felmérésére vonatkozóan is, amely kritériumot a Régiótanács a tíz évente megtartandó népszámlás során a nyelvi hovatartozásról való kötelező nyilatkozat leadásával biztosítja. E kritériumok a rendelet 1997. szeptember 9-ei 354. számú kiegészítésében, az *Art. 20 ter.* alatt olvashatóak. A nyilatkozat

²³⁹ Palermo, Francesco: *Lingua, diritto e comparazione nel contesto comunitario*. In: *La traduzione del diritto comunitario ed europeo: riflessioni metodologiche*. Atti del convegno tenuto presso la Facoltà di Giurisprudenza di Trento (10-11 marzo 2006), Facoltà di Giurisprudenza di Trento, Trento 2007, 133-159. o.

²⁴⁰ *Uso della lingua tedesca e del ladino* Art. 99. Nella regione la lingua tedesca è parificata a quella italiana che è la lingua ufficiale dello Stato

²⁴¹ I cittadini di lingua tedesca della provincia di Bolzano hanno facoltà di usare la loro lingua nei rapporti con gli uffici giudiziari e con gli organi e uffici della pubblica amministrazione situati nella provincia o aventi competenza regionale, nonché con i concessionari di servizi di pubblico interesse svolti nella provincia stessa.

²⁴² *Ld. részletesen: 1976. július 26-ai, 752. számú köztársasági rendelet 1.§, 7.§ 16.§.*

https://www.consiglio.provincia.tn.it/doc/clex_11054.pdf?zid=b0d9c416-6eed-40ff-bc70-1c43454ea68b

kötelezően elvárt feltétel az állami pozíciók megpályázásánál is, hiszen a jelentkező ezzel igazolja, hogy melyik nyelvcsoporthoz tartozik. A törvény meghatározása szerint a nyilatkozat tíz évig érvényes, azaz eddig köti az állampolgárt az adott nyelvcsoporthoz a nyilatkozata. Természetesen a két népszámlálás közötti időszakban is lehetőség van ezen nyilatkozat beszerzésére, továbbá az eddigi nyelvi kisebbséghez való tartozás törlésére. Az eljárás minden esetben ingyenes, eljáró szervként a Bolzanoi Tartományi Bíróság békebírói hivatala (*Ufficio del Giudice di Pace*)²⁴³ került felhatalmazásra. A törvény egyértelműsíti tovább, hogy az állampolgárok²⁴⁴ a nyilatkozat letétele során csak egy nyelvi csoportot jelölhetnek meg, azaz a törvény nem biztosítja a lehetőséget a vegyes nyelvi hovatartozás deklarálására. Kitér továbbá az *egyéb* hovatartozás megjelölésének feltételeire, amely esetén az állampolgárnak jelezni kell, hogy a három (olasz, német, ladin) nyelvcsoporthoz közül melyikkel azonosul. A Régió sajátos jogállása, továbbá a nyelvi jogok ilyenfajta túlszabályozása kötelező feltételként írja elő a nyelvi hovatartozás nyilatkoztatását az állampolgárok számára. Amennyiben az állampolgár a feltételnek nem tesz eleget, nyelvi hovatartozását illetően nem nyilatkozik, úgy tíz évig jogai csorbulnak, többek között például választási listára nem vetetheti fel magát.

Jogos kérdésként merült fel a nyilatkozat letételének létjogosultsága abban az esetben, ha az illető a megjelölt három nyelvi csoport közül egyik nyelvét sem beszéli. A törvény ezt az ellentmondást feloldva nem jelöli feltételként a nyelvi tudást, a döntés az illető saját akaratából, további felülvizsgálat nélkül születik.

Az autonómia törvény részletesen szabályozza az oktatási rendszert, kitér az óvodák, iskolák, oktatási szakintézmények kötelességeire. Alapelvként az anyanyelvi oktatást, az anyanyelvhez való hozzáférést jelöli meg. Ennek jelentőség nem csak nyelvjogi szempontból érhető tetten. A jogalkotási folyamat során az oktatásra vonatkozó jogszabályok összességének összhangban kell lennie más jogszabályokkal, illeszkednie kell az egységes jogrendszerbe, valamint meg kell felelnie a jogalkotás szakmai követelményeinek. Emellett komoly elvárásként jelentkezik az oktatás és a kutatás sajátos terminológia rendszerének jogszabályokba történő átültetése és következetes használatának biztosítása. Mindez komoly kihívás elé állítja a jogszabályszerkesztőket, fordítókat és terminológusokat.

²⁴³ <http://www.regione.taa.it/RipIII/schedaGiudici.aspx?ID=13>

²⁴⁴ Minimum a 14. életévét betöltött személy

Fontos megemlíteni ezen túlmenően az 1994. július 19.-ei 2. számú tartományi törvényt²⁴⁵, amely az általános iskolai oktatás során már a második évtől kezdődően kötelezővé teszi a másik nyelv (olasz anyanyelv esetében a német, német anyanyelv esetében az olasz) tanulását, ügyelve arra, hogy a másik nyelv ne mint *idegen nyelv*, hanem mint törvényileg szabályozott *második nyelv* jelenjen meg²⁴⁶. Terminológiai és nyelvjogi szempontból az *idegen nyelv* jogintézménye mellé a *második nyelv* kategóriájának beemelése komoly értelmezési feladat elé állítja a jogszabályszerkesztőt és a terminológust, a jogalkotó által szándékolt jogfogalom sikeres közlése érdekében. A ladin kisebbség nyelvi jogait az biztosítja, hogy külön iskolarendszer került kialakításra számukra, amely jellemzően háromnyelvű, azonban a ladin mint segédnyelv jelen van az oktatás során.²⁴⁷ A szabad választás jogát a Régió az iskolaválasztás során is biztosítja, így mindenkinek jogában áll a három iskolarendszerből (olasz, német vagy ladin nyelvű) választania gyermekei számára a tudáshoz való jog értelmében.²⁴⁸ Ez akaratlanul is az anyanyelvhez való jog csorbulásához vezethet, hiszen amennyiben egy olasz gyermek nem beszél megfelelő szinten a német vagy a ladin nyelvet, úgy az iskola a felvételét visszautasíthatja vagy amennyiben felvételt nyer, úgy anyanyelve helyett másik nyelven részesül oktatásban. Az így megszülető helyzet épp ellenkező hatást válthat ki az anyanyelvhez való jog esetében, amelyet a jogszabályi környezet nem képes egyértelműen feloldani, azaz a szülőknek lehetősége van az anyanyelvi oktatásról való lemondáshoz. Tovább gondolva az így létrejövő helyzetet, megállapítható, hogy ez ellentétben áll az anyanyelvi oktatás elvével, az iskolának megszabott anyanyelvi ideológiával, továbbá érdekes helyzetet teremt a közélet és a közigazgatás előbb leírt kötelező kétnyelvűségi kritériumával szemben.

4.5. Kétnyelvűség és jogbiztonság Trentino-Alto Adige régióban

A Régió többnyelvű szabályozását elemezve, annak alkotmányos kereteit meghatározva egyértelműen látszik, hogy a cél a teljes kétnyelvűség jogi garantálása, a törvények, közigazgatási ügyek és egyéb más dokumentumokhoz anyanyelven való hozzáférés biztosítása. Ebből következően és Dél-Tirol napjaink nyelvjogi szabályozását tekintve „B” típusú államnak

²⁴⁵ Legge Provinciale 19 luglio 1994 n. 2 <http://www.provincia.bz.it/intendenza-scolastica/download/LP-1994-2.pdf>

²⁴⁶ Vö. Cavagnoli, Stefania: Il plurilinguismo nella scuola materna: due esempi. In: Dodman, Martin – Portesi, Laura (eds.): Crescere in più lingue. Ricerche sul plurilinguismo in ambito scolastico. Edizioni Junior. Azzano San Paolo 2000. 106-107. o.

²⁴⁷ Verra, Roland: La minoranza ladina. Cultura, lingua, scuola. Ist. Pedagogich Ladin. Trento 2000

²⁴⁸ Ld. részletesen: Diritto allo studio <http://www.provincia.bz.it/formazione-lingue/diritto-allo-studio/default.asp?404;diritto-allo-studio/962.asp>

tekinthető, hiszen a bírósági jogalkalmazás olasz és német nyelven történik, míg a ladin nyelv használatát illetően területi hatályokat határoz meg az anyanyelvhez való jog teljes biztosítása mellett. Kivételt képez azonban az állami hatáskör alá tartozó hadsereg, amelynek hivatalos nyelve az olasz. Az alkotmányos rendelet egyértelműsíti továbbá a kétnyelvűségből származó többletköltségek – például fordítás – állami átvállalását, az állampolgár részére ingyenesen történő biztosítását. Az autonómia statútum az anyanyelv-használatához való jogot kiszélesítve a 100-102. §-ban az alábbiként rendelkezik:

Bolzano tartomány német nyelvű lakosainak jogukban áll a közigazgatás szerveiben és hivatalaiban, melyeknek székhelye Bolzano tartományban található, továbbá azon szerveknél, amelyek regionális vagy tartományi hatáskörrel rendelkeznek, akárcsak azoknál a koncessziós vállalkozásoknál, amelyek közfeladatokat látnak el a tartományban, saját nyelvüket használni.²⁴⁹

Részletezésben és kiegészítésben rendelkezik továbbá arról, hogy az anyanyelvhasználatnak érvényesülnie kell a jogi eljárások során, a különböző hivatalok és jegyzőségek ügyrendjében, illetve az állam fennhatóság alá tartozó, regionális adóhivatalnál is. A nyelvi egyenlőség fontossága és annak aprólékos szabályozása kiterjed a hivatalos szövegezés megjelenítésére is. A Tartományi tanács 1996. június 25.-ei 21. számú rendelete²⁵⁰ egyértelműsíti a jogszabályok megjelenítéssel szemben támasztott, a kétnyelvű szerkesztésre vonatkozó egyforma kritériumrendszert.

A ladin nyelv helyzetét vizsgálva megállapítható, hogy ugyan elnyerte a harmadik hivatali nyelv státuszát, azonban a német és az olasz nyelvhez viszonyítva helyzete hátrányosabb. Használata alapvetően területi elv alapján hatályosul, szemben a német és olasz nyelv alanyi jogon való érvényesítésével. Nyelvi területe összesen 8 községre terjed ki. Az itt található közigazgatási szerveknél az eljárás (hivatali) nyelve az autonóm statútum és a különböző jogszabályi rendelkezések alapján ladin nyelv is lehet. Ennek jogi háttérében az 1992. március 16-ai 267. számú törvényerejű rendelet²⁵¹ áll, amely megerősíti a ladin nyelvi kisebbség anyanyelvhez való jogát és rendelkezik arról, hogy a ladinok a törvény előtt is használhassák anyanyelvüket.

²⁴⁹ I cittadini di lingua tedesca della provincia di Bolzano hanno facoltà di usare la loro lingua nei rapporti con gli uffici giudiziari e con gli organi e uffici della pubblica amministrazione situati nella provincia o aventi competenza regionale, nonché con i concessionari di servizi di pubblico interesse svolti nella provincia stessa. Nelle adunanze degli organi collegiali della Regione, della Provincia di Bolzano e degli enti locali in tale provincia può essere usata la lingua italiana o la lingua tedesca. A szerző fordítása

²⁵⁰ <http://www.aineva.it/wp-content/uploads/2015/07/BZ-DPGP-1996-21.pdf>

²⁵¹ Decreto legislativo 16 marzo 1992 n. 267 https://www.consiglio.provincia.tn.it/leggi-e-archivi/codice-provinciale/archivio/Pages/Decreto%20legislativo%2016%20marzo%201992,%20n.%20267_465.aspx

4.6. A nyelvhasználatra vonatkozó speciális rendelkezések

4.6.1. Nyelvi jogok és közigazgatás

Az autonómia-statútum 100. § (4) bekezdése alapján – a hadsereg és rendőrség kivételével – a német és az olasz nyelv elkülönített használata érvényesül. A meghatározás alapján a közigazgatásban mindig az indítványozó nyelvét kell használni. Amennyiben ezt az eljáró szerv figyelmen kívül hagyja, úgy az ügyiratot semmisnek kell tekinteni, kivéve, ha a nyelvi jogait érvényesíteni nem képes állampolgár a törvényben meghatározott tíz napon belül szóban vagy írásban ellenvetését jelzi, avagy a kézhez kapott dokumentumot az adott nyelven elfogadja. Amennyiben az állampolgár ellenvetésében az anyanyelven való joghozáférés alapjogának csorbítását kifogásolja, úgy az eljáró hivatal köteles az ügyiratokat a másik nyelvre lefordítani. E nyelvi igényét az állampolgár az előzőekben leírt nyelvi hovatartozását igazoló dokumentummal igazolhatja. A rendőrség sajátos jogállását az 1988. július 15-ei 574. számú köztársasági rendelet oldja fel. Elrendeli, hogy a kihallgatások vagy egyéb, a rendőrség fennhatósága alá tartozó eljárások során mindig az állampolgár választhatja meg az eljárás nyelvét, az eljárás megindítójának nyelvétől függetlenül. Kitér egyúttal az anyanyelvhasználat teljeskörű biztosítására, amely szerint, ha a rendőrség indítja meg az eljárást, az eljárás alá vont állampolgár feltételezett anyanyelvén kell azt megtennie. Az érintett állampolgár tíz napon belül kérheti az eljárás nyelvének megváltoztatását. Ez elkerülhetetlenül magával vonja az addigi dokumentumok nyelvi áttünetésének igényét, az eljárás nyelvének megváltoztatása során felmerülő egyéb nyelvi követelmények megteremtését.²⁵²

4.6.2. Nyelvi jogok és bíraskodás

A kétnyelvű tárgyalási eljárásokról a régió az alábbiként rendelkezik. Egyértelműsíti, hogy az eljárás során az olasz és a német nyelvhez tapadó két eltérő jogrendszer nem feltétlenül fedi egymást. Felhívja a figyelmet a nyelvi közvetítés során felmerülő esetleges információvesztésre, annak többletköltségére és időigényére. Ennek megfelelően a különböző peres eljárások alapvetően egy nyelven zajlanak. A szabad nyelvválasztás és anyanyelvhasználati jog azonban itt is érvényesül. Amennyiben a felek a peres eljárás megkezdése előtt nem tudnak megegyezni annak nyelvét illetően, úgy a peres eljárásba fordítók és tolmácsok kerülnek bevonásra, mindkét fél számára ingyenesen.²⁵³ Ennek alapja a már

²⁵² Erről ld. részletesen VII. fejezet 4.1. A bistro létrehozásának történeti és technikai háttere

²⁵³ Ebben az esetben a fordítás és tolmácsolás díját a bíróság állja.

említett 1988. július 15-ei 574. számú köztársasági elnöki rendelet²⁵⁴, amely biztosítja a szabad nyelvválasztás jogát. A Régió sajátos jogállásából és nyelvi szabályozásából következően a kétnyelvű eljárások hivatalos dokumentumai, a különböző bírói rendelkezések és maga az ítélet az eljárás mindkét nyelvén megszövegezésre kerül, azonban érvényességük csak a Régió területére terjed ki. További előírásként jelentkezik, hogy a német nyelv csak az első és másodfokú eljárások során vehető igénybe. További eljárások során azonban már az Olasz Állam törvényei alkalmazandóak, így a tárgyalás nyelve kizárólag az olasz nyelv lehet. Hasonló elvárás jelentkezik abban az esetben is, amikor az eljárás a Régió kívülrre, vagy akár külföldre kerül. Ezen esetekben az eljárás dokumentumait minden esetben olaszra kell fordítani; a bíróság az olasz nyelvi változatot tekinti elsődlegesnek, így az eljárás során csak azt használja fel és továbbítja a másik eljáró szerv felé.

5. Nyelvi jogok a rendszerváltástól napjainkig Magyarországon

5.1. A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény

Magyarország esetében a nyelvi jogok alakulását csak a rendszerváltástól vizsgálom, történeti előzményeit így csak részben érintem. Ennek oka, hogy a kisebbségi jogalkotás szempontjából a rendszerváltás kiemelkedő korszakhatár, amely a nemzetiségek jogainak külön törvényi szintű szabályozására irányuló igényt fogalmazott meg a Magyar Köztársasággal szemben. Ennek előzményeként értékelhető – a térség többi országához hasonlóan – a világháborúkat követő békeegyezmények következtében az anyaországtól elszakadt kisebbségi csoportok (nyelv)jogi igényeinek kielégítése. Ennek eredményeként született meg *A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény* (kisebbségi törvény). A jogszabálytervezet elkészítését rendkívül alapos előkészítési folyamat előzte meg. Ennek során a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Titkárság, az Igazságügyi Minisztérium, a magyarországi kisebbségek fórumaként működő Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Kerekasztala, valamint az 1990-ben életre hívott Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal²⁵⁵ együttesen készítette el törvényjavaslatát, amely 1991 szeptemberére készült el.²⁵⁶ Ennek egyik előzményeként is értelmezhető Magyarország Európa Tanácshoz való 1990.

²⁵⁴ Decreto del presidente della repubblica 15 luglio 1988, n. 574 https://www.consiglio.provincia.tn.it/leggi-e-archivi/codiceprovinciale/archivio/Pages/Decreto%20del%20presidente%20della%20repubblica%2015%20luglio%201988%2C%20n.%20574_591.aspx

²⁵⁵ 34/1990. (VIII. 30.) Korm. rendelet

²⁵⁶ Wolfart János: A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló új törvény. In: Magyar Közigazgatás. 1993/10. sz. 577. o.

november 6-ai csatlakozása, továbbá szintén ezen a napon aláírt az Emberi Jogokról szóló Európai Egyezménye, amelyet 1992. november 5-én ratifikált hazánk.

A jogi kereteket vizsgálva a Magyar Köztársaság Alkotmánya²⁵⁷ leszögezte, hogy a *Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részei a nép hatalmának: államalkotó tényezők*. Ezt hangsúlyozza a törvény is, amely elsődleges céljai között említi azon feltétek megteremtését, amelyek lehetővé teszik a kisebbségek asszimilációjának megállítást, nyelvi, kulturális és emberi jogaik kiteljesedését. A törvényt tovább elemezve, megállapítható, hogy a magyar nyelvi jogi szabályozás a nyelvi jogokat kisebbségi jogként fogalmazta meg, azt a kisebbségpolitika keretein belül értelmezte. A törvény összesen 14 kisebbségi nyelvet ismert el. A nyelvi kisebbségek számára a különböző *egyéni nyelvi jogokat* (például a családi ünnepek, egyházi szertartások anyanyelven való megtartása, anyanyelv ápolás, valamint anyanyelvű oktatás és művelődés) és *kollektív jogok* (kisebbségi nyelv fejlesztésének és ápolásának elősegítése, anyanyelvű és anyanyelvi óvodai nevelés, alsó-, közép- és felsőfokú oktatás alapjainak letétele és kiépítésének megkezdése, valamint saját tudományos hálózat létrehozása) ismert el. Az anyanyelvhasználati jogot és annak szabadságát a törvény a VII. fejezet 51. § (1) bekezdésében az alábbiként deklarálja: „A Magyar Köztársaságban anyanyelvét bárki mindenkor és mindenhol szabadon használhatja.” Ez tehát mindenkire, a nyelvi többséghez és a kisebbséghez tartozó személyekre egyaránt vonatkozik.²⁵⁸ Ez a rendelkezés a többségi és kisebbségi nyelv között érdekes egyensúlyi viszonyt teremtett. Ennek feloldására, a kisebbségi nyelv gyakorlatban (közigazgatás és igazságszolgáltatás) történő használatának biztosítására és annak feltételeire a jogalkotó a vonatkozó eljárási törvényekre hivatkozik. Új érdekvédelmi jogintézmény születik a kisebbségek jogainak biztosítására. A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának intézményéről az Alkotmány 32/B. § (2) bekezdése és az 1993. évi LIX. törvény rendelkezik. A kisebbségi ombudsman feladata, hogy kivizsgálja vagy kivizsgáltassa a nemzeti és etnikai kisebbségi jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszasságokat, és orvoslásuk érdekében általános és egyedi intézkedéseket kezdeményezzen.²⁵⁹

Gyakran elhangzik a törvény megalkotásának politikai szándékoltsága is, amelynek elsődleges célja az európai intézményrendszerhez történő csatlakozás felgyorsítása volt. Másodrészt

²⁵⁷ A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény

²⁵⁸ Nagy Noémi: A hatalom nyelv, a Nyelv hatalma. Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében. Doktori értekezés. 2015. 177. o. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/nagy-noemi/nagy-noemi-vedes-ertekezes.pdf>

²⁵⁹ Részletesen: A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa <http://www.kisebbségiombudsman.hu/>

említhetjük a kisebbségpolitikának felrótt határon túli magyarság helyzetének mielőbbi megoldásának szükségességét, valamint hazánk területén szétszórt népcsoportok (nyelv)jogi helyzetének rendezését. Hivatalos indoklásában az elfogadott *kisebbségi törvény* egyik fő célja, hogy megfelelő jogi eszközök biztosításával elősegítse a Magyarországon élő nemzeti és etnikai kisebbségek identitásának megőrzését, és lassítsa, illetve megakadályozza az addigra felerősödött asszimilációs folyamatokat.²⁶⁰ A törvényjavaslat majd kétéves megalkotása hosszas egyeztetések és előkészítési munkák eredményeként született meg. A kérdés összetettsége és bonyolultsága, a sajátos jogi és politikai érdekek, valamint az, hogy a kisebbségek jogainak ilyen átfogó jellegű szabályozásához egyetlen európai országban sem állt rendelkezésre megfelelő példa, együttesen igényelték a közös előkészítést és tették a törvényt az összes érintett fél számára elfogadhatóvá.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az Alkotmány, a kisebbségi törvény, valamint a kisebbségek védelmét és helyzetük javítását célzó egyéb jogszabályok elfogadása és gyakorlati megvalósítása együttesen biztosítja a kiemelt figyelmet a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak érvényesítésére. Értékként tekint az ország évszázadokra visszanyúló kulturális sokszínűségére, valamint az élet fontos elemének tartja a kisebbségek létét, nyelvük, hagyományaik és kultúrájuk fennmaradását és annak elősegítését. Célja egyértelműen a hazai kisebbségpolitika konszenzuson alapuló való kezelése, a nemzeti és etnikai kisebbségek számára olyan kisebbségbarát környezet létrehozása, amelyben megőrizhetik és tovább örökíthetik kulturális önazonosságukat, és szabadon élhetnek törvény által biztosított jogaikkal. A nyelvi kisebbségek számára a Magyar Köztársaság jogrendszerében szinte minden feltétel biztosított nyelvi és jogi kiteljesedésük biztosításához. A hazai jogalkotásában egyre jobban érvényesültek a kisebbségi szempontok, és olyan korszerű törvények születtek, amelyek a kisebbségek alkotmányos alapjogainak garantálása szempontjából is megfeleltek, sőt túlmutattak a kor igényein.

Jogos igényként merül fel tehát a nyelvi jogok valós érvényesítésének hiánya. Mint az Svájc és Dél-Tirol esetében látjuk a nyelvi jogok alapvetően az anyanyelv mindennapos használata során teljeseedik ki. A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény ugyan kimondta, hogy a kisebbségeknek joguk van, hogy saját helyi és országos önkormányzatokat létrehozására, így

²⁶⁰ Kállai Ernő – Varjú Gabriella: A kisebbségi törvény. In: Gyulavári Tamás – Kállai Ernő (szerk.): A jövevényektől az államalkotó tényezőkig. A nemzetiségi közösségek múltja és jelene Magyarországon. Országgyűlési Biztos Hivatala. Budapest, 2010. 180-181. o.

legitim módon integrálódjanak az anyaország önkormányzati rendszerébe annak érdekében, hogy a helyi érdekű közügyek intézése során érvényesüljenek az adott településen élő nemzeti és etnikai kisebbségek jogai. Bár a törvény megalkotásánál kiemelet figyelmet kapott a hazai kisebbségek elhelyezkedésének sajátossága, mégis azt tapasztaljuk, hogy az országban többnyire elszórtan megtalálható nyelvi kisebbségek esetében az anyanyelv inkább csak a családban, elszigetelten él, míg az iskolák nem képesek erős nyelvtudás és identitástudat biztosítására. Ebből következően a (anya)nyelvi jogok ugyan jogilag biztosítottak, azok realizálódása csak nagyobb lélekszámú, azonos régióban vagy településen élő nyelvi kisebbségek esetében történik meg.

5.2. A kisebbségi törvény 2005. évi módosítása

Az Országgyűlés 2005. október 17-i ülésén szavazta meg a kisebbségi önkormányzati képviselők választásáról, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2005. évi CXIV. törvényt. A módosítással a jogalkotó egyértelműsíteni akarta a kisebbségi önkormányzati rendszer önkormányzati jellegét, a valós kisebbségi érdekképviselőt biztosítását. Ennek során pontosan meghatározta a kisebbségi önkormányzat fogalmát, kijelölte helyét a közjogi intézményrendszerben, valamint bevezette a *regisztráció* intézményét. Az új jogintézménynek egyfelől fontos eleme volt az önkéntesség, a személyes akaratnyilvánítás szabadsága, azaz az identitás szabad vállalása,²⁶¹ másfelől gyakran olyan eljárásként azonosították, amely mint kényszer van jelen a kisebbség életében. Ez nagyban hasonlít Dél-Tirol által alkalmazott nemzetiségi nyilatkozatra, és az ottani jogszabályi környezetre. Mindkét esetben a törvényi szabályozás megerősíteni kívánta a (magyar, illetve olasz) állampolgárookra kiterjedő személyi hatályt, és ezt rendelte el alkalmazni a (nyelvi) kisebbségi választójog terén is.

Az új jogszabály által eszközölt változásokkal szembeni legnagyobb kritikaként jelentkezett továbbá, hogy nem rendelkezett a kulturális autonómia kiterjesztéséről, valamint a kisebbségek jogait szabályozó európai és nemzetközi szerződések irányelveinek átültetéséről. Így megállapítható, hogy a kisebbségi törvény 2005-ös változásai inkább gátolják, mint segítik a kisebbségek regionális és országos társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális integrációját. A nyelvi jogokat illetően két pozitív példa mégis kiemelhető a 2005-ös módosításból. Első annak 30/F. § (1) foglaltak, amely szerint a kisebbségi önkormányzat üléséről készült

²⁶¹ A kisebbségi törvény módosítása In: Tarrósy István (szerk.): Pécsi Politikai Tanulmányok VI. PTE Bölcsészettudományi Kar Politikai Tanulmányok Tanszék, Pécs
https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0050_11_politika_6/ch09s04.html#ftn.id500213

jegyzőkönyv felvétele történhet „a kisebbség nyelvén és magyar nyelven vagy kizárólag magyar nyelven. A két nyelven készített jegyzőkönyv közül a *kisebbség nyelvén készült jegyzőkönyv tekintendő hitelesnek.*” A második a 45. § (4) amely egyértelműsíti az anyanyelvi oktatás feltételeit, az állam (és a helyi önkormányzat) kötelességét annak biztosítása érdekében. Kiemelt fontosságát tulajdonít továbbá a tanulólétszám meghatározására a kisebbségi oktatás megszervezését illetően, annak alacsony száma esetén az érintett országos önkormányzat szerepvállalása mellett a kiegészítő kisebbségi oktatás feltételeire.

5.3. A magyar nyelv és a nemzetiségi nyelvek helyzete az Alaptörvény után

A 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény²⁶² már a Nemzeti Hitvallásban említést tesz a magyar nyelvről, amelyet mint „egyedülálló nyelvünket” definiál, valamint kitér a *magyarországi nemzetiségek nyelvének* védelmére. Itt külön figyelmet igényel az Alaptörvény által bevezetett új terminus, amely az 1989-2012 közötti szabályozási időszakban használt *etnikai, nemzeti, vagy nyelvi kisebbségek* terminusát *nemzetiségire* cserélni. E terminológiai beavatkozás a jogszabályok szempontjából nem jelent különösebb veszélyt, azonban fordítás során kiemelt figyelmet kell fordítani az eddig használt *etnikai, nemzeti, vagy nyelvi* kisebbségek terminus megfeleltetésére, és az új *nemzetiségi* kisebbségek terminus következetes használatára, amennyiben 2012 után megjelent jogszabályról van szó.

Az eddigi jogszokáshoz hasonlóan az Alaptörvény kinyilvánítja, hogy a *velünk élő nemzetiségek a magyar politikai közösség részei és államalkotó tényezők.* Ezt még egyszer megerősíti a XXIX. cikk (1)-ben, amelyben deklarálja, hogy a *Magyarországon élő nemzetiségek államalkotó tényezők,* valamint „*joguk van az anyanyelvhasználathoz, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználathoz, saját kultúrájuk ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz.*” A H) cikk (1) értelmében Magyarországon a *hivatalos nyelv* a magyar, amelyet az állam a magyar jelnyelvvvel együtt a magyar kultúra részeként véd. Ennek értelmében Magyarország felelősséget visel a magyar nemzeti kultúra és a kulturális értelemben vett *nemzet* iránt, így védi a magyar nyelvet. A D) cikkben megfogalmazott *az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva* az Alaptörvény a *nemzet* fogalmát kiterjeszti, az állam nemzeti elkötelezettségét megerősíti, a határokon kívül élő magyarokért Magyarország így nem csak felelősséget érez, hanem felelősséget is visel, szemben pl. a francia *nemzet* fogalommal, ahol a nemzet az állampolgárok közössége. Andrassy *A magyar nyelv és a magyar*

²⁶² http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny

*nyelvközösség jogi helyzete*²⁶³ című tanulmányában a magyar nyelv mai jogi helyzetét összesen három nagyobb csoportban foglalta össze. Elsőként a magyar nyelv *hivatalos nyelv* jogállását értékelte. Ennek során (1) azoknak a „magyar nyelvű személyeknek, akik az országban élnek, és a magyar nyelvet hagyományosan beszélő közösséghez tartoznak, vagy másutt élnek, de e közösségből származnak, emberi joguk van ahhoz, hogy a magyar nyelvet Magyarországon *hivatalos nyelvként* használják.”²⁶⁴ Ezt követően Magyarország szomszédos államaiban a magyar nyelv hivatalos használatára tett összefoglaló kijelentést, amely szerint (2) azoknak az államoknak olyan területein,

„amelyek az egykori történelmi Magyarországhoz tartoztak, az ott élő magyar nyelvű személyeknek, akik ezekben az országokban élnek, és a magyar nyelvet (régóta) hagyományosan beszélő közösséghez tartoznak, vagy másutt élnek, de e közösségből származnak, emberi joguk van ahhoz, hogy ezekben az államokban, illetve ezek szóban forgó területein a magyar nyelvet hivatalos nyelvként használják.”

Ez Szlovákia esetében sem valósul meg, a magyar nyelv nem rendelkezik hivatalos nyelv státusszal. Ezért Andrassy javaslata szerint azoknak az érintett államoknak, amelyekben a magyar nyelv jelenleg nem hivatalos nyelv, hivatalos nyelvvé kellene tenniük a magyar nyelvet is. Természetesen ennek (nyelv)politikai, gazdasági és társadalmi feltételei nem, vagy csak részben kidolgozottak, valamint az adott államok politikai törekvései sem teszik egyértelműen lehetővé a *magyar nyelv hivatalos nyelv státuszának* biztosítását. Végül a magyar nyelv az egykor volt történelmi Magyarország területén kívül (3) általában nem régóta beszélt nyelv esetét azonosítja. Ennek során megállapítja, hogy ha nincs olyan magyar nyelvű közösség, amely a nyelvet régóta beszéli, illetve a magyar nyelvű közösség néhány generáció alatt nyelvcsere esik át, emberi jogok nem alapozzák meg a magyar nyelv hivatalos nyelvi jogállását, és e térségben a magyar nyelvnek nincs is ilyen jogállása.

Magyarország nyelvjogából, kisebbségi és nyelvi jogalkotásából a rendszerváltás után számos pozitív elem emelhető ki. A magyar nyelv az Alaptörvény által *de jure* államnyelvként való azonosítása alapvetően szimbolikus jelentőségű, a *nemzetiségi nyelvek* szabályozására vonatkozó jogokat nem csorbítja, a szabályozás tekintetében változást alapvetően nem okoz. Magyarország nyelvjogát elemezve megállapítható, hogy egy jogilag jól ki- és felépített, a nyelvi jogokat gyakorlati szempontból megközelítő rendszert találunk, amelynek érvényesítő eszközei részben hiányoznak. Ide sorolhatóak a szervezeti, az anyagi és infrastrukturális

²⁶³ Andrassy György: A magyar nyelv és a magyar nyelvű közösség jogi helyzete. In: Tolesvai Nagy Gábor (szerk.): A magyar nyelv jelene és jövője. Gondolt Kiadó, Budapest 2017. 85-88. o

²⁶⁴ Uo.: 85. o.

feltételek hiánya. Svájc és Dél-Tirol esetében bemutatott állami és regionális szerepvállalás, majd azok a tudományos élet által nyújtotta segítségek kiegészítésével tették lehetővé a (kisebbségi) nyelvi jogok kiteljesedését. Magyarország esetében ilyenfajta együttműködések szintén zajlanak, azonban a nagyszámú nemzetiségi kisebbségek számára biztosítandó (nyelv)jogok az állami szerepvállalás mértékét szinte teljesen kihasználják. Másik okként azonosítható a nagyfokú nyelvi asszimiláció, ami miatt a nemzetiségek tagjai nem érdeklődnek nyelvi jogaik iránt, nyelvüket az eddig megszokott jogi keretek között használják.

Ennek fényében elemzem a következőkben a magyar nyelv helyzetét Szlovákiában és teszek kritikai megjegyzéseket a nyelvhasználat jogi kereteit, valamint a magyarság kisebbségi nyelvi joginak érvényesítését illetően.

6. Nyelvi jogok megvalósulása a magyar nyelv esetében

A három elemzett példán keresztül célom a magyar nyelv használatára vonatkozóan értékelni a felvidéki nyelvi helyzetet, az anyaország nyelvpolitikai törekvéseit és a magyar nyelvre vonatkozó jogi előírásait. A kisebbségi magyarság helyzetét, oktatásügyét és nyelvi jogait nagyban befolyásolja a mindenkori államigazgatás. Szlovákiában a rendszerváltás óta a magyar kisebbség nyelvi jogait érintő nyelvtörvények folyamatos változtatáson mentek keresztül. E változások a jogi és intézményi háttér, a politikai és jogi gondolkodás, a nemzeti jogalkotás és jogalkalmazás tekintetében, valamint a kisebbségi magyarság létét kiemelten érintő nyelvi jog terén is megfigyelhetőek. Ennek következtében a magyar nyelv státusza, oktatása, használatára vonatkozó jogi szabályozások is lényegesen megváltoztak.

A nyelvjog ma már a legtöbb országban meglehetősen kiterjedt²⁶⁵, így lehetőségünk van a nyelvjogot szabályozó belső jogalkotási folyamatok között lényegi hasonlóságok feltárására, kritikai elemzésére. Az egyes országok nyelvjogának – a lényegi hasonlóságok mellett – vannak eltérő, nemzeti sajátosságot követő elemei is. Ilyen például a nyelvjoghoz tartozó állampolgársági kérdés²⁶⁶, a nyelvek státuszának meghatározása²⁶⁷ és védelme, az idegennyelv tanulására, tanítására és használatára vonatkozó szabályozások, valamint a nemzeti politikai és jogi gondolkodás a nyelvjogot és nyelvszabadságot illetően. A nemzeti nyelvpolitika, a nyelvjogról kialakított álláspont, továbbá a nemzetközi jog értelmezésének, átültetésének és végrehajtásának mivolta természetesen tükröződik az államok belső jogalkotásában és

²⁶⁵ Andrassy György: A magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jogi helyzete. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): A magyar nyelv jelene és jövője. Gondolat Kiadó, Budapest 2017. 64. o.

²⁶⁶ Kettőállampolgárság kérdésköre; anyanyelv-használatához való jog, anyanyelven való joghozáférés biztosítása.

²⁶⁷ Kisebbségi vagy regionális nyelv, illetve elismert, támogatott vagy megtűrt nyelv.

jogértelmezésében is. „Ezek és a hasonló normák összessége alkotja az egyes államok nyelvjogát, melyet belső nyelvjognak és nemzeti nyelvjognak is nevezhetünk.”²⁶⁸

Az egyes államok nyelvjoga között nagy az eltérés.²⁶⁹ Az *eltérés*, azonban nem mindig jelent a nemzeti sajátosságokhoz való teljes alkalmazkodást a jogalkotó által, a nyelv jog különböző szinten történő biztosítása komoly etnikai konfliktusokat eredményezhet, a nyelv és annak jogi szabályozását a középpontba állítva. Naggyal egyetértve a nyelvi különbség önmagában nem jelent konfliktusforrást, de a nyelvi diszkrimináció, a kisebbségi nyelvhasználók kizárása vagy hátrányos megkülönböztetése az államhatóságok nyelvi preferenciáin keresztül, valamint a kisebbségi nyelvi jogok elégtelen alkalmazása a gyakorlatban komoly etnikai összetűzésekhez vezethet,²⁷⁰ amely a békés társadalmi együttélés, a demokrácia és az alapjogok biztosítása ellen hat.

6.1. A magyar nyelv használatához való jog Szlovákiában

Annak, hogy az egyes államok nyelvjoga nagymértékben különbözik egymástól, nyilván több oka van. A magyar nyelv státuszát, jogi helyzetét és mindennapokban megélt használatának lehetőségét vizsgálva hasonlóságok mutatkoznak a szomszédos országok nyelvjogi szabályozásában. A rendszerváltozást követő szlovák törvényalkotási folyamatot kívánom részletesen elemezni, amely során kitérek a magyar nyelv helyzetére az oktatásban, illetve a közigazgatási és a bírósági eljárásokban. Mindezeket túl kiemelt figyelmet fordítok a nyelvhasználat, az anyanyelvhez való jog érvényesülésére, valamint az ehhez kapcsolódó terminológiai kezdeményezések bemutatására. A szomszédos országok életében bekövetkezett 1989-es rendszerváltás a nyelvi és kisebbségi jogalkotás szempontjából is korszakhatár. Így Szlovákia esetében is jelentős törvényalkotási folyamat vette kezdetét, amelyen belül kiemelt helyet foglaltak el a nyelvhasználati kérdések, így a magyar nyelv kérdése is. E folyamat során a különböző törvényjavaslatokat kísérő politikai és közéleti viták a többség-kisebbség nyelvi relációját még törekenyebbé tették, kiszolgáltatott helyzetet teremtve a magyar kisebbségnek és nyelvi jogaik érvényesítésének.

Szlovákia nyelvjogi kereteit vizsgálva megállapítható, hogy az állam és a kisebbség egymáshoz való viszonya az elmúlt majd három évtizedben folytonos változásban volt, napjaink

²⁶⁸ Andrassy György: A magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jogi helyzete. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): A magyar nyelv jelene és jövője. Gondolat Kiadó, Budapest 2017. 65. o.

²⁶⁹ Andrassy György: A magyar nyelv... 65. o.

²⁷⁰ Nagy Noémi: A hatalom nyelv, a nyelv hatalma. Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében. Doktori értekezés. 2015. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/nagy-noemi/nagy-noemi-vedes-ertekezes.pdf>, valamint Nagy Noémi: Nyelv, Hatalom, Jog: a nyelvi sokféleség szabályozásának megközelítéseiről. In: Pro Minoritate 2015/ősz

szabályozásai csak lassan, lépésről lépésre nyerték el mai formájukat. Általánosságban megállapítható, hogy a törvényi szabályozás két irányú volt: az egyik oldalon a cél a nemzeti és állami szuverenitás jelképeként értelmezett hivatalos *nemzeti nyelv* státusának a megerősítése, a másik irányt a kisebbségek nyelvhasználati jogainak törvényi szintű – és nagyrészt nemzetközi nyomásra elfogadott – szabályozása jelentette.²⁷¹ Az első *nemzeti nyelvet* privilegizáló irány mögött meghúzódó politikai és nemzeti törekvések mellett fontosnak tartom megemlíteni a gazdasági, társadalmi, biztonságpolitikai és egyéb okokat, amelyek nem a nyelvhasználókra tekintettel, nyelvi jogok biztosításának kifejezett szándékával szabályoznak, hanem érdekszempontok – a hatalmi helyzetben lévők érdekei – mentén.²⁷² Így Szlovákia esetében a nyelvi kérdés hatalmi megközelítés útján, az állam szempontjából, az állam érdekeinek megfelelően történt a rendszerváltás után. Ez nem zárta ki a nyelvi jogokra alkotott asszimilációs vagy pluralista nyelvi jogi modell meglétét, esetleg a kettő részbeni összemosását.²⁷³ A következőkben a magyar nyelv státuszát, mint kisebbségi nyelv tárgyalom részletesen Szlovákia nyelvjogi szabályozásának tekintetében.

6.2. A magyar nyelv jogi helyzete Szlovákiában

A magyar nyelv helyzetére alapvető hatással voltak az 1989-es rendszerváltozás után bekövetkezett változások. Ennek első jele a szlovák nyelvpolitikát alapjaiban meghatározó 1990-es hivatalos nyelvről szóló törvény, amely csak ott engedélyezte Csehszlovákia területén a magyar nyelv használatát, ahol a magyar lakosság aránya meghaladta a népesség 20%-át. Ezzel egyidőben a törvény a szlovák nyelvet a *hivatalos államnyelv* rangjára emelte. Ezen szemlélet a következő évek nyelvpolitikai törekvéseit is meghatározta. Ennek első jele az 1992. szeptember 1-jén, a Szlovák Nemzeti Tanács, mint a szövetségi tagállam törvényhozó szerve által elfogadott önálló szlovák alkotmány és az abban megfogalmazottak. Annak 6. cikke bevezeti és rögzíti az *államnyelv fogalmát*, valamint kitér az államnyelvtől való eltérés lehetőségére a hivatali érintkezés során:

(1) A Szlovák Köztársaság területén az államnyelv a szlovák nyelv.

²⁷¹ Szabó Mihály Gizella: A szlovák nyelvpolitika és a kisebbségek anyanyelvhasználati lehetőségei és törekvései. In: Romániai Magyar Jogtudományi Közöny 2006/2 <http://rmjk.adatbank.transindex.ro/pdf/07.Szabomihaly.pdf>

²⁷² Nagy Noémi: Nyelv, Hatalom, Jog: a nyelvi sokféleség szabályozásának megközelítéseiről. In: Pro Minoritate 2015/ösz. 8. o.

²⁷³ Vö. Szarka László: Államnyelv, hivatalos nyelv – kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában. In: Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Közép-Kelet-Európában. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003, 19-20. o., Andrassy György: Nyelvek és nyelvi jogok a térben. In: Iskolakultúra. 26. évf. 2016/1. szám, Andrassy György: Nyelvszabadság - Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog. Dialóg Campus. Budapest/Pécs, 2013. II. 2. A nyelvszabadság elismerése a nemzeti és a nemzetközi jogban. 31-43. o.

(2) Az államnyelvtől eltérő más nyelvek használatát a hivatali érintkezésben törvény szabályozza.²⁷⁴

Ennek következő lépése az 1995-ös nyelvtörvény, amelyet már a Szlovák Parlament fogadott el, ún. *államnyelvtörvény* néven. A törvény célja és törekvése megegyezik a választásokon győztes párt, a Vladimír Mečiar által vezetett Demokratikus Szlovákiáért Mozgalma (HZDS) nemzetállami koncepciójával, amely előbb a nemzeti jelképek és attribútumok közé emelte a szlovák nyelvet, majd a törvénnyel a szlovák nemzeti érdek érvényesülését biztosítva kihirdeti, hogy a Szlovák Köztársaság területén az *államnyelv* előnyt élvez bármely más nyelvvel szemben, továbbá egyértelműsíti, hogy a szlovák a hivatalos érintkezés írás- és szóbeli nyelve. Mindez a hivatalos előterjesztő, a szlovák kulturális minisztérium indoklásában az alábbiként szerepelt: cél az Alkotmány, a hivatalos nyelvről szóló 1990-es törvény és az 1993-ban és 1994-ben elfogadott kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó törvények²⁷⁵ közötti ellentmondások megszüntetése.²⁷⁶

Az Andrassy féle csoportosítási elv szerint Szlovákia az új szabályozásokkal a „B” típusú államok sorába tartozik, hiszen egyfelől rendelkezik arról alkotmányában, hogy a többségi nyelv az államnyelv (hivatalos nyelv), valamint jogilag rendelkezik a kisebbségi nyelvek használatának feltételeiről, annak ellenére, hogy egyiket sem ismeri el hivatalos nyelvnek.

6.3. Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről szóló alapszerződés

A Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között a *jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről* szóló alapszerződés 1995. március 19-én Párizsban való aláírása a két ország nyelvi viszonyában is komoly lépésként értelmezhető. A szerződés többek között kimondja, hogy a

„Szerződő Felek kölcsönös együttműködésükben (...) felelősséget éreznek azért, hogy védelemben részesítsék és előmozdítsák a területükön élő kisebbségek nemzeti vagy etnikai, kulturális, vallási és nyelvi identitása megőrzését és elmélyítését” és „...e célból az általuk szükségesnek tartott összetételű tagozatokból álló, ajánlási joggal felruházott vegyes bizottságot hoznak létre”.²⁷⁷

²⁷⁴ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya. Magyar nyelven elérhető: Törvénytár: 460/1992. szám. 1992. szeptember 1. http://www.torvenytar.sk/pdfRules/1486031530_161_2014.pdf

²⁷⁵ Az utónévről és a családi névről szóló 1994. évi 300. sz. törvény.; Az anyakönyvekről szóló 1994. évi 154. sz. törvény; valamint a Települések nevek kisebbségi nyelven történő megjelenítéséről szóló 1994. évi 191. sz. törvény

²⁷⁶ Szabómihály Gizella: A szlovák nyelvpolitika és a nyelvhasználat jogi szabályozása Szlovákiában a rendszerváltás után. In: Szabómihály Gizella – Lanstyák István (szerk.): Magyarok Szlovákiában. VII. kötet. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2011, 12-13. o.

²⁷⁷ Szerződés a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről

A szerződést csak egy évvel az aláírás után, 1996. március 26-án ratifikálta a szlovák törvényhozás. E mögött több nemzeti cél is felfedezhető a szlovák fél részéről: az első az előbbiekben említett államnyelvtörvény elfogadása, valamint a közigazgatási jogszabálytervezet elfogadtatása. Érdekes kitérni a szerződés 15. cikkére, amely rendelkezik a nemzeti kisebbségek és az azokhoz tartozó személyek jogainak és szabadságjogainak védelméről, elismeri azokat az emberi jogok nemzetközi védelmének. E cikk tartalmát a szlovák és a magyar fél eltérően értelmezte, amely következményeként az alapszerződésben meghatározott célok teljesítése nem, vagy csak részben valósult meg. Ezt oldja fel két évvel később, az 1998. november 24-én aláírt, az alapszerződés teljesítésének kiértékelését szorgalmazó jegyzőkönyv. Ennek eredményeként összesen 11 vegyesbizottságot hoztak létre az alapszerződés teljesítése érdekében, a fontosabb szakpolitikai kérdéseket illetően.

Sajnos általánosságban megállapítható, hogy az egyes bizottságok létrehozása önállóan történt, az együttműködés nem érte el valódi célját. A 11 vegyesbizottságból mégis kiemelkedik a *Kormányközi Magyar–Szlovák Kisebbségi Vegyes Bizottság*, amely esetében az együttműködés megvalósult. A bizottság feladata a kisebbségi jogokat és egyéb kisebbségi témákat érintő problémakörök összegyűjtése és elemzése volt. Az ülések után jegyzőkönyv-tervezet készült, amelyet megküldtek a magyar fél számára is. Az első kormányközi ülésre 1999. február 8-án került sor Budapesten, amely eredményeként megszületett egy memorandum, amely célja, hogy elősegítse

„a Szlovákia területén élő, a magyar nemzeti kisebbséghez tartozó személyek és a Magyarország területén élő, a szlovák nemzeti kisebbséghez tartozó személyek identitásának megőrzéséhez, kifejezéséhez és fejlesztéséhez szükséges feltételek biztosítását”.²⁷⁸

A memorandum valós intézkedéseket is javasol, elsősorban az oktatás és a politika területén. A jegyzőkönyv alapján erős szándék mutatkozott az alábbi pontokban:

- Szlovákia területén működő kihelyezett magyar főiskolai tagozatok támogatásának megteremtése;
- a Szlovákiában magyar nyelven oktató iskolák számára a pedagógusok és teológusok magyar nyelven való oktatása a már létező szlovákiai felsőoktatási intézményekben;
- valamint a magyarországi kisebbségek parlamenti képviselőinek kérdése.²⁷⁹

<http://bgazrt.hu/files/NPKI/oktatas/Magyar-szlov%C3%A1k%20alapszerz%C5%91d%C3%A9s.pdf>

²⁷⁸ Lundi Ajánlások a nemzeti kisebbségek hatékony részvételéről a közéletben & Értelmező Jegyzék. Foundation on Inter-Ethnic Relations, The Hague 1999 <https://www.osce.org/hu/hcnm/32248?download=true>

²⁷⁹ Lundi Ajánlások a nemzeti kisebbségek hatékony részvételéről a közéletben & Értelmező Jegyzék. Foundation on Inter-Ethnic Relations, The Hague 1999 <https://www.osce.org/hu/hcnm/32248?download=true>

Bár a tizenöt ajánlásból nyolcat mindkét félnek címezték, négyet Szlovákiának, hármat pedig Magyarországnak, a szlovák külügyminisztérium álláspontja azok végrehajtását illetően nem ígért sok pozitívumot. Ennek oka, hogy teljesítésük *jogilag nem kötelező jellegű*, hiszen a két ország kormánya önállóan dönt arról, melyik ajánlást milyen mértékben fogadja el. A két ország kormánya így továbbra is saját hatáskörén belül kormányhatározat formájában dönt arról, hogy az egyes ajánlások határidőhöz kötött teljesítését melyik tárcára bízza, amennyiben a kormány nem utasítja el a bizottság ajánlásának teljesítését.²⁸⁰

A magyar és a szlovák fél részéről az ajánlások elfogadására több törvénymódosítás született az első ülés óta lezajlott majd húsz egyeztetést követően, azonban a közös ajánlások tekintetében a két fél gyakran eltérő megítélést és értelmezést tulajdonít azoknak, ami nagyban megnehezíti azok valós alkalmazását, törvénybeiktatását. Míg Svájc és Dél-Tirol esetében azt látjuk, hogy a felállított vegyes bizottságok a nyelvi kérdéseket külön, részleteiben vizsgálják, előtérbe helyezve az egyének anyanyelvhez és az anyanyelven való joghozáféréseinek jogát, addig Szlovákia és Magyarország esetében a felállított vegyes bizottság valós jogi döntéseket nem hozhat, ajánlásai nem kötelező érvényűek a két ország jogalkotójára. Természetesen a Kormányközi Magyar–Szlovák Kisebbségi Vegyes Bizottság feladatát és munkáját nehezíti, hogy két ország, így két eltérő politikai rendszer és törekvés között kellene megtalálniuk a mindkét fél számára elfogadható nyelvi és kisebbségi jogi szabályozásokat, nem beszélve a két ország múltbeli kapcsolatáról, és napjainkig megvalósult szabályozások minőségéről.

6.4. A 2009-es államtörvény módosítása a nyelvi kisebbségek tükrében

A szlovák államnyelvtörvény 2009-es, ötödik módosítása²⁸¹ komoly bel- és külpolitikai vitát váltott ki.²⁸² Bár a nyelvhasználattal kapcsolatos rendelkezést számos szlovák törvény tartalmaz, alapját az Alkotmány²⁸³ és a két nyelvtörvény²⁸⁴ alkotja. Az Alkotmány 6. cikke (1)

²⁸⁰ Vö. Sidó Árpád – Falala János – Vincze Dávid – Jarábik Balázs: A szlovák-magyar alapszerződés hatásvizsgálata. In: Regio – Kisebbség, politika, társadalom. 2003/1. szám, 111-119. o.

²⁸¹ A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának törvénye a Szlovák Köztársaság államnyelvéről. T.t. 270/1995 számú törvény <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00043/1740.htm>

²⁸² A témával részletesen foglalkozik: Lanstyák István: Az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, 1999/2. 75-83. o., Misad Katalin: A kisebbségi nyelvek használatát szabályozó rendelkezések Szlovákiában, Finnországban és Dél-Tirolban. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 2009/4. 77-84. o., Šutaj Stefan – Sáros Aranka: A nemzeti kisebbségek helyzete 2008-ban Szlovákiában. In: Lelkes Gábor – Tóth Károly (szerk.): Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában. Somorja 2009, 7-41. o., Szabó Mihály Gizella: Törvény és gyakorlat: a szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai az 1999. évi kisebbségi nyelvhasználati törvény tükrében. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella (szerk.): Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok. Pozsony 2000/2002. 48-62. o., Vass Ágnes: A kisebbségi nyelv használata Szlovákiában. Létünk 2013/különszám. 72-91. o.

²⁸³ 1992. évi 460 sz. törvény

²⁸⁴ Ld. továbbá: A nemzetiségi kisebbségek nyelvének használatáról szóló 1999. évi 184. számú törvény

szerint „A Szlovák Köztársaság területén az államnyelv a szlovák nyelv”, míg annak 34. cikk (2) pedig a nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok tagjai számára biztosítja egyfelől az államnyelv elsajátításának jogát, másfelől saját anyanyelvük használatának jogát a hivatalos érintkezésben a törvényben meghatározott módon és feltételek mellett.²⁸⁵

Az államnyelvtörvény már preambulumban egyértelműsíti a szlovák nyelv „a szlovák nemzet egyediségét kifejező legfontosabb ismertetőjegye, kulturális örökségének legbecsesebb értéke és szuverenitásának kifejezője”²⁸⁶. A törvény általános célja az szlovák államnyelv védelmének erősítése, valamint annak ellenőrzéséről és a szankciókról szóló rendelkezések bevezetése:

(1) Az állami szervek, a területi önkormányzati szervek és más közigazgatási szervek kötelesek védeni az államnyelvet. E célból kötelesek aktívan hozzáállni e törvény rendelkezései betartásának ellenőrzéséhez.

(2) (...) az állam gondoskodik az államnyelvnek, az államnyelv történeti fejlődésének tudományos kutatásáról, a nyelvjárások és a társadalmi nyelvváltozatok kutatásáról, az államnyelv kodifikálásáról és a nyelvi kultúra emeléséről.²⁸⁷

Az államnyelvtörvény egyik alapvető módosítása annak alkalmazási területére vonatkozik, amely kiterjeszti alkalmazását a *jogi személyekre, egyéni vállalkozókra* és természetes személyekre. Ez a rendelkezés egyike a leginkább vitatott és kritikával érintett módosítások egyikének, ugyanis az az arányosság elvének betartását sértheti. Bár maga a törvény rendelkezik arról, hogy „amennyiben a jelen törvény nem rendelkezik másképp, a nemzeti és etnikai kisebbségek nyelvhasználatát külön rendelkezések szabályozzák”²⁸⁸, valamint a közigazgatási intézmények államnyelv-használati kötelessége „nem érinti a nemzeti(ségi) kisebbségek külön előírásban szabályozott nyelvhasználatát a hivatalos érintkezésben.”²⁸⁹, mégis hasonló ellentmondást vélhetünk felfedezni a szabályozásban, mint Dél-Tirol esetében, ahol a német nyelv használatának engedélyezése csak formálisan volt biztosított. Mindez a 3. cikk (2) rendelkezéseiből levezethető, amely kimondja, hogy

„az (1) bekezdés szerinti szervek és jogi személyek, a közlekedési és távközlési vállalatok, a posta alkalmazottai és állami alkalmazottai, valamint a Szlovák Köztársaság fegyveres erőinek (a továbbiakban: fegyveres erők), a fegyveres

²⁸⁵ 2) A nemzetiségi kisebbségekhez vagy etnikai csoportokhoz tartozó állampolgároknak törvényben meghatározott módon és feltételek mellett az államnyelv elsajátításához való jog mellett biztosítva van

a) a saját anyanyelvükön való művelődés joga,

b) nyelvük hivatali érintkezésben való használatának a joga.

²⁸⁶ A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának törvénye a Szlovák Köztársaság államnyelvéről. Preambulum <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00043/1740.htm>

²⁸⁷ 2. cikk Az államnyelv és védelméről

²⁸⁸ 1. cikk (4)

²⁸⁹ 3. cikk (1)

rendvédelmi testületeknek és más fegyveres testületeknek, valamint a tűzoltó egységeknek tagjai kötelesek ismerni és a hivatalos érintkezésben használni az államnyelvet.”

Ennek fényében a nemzeti kisebbségek számára külön előírásban szabályozott nyelvhasználati jog a hivatalos érintkezésben akár sérülhet is, hiszen a két szemben álló fél eltérő jogi alappal rendelkezik a nyelvhasználatot illetően. Ezt az ellentmondást igyekszik feloldani az államnyelvtörvény azzal a kiegészítéssel – az alkotmány 34. cikk (2) összhangban – hogy a kisebbségek nyelve használható a hivatalos érintkezésben nemzeti és/vagy helyi szinten azokon a területeken, ahol a nemzeti kisebbség aránya eléri a 20 százalékos küszöbértéket. Bár látszólag az ellentmondásos helyzet feloldásra kerül, nem oldja meg azt a problémát, hogy hogyan állapítható meg, hogy az adott önkormányzat területén a 20 százalékos küszöbértéket a kisebbség eléri-e vagy sem.²⁹⁰ Elsődleges viszonyítási pont a kisebbségi nyelvtörvény által hivatkozott 1991-es népszámlálás adatait lehetnek, továbbá az az alapján készített 221/1999 sz. rendelet, amely meghatározza azon önkormányzatok listáját, ahol a nemzeti kisebbségekhez tartozó szlovák állampolgárok aránya eléri a meghatározott 20 százalékos küszöböt. Ezek legnagyobb hátránya, hogy nem friss adatokat tartalmaznak. A valós megoldást a Nemzeti a Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény 10. cikk (2) adhatja meg²⁹¹, amely egyezményhez Szlovákia 1995-ben csatlakozott. A területi és demográfiai elvet a 10. cikk (2) abban pontosítja, hogy azon területekre kell vonatkoztatni, ahol *hagyományosan* a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek élnek²⁹², valamint „a népszámlálás eredménye a nemzeti kisebbségek nagyságának meghatározásakor csak egy mutató lehet a többi közt, különösen akkor, ha bizonyos jelek arra utalnak, hogy az eredmény nem tükrözi hűen a nemzeti kisebbségek tagjainak valós számát”.²⁹³

Hasonló véleményt fogalmaz meg Kormányközi Magyar–Szlovák Kisebbségi Vegyes Bizottság a szlovák államnyelvtörvény kapcsán, 2011-ben XI. ülése során. A magyar fél továbbra is fenntartja azt a véleményét, hogy a nemzetközi szervezetek ajánlásaival összhangban szükséges további lépéseket tenni annak érdekében, hogy az államnyelv védelme és a nemzeti kisebbségek nyelvhasználati jogai védelme között egyensúly jöjjön létre.²⁹⁴

²⁹⁰ Az EBESZ kisebbségügyi főbiztosának álláspontja a „Szlovák Köztársaság államnyelvéről szóló törvény” módosításáról. 2009. július 21. In: Kisebbségkutatás - 18. évf. 2009/3. szám <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00043/1739.htm>

²⁹¹ Nemzeti a Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény <http://www.torvenytar.sk/zakon-342>

²⁹² Vö: Az EBESZ kisebbségügyi főbiztosának álláspontja a „Szlovák Köztársaság államnyelvéről szóló törvény” módosításáról. 2009. július 21. In: Kisebbségkutatás - 18. évf. 2009/3. szám

²⁹³ Második országértékelő jelentés - ACFC, OP/II(2005) OO4, 87. §

²⁹⁴ A Magyar-Szlovák Kisebbségi Vegyes Bizottság XI. ülésének jegyzőkönyve

Bár az államnyelvtörvénynek nem feladata a nemzeti kisebbségek nyelvi jogainak bővítése, a törvény módosítását más törvények felülvizsgálata követte azért, hogy ne sérüljön az egyensúly az államnyelv védelmének legitim célja és a nemzeti kisebbségek azon joga közt, hogy a saját nyelvüket használhassák a társadalmi, gazdasági, kulturális és közéletben.²⁹⁵ Ennek egyik lépéseként értékelhető a 2011. június 28-án elfogadott A kisebbségi nyelvhasználatról 1999. évi 184. számú törvény módosítása. Előremutató döntés volt, hogy a kisebbségi nyelvhasználathoz szükséges 20%-os határt 15%-ra csökkentette, azonban alkalmazhatóságát csak 2021-től írja elő.²⁹⁶ Kiszélesíti továbbá a kisebbségi nyelvhasználat hivatali érintkezés során történő alkalmazásának lehetőségét, lehetőséget biztosítva azon településeken történő használatára is, amelyek nem tartoznak a törvény hatálya alá.²⁹⁷

Nyelvi és terminológiai szempontból kiemelendő, hogy bizonyos dokumentumok illeték megfizetése mellett pl. anyakönyvi kivonat, becsületbeli nyilatkozat, családi állapotot igazoló okirat stb. kisebbségi nyelven is kiállíthatók. További előny, hogy hitelesítésük nem apostille-köteles magyarországi használatuk esetén.

A Szlovák Köztársaság Kormányának Hivatala²⁹⁸ *A nemzeti kisebbségek nyelvének használatáról* szóló 1999. évi 184. számú törvény, 7a/1 módosított változata alapján szakértői és módszertani segítséget nyújt a nyelvi jog végrehajtásában. Ezért a Hivatal a nemzeti kisebbségi nyelveken, jogászok, ügyvédek, fordítók, tolmácsok és terminológusok bevonásával terminológia szótárak létrehozását kezdeményezte. A jogi és közigazgatási területet is érintő terminológiai szótáraknak lehetővé kell tenniük a kisebbségi nyelvek hivatalos érintkezésben történő használatának egyszerűsítését és megkönnyítését. A 2008-ban létrejött, és mindenki számára ingyenesen elérhető terminológiai szótárak a szlovák államnyelven leginkább vita tárgyát képző terminusokat és a hivatalos kommunikációban leghasználatosabb kifejezéseket foglalja össze. A magyar változat 5295 kifejezést és 142 törvény és rendelet pontos megnevezését tartalmazza. A jelenlegi szótárak a magyar nyelv mellett ruszin, roma és ukrán

²⁹⁵ Vö: Az EBESZ kisebbségügyi főbiztosának álláspontja a „Szlovák Köztársaság államnyelvről szóló törvény” módosításáról. 2009. július 21. In: Kisebbségkutatás - 18. évf. 2009/3. szám
<http://epa.oszk.hu/00400/00462/00043/1739.htm>

²⁹⁶ Vö: Fiala-Butora János: A magyar nyelv jogi helyzete Szlovákiában. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): Térvesztés és határtalanítás: a magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai. Lucidus, Budapest 2012
http://bgazrt.hu/npki/a_nemzetpolitika_oktatasa_en/kisebbségi_jogok_nyelvhasznalat_en/

²⁹⁷ Vö: Lanstyák István. A magyar nyelv Szlovákiában. Osiris kiadó–Kalligram könyvkiadó – MTA kisebbségkutató műhely, Budapest–Pozsony 2000, valamint Lanstyák István: nyelvi problémák a szlovákiai magyar beszélőközösségben. In: Fórum 2011/2. szám.
http://epa.oszk.hu/00000/00033/00047/pdf/EPA00033_Forum_szemle_2011_2_lanstyak-istvan.pdf

²⁹⁸ <http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/>

nyelven is elérhetőek a Hivatal honlapján a *terminológiai szótárak* fül alatt, feltüntetve a nyelvért felelős szakemberek elérhetőségét is²⁹⁹

6.5. A szlovákiai magyar oktatásügy

Az oktatás területét nem érintették a módosítási javaslatok. A szlovákiai magyar oktatásügy nem alkot külön szervezeti egységet, a szlovákiai közoktatás része.³⁰⁰ Így továbbra is a Szlovák Köztársaság Alkotmány 42. cikke a mérvadó, amely kimondja a művelődéshez való jogot, illetve a tankötelezettséget, amelynek időtartamát és egyéb feltételeit a szlovák Köznevelési törvény³⁰¹ szabályozza.³⁰² Az 1984. évi 29. számú köznevelési törvény³⁰³ értelmében a kisebbségi tanügyi intézményekben az óvodai nevelés, alap- és középfokú oktatás a kisebbségek nyelvén is folyik, míg a hivatalos dokumentációban továbbra is érvényesül a kétnyelvűség elve.³⁰⁴ Ezt biztosítja az 5/1999-es törvény, amely rendelkezik arról, hogy a magyar tannyelvű általános iskolák és középiskolák tanulói kétnyelvű bizonyítványt kapjanak. Szlovákiában 2008. május 22-án új köznevelési törvényt³⁰⁵ vezettek be, amely mint egy oktatási reform értelmezhető. Azóta már majd harminc módosításon áteső törvény 12. § *Nevelési-oktatási nyelv* részében szabályozza az oktatás nyelvét, amely a köznevelési intézményekben az államnyelv, valamint rendelkezik a nemzetiségi és etnikai csoportokhoz tartozó gyermekek és tanulók számára az államnyelv elsajátítására biztosított jogon kívül saját nyelvükön való oktatásról is.

A törvény megkülönbözteti a nemzetiség nyelvén és a nemzetiség nyelvét oktató köznevelési intézményeket.³⁰⁶ A nemzetiség nyelvén oktató intézményekben az oktatás minden tárgyra vonatkozóan az adott nemzetiség nyelvén történik, míg a nemzetiségi nyelvet is oktató

²⁹⁹ Magyar nyelv esetében: Csaba Cúth, Mgr Horony Ákos, JUDr. Marta Kamonczová, PHDr. Szabó Mihály Gizella <http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/terminologicke-slovniky-jazykoch-narodnostnych/>

³⁰⁰ Vančo Ildikó: A szlovák nyelv tanítása szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolákban. Általános helyzetkép. In: Magyar Nyelvőr. 2017/141 (3), 278. o. <http://nyelvor.c3.hu/period/1413/141302.pdf>

³⁰¹ Tt. 245/2008. Törvény a Köznevelésről és köznevelésről, valamint egyes törvények módosításáról és kiegészítéséről (köznevelési törvény) / Školský zákon Zákon o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov (245/2008) <http://torvenytar.sk/zakon-249>

³⁰² A jogszabályt legutóbb 2014-ben módosították. A változtatás megszabja, hogy 2015. szeptember 1-jétől az egyes iskolatípusokban mennyi lehet a tanulók minimális létszáma. A kiselsősöknél legalább tizenegy, az alsó tagozat további osztályaiban pedig eggyel több tanuló az alsó határ. Ennél kisebb létszám azokban a falvakban lehetséges, amelyekből a további általános iskola több mint hat kilométernyire van. Ez a rendelkezés érvényes a nemzetiségi intézményekre is. Erről lásd részletesebben: Vančo Ildikó: A szlovák nyelv tanítása szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolákban. Általános helyzetkép. In: Magyar Nyelvőr. 2017/141 (3)

³⁰³ <http://torvenytar.sk/zakon-165>

³⁰⁴ Vančo Ildikó: A szlovák nyelv tanítása szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolákban. Általános helyzetkép. In: Magyar Nyelvőr. 2017/141 (3), 279. o. <http://nyelvor.c3.hu/period/1413/141302.pdf>

³⁰⁵ Tt. 245/2008. Törvény a köznevelésről és köznevelésről, valamint egyes törvények módosításáról és kiegészítéséről (köznevelési törvény) <http://torvenytar.sk/zakon-249>

³⁰⁶ Vančo Ildikó: A szlovák nyelv tanítása... 279. o., valamint Tt. 245/2008. Törvény a köznevelésről és köznevelésről, valamint egyes törvények módosításáról és kiegészítéséről (köznevelési törvény) 12. § (5) (6) (7)

intézményekben bizonyos tárgyakat a nemzetiség nyelvén is lehet oktatni. Az iskolai oktatásban a törvény értelmében az oktatási minisztérium által jóváhagyott tankönyvek használhatók; egyéb tananyagok és munkafüzetek is használhatók, amennyiben összhangban állnak a jelen törvény céljaival és alapelveivel.³⁰⁷ Ez a rendelkezés vonatkozik a nemzetiség nyelvén oktató intézményekre is.

7. Összefoglalás

Svájc és Dél-Tirol példáján bemutatva egyértelműen kirajzolódik az anyanyelv használatához való jog biztosításnak elsőbbsége, annak néhol aprólékos szabályozottsága és az állampolgárok nyelvi jogainak alkotmányos és alapjogi biztosítása. A jogszabályi keretek a két- vagy többnyelvűség biztosításának kötelezettségével hatalmas terhet rónak a jogalkotóra. Svájc és Dél-Tirol szabályozása is egyértelműsíti, hogy állami szerepvállalásra van szükség a többnyelvűség által szült helyzet rendezésére, az állampolgárok alapjogi értékeinek biztosítására, a nyelv valós használatára. A két vagy akár három nyelv párhuzamos használata alapvetően hátráltatja és jelentősen meghosszabbítja az egyes eljárásokat, legyen szó közigazgatási, oktatási vagy bírósági eljárásról. Nem beszélve az esetleges információvesztés vagy -torzulás veszélyéről, a felmerülő többletköltségek állami átvállalásáról és a közalkalmazottakkal szemben támasztott nyelvi feltételekről, amelyek mind komoly károkat okozhatnak az alkotmányos és alapjogi értékek érvényesülése során. A rendszerváltás óta a szlovákiai magyar kisebbség nyelvi jogait érintő nyelvtörvények és egyéb rendeletek folyamatos változtatáson mentek keresztül. A kisebbségi nyelvhasználat garanciái tekintetében több szempontból is megállapítható előrelépés. A nyelvjogra vonatkozó jogszabályok mennyiségét és azok rendelkezéseit tekintve azonban Svájc és Dél-Tirolhoz hasonlóan egyfajta aprólékos szabályozottság állapítható meg.

Az anyanyelvhez való jog, továbbá az anyanyelven való joghozáférés biztosításnak követelménye számos nehézséget hordoz magában. A bemutatott példák eltérő jogi szabályozással, azonban a nyelvi jogokat alkotmányos és emberi alapjogként azonosítva biztosítják állampolgárjaik számára az anyanyelv használatát az élet összes területén. Állami szerepvállalás mellett, a nyelvi kihívásokra minden esetben intézményi, tudományos háttér kialakítása volt a válasz. Így a nyelvi különbségekből fakadó problémák intézményesített, jogszabályok által egyértelműsített keretek között kerülnek fel- és megoldásra.

³⁰⁷ 13. § *Tankönyvek, tananyagok és munkafüzetek* (1) (2)

A jogi terminológia átültetése az eltérő jogrendszerek³⁰⁸ miatt meglehetősen nehézkes, a fogalmi megfeleltetés szinte csak rendeleti ekvivalencia útján biztosítható az elemzett országok esetében. Éppen ezért jött létre Dél-Tirol esetében a tizenkét tagú, úgynevezett *Vegyes Terminológiai Bizottság*, Svájcban a Svájci Szövetségi Kancellárián mint közigazgatási hivatalon belül a 2007-ben életre hívott *Nyelvi Osztályok Terminológiai Szekciója*, míg Szlovákia és Magyarország esetében a *Kormányközi Magyar–Szlovák Kisebbségi Vegyes Bizottság*. Az intézetek és bizottságok felállításának egyazon célja volt, hogy az előre meghatározott területi szinten, különböző intézmények és szervezetek bevonásával a nyelvi joghoz kapcsolódó munkákat felügyelje és koordinálja. E koordináló munka során az *anyanyelv, a hivatalos nyelv, az államnyelv és a kisebbségi nyelv* védelemben részesülhet, használatuk jogi feltételei egyértelművé válnak, így az állampolgárok nyelvi jogait egyszerűen érvényesíthetik.

³⁰⁸ Egy országon belül vagy két ország között

IV. A terminológiaelmélet alkotmányjogi fordítás számára releváns alapfogalmai

1. A terminológiatudomány napjainkban

A terminológiatudomány elmúlt két évtizedét vizsgálva azt az általános jelenséget tapasztaljuk, hogy munkamódszerei az informatika felé fordultak, így a terminológián belül új, önálló irányzatok születtek. A részletek egyre jobban kibontásra és leírásra kerültek, az egységes szemléletből több, új megközelítési mód jött létre, amelyek mindegyike hozzájárult és napjainkban is hozzájárul a terminológiatudomány rangjának emeléséhez és más tudományágakkal való sikeres együttműködéséhez. Napjaink állapotának feltérképezése alapvetően a terminológia alapfogalmainak leírásával, az elmúlt két évtized társadalmi, gazdasági és informatikai változásainak a terminológián is tetten érhető hatásainak vizsgálatával lehetséges.

Szembetűnő az új irányzatok és kutatási programok sokszínűsége, az egymástól meglehetősen távol álló tudományágak együttműködéséből megszülető új eredmények relevanciája és a terminológiai munkafolyamat erősen informatizált jellege. Ennek köszönhetően újabb és újabb terminológiai irányzatok és módszerek jönnek létre, amelyek lehetőséget nyújtanak a terminológia tágabb és több tényezőt figyelembe vevő vizsgálatához. A terminológiatudomány e változásokra és technológiai fejlődésre jól reagált. A saját belső elméleti és módszertani alapjait kiszélesítve válaszolt a nyelven kívüli tényezőkre, a társadalmi és gazdasági jelenségekre, a kommunikációs technológia robbanásszerű fejlődésére. Ez az alkalmazkodás tette a terminológiát a sikeres szakmai kommunikáció, az adekvát terminushasználat és a kultúraközi azonosságok és különbségek figyelembevételével a zavartalan kommunikáció alapfeltételévé.

Amint arra fentebb már rámutattam a nyelvi jogok egyéni emberi jogok, amelyek deklarálják mind az anyanyelv, mind az államnyelv elsajátításának jogát, valamint egy vagy több idegen nyelv tanulásának a jogát, továbbá azt a jogot, hogy bárki azonosíthassa magát bármely nyelvvel. A jog és a nyelv ilyenfajta összeforrása nyomán új kutatási terület jelent meg a kilencvenes évek végén, amely során a nyelv, a társadalom és a jog viszonyát vizsgálták, a globális társadalmi körülmények közé helyezve azokat. Főris szerint az új információt megszerzők hatalmas előnyökkel indulnak a gazdaság minden területén. Az új ismeretek birtoklója jobb helyet tud biztosítani magának a munka világában, mert jobban megfelel a

munka gyorsan változó követelményeinek, jobb minőségi helyet tud biztosítani társadalmi kapcsolataiban, jobban tud alkalmazkodni a gyors gazdasági, társadalmi változásokhoz.³⁰⁹

Ez olyan ismeretek elsajátítását és alkalmazását jelenti, amelyek képessé tesznek a hatékony és minőségi munkavégzésre, valamint magában foglalja a változó körülmények tartalmának kritikus értelmezésének képességét és az azokhoz való alkalmazkodás szükséges előfeltételeinek kialakítását is.

1.1. Terminológiai irányzatok napjainkban

Napjainkat személve megállapítható, hogy az elmúlt két évtized során a wüsteri hagyományos terminológia elméletet³¹⁰ sok kritika érte, emellett számos új gondolat és a technológiai fejlődésnek köszönhetően sok új eljárás született.

Ezen irányzatok közé tartozik az utóbbi évtized jelentős irányzata a Temmerman-féle *szociokognitív terminológia*³¹¹, amely tárgykörébe nyelv és a társadalom kapcsolatát, egymásra hatásának vizsgálatát helyezte.³¹² Kiindulópontja szakít az általános klasszikus wüsteri terminológiatan alapelveivel, középpontjába a megértés szempontjából a kommunikációs helyzetben résztvevő feladó és befogadó kognitív képességei kerülnek.

L’Homme nevéhez fűződik az ún. *textuális terminológia*,³¹³ amely a szövegből indul ki, a tartalom (*contenu*) és a forma (*forme*) viszonyát elemelve. A terminust a szövegelemzés eredményének tekinti, amelynek státuszát a korpuszban elfoglalt helye adja meg. Ebből következően megállapítja, hogy egy terminusnak több definíciója van, amely a szöveg kommunikációs céljától függ. Hasonló megállapításra jut Albertazzi³¹⁴ is, aki a terminusokat a kontextus és a kommunikációs helyzet viszonyában vizsgálja. Beszélhetünk továbbá ún.

³⁰⁹ Fóris Ágota: Hat terminológia lecke, Lexikográfia Kiadó, Pécs 2005. 22. o.

³¹⁰ A modern terminológia atyjának és megalkotójának Wüstert, a Bécsi Iskola egyik jeles képviselőjét tekintjük. 1931-es doktori értekezésében (*Internationale Sprachnormung un der Technik, besonders in der Elektrotechnik – A szaknyelv, különösen az elektrotechnika nemzetközi szabványosítása*) a szabványosítás fontossága és elsődlegessége mellett érvelt a szaknyelveket illetően. A tudományos igény felől közelítve az egységesítés és normalizálás eszméjét helyezte a központba, így elméletét nagymértékben jellemezte a terminusok szisztematikus módszerekkel történő képzésének elsődlegessége.

³¹¹ Temmerman, Rita: Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia 2000, valamint Temmerman, Rita: Les métaphores dans les sciences de la vie et le situé socioculturel. In: Cahiers du Rifaal 2007/26. 72-83. o.

³¹² Fóris részletesen elemzi: Fóris Ágota: A szaknyelvek szociolingvisztikai és terminológiai megközelítése. In: Kontra Miklós – Németh Balázs – Sinkovics Balázs (szerk.) Elmélet és empiria a szociolingvisztikában. (Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia – Szeged, 2012. augusztus 30. – szeptember 1. – előadásaiból). Gondolat Kiadó, Budapest 2013. 163-173. o., Fóris Ágota: Osztályozási módszerek a terminológiában és ezek oktatási vonatkozásai. In: Szaknyelv és Szakfordítás – Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról. 2015. 27-34. o.

³¹³ L’Homme, Marie-Claude: La terminologie: Principes et technique. Les presses de l’Université de Montréal, Montréal 2015

³¹⁴ Albertazzi, Roberta: Estrazioni di definizioni da corpora costruiti ad hoc. In: Franco Bertaccini – Sara Castagnoli – Francesca La Forgia (eds.): Terminologia a colori. EAB, Bologna 2010. 87-119. o.

*nyelvészeti-terminológiáról, a terminológia szociolingvisztika felől érkező nyelvpolitikai irányzatáról, illetve a terminológia határterületének tekinthető az úgynevezett „ontoterminológia”, ontológiai alapú terminológiáról.*³¹⁵

Peter Sandrini a jogi szakszövegek fordításáról és a jogi terminológiáról létrehozott elméletének alapja, hogy minden forrásszöveget egy adott jogrendszer határoz meg, ami általában különbözik a célnyelvi jogrendszertől. Ezért a jogi terminológia esetében különválasztja az ekvivalencia és az összehasonlíthatóság fogalmát. Megállapítja, hogy a jogi szövegtípusok mindig az adott jogrendtől függenek, ekvivalenciáról csupán az egy jogrend által meghatározott szövegtípusok fordításai esetében beszélhetünk, a különböző jogrendek által meghatározott szövegtípusok esetében azonban szerintem nem ekvivalenciáról, csupán összehasonlíthatóságról lehet szó.³¹⁶

Sandrinihez hasonlóan Scarpa³¹⁷ is a fordítás felől közelíti meg a terminológiát. Empirikus kutatásai során a fordítási minőséget vizsgálta – a nyelvi elemek egyértelműségét és differenciáltságát a középpontba állítva – a forrásnyelvi és célnyelvi produktum összevetésével. Megállapítása szerint a terminológia leíró és kommunikatív funkciókra bontható. Míg előbbi a terminológia előíró jellegét, rendszerszerű felfogását példázza, a gazdaságosság és érthetőség kritériumainak előtérbe helyezésével, addig a terminológia kommunikatív funkciója a helyzetszerűséget és használati elsőbbséget állapítja meg, a terminológiát dinamikus rendszerré alakítva.

A terminológiai munka szempontjából a Tamás³¹⁸ által kidolgozott, jogi terminusok gyakorlati példáján keresztül bemutatott eljárás a leginkább megfelelő. Tamás ennek során a terminológiai szemléletmódot illetően a fogalomalapú (onomaszociológiai) megközelítést követi, amely nem tekinthet el a nyelvi jel és fogalom egységétől, a terminusokat mint a fogalmak jelölőit

³¹⁵ Ld. részletesen Fóris Ágota: A terminológia szerepe a többnyelvű Európában. In: Benő Attika – Fazakas Emese – Zsemlyei Borbála (szerk.) Többnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép-Európában. (MANYE XXVI). Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár 2015. 25-34. o.

³¹⁶ Sandrini, Peter: Comparative Analysis of Legal Terms: Equivalence Revisited. In: Galinski, Ch. – Schmitz, K-D. (eds.): Terminology and Knowledge Engineering. Indeks Verlag, Frankfurt 1996, 342-351. o.; Sandrini, Peter: Legal Terminology. Some Aspects for a New Methodology. In: Hermes Journal of Linguistics. 22. Aarhus School of Business. Aarhus 1999. 101-112. o., valamint Sandrini, Peter: The Parameters of Multilingual Legal Communication in a Globalized World. Comparative Legilinguistics. In: International Journal for Legal Communication. 2009/1. 34-48. o. Sandrini elméletét elemzi továbbá Bereczné Szép Beáta: A szakfordítás szerepe a magyar gazdasági jogi szakszókincs kialakulásában. Doktori disszertáció (2012). <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/szepbeata/diss.pdf>

³¹⁷ Scarpa, Federica: Terminologia e lingue speciali. Hoepli, Milano 2002; Scarpa, Federica: Manuale di terminologia. Aspetti teorici, metodologici e applicativi. Hoepli, Milano 2001. 27-47. o., valamint Scarpa, Federica: La traduzione specializzata. Lingue speciali e mediazione linguistica. Hoepli, Milano 2001

³¹⁸ Tamás Dóra: A jogi terminológiáról a terminológus szemével. Eötvös Kiadó, Budapest 2017
http://www.eltereader.hu/media/2017/03/JogiTerminologia_READER_opt.pdf

értelmezi, és központi kategóriaként a definícióban megjelenő fogalmat kezeli.³¹⁹ Célként határozza meg továbbá az egyes elemzett jogi terminusok definiálását, fogalmi jellemzőinek és a fordítási-terminológiai nehézségek leírását, de ezen felül támpontok nyújtása a nemzetközi kitekintés révén. Munkája gyakorlatorientált és a magyar jogi terminusokra koncentrál. Felhívja a figyelmet a fogalmak egymástól történő elhatárolásának fontosságára, célként határozza meg a jogi terminusokra jellemző problémák felismerésére való tanítást és a terminológiai szemléletmódban való gondolkodást.³²⁰

Mindezeket összefoglalva megállapítható, hogy a terminológia modern értelemben vett kibontakozását a technológia, az informatika, a szaktudás és a kommunikáció fejlődése eredményezte. A terminológia és a jogtudomány felől közös célként a terminológiai szabványosítást és a következetes terminushasználatot, valamint a terminológiai harmonizációt állapíthatjuk meg. Így a terminológia elsődleges feladata ezen kettőség egyesítése, azaz a terminusok formai és nyelvi jellemzőinek leírása, és az adott szakterület terminológiai foglmainak rendszerezése és rendezése.

1.2. A terminológia fogalma és csoportosítása

Jelen alfejezetben részletesen ismertetem azokat a terminológiai alapfogalmakat, amelyekre vizsgálatom során támaszkodom. Az áttekintés során alapvetően a magyar, olasz, francia és spanyol szakirodalmat, és az SLC-ST útmutatását helyezem előtérbe.

A terminológia fogalmának ismertetése összetett feladat, mivel a terminológia többféle értelemben használatos: gyakorlati és elméleti vonatkozása is van. A terminológia (angolul: *terminology*) olyan poliszém szó, amelynek háromféle értelmezése létezik, mindhárom nemzetközi szinten elfogadott. Fóris³²¹ meghatározásában a poliszém terminológia szónak három jelentése az alábbiként oldható fel: „(1) a terminusok, fogalmak és azok viszonyának vizsgálata; (2) terminusok gyűjtésére, leírására, bemutatására, valamint osztályozására és képzésére alkalmazott eljárások és módszerek összessége; (3) egy meghatározott tárgykör logikai rendszeréhez illeszkedő rendszerezett terminusok összessége”.³²² Ezen hármas

³¹⁹ Tamás Dóra: A jogi terminológiáról a terminológus szemével. Eötvös Kiadó, Budapest 2017. 11. o.
http://www.eltereader.hu/media/2017/03/JogiTerminologia_READER_opt.pdf

³²⁰ Vö. Tamás Dóra: A jogi terminológiáról a terminológus szemével. Eötvös Kiadó, Budapest 2017
http://www.eltereader.hu/media/2017/03/JogiTerminologia_READER_opt.pdf; Tamás Dóra: A közigazgatási és jogi szakszövegek fordításának terminológiai vonatkozásai. In: Glossa Iuridica. 2014/ I. évf. 1. szám. 74-84. o., Tamás Dóra: Az alkotmány, az alaptörvény és a statútum terminusok által jelölt fogalmak terminológiai elemzése. In: Glossa Iuridica. 2015/I. évf. 2. szám. 55-64. o.

³²¹ Fóris Ágota: Hat terminológia lecke, Lexikográfia Kiadó, Pécs 2005. 37. o.

³²² A hazai szakirodalomban gyakran találkozunk a terminológia mint alkalmazott nyelvészeti tudományág megnevezésére a terminológiatan kifejezéssel is, amely Heltai Pál és Fata Ildikó nevéhez kapcsolódik. A magyar kifejezés a német *Terminologielehre* kifejezésre vezethető vissza. Vö: Heltai Pál: A fordító és a nyelvi normák.

felosztást és értelmezést találjuk a nemzetközi szakirodalmat vizsgálva is.³²³ De Bessé és szerzőtársai³²⁴ a terminológiát nem egyszerű kifejezések gyűjteményeként értelmezik, hanem a terminusokhoz kapcsolódó fogalmakat és a köztük lévő fogalmi viszonyokat is idesorolják.

A terminológia gyakorlati megközelítésében Dubuc³²⁵ az *alkalmazott terminológia*³²⁶ megnevezést használja, amelynek céljaként a felhasználó igényeinek kielégítését és a következetes terminológiahasználatot állítja. Az alkalmazott terminológia tevékenységeit előbb Budin a kilencvenes évek végén, majd később Pavel és L'Homme 2004-ben az alábbiaként foglalták össze és helyezték sorrendbe:

- a terminusok azonosítása, gyűjtése, elemzése és leírása;
- a terminusok osztályozása és ábrázolása;
- az esetlegesen hiányzó terminusok képzése és pótlása;
- a terminológiai rendszer terminusainak szabványosítása és érvényesítése;
- végül azok kezelése, rögzítése és közzététele.³²⁷

A fentiek alapján látható, hogy a *terminológia* szó, mind a magyar, mind a külföldi szakirodalomban, többértelművé vált, egyaránt jelenti a terminusok, fogalmak és azok viszonyának osztályozását, alkalmazott szempontból azok gyűjtését, leírását és közzétételét, valamint módszereinek és eljárásainak, továbbá a meghatározott tárgykör logikai rendszeréhez illeszkedő terminusok összességét. A tudományos terminológiát annak megközelítési módjai szerint csoportosíthatjuk. Cabré³²⁸ megfogalmazásában a kognitív megközelítés (1) a fogalmat helyezi vizsgálódásának középpontjába, kitérve egyúttal a fogalom-terminus viszonyára, valamint a konceptuális rendszerek megalkotására és elemzésére. Szintén Cabré³²⁹ megállapításából a terminológiai kommunikatív elmélete (2) a kommunikációs helyzetből indul ki, célja a pontos és adekvát információ- és tudásközlés. Esetünkben a legfontosabb az

In: Magyar Nyelvőr 2004/128. 407-434. o., Fata Ildikó: Funkcionális és fordítási ekvivalensek kontrasztív vizsgálata a magyar és német nyugdíj-biztosítás példáján illusztrálva. In: Dróth Júlia (szerk.): Szaknyelv és Szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról. Szent István Egyetem, Gödöllő 2008

³²³ De Bessé, Bruno – Nkwenti-Azeh, Blaise – Sager, Juan C.: Glossary of terms used in terminology. Terminology 1997/4. 117–156. o., illetve Magris, Marella – Musacchio, Maria Teresa – Rega, Lorenza – Scarpa, Federica (eds.): Manuale di terminologia. Hoepli, Milano 2002, Sager, Juan C.: Pour une approche fonctionnelle de la terminologie, In: Béjoint, Henri – Thoiron, Philippe (eds.): Le sens en terminologie. Presses universitaires de Lyon, Lyon 2000

³²⁴ De Bessé, Bruno – Nkwenti-Azeh, Blaise – Sager, Juan C.: Glossary of terms used in terminology. Terminology 1997/4. 117-156. o

³²⁵ Dubuc, Robert: Manuel pratique de terminologie, Conseil international de la langue française, Paris 1980.

³²⁶ Terminologie appliquée

³²⁷ Vö.: Pavel: 2004, Budin: 1997, L'Homme: 2004

³²⁸ Cabré, M. Teresa: Terminology. Theory, methods and applications. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia 1999. 16. o.

³²⁹ Cabré, M. Teresa: La terminología: representación y comunicación: elementos para una teoría de base comunicativa y otros artículos. IULA, Barcelona 2005

alkalmazott terminológiai elmélet (3), amely a terminológiai eljárásokat és módszereket, továbbá azok tanulmányozását és leírását helyezi előtérbe³³⁰, míg a nyelvi megközelítésben (4) a hangsúly általában a lexikoszemantikai elemzésre kerül, a kiindulás tehát mindenekelőtt formai. Értekezésemben Cabré kognitív megközelítését és kommunikatív elméletét együttesen fogadom el, előtérbe helyezem a fogalom-terminus viszonyát, valamint célként jelölöm meg a pontos és adekvát információ- és tudásközlés biztosítását, az adott kommunikációs helyzetet alapul véve.

2. A terminográfia és terminológiamenedzsment

Dolgozatom kettős kötődésű témájának megfelelően az alábbiakban a *terminográfia* és *terminológiamenedzsment* alapfogalmakat igyekszem feltárni és részletesen bemutatni a vonatkozó szakirodalom segítségével és a Svájci Szövetségi Kancellária Terminológiai Szekciója által szervezett *Méthodologie de a Terminologie* című képzés terminológiamenedzsmentre vonatkozó alapvetéseit felhasználva.³³¹ Amint az fentebb írtam a *poliszém terminológia* szónak három jelentése közül jelen alfejezetben a (2) terminusok gyűjtésére, leírására, bemutatására, valamint osztályozására és képzésére alkalmazott eljárásokat és módszereket mutatok be és elemzek kritikai szempontból.

2.1. A terminográfia és a terminológiamenedzsment értelmezése

A terminológia gyakorlati alkalmazására a *terminográfia* (*terminography*) elnevezést Rey vezette be 1995-ben megjelent tanulmányában, aki megkülönböztette a terminológia elméletét a gyakorlatától, az előbbi terminológiának, az utóbbit terminográfiának nevezte.³³² Rondeau³³³ hasonlóan Reyhez, a terminográfia gyakorlati irányzatát veszi alapul és azonosítja azt a terminológiai produktum létrehozására irányuló gyakorlattal. Az előző fejezetben említettek alapján, Dubuc a terminológia gyakorlati megközelítésére az *alkalmazott terminológia* megnevezést használja, amelynek céljaként a felhasználó igényeinek kielégítését és a következetes terminushasználatot állítja. Ahogy Tamás megállapítja, a többféle megnevezés-

³³⁰ Vö.: Sandrini, Peter: Comparative Analysis of Legal Terms: Equivalence Revisited. In: Christian Galinski – Klaus-Dirk Schmitz (eds.): TKE – 1996. Indeks, Frankfurt 1996, illetve Soglia, Susanna: Origine, sviluppo e tendenze della terminologia moderna. In: Magris, Marella – Musacchio, Maria Teresa – Rega, Lorenza – Scarpa, Federica (eds.): Manuale di terminologia. Hoepli, Milano 2002. 9-25. o.

³³¹ Jelen fejezetben a terminológiai munka osztályozási elveit és típusait nem tárgyalom, azt a V. fejezet 2. pontjában ismertetem részletesen.

³³² Rey, Alain: Essays on Terminology. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia 1995. 129. o.

³³³ Rondeau, Gérard: Introduction à la terminologie. Gaëtan Morin, Boucherville 1998. 6. o.

változat együttélésének oka abban keresendő, hogy a modern terminológia fiatal diszciplínának számít, és a szakemberei között a használatra még nem jött létre megegyezés.³³⁴

Az SLC-ST a terminológiát, mint módszertant az ISO szabványok alapján alkalmazza. Ezek közül fontos a terminográfiára vonatkozó ISO 1087-1:2000 szabvány, amely a terminográfiát a terminológiai munka részeként, a terminológiai adatok rögzítésével és megjelenítésével azonosítja.³³⁵ A terminológiai munka és terminográfia között fellelhető szoros összefüggést és esetleges tartalmi egyezőségeket szintén az ISO 1087-1: 2000: 10 szabványa oldja fel, amely a terminológiai munkát a fogalmak és jelölők szisztematikus gyűjtésével, leírásával, feldolgozásával és közzétételével kapcsolatos munkaként értelmezi.³³⁶ Egyet lehet érteni Tamással abban, hogy e szabvány definícióját alapul véve, az a terminológiai munkát tágabban értelmezi, mint a terminográfiát, amely sokkal inkább az adatok rögzítésére és azok közzétételére fókuszál.

A francia és angol szakirodalmakban egyre erőteljesebben jelenik meg a terminológiai munka és a *terminográfia* mellett a *terminológiamenedzsment* megnevezés is.³³⁷ Fontos megjegyezni azonban, hogy a terminus alapvetően az informatikai eszközökre támaszkodó terminológiai munkát jelöli. Központjában a terminológiai munka gyakorlati, informatizált aspektusai, a terminológiai munkát segítő szoftverek használatának és kezelésének részletes ismertetése, azok fejlesztése, továbbá ezen eszközöknek a szabványosítás és terminológiakezelés területére való minél erőteljesebb bevonása áll. A jogalkotás nemzetközi szakirodalmát vizsgálva a *terminológiamenedzsmenthez* hasonlóan megtaláljuk a *jogalkotási menedzsment* terminust is, amely a jogalkotást új folyamatközpontú szemlélet alapján vizsgálja.³³⁸

A terminológiamenedzsment a terminográfiához hasonlóan a terminológiai munkafolyamat során az alapvető munkafolyamatok funkcióit, a tevékenységi területek határait, az információfeldolgozás és problémamegoldás alapelveit határozza meg. A terminológiai munkát projektként azonosítja. Kijelöli az elérendő célokat és az elérésükhöz vezető (fontosabb) tevékenységeket. A terminológiamenedzsment során a tervezés tudatos, célja a *minőségi terminológiai munka* létrehozása. Kiemelendő előnye, az informatizált háttérnek köszönhetően, hogy az adott terminológiai probléma megoldására kiválasztott modell sikeres

³³⁴ Tamás Dóra: A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. Eötvös Kiadó, Budapest 2014, 17. o.

³³⁵ Part of terminology work concerned with the recording and presentation of terminological data.

³³⁶ Work concerned with the systematic collection, description, processing and presentation of concepts”.

³³⁷ Gestion terminologique / Terminology management

³³⁸ Vö. Popelier, Patricia: Management of legislation. In: Karpen, Ulrich (ed.): Legislation in Europe. Hart, Oxford 2017. 53-72. o., valamint Drinóczi Tímea: Quality control and management in legislation: a theoretical framework. KJLL 2017/1. 57-86. o.

alkalmazása esetén azt rögzíti, későbbi, hasonló projektekhez, míg a hibásnak bizonyuló modell kijavítását esetlegesen új modell létrehozását azonnal lehetővé teszi.

A fejezetben az idézett szerzők terminushasználatát és az ISO szabványokat követve a terminológia hármasság értelmezését fogadom el, a terminológiai adatok rögzítésére és megjelenítéséhez kapcsolódó gyakorlati munkát *terminológiamenedzsmentnek*³³⁹ nevezem. A terminológiai-menedzsmentet tág fogalomként értelmezem. A terminológiai munkafolyamaton túl, ideérttem a projektkezelést, a megvalósításhoz szükséges menedzseri feladatokat, a terminológiai munkacsoportok működtetését és a szakmai hálózatok létrehozását is.

2.2. A terminus és fogalom kapcsolata

A terminus meghatározására, valamit jellemzőinek bemutatására rengeteg felfogás létezik. Célom, hogy bemutassam a terminus klasszikus definícióját, majd azt a modern terminológiai adatbázisok elvárásainak megfelelően egészítem ki.

A terminusok szintaktikai kategóriájukat tekintve több csoportba sorolhatóak, így megállapíthatunk igei, melléknévi, főnévi és határozói terminusokat. Fóris 2005-ben a terminust a következőképpen definiálta: „a terminus: egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmat jelölő lexéma, szám, jel, vagy ezek kombinációja”.³⁴⁰ 2018-as tanulmányában már több terminusdefiníciót gyűjt össze, az eredetit így módosítja: „Alakilag a terminus egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmat jelölő lexéma, szám, jel, vagy ezek kombinációja, vagyis olyan, morfológiaileg heterogén összetételű elemeket nevezünk terminusnak, amelyek pragmatikailag hasonló funkciót töltenek be a szakmai kommunikációban”³⁴¹. Fóris definícióját tovább elemezve - *egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmat jelölő* – feltételezhetjük, hogy a terminus csak egy fogalomhoz tartozhat, illetve megfordítva ezt a függési viszonyt egy fogalmat csak egy terminus nevezhet meg. További alaptételként állapítható meg, hogy a terminus csak akkor terminus, ha az *egy meghatározott tárgykörhöz* kapcsolódik és annak egy fogalmát jelöli. A fenti definíció így a *fogalom* és a *tárgykör* meghatározásának szükségességét is felveti.

³³⁹ A terminológiamenedzsment napjaink elméleti keretének felel meg. Gyakran használják azonban a terminográfiai munka és alkalmazott terminológia mengnevezéseket is.

³⁴⁰ Fóris Ágota: Hat terminológia lecke. Lexikográfia Kiadó, Pécs 2005, 37. o

³⁴¹ Fóris Ágota: Fordítás és terminológia: a terminológia szerepe a fordítási folyamatban. In: Robin Edina – Zachar Viktor (szerk.) Fordítás ma és holnap. L'Harmattan, Budapest 2018, 78. o.

Jelen alfejezetben a fogalom bemutatását csak a terminológia és a terminus azonosításához alapvetően szükséges keretek között ismertetem. Főris meghatározásában a fogalom a terminológia központi kategóriája, amely absztrahálás eredményeként kapott elvont entitás.³⁴² Az absztrakciós folyamat során a felesleges részletek elhagyásával, a legjellemzőbb vonások kiemelésével elvonatkoztatunk a vizsgálat szempontjából lényegtelen tulajdonságoktól, és csak a lényeges, kiemelt tulajdonságokat vesszük figyelembe, írja Főris.³⁴³ Cabré meghatározásában és Főris definíciójában szereplő lényegtelen és lényegi tulajdonságokat csoportosítani szükséges. A tulajdonságok lényegi vagy lényegtelen mivoltát a *vizsgálat szempontja* dönti el. Cabré a tulajdonságokat két csoportba sorolja: az egyik a belső, a másik a külső tulajdonságok. Belső tulajdonság lehet a szín, alak, forma, méret, anyag, míg külső a származási hely, felhasználás területe, módja és célja, illetve a feltaláló vagy gyártó neve. Petit szerint ennek köszönhetően a fogalmak differenciálisak, azaz egy fogalmat az különböztet meg a másiktól, hogy legalább egy tulajdonságában eltér tőle.³⁴⁴

A *jog fogalmát* az alábbiaként írhatjuk le: olyan magatartási szabályok és azokhoz kapcsolódó egyéb magatartás-előírások (elvek, célmeghatározások) összessége, amelyek keletkezése állami szervekhez kötődik, azaz azokat az állam bocsátja ki vagy szankcionálja, vagyis a már kialakult magatartásszabályok megsértéséhez államilag kényszerintézkedéseket, hátrányokat fűz vagy pedig valamilyen nem állami normaalkotó eljárást (például népszavazás) jogalkotásként ismer el.³⁴⁵ A jog ezen fogalmi jegyeinek az értelmezéséhez kiegészítő és pontosító megjegyzéseket kell fűznünk. Amennyiben a jog fogalmát rendszerben vizsgáljuk, egy adott állam érvényes jogi normáit és az ahhoz kapcsolódó egyéb jogi előírásokat rendezett egységként fogadjuk el, a fogalommeghatározás lehet *valamely állam hatályos jogszabályainak a rendezett összessége*. Ezt a definíciót értelmezve túl szűk meghatározást kapunk, amely nem foglalja magába a jogalkalmazói jogképződés révén keletkezett jogi normákat. A jog és a fogalom viszonya így egy hármas együttállásban értelmezhető: a jog a társadalom és e kettő viszonyában. Hiszen a jog a magatartás szabályozás révén viszonyokat szabályoz. Az így létrejövő jogviszony egy jogilag szabályozott társadalmi viszony, amelyben a jog az emberi magatartást szabályozza, azonban az, hogy a társadalmi viszonyok köréből melyek minősülnek jogviszonynak, azt a jogszabály jelöli ki.

³⁴² Főris Ágota: Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetése tudományos kutatás módszertanába. Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt., Budapest 2008, 85. o.

³⁴³ Főris 2005. 51. o.

³⁴⁴ Petit 2001. 72. o.

³⁴⁵ Szilágyi Péter: Jogi alaptan. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2014, 16-19. o. [A jog fogalma]

A terminus definícióját tekintve hasonló kettőség érhető tetten a szabványokat vizsgálva is. Az eltérés a már említett nyelvészeti és hagyományos wüsteri értelmezésben mutatkozik meg: míg a német DIN 2342 szabvány a terminust az adott terminológia elemeként a fogalom és jelölőjének egységeként azonosítja, addig a nemzetközi ISO 1087-1: 2000:6 szabvány a terminust a fogalom nyelvi jelölőjeként írja le, egy tárgykörön belül. Így a német DIN sokkal inkább a nyelvészeti, míg az ISO szabvány a hagyományos terminológia irányvonalához kapcsolható. Tamás ezzel összhangban említi Sager terminusra vonatkozó definícióját, amely szerint a terminusok a fogalmak nyelvi megjelenítési formái.³⁴⁶ Az SLC-ST a terminus meghatározására az ISO 1084 és az ISO 1087-1 2000: 6-os szabványát használja, megemlítve egyúttal az új DIN 2342 szabványt, amely az ISO szabványhoz hasonlóan a terminust már szintén a fogalom jelölőjeként tünteti fel.

Tamás és Fischer is felveti a kérdést, hogy a terminusok miben térnek el a hétköznapi szavaktól. Erre Cabré meghatározása adhat választ, amely szerint a terminus három különböző komponensből épül fel: kognitív, nyelvi és szocio-kommunikatív komponens. Bár azt maga Cabré is elismeri, hogy ezen komponensek a köznyelvi szavakra is érvényesek, azonban a terminusokra vonatkoztatva őket sokkal jobban elhatárolhatóbbak és azonosíthatóbbak. A *kognitív komponens* a tudatosság, a terminológiai egység jelentésének egyértelmű megfeleltetését értjük, egy adott és rendezett fogalmi struktúrán belül. A nyelvi komponens alatt a terminusok nyelvi korlátait, képezhetőségét, nyelvtani szabályoknak való megfeleltetésüket értjük. Az SLC-ST a terminusokat ennek megfelelően egyszerű vagy összetett, továbbá szintagmatikus és frazeológiai csoportba sorolja, kiegészítve azokat a szimbólumok, görög és latin állandósult terminusok, a betűszavak és akronímák csoportjával. Az utolsó szocio-kommunikatív komponens a terminus kontextusához, a szakmai kommunikációhoz köthető, amely segítségével eldönthető, hogy a terminus terminus-e. Ezen komponens alapját a szövegkörnyezet és kommunikációs helyzet együttlállása adja, amely a terminust a kommunikációs cél sikeres megvalósításának alapfeltételeként határozza meg. Ezen komponens kritériumaként jegyezhető meg, hogy a fogalmak nem kötődnek szükségszerűen egy adott nyelvhez és szövegkörnyezethez. Elég például csak Svájc és Olaszország vagy Ausztria és Németország példáját venni, ahol az azonos hivatalos nyelvet használó országok ugyanazon fogalomra különböző nyelvi változatot (terminust) használnak.

Összefoglalva a terminus főbb jellemzőit megállapítható, hogy napjainkban a terminus meghatározásának elméleti alapjai alapvetően továbbra is a klasszikus wüsteri elvek mentén

³⁴⁶ Tamás 2014. 18. o.

alakulnak, alapja a fogalomközpontúság (onomasziológiai elv). A dolgozatomban a *terminus* alatt Fóris meghatározását értem, amelyet a szakmai közösség által elfogadott, használt, rögzített, elismert és terjesztett fogalmak jelölőinek tekintek.

2.3. Terminus azonosítás

A terminus felismerése és azonosítása a szakszövegekben korántsem egyértelmű feladat. A terminust vizsgálva megállapítható, hogy annak fogalmi és nyelvi oldala szorosan összefügg. Ebből következően nehéz minden nyelvre igaz és vonatkoztatható megállapításokat tenni a terminus azonosítását illetően. Gyakran megjelenő jellegzetességek azonban feltárhatóak és azonosíthatóak. Pavel³⁴⁷ ennek a kettőségnek eleget téve az alábbi ismertetőjegyeket fogalmazza meg a terminust illetően: következetes használat, lexikalizáció³⁴⁸, gyakoriság, tipográfiai jellemzők, sajátos jelentés, rövidítés, oppozíciók. Az SLC-ST ezen szempontokat figyelembe véve további ismertetőjegyekkel egészítette ki a felsorolást, főleg a neolatin nyelvekre vonatkozóan: morfoszintaktikai viszonyok, névelő megléte vagy hiánya, azok jelentés-megkülönböztető szerepe³⁴⁹, a terminus belső struktúrája³⁵⁰, egymásmellé-helyezhetőség³⁵¹, rövidített nyelvi formák, illetve eltérő nyelvi formák.³⁵²

A terminus azonosítás összetettségét Cabré úgy foglalja össze, hogy:

„a terminus arról ismerhető fel, hogy egy alap köré szerveződik, más elemek nem illeszthetők be a terminológiai elemek közé, az elemek önállóan nem módosíthatók, az egyik nyelvű komplex egység egy másik nyelvben gyakran egyetlen lexikai egységként jelenik meg, valamint a részek összességéből nem minden esetben olvasható ki a jelentés.”³⁵³

A terminus rendszerbeilleszthetősége minden esetben nyelvfüggő, hiszen minden nyelv másként differenciálja a valóságot. A jog területén kiemelten fontos a fogalmi különbségek feltérképezése, a modifikátorok mögöttes, jelentést módosító vagy pontosító szerepének megértése hiszen csak ez alapján van a lehetőségünk a tudatos terminológiai döntés meghozatalára. A gyakorlatban azonban mégis gyakran találkozunk a funkcionális ekvivalens

³⁴⁷ Pavel, Silvia: Didacticiel de terminologie, Le Pavel, Ottawa 2004 12-15. o.

<http://www.bt-tb.tpsgc-pwgsc.gc.ca/btb-pavel.php?page=avnt-frwd&lang=fra&contlang=fra>

³⁴⁸ Az SLC-ST a lexikalizáció esetében annak hiányára és a terminológizációra felhívja a figyelmet. Például a német *Beistand* mint segítség, illetve annak – kontextus függő - francia megfelelője a *service social*.

³⁴⁹ Például: *chef de projet* vagy *chef du projet*

³⁵⁰ A jelzők meghatározott sorrendjének esetleges módosulása, például: *disque dur* vagy *dure journée*

³⁵¹ Juxtaposition: *socio-economic, condenser-receiver ~ condenseur à réservoir intégré*

³⁵² Pourrisment après récolte vs pourrisment post-récolte, chromatologie en colonne vs chromatologie sur colonne

³⁵³ Cabré, M. Teresa: Terminology. Theory, methods and applications. John Benjamins Amsterdam 1999. Idézi Rádai Kovács Éva: Az Euriterminus avagy az Európai Unió terminológia jellemzői, különös tekintettel az újlatin nyelvekben megjelenő sajátosságokra. Doktori disszertáció. 2009
<http://doktori.btk.elte.hu/lingv/radaikovacseva/diss.pdf>

használatával. Ennek oka, hogy a közérthetőség és a nyelvi szempontok háttérbe szorulnak a fogalomhoz tartozó jogi tartalom teljes leírása érdekében, néha nehezen értelmezhető új megoldásokat létrehozva. Ez természetesen tovább nehezíti a terminusazonosítást, hiszen az azonosítás során így már nem csak a terminus alaptagját, hanem a hozzátartozó modifikátor(ok) összetartozását is szükséges meghatározni. További problémaként azonosítható, ha egy fogalomhoz több terminus is tartozik (szinonímia), a fogalmi rendszerben fellelhető valós és valósnak vélt antonímák megléte és azok pontatlan alkalmazása, továbbá a több tagból álló terminusok nem egységes rövidítéseinek együttélése.

Budin és Galinski a kétezres évek elején felhívta figyelmet még egy fontos kritériumra, még pedig magára a tudományos élet és a szakemberek által használt terminusok leírásának és azonosításának nehézségére, hiszen szakmai tevékenységük során ők maguk is alakítják az adott szakterület terminológiáját.³⁵⁴ Antia³⁵⁵ mutat rá külön példákat hozva a terminus azonosítás korlátjaira a komplex, többtagú terminusok vizsgálata során. Kutatási eredményében felhívja a figyelmet arra, hogy az alaptag körül további egyszerű terminusok is megfigyelhetők, amelyek így egyfelől modifikátorként és terminusként is azonosíthatóak. Ez alapvetően az Európai Unió, államok felett átvélő nemzetközi szervezetek terminológiájában jelent nagy kihívást.

3. Definíció és ekvivalencia a terminológián belül

3.1. Az ekvivalencia csoportosítási lehetőségei

Az alábbi alfejezetben célok a definíció és az ekvivalencia sajátos kapcsolódási pontjainak bemutatása. Mindkét kifejezés a terminológia alapfogalmaként értelmezhető, és alapvető szerepet töltenek be a terminológián belül. A definíciók elsődleges célja a fogalmak értelmezése, ebből következően a terminusok közötti ekvivalenciaszint megállapítása.³⁵⁶ A szakirodalmat vizsgálva megállapítható, hogy rengeteg ekvivalencia elmélet él egymás mellett, dolgozatomban azonban csak az SLC-ST által meghatározott alapelvekre támaszkodom, a definíció és az ekvivalencia kapcsolatát ebbe helyezve értelmezem.

Érdekesként hathat az SLC-ST definícióra és ekvivalenciára adott válasza. Meglátásuk szerint Svájc sajátos nyelvi berendezkedéséből következően a jogi dokumentumok nyelvi változatai

³⁵⁴ Budin, Christian - Galinski, Gerhard: New trends in translation-oriented terminology management. In: Scientific and Technical Translation. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam 1993 211-212. o.

³⁵⁵ Ld. részletesen: Antia, Bassey E.: Terminology and Language Planning, An alternative framework of practice and discourse, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2000

³⁵⁶ Tamás 2014. 21. o.

azonos érvényűek és hatályúak, a köztük fellelhető jelentésbeli, értelmezési különbségeket rendeltileg teszik ekvivalensé. Ebből következően az ekvivalencia meghatározására az ISO 860: 2007 és az UNI ISO 1087-1: 2005 szabványt alkalmazzák, amely ugyanazon fogalom különböző nyelvű jelölői közötti viszonyként határozza meg az ekvivalenciát.³⁵⁷

Az ekvivalenciaszintek klasszikus csoportosítását, Castagnoli munkáját alapul véve az alábbiaként foglalhatjuk össze:

1. teljes ekvivalencia: a két fogalom teljesen fedi egymást;
2. részleges ekvivalencia: a két fogalom több párhuzamot is tartalmaz (rész-egész viszony vagy alá-fölérendeltségi viszony van közöttük), és nem fedik egymást teljes mértékben;
3. Ekvivalencia hiánya: a két fogalom nem fedi egymást.³⁵⁸

Messina³⁵⁹ az ekvivalenciaszinteket a klasszikus csoportosítás elvétől eltérően azonosítja, és azokat az alábbi ekvivalencia szintenként különbözteti meg Felber felsorolása alapján:³⁶⁰

1. *Identità concettuale piena* – Teljes fogalmi azonosság
2. *Sovrapposizione* – Átfedés
3. *Inclusione* – Inklúzió
4. *Diversità totale* – Ekvivalencia teljes hiánya

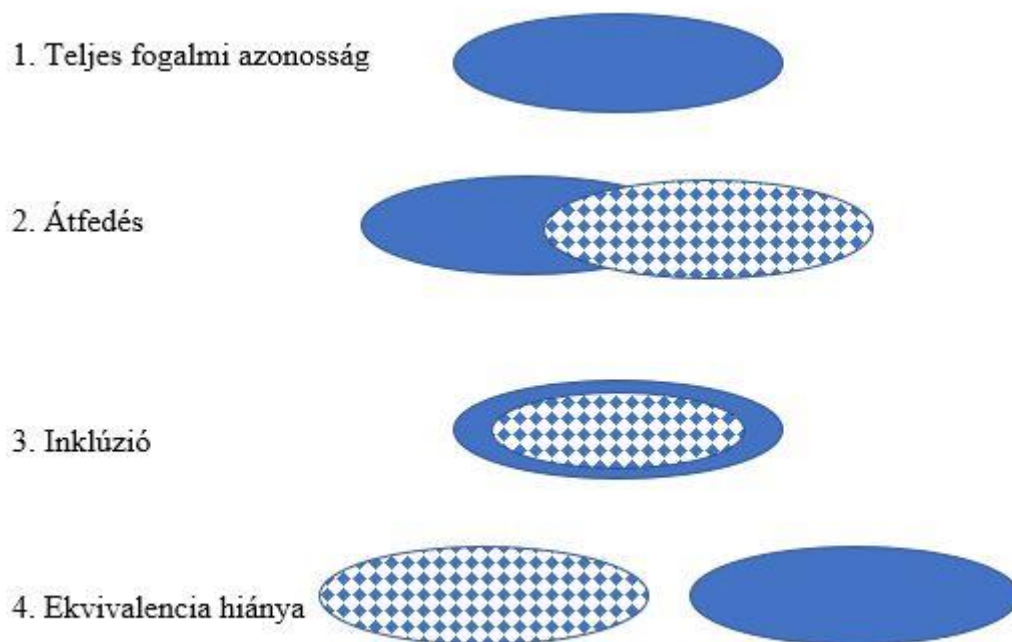
Ezen ekvivalencia szinteket az alábbiaként ábrázolhatjuk:

³⁵⁷ Relation between designations in different languages representing the same concept.

³⁵⁸ Castagnoli, Sara: Creazione di una knowledge base multilingue in materia di sicurezza sul lavoro. In: Informatore AIAS, anno 4, n. 2/2004 Idézi Tamás 2014. 31. o.

³⁵⁹ Messina, Chiara: Corso di metodologia terminologica (kézikönyv). CaF. Bern 2013. 60-64. o.

³⁶⁰ Vö. Tamás Dóra: Tamás Dóra: A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. Eötvös Kiadó, Budapest 2014. 30-33. o.

2. ábra Ekvivalencia szintek csoportosítása

A terminusok közötti ekvivalencia szint meghatározása és osztályozása több szempontból is történhet. A II. fejezetben ismertetett jogi fordítás alapkérdéseiből kiinduló ekvivalencia³⁶¹ mellett érdemes az ahhoz kapcsolódó ekvivalenciaeseteket is osztályozni, amelyet Karcsay mellett Tamás³⁶² is részletesen elemmez:

- azonos nyelvi jel, de országonként más értelem;
- ugyanaz a fogalom, de országonként más jelölő használata;
- a forrásnyelvi terminus a célnyelvben két különböző fogalmat takar;
- hamis barátok;
- a nyelvpárban szereplő jogrendszerek fogalmai, intézményei nem léteznek.

Ezt a csoportosítást alapul véve beszélhetünk tartalmi ekvivalenciáról is, amely a felsorolás második csoportjához kapcsolható. Ezzel szemben a funkcionális ekvivalencia lényege (első csoport), hogy a szövegek azonos célt szolgáljanak, az eszközölni kívánt jogi hatás kiváltására alkalmasak legyenek a forrás és célnyelvi értelmezési szint fenntartása mellett. Ehhez erősen köthető a jogi ekvivalencia, amely az azonos jogértelmezés kritériumát biztosítja a forrás és célnyelvi szövegek között. A fordítási eltérések esetén felmerülő értelmezési problémakört

³⁶¹ Vö.: Karcsay 1986

³⁶² Tamás Dóra: Tamás Dóra: A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. Eötvös Kiadó, Budapest 2014. 30-33. o.

Creech³⁶³ úgy oldja fel, hogy a forrásnyelvi szöveg és az ott közölni kívánt jogi tartalom elsődlegességét hangsúlyozza, vagyis az adott szöveg szövegváltozatai mögött azonos jogi akaratot kell feltételezni. Ebből következően a jogi szövegek ekvivalenciaszintjét elemezve megállapítható, hogy jogi szándékuk és irányultságuk a forrás és célnyelvi változatban, tartalmilag és funkcionálisan ekvivalensnek tekintendő.

3.2. A definíciók csoportosítási lehetőségei

A definíció fogalmát vizsgálva az ekvivalenciához hasonlóan több személelmódot és csoportosítási lehetőséget találunk. A klasszikus definíciókat tekintve Coluccia³⁶⁴ az alábbi hármas felosztást vezeti be, amelyek központjában a definíció célját állítja. Eszerint megkülönböztet lexikográfiai, terminológiai és enciklopédikus definíciót. Coluccia³⁶⁵ és Messina a lexikográfiai definíció céljaként az analitikus jellegű vizsgálatot, a konkrét nyelvi tények bemutatását érti. Mindezt kibontva célja egy adott lexéma használatának leírása a már létező kontextusra hivatkozva, továbbá a szó értelmét stílusosan árnyaló mellékjelentésnek vagy átvitt jelentésnek, azaz a szó konnotációinak megismertetése. Az enciklopédikus definíció alapja a világban fellelhető tudás rendszerezett és befogadható továbbadása, az ismeretterjesztés. A terminológiai definíció ezzel szemben egy adott tárgykörön belül a lényegi jegyek kiemelésére, a fogalom behatárolására törekszik. Meglátásom szerint a lexikográfiai definíció erős kontextushoz való kötődése a terminológia számára nem jelent alapvető segítségét, mivel a terminus lényegét a mögöttes fogalom adja, így elsődlegesen a fogalommeghatározás a fontos, a kontextusnak inkább kiegészítő, használatot bemutató szerepe van. Ettől függetlenül a terminográfiai cédula alapfeltételeként jelenik meg a kontextus feltüntetése, annak forrásával együtt.

Az SLC-ST definíciókra vonatkozó irányelvét vizsgálva sokkal inkább egyfajta iránymutatást, mint valós állásfoglalást és utasítást találunk. A definíció mező kitöltésekor alapvetően az alábbi definíció típusok közül választhat a terminológus a definíció besorolását illetően, azonban ennek kitöltése, azaz kategorizálása nem kötelező:

- *parafrázis*;
- *konstruktív definíció* (a definíció minden eleme korábbról megértett, célja a fogalom tisztázása és megértésének elősegítése);

³⁶³ Creech, Heather: The Terminology of Knowledge for Sustainable Development: Information, Knowledge, Collaboration and Communications. IISD. Winnipeg 2005. 8. o.

³⁶⁴ Coluccia 2002. 88. o.

³⁶⁵ Uo. 89. o.

- *extenzionális definíció* (az alá-, fölé, és mellérendeltségi viszony alapján a definiálandó fogalom hiponimáit határozza meg, így helyezve el azt a fogalmi hálóban);
- *osztentív definíció* (képekkel, ábrákkal, szimbólumokkal való definiálás);
- *szintetikus definíció* (célja a terminusok közötti viszonyok leírása);
- *induktív definíció* (a fogalom részfogalmának vagy részhalmazának definiálása);
- *vegyes vagy kevert definíció* (több definíció típus együttes alkalmazása).

Az útmutatás főbb pontjait elemezve megállapítható, hogy azok nagyon közel állnak a Coluccia-féle a definíciók funkcionális megfeleltetési elvéhez. Ennek lényege, hogy a definíciót minden esetben úgy kell megválasztani, hogy az a kívánt funkcióját betöltse, az adott tárgykör fogalmi hálójában az elnevezést a fogalomhoz megfelelő módon kapcsolja. Főris a terminus egyértelműségét vizsgálva, azt a megállapítást teszi, hogy a terminus egyértelműségének követelménye csak pontosan meghatározott, funkciójában megfelelő definíció megadásával érhető el.³⁶⁶ Ez pontosan megfelel Wüster elméletének, amely abból indul ki, hogy a fogalmak pontosan le- és behatárolhatóak, és e lehatárolás funkcionális eszköze pedig a definíció.

A definíció funkcionális eszközként való azonosítása a terminológiai definíciók esetében az alábbi célokat szolgálja, melyet Magris a következőkben foglalt össze:

- meghatározza a fogalmat,
- elhatárolja más fogalmaktól,
- megadja az általánosabb fogalmat,
- megadja a jellemzőket,
- rendszerbe állítja és foglalja őket.³⁶⁷

A definíciókat fontosságuk, a terminológiai munka során betöltött funkcióik szerint vizsgálva, az alábbi főbb megállapításokat tehetjük:

- a terminológus munkája során nem mindig rendelkezik a szükséges háttérrel vagy specifikus tudással a terminusok azonosításakor. Ebben az esetben a terminológiai definíció segítségére lehet a fogalmi rendszer megértésében, a fogalom interpretálásában;
- a terminus és kontextus közti kapcsolat leírása és meghatározása;

³⁶⁶ Főris 2005. 35. o.

³⁶⁷ Magris, Marella: La definizione in terminologia e nella traduzione specialistica. In: Ritt 1998/3 37-63. o. idézi Tamás: 2014. 29. o.

- a forrás és célnyelvi fogalmi rendszer megértésének elősegítése;
- a forrásnyelvi szöveg főbb jegyeinek visszaadása, a forrásnyelvi szöveg megértése;
- a fogalmi azonosság szintjének megállapítása, ekvivalencia szint meghatározása;
- célnyelvi terminusalkotás elősegítése a forrásnyelvi fogalom pontos meghatározása révén;
- a terminológiai rendszerben esetlegesen felelhető hiányosságok pótlása vagy hibák kijavítása.

Mindezt a jogra vonatkoztatva az alábbi megállapításokat tehetjük a definíciók szerepét illetően:

- a jogfogalmak egymáshoz való viszonyát, a köztük lévő kapcsolatok rendjét, a jogrendszer ellentmondás-mentességét és koherenciáját azok pontos definíciójával biztosíthatjuk;
- a jogszabályok alkalmazhatóságát illetően pontosan meghatározza azok területi, személyi, tárgyi, szervi és időbeli hatályát, valamint érvényességi kritériumait;
- a jogszabályok csoportosításánál a definíciók pontosíthatják és részletezhetik a csoportosítási szempontokat, amelyek közül kiemelendő az elfogadási mód, az alkalmazási jelleg, a tartalom, az alkalmazott kodifikációs módszer, a szabályozási mód és a hatály szempontjából történő osztályozás;³⁶⁸
- valamint biztosítja a jogbiztonság elvét, az adott fogalom világos, érthető, következetes és egyértelmű meghatározásán keresztül.³⁶⁹

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a definíciók elsődleges célja a fogalmak meghatározása, a fogalmi azonosságok feloldása, a kommunikációs zavarok kiszűrése és minimumra csökkentése. A definíció a fogalmak egy adott területen belüli vagy akár azon átnyúló rendezésének egyik legfontosabb eszköze. A következő fejezetben a terminológiai munka főbb jellemzőit mutatom be. Ismertetem továbbá a VI. fejezetben alkalmazott munkamódszerek sajátosságait, azok alkalmazhatóságának kritériumait, valamint kitérek a jogösszehasonlítás és összehasonlító terminológiai munka kapcsolatára.

³⁶⁸ Vö. Drinóczi Tímea – Petrétai József: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004. 317-318. o. 139-149. o. [A jogszabályok alkalmazási jellegük szerinti felosztása]

³⁶⁹ Drinóczival egyetértve, fontos megjegyezni, hogy a jogbiztonság kritériuma nem jelenthet olyan igényt, hogy a jogi szabályozás eredményeként a felmerülő kérdésekre könnyen és mindig azonos választ lehessen kapni. A jogbiztonság követelménye az adott fogalom egyértelmű definíciójával és meghatározásával biztosítható.

V. A terminológiai munka a Svájci Service Linguistiques Centraux – Section Terminologie Módszertana alapján

1. A terminológiai munka meghatározása a különböző szabványokban

A terminológiai munkafolyamat meglehetősen összetett és sokrétű tevékenységet ölel fel. Egyfelől célja a felmerülő fogalomértelmezési és terminushasználati kérdések megválaszolása továbbá a ráfordított idő lerövidítése, az adott szakterület terminológiai harmonizációjának biztosítása. A terminológiai munkafolyamat alkalmazása nagymértékben megkönnyíti a gyors és hatékony munkavégzést, jelentősen javítva egyúttal a szövegek minőségét és konzisztenciáját. A fejezetben kitérek a terminológiai munka osztályozási lehetőségeinek bemutatására, a doménorientált és szövegorientált terminológiai, továbbá a deskriptív és preskriptív és az összehasonlító terminológiai munka részletes ismertetése, előkészítve és megalapozva annak gyakorlati alkalmazását, melyet a VI. fejezetben ismertetek.

2. A terminológiai munka

2.1. A terminológiai munka osztályozási lehetőségei

B. Papp és szerzőtársai³⁷⁰ meghatározása szerint a terminológiai munka célja a folyamatosan bővülő fogalmi rendszer és a fogalmakat leképező terminológiai rendszer egyértelmű használatának fenntartása, ezáltal a szakmai kommunikációs folyamat résztvevőinek segítése, támogatása a terminológia eszközeivel, módszereivel. A meghatározás összetettsége jól példázza a terminológiai munka csoportosításának sokszínűségét. A terminológiai munkát csoportosíthatjuk a munkanyelvek száma szerint. Így beszélhetünk egynyelvű, amikor egy nyelven belül végzünk terminológiai munkát (esetünkben például a magyar alkotmányjogi terminológia leírása), vagy többnyelvű, amikor két vagy több nyelv viszonylatában végzünk terminológiai munkát. A többnyelvű terminológiai munkát gyakran azonosítják az összehasonlító terminológiai munkával is. A terminológiai munka jellegét és annak megvalósítási idejét tekintve beszélhetünk előzetes és utólagos terminológiai munkáról is. Ideális esetben az előzetes terminológiai munka elvégzése nem tenné szükségessé az utólagos kategória bevezetését, azonban a gyakorlat sajnos mást mutat. Napjaink felgyorsult világában folyamatosan publikálnak egy-egy nagy áttörést jelentő felfedezést. Vajon az innovációk és ilyen sokrétű tudomány mellett van-e idő átgondolni, hogy az adott fejlesztés

³⁷⁰ B. Papp Eszter – Fóris Ágota – Bölskei Andrea: Terminográfiai módszerek és eszközök a terminológusképzésben In: Bocz Zsuzsanna (szerk.) Porta Lingua 2014. Szaknyelvi regiszterek és használati színterek. Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesülete, Budapest 2014. 208. o.

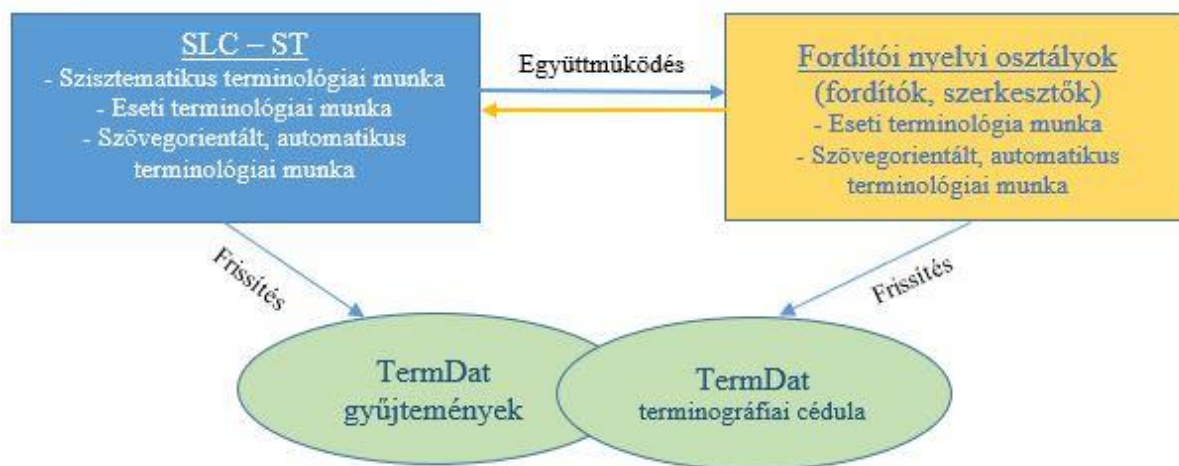
milyen etikai, társadalmi, gazdasági és terminológiai kérdéseket vet fel? Kutatásomban alapvetően a terminológiai kérdésekre keresem a választ. Ennek előfeltételeként határozom meg a rendelkezésre álló *eszközök* (terminológia adatbázisok) alkalmasságát a terminológiai munka *céljának* (terminológiai tisztázás, terminus-megfeleltetés) eléréséhez. Második feltételként azonosítom az *eszköz* és a *cél* viszonyának megállapítását, középpontba helyezve a terminológia adatbázisokban dolgozó terminológusok és szakemberek munkaviszonyát, munkamódszereit, valamint az alkalmazott eszközöket a terminológiai munka előfeltételeként meghatározott *cél* elérése érdekében. A megfelelő viszony létrehozása csak előzetes tervezés útján biztosítható, amely során a tervezett terminológiai munka célkitűzése, annak várható eredményei és hatásai, továbbá a használni kívánt terminológiai adatbázis főbb paraméterei kerülnek meghatározásra.

A terminológiai munka célja szerint emellett lehet szövegorientált és a doménorientált is. Ezen csoportosítási elvet követve értekezésemben is ezt a két megnevezést használom.³⁷¹

Esetünkben szövegorientált terminológiai munkáról beszélhetünk (korpuszként Magyarország Alaptörvénye és annak olasz nyelvű fordítása szolgál), amely alapja lehet egy későbbi, doménorientált terminológiai munkának. Arntz³⁷² felhívja a figyelmet arra, hogy a terminológiai munka összpontosulhat különböző fogalmi rendszerek összevetésére is. Ez kiemelten fontos szerepet tölt be a például Svájc esetében, ahol a hivatalos nyelvek (francia, német, olasz és a regionális rétoromán) fogalmi megfeleltetésével egyidőben szükség van a különböző fogalmi rendszerek összevetésére is. Ezt az összetettséget az SLC-ST az alábbi munkamódszerrel hidalja át, biztosítva egyúttal a terminológiai munka minőségének fenntartását és az adatbázis naprakészségét.

³⁷¹ A Svájci Szövetségi Kancellária Terminológiai Szekciója által szervezett *Méthodologie de a Terminologie* című képzésén *Terminologie systématique* és *Terminologie ponctuelle*-ként azonosítottuk ezen elveket.

³⁷² Arntz, Reiner: Terminological Equivalence and Translation. In: Helmi B. Sonneveld H. – L. Loening (eds.): Terminology: Applications in interdisciplinary communication. Benjamins, Amsterdam-Philadelphia 1993. 23. o.

3. ábra Az SLC-ST munkamódszere

A német DIN 2342 szabvány alapján különbséget tehetünk szakterülethez kötődő, illetve több szakterületen átívelő terminológiai munka között is. A terminológiakezelést és -beavatkozást tekintve megkülönböztethetünk deskriptív és preskriptív terminológiai munkát is. Ennek elsődlegesen a jog területén van kiemelt szerepe, hiszen a leíró és előíró jellegnek egyszerre kell érvényesülnie, hogy a jogalkotó eredeti szándéka egyértelműen és a szándékolt joghatásnak megfelelően jusson kifejezésre a jogi szövegezésből.

Fontos megjegyezni, hogy az itt leírt folyamatok ideális esetet határoznak meg, mivel a valóságban ezek megvalósítása komoly intézményi háttérrendszert, együttműködést és állami szerepvállalást követelnek meg, továbbá mivel a terminológus és szakember közös munkájára kapott idő és a rendelkezésre álló segédeszközök minősége is komoly hatással lehetnek egy-egy munka sikerére.

2.2. Szövegorientált és a doménorientált terminológiai munka

Fontos felismerés volt, hogy a fordítás során a jogi szövegek összehasonlítása lényegében a két jogrendszer összehasonlítását is jelenti. Ezt figyelembe véve a jogösszehasonlítás nem kizárólag leíró funkcióval rendelkezik, hanem azon túlmutató feladatai is vannak. A jogösszehasonlításnak összességében jelentősen ki kell szélesítenie a jogtudomány látókörét a sikeres összehasonlítás érdekében. Ide sorolhatóak a 20. század elején virágzó dogmatikus jogi gondolkodás nyelvi vonatkozásai, mint a jogösszehasonlítás és a terminológiatudomány első valós érintkezése. Ez a megközelítés a nemzeti jogrendszer kereteit adottan fogadva el a jogrendszer fogalmainak és belső logikai kapcsolatainak minél tökéletesebb megalkotására törekedett. Hátránya azonban, hogy ez a felfogás szinte kizárólag a nemzeti kereteken belül gondolta ezt a nyelvi tökéletességet véghez vinni, így a valós nemzetközi kitekintés és

összehasonlítás nem jöhetett létre. A jogösszehasonlítás kimutathatja bizonyos terminusokról, hogy megfelelnek a jogi, gazdasági és társadalmi környezet szükségleteinek, de az már nem lehet kizárólagos feladata, hogy ezeket a fogalmakat a nemzeti jogrendben bevezesse. Ez a feladat a terminológus feladata lesz, úgy, hogy a jogösszehasonlítás által kidolgozott forrásnyelvi – absztrakt modellt a nemzeti jogrend valóságához igazítja, figyelembe véve a jogtudomány nézőpontján kívül eső szempontokat is. A nyelv és jog normativitása általában egyazon nyelv- és jogközösségen belül érvényes. Mégsem szükségszerű, hogy a nyelvközösség egybeessen a jogközösséggel, és e reláció fordítottan is igaz. Általában minden önálló államnak sajátos arculatú jogrendszere van, amely a benne foglalt szabályok által az adott állam polgárait egy jogközösségbe tömöríti, ugyanakkor egy jogrendszeren belül különböző nyelvi közösségek létezhetnek,³⁷³ mint ahogyan azt Dél-Tirol és Svájc esetében is láthattuk. A jogi fordítások során nem lehet mindig a célközönség és a célnyelvi kultúrához való igazodás az elsődleges szempont. Egyes esetekben nem a célnyelvi, hanem a forrásnyelvi fogalmi rendszer leírása a cél, mint ahogy esetünkben is.³⁷⁴ Ennek oka, hogy a történeti helyzetnek általánosan megfelelő jog, a társadalmi-gazdasági szükségletek változásával összhangban – a jogi szabályozással szemben támasztott követelmények és elvárásoknak megfelelően – folyamatosan átalakul. A jog területét illetően Sandrini a szövegorientált és a doménorientált terminológiai munkákat a fordítás célja és az adott kommunikációs helyzetben betöltött szerepe alapján határozta meg.³⁷⁵ Míg a doménorientált terminológiai munkát a semlegesség, a két jogrendszer között fellelhető különbségek és hasonlóságok tárgyilagos leírása jellemzi, addig a szövegorientált összehasonlítás pontosan meghatározott célt és kommunikációs helyzetet vizsgál. Ebből következően az előbbi eredményei a terminológiai adatbázisok alapjaként értelmezhetőek, míg utóbbi szorosan a fordításhoz kötődve, egy konkrét fordítási megoldásra nyújt megoldást. Míg tehát a doménorientált terminológiai munka kimerülhet a fogalmi rendszerek összehasonlításában és a különbségek azonosításában, addig a szövegorientált terminológiai munkának az elsődleges célja az, hogy meghatározza az adott kontextusban és kommunikációs helyzetben a célnyelvi ekvivalenseket.³⁷⁶ Az alkotmányjogi terminológiát tekintve megállapítható, hogy mint jól körülhatárolt, szűkebb területen, szintén folynak eredményes

³⁷³ Dobos Csilla: *Nyelv és jog*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 2014. 16. o.

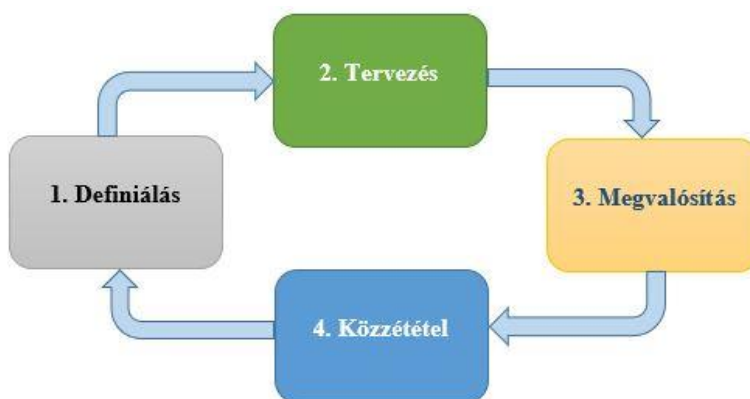
³⁷⁴ Magyarország Alaptövényének fordítása során, cél a forrásnyelv által leírt fogalmi rendszer megtartása, annak célnyelvi kultúrába történő átültetése. Ehhez szükség esetén értelmezés betoldása, funkcionális megfeleltetés, vagy definíció általi megfeleltetés alkalmazása szükséges.

³⁷⁵ Sandrini, Peter: *Der transkulturelle Vergleich von Rechtsbegriffen*. In: Šarčević (ed.): *Legal language in action: Translation, terminology, drafting and procedural issues*. Globus, Zagber 2009. 153. o.

³⁷⁶ Fischer Márta: i.m. 173. o.

szövegorientált és doménorientált terminológiai munkálatok³⁷⁷, azonban ezekről nehéz információkat szerezni, pedig az eredmények általánosításával, a tapasztalatok átadásával részben a közös szemlélet kialakítását, részben pedig a fejlesztésre és az eredményekre összpontosuló figyelmet lehetne elérni.

Az SLC-ST összefoglalása alapján, mindkét módszer esetében alapvető követelmény a tisztán megfogalmazott és előre meghatározott keretek lefektetése a sikeres munka elérésének érdekében. A cél az alábbiként fogalmazható meg mindkét esetben: válasz egy szükséglet nyomán kialakult problémára, amely térben és időben korlátozottak, kezdetük és végük bizonyos időbeli és térbeli korlátok között valósulnak meg. A szövegorientált és doménorientált terminológiai munka összetettségéből és eltérő céljaikból következően a két módszer eltérő tervezést és megvalósítást igényel. Míg a szövegorientált terminológiai munka esetében a cél egy bizonyos probléma megoldására fókuszál, bizonyos helyzetben és feltételek³⁷⁸ közé helyezve azt egy új, innovatív ötlet alapján, addig a doménorientált terminológiai munka sikere sokkal inkább a már felállított rendszeren, a tervek és erőforrások összehangolásán és a projekt tervezésekor mérhető célok meghatározásán múlik. Hasonlóságuk azonban, hogy mindkét eljárás többlépcsős, több jól definiálható szakaszra bomlik. Ezen négylépcsős munkamódszert az alábbi ábrával foglalhatjuk össze:

4. ábra Terminológiai munka szakaszai az SLC-ST alapján

³⁷⁷ Vö: Jakab András – Pal Sonneveld: Une continuité imparfaite: la nouvelle Constitution hongroise. In: Jus Pliticum 2012/8. szám.

³⁷⁸ Vagy a szükséges minimum feltételek hiányában először azok meghatározása után helyezhető el a szövegorientált terminológiai munka célja és megvalósításának lehetőségének meghatározása. Az SLC-ST felhívja a figyelmet arra, hogy a szövegorientált terminológiai munka egyik legnagyobb hátránya ezen keretek és feltételek hiánya. Lehetséges feltételek között említi az előzetes domén-tisztázás és a rendelkezésre álló segédeszközök hiányát, továbbá a terminusok alá-, fölé- és mellérendelő viszonyának meghatározatlanságát.

2.2.1. A doménorientált terminológiai munka

A doménorientált terminológiai munka bemutatásánál az SLC-ST az alábbi ajánlásokat teszi, összesen négy pontba szedve azokat: *motivation, object, méthode* és *résultat*.³⁷⁹ A munka megkezdése előtt annak nagysága, célja és folyamatainak felmérése alapján meg kell határozni a munka célját, célcsoportját, a feladat végrehajtásának módját, a megvalósításért felelős személyeket, a tárgyi feltételeket és az eredmények közzétételének módját. A munka első lépéseként a problémát kell definiálni.³⁸⁰ Ezután a következő tervezési és előkészítési fázisban meg kell határozni a kezdeti pozíciót³⁸¹, a megrendelő/célcsoport által támasztott követelményeket és célokat, továbbá azon eredménymérő módszereket és szükséges forrásokat, amelyek elengedhetetlenek a sikeres terminológiai munka megvalósításához. Ebben a szakaszban sok olyan döntés születik, amely kívülről nem látható, de nagy hatással van a későbbi lépések sikerességére. Célszerű már a dokumentációs fázis tervezésekor a helyzetfelmérés során azonosított sarokpontokat lefektetni, a később kialakítandó folyamatok csoportosítását elvégezni, a folyamatok sorrendjét és egymásra hatásának lehetőségeit meghatározni és leírni. Ezután pontosan le kell határolni a feltárni kívánt szakterületet, amelyet a különböző osztályozási rendszerek segítségével tudunk megtenni. A tervezés során gondoskodni kell a dokumentumok jelöléséről, azonosításáról és összerendelhetőségüket biztosító nyomon követési és visszakeresési rendszer létrehozásáról, továbbá a számítógépes dokumentumkezelés és felhasználás főbb irányelveiről.³⁸² Fő elvárásként jelenik meg az időbeosztás elkészítése is, amely az egyes feladatok kezdetét és végét, időtartamát, illetve előrehaladását rögzíti. A terminológiai munka nagyságától függően szükséges ún. mérföldkövek megállapítása, amelyek egy-egy nagyobb szakasz lezárását vagy köztes célok elérését jelentik. Az SLC-ST a pontos nyomonkövetés érdekében táblázatos formában, szalagdiagrammal kiegészítve készíti el az ütemtervet.

³⁷⁹ Motiváció, cél, munkamódszer és eredmény

³⁸⁰ Részletesebben ld. Arntz, Reiner – Picht, Heribert – Mayer, Felix: Einführung in die Terminologearbeit. (Studien zu Sprache und Technik, Bd. 2). Hildesheim, Olms 2004 illetve SLC-ST ajánlása: <https://www.bk.admin.ch/bk/it/home/documentazione/seminari-e-corsi/formazione.html>

³⁸¹ Az adott domén jelenlegi állapota

³⁸² Főbb csoportosítás az SLC-ST által: *processus bien défini, méthodologie à respecter, outils, travail de longue durée*.

	Munkacsoport megnevezése	Munkaszakasz megnevezése	Január	Február	Március	Április
			1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4
1.	ACH EWB17	SLC-ST Proj CC IT-FR 1				
2.	ACH LPA02	SLC-ST Proj CC IT-FR 2				
3.	ACH LPA02	SLC-ST Proj CC IT-FR 2.1				
4.	ACH LPA03	SLC-ST Proj CC IT-FR 2.2				
5.	ACH EWB17	SLC-ST Proj CC IT-FR 3				
6.	ACH EWB17	SLC-ST Proj CC IT-FR 3.1				
7.	ACH EWB17	SLC-ST Proj CC IT-FR 3.2				
8.	ACH EWB17	SLC-ST Proj CC IT-FR 3.3				
9.	ACH EWB17	SLC-ST Proj CC IT-FR 3.4				
10.	ACH LPA03	SLC-ST Proj CC IT-FR 4				

5. ábra Munkabeosztás és nyomonkövetés szalagdiagram segítségével

Alapvető elvárásként jelentkezik továbbá a tényleges munka megkezdése előtt a dokumentálás meghatározása. Cél a jó és nyomon követhető dokumentáció létrehozása, amely felhasználható későbbi, új terminológiai projektek tervezésénél vagy hasonlóak kezelésénél, az esetlegesen a projekt közben felmerült hibák feltüntetése mellett. Összefoglalva tehát a doménorientált terminológiai munka megkezdése előtt fontos, hogy az alábbi kérdésköröket tisztázzuk, azokra a projekt keretén belül egyértelmű választ kapjuk:

- a projekt neve, belső hivatkozási azonosítója,
- a projekt vezetője, az alprogram vezetői,
- a projekt kezdete és vége, munkarésznek megfelelő határidők megadásával,
- a projekt megvalósításának vázlata, tartalma, szükségletek, célok leírása,
- a projekt költségvetése, egyéb felmerülő költségek meghatározása,
- munkacsoportok felállítása, külső partnerek bevonása.

Esetünkben – a szövegorientált és doménorientált terminológia munka metszéspontján elhelyezkedő, összehasonlító, kétnyelvű terminológiai alapkutatásnál – további kritériumként jegyezhető meg a források egyenrangúsága.

A terminológia feldolgozásához nem ajánlatos fordításokat alapul venni, kivéve, ha a fordítások összehasonlító vizsgálata a cél. Esetünkben Magyarország Alaptörvényének olasz nyelvű fordítása alapvető forrásként és korpuszként értelmezhető. A korpusz kötöttsége miatt a kivonatolás és az adatfeldolgozás során a leíró és előíró megközelítés egyszerre érvényesül. A leíró megközelítés alatt a terminusok abban a formában történt rögzítését értem, ahogy azok az olasz nyelvű fordításban előfordulnak. Ezzel szemben az előíró jelleg a további szövegezés során a következetes terminushasználatot jelenti. Ebből következően a rögzített terminusok egy nyelven, egy doménon belül és egy kontextusban – ideális esetben – nem rendelkezhetnek terminusvariánsokkal. A leírtak alapján jól látható, hogy egy összetett, több szereplős, komoly előkészítést igénylő, időigényes feladatról van szó. Éppen azért fontos

megjegyezni, hogy napjaink technikai fejlődésnek köszönhetően a doménorientált terminológiai munka esetében lehetőségünk van már automatikus terminuskivonatolásra, amely előre megadott nyelvi és egyéb jellemzők alapján válogatja le a terminusokat³⁸³, megkönnyítve így a terminusok kezelését, azok meglévő nyelvi/terminológiai rendszerbe történő beillesztését, továbbá alapul szolgálhatnak egy elektronikus többnyelvű online adatbázis összeállításához.

2.2.2. A szövegorientált terminológiai munka

Az előbb leírtakkal szemben az szövegorientált terminológiai munka egy adott szöveghez kapcsolódik, ahol egy-egy terminus áll a munka középpontjában. Ebből következően a szövegorientált terminológiai munkát célzott keresésként, a fordítási problémák megoldásával és a fogalomhoz közvetlenül kapcsolódó ekvivalenciaviszonyok feltárásával azonosíthatjuk, amely általában egy terminus kontextuson belüli értelmezésére korlátozódik.³⁸⁴ A szövegorientált terminológiai munka soha nem egy lezárt, az adott szakterület fogalmi rendszerét teljesen feltérképező munkafázis. Elsősorban az időtényező és az azonnali megfeleltetés kívánalmi érvényesülnek, így az eljárás eredményei megkérdőjelezhetőek, mivel nem járja végig teljesen a terminológiai vizsgálatok egyes szakaszait és ezáltal nem, vagy csak részben jelöli ki a terminusok pontos rendszerbeli helyét. Az időtényező szerepe a szövegorientált terminológiai munka esetében kiemelt, hiszen, ha egy fontos határidőt nem sikerül teljesíteni, vagy valami csúszás történik, az az egész folyamatot érinti. Ennek oka lehet a rossz tervezés vagy helyzetfelmérés, illetve a terminus összetettségéből eredő plusz munka. A cél, hogy optimalizált munkafolyamat jöjjön létre az első lépéstől kezdődően a megvalósításon át a használatig. A fő különbség a doménorientált terminológiai munka tervezési folyamatához képest a terminológus sokkal aktívabb szerepköre és részvétele a munkafázisokban. Hátrányként ebből következően a visszajelzések és visszacsatolások hiánya jelentkezik elsősorban. Ezen speciális helyzetnek köszönhetően mégis hatékony megoldások születnek, olyan egyszerűsített, ám jól körülhatárolt munkamódszerek segítségével, melyek a funkcióhoz illeszkedve találják meg a helyüket és szerepüket a már létrehozott struktúrában, kihasználva annak előnyeit és minimalizálva a hátrányos adottságok (például határidő, visszajelzések hiánya, fogalmi rendszer kidolgozatlansága stb.) befolyását.

³⁸³ A kapott adatokat gyakoriság és szakmai elfogadottság szempontjából vizsgálatnak kellene alávetni, és az egyes nyelvekben a terminológiai legmegfelelőbb alakot kiválasztani.

³⁸⁴ Arntz, Reiner – Picht, Heribert – Mayer, Felix: Einführung in die Terminologearbeit. (Studien zu Sprache und Technik, Bd. 2). Hildesheim. Olms 2004

A szövegorientált terminológiai munka gyakorlati haszna azonban mégis hatalmas, hiszen ezen vizsgálatok az adott fogalomhoz kapcsolódó más fogalmakra is kiterjedhetnek, így sor kerülhet a fogalmi rendszer egy részének a feltárására is.³⁸⁵ Hasonló tisztázást végzek el a magyar és az olasz bírósági rendszerek összevetésével és kritikai elemzésével, a VI. fejezetben. Fischer megfogalmazásában, ha a szövegorientált terminológiai munka eredményét rögzítik és azok elérhetővé válnak, akkor ezek az eredmények a doménorientált terminológiai munka első lépését is jelenthetik.³⁸⁶ Sandrini a jog területét elemezve rámutat, hogy a doménorientált és a szövegorientált terminológiai munka szétválasztása a fordítás szempontjából is nagy jelentőséggel bír.³⁸⁷ Bár mindkét esetben cél és célközönségtől függően írják le a két jogrendszer közötti különbségeket és hasonlóságokat, addig az szövegorientált összehasonlítás mindig egy meghatározott kommunikációs helyzethez kapcsolódik.³⁸⁸ Magyarország Alaptörvényének fordítása majd terminológiai elemzése csak a két munkamódszer együttes alkalmazásával adhat teljeskörű, a nyelvi és fogalmi, továbbá jogi szinten egységes eredményt.

2.3. Deskriptív és preskriptív terminológiai munka

A terminológiakezelés és -beavatkozás szempontjából kétféle terminológiai munkát különböztethetünk meg: a deskriptív (leíró) és preskriptív³⁸⁹ (előíró, normatív) terminológiai munkát. Míg az első esetében a terminológia komplexitásának teljeskörű leírása a cél, addig utóbbi ennek a komplexitásnak tudatos csökkentését tűzi céljaként.³⁹⁰ A deskriptív terminológiai munka tehát a nyelvhasználatba történő beavatkozás nélkül, a leíró nyelvészethez hasonlóan egy adott időpontban használt terminológiát ír le részletesen, általános szempontok alapján. Ezzel szemben a preskriptív terminológiai munka egységesíteni kívánja a terminológiát, továbbá előírni a helyes terminológiahasználatot és annak szabályait. Ezen kettőséget az alábbi ábrával szemléltethetjük:

³⁸⁵ Vö.: Arntz, Reiner – Picht, Heribert – Mayer, Felix: i.m.

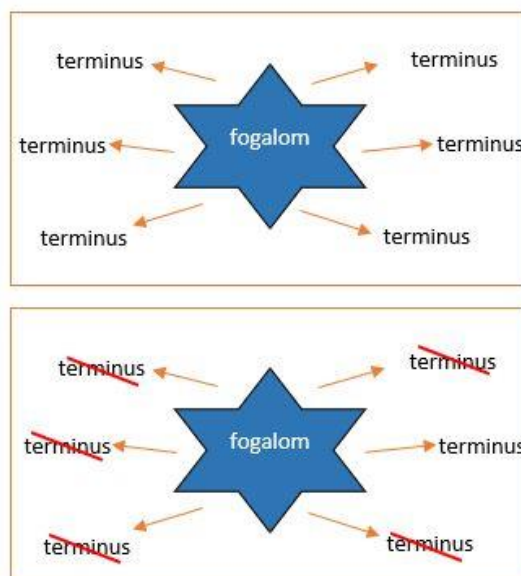
³⁸⁶ Fischer Márta: Az európai uniós fordítás és terminusalkotás magyar vonatkozásai. In: Magyar Nyelvőr, 131. évf. 4. sz. 2008

³⁸⁷ Sandrini, Peter: Der transkulturelle Vergleich von Rechtsbegriffen. In: Šarčević (szerk.): Legal language in action: Translation, terminology, drafting and procedural issues. Globus, Zagber 2009

³⁸⁸ Fischer Márta: i.m.

³⁸⁹ A francia terminológia *terminologie normative*, azaz normatív terminológiának nevezi ezt az eljárást. Az Étsz. meghatározása szerint a *normatív* 1. (hivatalos, sajtónyelvi) Olyan <eljárás, szabály>, amely kötelezőleg megszabja valaminek a végrehajtását, ill. a szóban forgó személyek magatartását. Például: Normatív intézkedések, rendelkezések. 2. (tudományos) Követendő szabályt v. szabályokat, ill. valaminek a helyes módját megállapító, lerögzítő; valamely vonatkozásban szabályozó jellegű, mértékül tekintett, vett v. irányadó.

³⁹⁰ Galinski, Christian – Budin, Gerhard: Deskriptive und präskriptive Terminologiearbeit. In: Hoffmann, L. – Kalverkämper, H. – Wiegand, H. E. (eds.): Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. (HSK Bd. 14.2). de Gruyter, Berlin–New York 1999. 2195. o.

6. ábra A deskriptív és a preskriptív terminológiai munkamódszer Forrás: SLC-ST

2.3.1. A deskriptív és preskriptív terminológiai munka különbségei

A deskriptív terminológiai munka szükségszerűen megelőzi a preskriptívet, hiszen az egységesítéshez és normatív jelleghez először fel kell tárni a jelenlegi használatot. Általános problémaként azonosítható azonban, hogy a deskriptív fázis kimarad, és a tudományos élet képviselői saját terminusaikat részesítik előnyben a szakmai kommunikáció során.

A két eljárás sajátossága a jog és annak fejlődése által létrehozott kettős ellentmondásában érhető tetten: a jog és a jogalkotó maga rendelkezik arról, hogy a jogot és annak nyelvezetét kiszámíthatóbbá, átláthatóbbá és erőteljesebben előzetesen rögzített feltételekhez kell kötni. Ezt a folyamatot a jogi szaknyelv szabványosításaként foghatjuk fel, amelynek célja egy előzetes kontrol. Másik elvárásként jelentkezik, hogy egy adott terminusnak egy formalizált közegben kell biztosítania a fogalom teljes megértését, értelmezését, vonatkozásait és esetleges következményeit. Példával alátámasztva, a Magyarország új Alaptörvényének szövegében található terminusok kivonatolásakor és a következő lépésben megvalósuló terminológiai munka elvégzésekor a terminológus számára elérhető alaptörvény kommentárok és egyéb segédeszközök nem jelentenek egyértelmű segítséget a munka elvégzéséhez, hiszen a fogalmak tartalma változott, az addigi fogalmak kiürültek, részben vagy teljesen megváltoztak. Mint az már fentebb említettem, a kommentárok a gyakorlatban nem alkalmazottak, és nem adnak megfelelő dogmatikai alapot az egységes alkotmányjogi fogalomhasználatnak. A jognak a társadalmi mozgásfolyamatokban betöltött helyét, szerepét és a társadalmi fejlődés nézőpontjából tekintett fontosságát számos konkrét funkciója határozza meg. Ezek közé

sorolható a jog terminológiájának harmonizálása és szükség esetén szabványosítása. A preskriptív terminológia munka haszna a jog számára annak egységesítő és rendszerben dolgozó jellegében van. Ezen munkamódszer segítségével egy adott jogág doménja rendszerszerűen és egyértelműen leírható, a terminusai között az alá-, fölé- és mellérendelő viszonyok meghatározhatóak.

Az előíró terminológiai munka az adott domén, terminusrendszer és terminusok részleteit határozza meg, részletes szabályozásokat közöl az egyes nyelvi és jogi követelmények teljesítésére. Tartalmazza továbbá a minőséggel kapcsolatos felelősségi köröket, feladatokat, a kapcsolódó előírásokat, az alkalmazandó feljegyzéseket. Lényege az adott terminus használati körének egyértelmű előírása. A jog területét vizsgálva a deskriptív és preskriptív terminológiai munka egyszerre kell, hogy érvényesüljön a jog sajátosságából következően. Elsődleges feladatuk összegyűjteni az adott jogág terminológiájára jellemző terminusokat, azonosítani az egyéb jog- és tudományágakban is használt terminusok esetleges jelentésmódosulásait, továbbá megtalálni azok más nyelvű ekvivalenseit. Mind a leíró mind az előíró terminológiai munka esetében a terminusok rögzítésekor a szabotosság mellett az átláthatóságra és alkalmazhatóságra is figyelni kell. Az alkotmányjog terminusai alapvetően megfelelnek e kritériumoknak, azonban a jog és a társadalom állandó változása miatt folyamatos ellenőrzést kívánnak meg. Szűkebb értelemben a jogrendszerben bekövetkező változási folyamat – amelynek következtében módosul az adott társadalom jogrendszere, illetőleg valamely jogi jelenség struktúrája, funkciója vagy megjelenési formája – kívánja meg a deskriptív és preskriptív szemléletmód egyidejű és együttes alkalmazását.

Összefoglalva, egy adott jogi domén leírására, a folyamatok szabályozására kétféle terminológiai munkamódszert különböztethetünk meg. Az egyszerűbb szerkezetű folyamatokra vagy egy már részben leírt és kidolgozott terminológiai rendszer általános bemutatására a leíró jellegű terminológiai munka ajánlott. Amennyiben összetett, komplex, egységesítő és előíró jellegű folyamatról van szó, akkor az előíró terminológiai munka fázisai követendőek. Fontos megjegyezni azonban, hogy a terminológiai munka lehetőségeit minden esetben az adott domén vagy szakterület határozza meg.

2.3.2. Deskriptív és preskriptív terminológiai munka és a jogtudomány kapcsolata

A jogtudomány, azon belül pedig az alkotmányjog számára fontos, hogy egyértelmű, előre jól körülhatárolt és kidolgozott terminológiai rendszerrel rendelkezzen. Az esetleges terminológiai és/vagy fogalmi változások ebből következően gyorsan és következetesen

nyomon követhetőek, célzottan javíthatóak, pótolhatóak, szükség esetén szabványosíthatóak.

Bár fontos látni,

„hogy a jogalkalmazásnak a jogalkotáshoz való viszonya, azaz a jog nevében ítélkező tevékenységnek egy adott, előzetesen fennálló és formálisan rögzített normarendszer általi meghatározottsága, e meghatározottság mértéke és módja, és különösen ezek elméleti felfogása történelmileg igen változó képet mutat.”³⁹¹

A jogalkotástan szempontjából a terminusokkal szemben támasztott legfőbb elvárás a jogbiztonság megtartása, a jogszabályok tartalmi megfelelősége, érthetősége, kifejezőereje, adekváttsága, valamint konzekvens megjelenítése. E terminusok sikeres megalkotása, illetve a többnyelvűség esetén a pontos fordításuk garantálja a jogalkotói akarat sikeres közlését, a megfelelő jogalkalmazást és jogi hatás kiváltását. Ily módon az első lépésben megvalósuló deskriptív eljárás az azonos jellemzők általi meghatározottságot feltárják, azok alapfunkcióját meghatározzák, majd a fenti meghatározásból következően a preskriptív módszer az általános jelzőket hátrahagyva a fogalom, mint jogi jelenséget elkülönítő, specifikus vonásokat hordozó jelként azonosítva rendszerezi és osztályozza a terminusokat. A deskriptív és preskriptív terminológiai munkát elkülöníthetjük a terminológus szempontjából is aszerint, hogy munkája során saját maga milyen tevékenységet végez. Az SLC-ST meghatározása szerint a leíró munkafázis lehetőség szerint már valamilyen szoftver által történjen, így a terminológus alapvetően már csak a preskriptív munka lépéseit végzi el az előzetes automatikus kivonatolás és validálás után. Általánosságban elmondható, hogy ezen munkamódszerek segítségével megvalósuló terminológiai projektek rendkívül nagy adminisztráció igényűek. Érdekes megállapításként hathat, hogy az adminisztratív megfelelés és az eredmények közzététele szinte nagyobb problémát okozott, mint a szakmai teljesítés és végrehajtás. Ez is mutatja, hogy a jól előkészített és felépített online adminisztrációs rendszer elengedhetetlen feltétele egy-egy terminológiai munka sikeres megvalósításának. Az elért eredmények közzététele az adminisztráció egységes és strukturált kezelését kívánja meg. Fontos elvárásként jelentkezik továbbá az adatok egyszerű, logikus és követhető szerkezete és ellenőrizhetősége is, valamint gyakorlati szempontból a (rész)eredmények adminisztrációjához szorosan kapcsolódó feladat a felállított adatbázisok folyamatos frissítése.

Egy-egy jól felépített adatbázis tartalma könnyen adaptálható, exportálható és illeszthető más adatbázisokhoz. Így akár lehetőség van két vagy több adatbázis tartalmának, előre

³⁹¹ Varga Csaba: Jog mint logika. Rendszer és technika. Osiris, Budapest 2000. 16. old.

meghatározott módon történő összevetésére, a bennük szereplő hibás adatok javítására, szükség esetén törlésére. A gyakorlatban azonban inkább azzal szembesülünk, hogy a terminológiahasználat nem egységes, és az adott területen előzetes leíró terminológiai munka nem készült. Ez a helyzet nemcsak a célnyelvi, de a forrásnyelvi közegben is tetten érhető. Ez azt jelenti, hogy a terminológus célnyelvi megfelelők felkutatása során több megoldást is talál, így döntenie kell, hogy ezek közül melyiket használja. A döntés a preskriptív munka egyik leglényegesebb eleme. A döntési szituációt valamilyen probléma megoldásának szükségessége vezérli, jelen esetben az előzetes, leíró terminológiai munka hiánya. Az azonnali döntésnek csak akkor lenne helye, ha egyszerű, az adott szakterület által jól ismert területen megjelenő csekély számú új terminus rendszerbe illesztésről vagy tisztázásáról lenne szó. Minden más esetben a terminológiai probléma felismerésétől a teljes tisztázáson át a rendszerbe illesztésig többfázisú munkafolyamaton keresztül lehet eljutni. Ez természetesen felveti azt a kérdést, hogy a preskriptív terminológiai munka a terminológus, a szakember vagy kettőjük közös munkáján alapszik. Ideális esetben a két fél együttes munkájából születik meg a végleges döntés, amely a lehető legjobban igazodik a szakterület szakmai és nyelvi elvárásaihoz. Mégis gyakran azt tapasztaljuk az adott terminus megbízhatósági szintjének ellenőrzésekor, hogy terminológusi vagy fordítási javaslattal állunk szemben egy adott fogalmat illetően. Ezek használata általában csak egy adott probléma megoldására szolgálnak, így a szakterület terminológiahasználatát nem, vagy csak ritkán érintik. E terminológusi vagy fordítási javaslatokat általában az adatbázisokban a külső felhasználó nem látja, míg belső használat esetén komoly címkézéssel van ellátva a terminus használatát illetően. Ilyen fordítási javaslat lehet a német *Abfallgesetz ~ törvény a hulladékról* és a Svájcban megszületett francia nyelvű *loi de la décroissance*, vagy az olasz *responsabilità penale ~ büntetőjogi felelősség* német megoldásai *Die strafrechtliche Verantwortlichkeit, Die strafrechtliche Verantwortung* vagy egyszerűen *Strafmündigkeit* jogfelfogástól függően.

A preskriptív terminológiai munka első előkészítő fázisában a döntések jelentős része egyéni, azokat a terminológus hozza meg. A munka előrehaladtával a szervezeti felépítés és hálózat komoly szerepet játszik a közös szakmai döntések előkészítését majd meghozatalát illetően. A deskriptív és preskriptív terminológiai munka lépéseiben előre haladva, az ott felmerülő kérdések és problémák pontos megválaszolása miatt egyre inkább növekszik a szakmai döntéshozatal szükségessége. E döntés ereje abban rejlik, hogy a létrehozott együttműködésnek köszönhetően, a munkacsoport egészében – terminológus, szakember, tanácsadó – több szakismerettel, információval és tapasztalattal rendelkezik, amelyet közös egyeztetés formájában a sikeres terminológiai munka érdekében tudnak kamatoztatni. A jog

területét illetően kevésbé elképzelhető, hogy egy-egy terminus teljes tisztázás és előzetes terminológiai munka nélkül kerüljön be az adott terminológiai rendszerbe.

2.4. Összehasonlító terminológiai munka

Összehasonlító terminológiai munkára akkor van szükség, ha a különböző nyelvekhez kötődően – de akár egyazon nyelven belül is – a valóság eltérően strukturált. Az összehasonlító terminológiai munka problémaköre nagyban hasonlít az összehasonlító jogtudományéhoz, azaz elsődlegesen a funkcionalitás vagy a kulturális kötöttség a mérvadó a terminus más nyelven való meghatározása során.³⁹² A hetvenes évek végén megjelenő funkcionalista megközelítés³⁹³ számára a jog alapvetően a jog szabályszerű megnyilvánulásait jelenti, amit minden esetben tágan kell értelmezni, mivel ebben benne rejlik a bírói és a közigazgatási gyakorlat, valamint a magánfelek – gyakran általános szerződési feltételek formájában megjelenő – szerződéskötési gyakorlata és szokásai is. Ezzel szemben a nyolcvanas évek végére tehető kulturális jogösszehasonlítás a jogra történeti-kulturális jelenségként tekint³⁹⁴, azaz nem különíti el sokszínű környezetétől, nem redukálja a szabályszerű megnyilvánulások körére.³⁹⁵ A kulturalizmus az összehasonlítandó jogi jelenségeket tehát komplexebben látja, mivel a jog technikai megnyilvánulásai mellett vizsgálódása körébe vonja a jog történeti, kulturális, morális, politikai és esetleges további megnyilvánulásait is. Hasonló kettőség figyelhető meg az összehasonlító terminológia alkalmazásánál is.

2.4.1. Az összehasonlító terminológiai munka alapfeltételei

Az összehasonlító terminológiai munka alapkövetelményeit vizsgálva Arntz, Picht és Mayer az alábbira hívják fel a figyelmet: „a kétnyelvű összehasonlító terminológiai munka alapfeltétele az, hogy az összehasonlítást megelőzően az egyes nyelveken belül külön-külön már feltárták a két fogalmi rendszert.”³⁹⁶ További követelményként állapítható meg az adott fogalmi rendszeren belül a terminusok definiáltsága, amely feltételezi mindkét nyelv

³⁹² Vö. Ralli, Natascia: Terminologia comparata dei sistemi giuridici: Problematiche principali. In: Banfi E. – Gavioli L. – Guardiano C. – Vedovelli M. (eds.): Atti del 5° Congresso Internazionale dell'Associazione Italiana di Linguistica Applicata. Guerra Edizioni, Perugia 2005 114-116. o.

³⁹³ Zweigert, Konrad – Kötz, Hein: Introduction to Comparative Law, Clarendon Press, Oxford 1992. 32. o.

³⁹⁴ Fekete Balázs: Jogösszehasonlítás. In Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia. www.jog.tk.mta.hu/ijoten/jogosszehasonlitas

³⁹⁵ Vö. Frankenberg, Günther: Critical Comparison: Re-thinking Comparative Law. In: Harvard International Law Journal 1985/2, 411–456; Legrand, Pierre: European Legal Systems are not Converging In: The International and Comparative Law Quarterly 1996/1. 52-81. o.

³⁹⁶ Arntz, Reiner – Picht, Heribert – Mayer, Felix: Einführung in die Terminologearbeit. Studien zu Sprache und Technik. Hildesheim Olms, Hildesheim 2004

terminológiai struktúrájában fellelhető rendszerek szerkezeteinek előzetes leírását, a köztük levő különbségek és hasonlóságok feltárását. Spalatin sokkal inkább a kontrasztív nyelvészet problémakörére fókuszálva tette azon megállapítását, amely szerint kívánatos volna, ha ki lehetne alakítani a kontrasztív kutatásnak egy olyan módszerét, amelyben minimumra csökken a kontextuális jelentésre való támaszkodás szükségessége a két szembeállított nyelvben.³⁹⁷ A jog esetében végzett összehasonlító terminológiai munka előtt, első lépésként, fel kell ismerni a jogszabályokkal végzett értelmezési tevékenység szituáltságát. Mind az összehasonlító jogtudomány, mind az összehasonlító terminológiai munka esetében tudatában kell lennünk, hogy amikor a kutatás során külföldi jogszabályokkal foglalkozunk, akkor a megértését szükségszerűen befolyásolja saját nemzeti jogrendszerünk fogalomkészlete és az ahhoz kapcsolódó gondolkodási sémák.³⁹⁸ Ebből következően Fekete megállapításában az összehasonlítás fő szabálya tehát nem a hasonlóság vélelmezése és keresése, hanem a különbségek feltételezése és leírása.³⁹⁹

2.4.2. Jogösszehasonlítás és összehasonlító terminológiai munka kapcsolata

A jogtudományra vonatkoztatva az alábbi csoportosítást célszerű szem előtt tartani az összehasonlító terminológiai munka megkezdése előtt. A jogrendszerek csoportosítása az államok osztályozásához hasonlóan több szempont szerint is történhet. Alapvető kategóriaként a *jogtípus* állapítható meg a történeti alapú osztályozás elvét követve, amely a felosztás általános szintjét jelenti. A kategóriák megállapításánál Szilágyi felosztását követem.⁴⁰⁰ Ez az államtípusnak megfelelő kategória az egy társadalmi formációhoz tartozó jogrendszereket fogja át és azok általános jellemző vonásait fejezi ki. Ezen az alapon ázsiai, antik, feudális – összefoglalóan *prekapitalista* – és *modern* jogtípusokat különböztetünk meg. Ezen csoportosítási elvet követve, egyértelművé válik, hogy az összehasonlítás nem mindig két nyelv között történik. Ennek oka, hogy egyazon nyelvhez több fogalmi rendszer is tartozhat (egy nyelv – több fogalmi rendszer kapcsolat), ezért egynyelvű terminológiai munka is szükséges. Ha például összehasonlíthatjuk Németország és Svájc (német nyelv), Olaszország és Svájc (olasz nyelv) vagy Franciaország és Luxembourg (francia nyelv) bírósági rendszerét vagy alkotmányát, akkor értelemszerűen egy nyelven belül végezzük el a munkát, azonban több fogalmi rendszer viszonylatába helyezve azt. Az egy nyelven belüli mozgás tehát nem zárja ki

³⁹⁷ Spalatin, Leonardo: Contrastive Methods. In: Studia Romanica et Anglicae Zagradiensia, 1967 (23). 36. o.

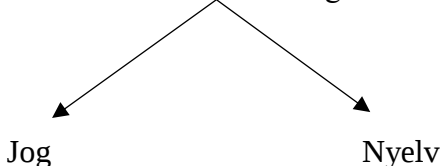
³⁹⁸ Fekete Balázs: Jogösszehasonlítás. In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia www.jog.tk.mta.hu/ijoten/jogosszehasonlitas

³⁹⁹ Fekete Balázs: Jogösszehasonlítás.

⁴⁰⁰ Szilágyi Péter: Jogi alaptan. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2014. 95-99. o. [Jogrendszerek csoportosítása]

az összehasonlító terminológiai munkát. A másik rendezési elv a *jogcsalád* kategóriája, amely az azonos jogtípuson belüli hasonlóságokat és különbségeket fejezi ki. A modern jogtípuson belül René David nyomán négy jogcsaládot – a *római-germán*, a *common law*, a *szocialista* jogcsaládot, valamint a *vallási és hagyományos* jogrendszerek családját – különböztetünk meg. E jogcsaládok megkülönböztetésének az alapja a jogcsaládok kialakulása, struktúrája és az általánosan elfogadott jogi, mindenekelőtt jogszabály-értelmezési módszerek.⁴⁰¹ A terminológiai munka számára ezen összehasonlítási elvek közül az utolsó, a jogszabály-értelmezési módszer az elsődleges, hiszen az összehasonlító terminológiai munka során alapvetően két vagy több fogalmi rendszert vetünk össze. Érdekes kérdéseket vet fel a jogátvétel és a jogátültetés, amely természetes folyamata a jogfejlődésnek, azonban nem mindegy, hogy melyik állam joga és milyen mértékben kerül átvételre. E problémákat összegezve még inkább egyértelművé válik az összehasonlító terminológiai munka előfeltétele, azaz a deskriptív munka megléte, amelynek során feltárjuk, hogy az adott fogalomhoz valóban több megnevezés tartozik-e. Ezt követheti a preskriptív lépés, amikor az egységesítés vagy szabványosítás keretében a definiált fogalomhoz egyetlen megnevezést rendelünk. A kétnyelvű összehasonlító terminológiai munkát tehát meg kell előznie az egynyelvű terminológiai munkának, de ez nem feltétlenül zárul egységesítéssel. Ezt az összetettséget az alábbiként foglalhatjuk össze terminológiai szempontból.

Összehasonlító terminológiai munka

1. Egynyelvű országok – egy jogrendszer (például Magyarország);
2. Többnyelvű országok⁴⁰² – azonos jogrendszer (például Belgium);
3. Többnyelvű országok – nyelvenként akár eltérő jogrendszer⁴⁰³ (például Svájc);
4. Többnyelvű, országokon átnyúló, azokat egyesítő nemzetközi szervezet, amelyben a nemzetek-fölöttiség és a kormányköziség jegyei keverednek. (például az Európai Unió);
5. Egy nyelv – több jogrendszer – több ország (például a magyar nyelv a Kárpát-Medencében).

A leírtakból jól látszik, hogy a nyelv és jog ilyenfajta kapcsolódása a fogalmi rendszerek kialakításában is komoly szerepet játszik. Azok sikeres egy nyelven történő kialakítása, az adott

⁴⁰¹ Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest 2014. 265. o.

⁴⁰² Érdemesnek tarom megjegyezni a francia és olasz terminusokat: *Bilinguisme* / *Bilinguismo*

⁴⁰³ *Bi-juridisme* / *Due o più sistemi giuridici*

szakterület terminológiai kidolgozottságától függ, míg összevetésük nagyban függ ezen kidolgozottság szintjétől, a szakemberi hálózat meglététől és a folyamatos ellenőrzésüktől.

VI. Az alkotmányos irányelvek egyes fogalmainak nyelvi megjelenítésével, értelmezésével kapcsolatos kérdések

1. Terminológiai rendszerek és nyelvek összekapcsolódása az alkotmányjogi rendszerek példáján

A nyelv és jog között szoros az összefüggés. Dobos⁴⁰⁴ szerint a jogszabályoknak és a különböző jogi dokumentumoknak csak nyelvi létezmódja van, ezért a nyelvet a jogi gondolkodás, sőt a jog létfeltételének foghatjuk fel. Karcsay még ezen is túlmutat, szerinte „a nyelv a jog élettere, közege, abban és általa létezik”.⁴⁰⁵ Hudson⁴⁰⁶ 1980-as gondolatait kicsit tovább gondolva, megállapíthatjuk, hogy a nyelvet nem tanulmányozhatjuk anélkül, hogy ne vennénk figyelembe azt a gazdaságot és az azt szabályozó jogi körülményeket, ahol a nyelvet használják. Alapvető fontosságú, hogy elemezzük a kapcsolódási pontokat a jog és nyelv, a nyelvi és jogi struktúrák között, főleg akkor amikor egyikben alapvető változások mennek végbe.

A fejezet célja a magyar alkotmányjog nyelvének vizsgálata terminológiai szempontból, magyar–olasz viszonylatban. A vizsgálat célja összegyűjteni e jogágra jellemző terminusokat, azonosítani az egyéb jog- és tudományágakban is használt terminusok esetleges jelentésmódosulásait, megtalálni olasz nyelven a megfelelő ekvivalenst. Ehhez az eddig ismertetett elméleti keretek és módszert nyújtanak segítséget.

A jogi szaknyelv esetében kézenfekvő a jogrendszer jogági felosztása. A jogág a jog horizontális tagolásának alapegysége. A horizontális jelleg mellérendeltségi viszonyt jelen, így a jogágak között nem állíthatunk fel fontossági sorrendet.⁴⁰⁷ Ennek megfelelően a magyar jogrendszer az alábbi jogágakra tagozódik: alkotmányjog, közigazgatási jog, polgári jog, polgári eljárási jog, büntető jog, büntető eljárási jog, családjog, munkajog, pénzügy jog, nemzetközi jog stb. Mivel az egyes jogágak más-más társadalmi viszonyokat szabályoznak, így gyakran eltérő terminusokat használnak. Fontos megjegyezni azonban, hogy a jogági felosztás nem a jogi szaknyelv, hanem a jogrendszer struktúráját követi, így nem tartalmazza a jogi szaknyelv struktúráját meghatározó minőségi ismérveket, hiszen csak egyszerű mellérendelési viszonyt ír le a jogágak között. Mégis fontos szerepe lehet, ha egyes jogágak terminológiai rendszerét kívánjuk összevetni, vagy részletesen elemezni.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Dobos Csilla: *Nyelv és jog*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 2014. 13. o.

⁴⁰⁵ Karcsay Sándor: *Jog és nyelv*. In: *Jogtudományi Közöny*. 36. évf. 4. sz. 326. o.

⁴⁰⁶ Vö.: Hudson, Richard Anthony: *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, Cambridge 1980

⁴⁰⁷ Vö.: Szabó Miklós: *Bevezetés a jog- és államtudományba*. Bíbor. Miskolc 2006. 112-113 o.

⁴⁰⁸ Dobos Csilla: i.m. 21. o.

A fejezetben a terminológiában szokásos összevető módszer alapján összesen kilenc terminus szövegorientált, összehasonlító elemzését mutatom be a vonatkozó magyar és olasz nyelvű terminológiai, fordítástudományi és jogi szakirodalom ismeretében, valamint a forrás- és célnyelvi produktumok összevetésével. A vizsgálat nemcsak e két tudományterület eredményeinek integrálása szempontjából, hanem Magyarország új Alaptörvényének külföldi megítélésének tekintetében is nagy jelentőséggel bír.⁴⁰⁹ Célom továbbá a fordítási folyamat során felmerült terminológiai kérdések – az olasz fordítási megoldást középpontba állítva – bemutatása mellett rávilágítani a jogág hazai terminológiai rendszerezésének és tisztázásának szükségességére.

Ahogy már korábban említettem, az alkotmányértelmezés az alkotmány jelentéstartalmának a feltárását, pontosítását, konkretizálását, fejlesztését jelenti. Az alkotmányértelmezéséhez többfajta módszer áll rendelkezésünkre. A logikai, rendszertani, történeti, genetikus, nyelvtani és komparatív értelmezési módszerek mindegyik más-más aspektusból igyekszik feltárni és értelmezni az alkotmányt. Az értelmezési tevékenységnek azonban különböző korlátai vannak: a szövegekötöttség, a precedensrendszerű alkotmányértelmezési gyakorlat, a nemzetközi egyezmények és bírói gyakorlat, illetve az alkotmány logikai egysége. Minden alkotmányi normát úgy kell értelmezni, hogy az összeegyeztethető legyen az alkotmány alapvető elveivel, értékeivel, illetve az alkotmányjogi ellentmondások elkerülhetők legyenek. Ezen kritériumokat a fordítónak a sikeres (jogi) tartalom közlése érdekében egyszerre kell érvényre juttatnia.

Ha az alkotmány explicit értelmezési szabályt ad meg, annak az a sajátossága, hogy maga is az értelmezés tárgyává válik, vagyis végső soron az alkotmánybíróság határozhatja meg jelentéstartalmát, gyakorlati szerepét. Ez történik az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdésében írt szabállyal is: *„Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti Hitvallással és a történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni”*. A Nemzeti Hitvallás jogrendszerbeli helye tehát rendezett, de ennek gyakorlati megvalósítása vet fel problémákat, tényleges szerepét a többi vizsgálandó terminussal együtt majd az Alkotmánybíróság fogja az alaptörvény-értelmezési tevékenysége során folyamatosan feltárni.

⁴⁰⁹ Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az Alaptörvény angol nyelvű fordításából eddig három hivatalos változat látott napvilágot: ennek oka egyfelől az Alaptörvény többszöri módosítása, másfelől a terminológiai pontosság kritériumának biztosítása, melynek köszönhetően egyre pontosabb változatok kerültek elkészítésre. A fordítás szempontjából azonban ezek komoly veszélyt jelenthetnek, mivel mindegyik hivatalos állami honlapon található kereshivatkozás nélkül. Magyarország Alaptörvénye a Magyar Közlöny külföldi kiadásában angol nyelven: <http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/>; A kormány.hu angol nyelvű oldalán az alábbi linken: <http://www.kormany.hu/en/news/the-new-fundamental-law-of-hungary>, valamint szintén a kormány.hu oldalon pdf. formátumban: http://www.kormany.hu/The_Fundamental_Law_of_Hungary_01072016.pdf

A fordítás során felmerülő jogi és terminológiai problémák felismerése, meghatározása majd részletes ismertetése a megoldási javaslatokkal együtt, hozzájárulhat az alkotmányjogi domén belül zajló terminológia munkák egységesítéséhez. A probléma megfogalmazása lehetővé teszi a legmegfelelőbb értelmezési módszer kiválasztását, így a felmerülő jogi vagy terminológiai kérdés lényegének, körülményeinek és sajátosságainak a leírását. Mindezt két munkanyelv viszonyába helyezve, lehetőség nyílik a gyakori (esetleges nyelvhez vagy jogrendszerhez kötődő) problémák azonosítására, azok megoldásának nehézségére, valamint a felmerülő problémák csoportosítására.

2. A vizsgálat bemutatása

2.1. A vizsgálat során alkalmazott korpusz bemutatása

Vizsgálatom korpuszát Magyarország új alaptörvényének eredeti magyar⁴¹⁰ és annak hivatalos olasz nyelvű fordítása adja.⁴¹¹ 2011. április 18-án az Országgyűlés által elfogadott Magyarország új Alaptörvényét Schmitt Pál köztársasági elnök 2011. április 25-én, húsvéthétfőn írta alá ünnepélyes keretek között. Az új normaszöveg 2012. január 1-jén lépett hatályba. Az új Alaptörvénnyel hatályon kívül helyezett normaszöveget eredeti formájában 1949. augusztus 18-án fogadta el az Országgyűlés az 1936. évi szovjet Alkotmány alapján. Ez volt az 1949. évi XX. számú törvény. Bár az Alkotmányt 1949 és 1989 között több alkalommal módosították, 1989-ben pedig alapvető, gyökeres módosításokra került sor, 2012 januárjáig az 1949. évi XX. számú törvény volt a Magyar Köztársaság Alkotmánya. Az Alaptörvény Magyarország alkotmánya, amely azon jogi normáknak az összessége, amelyek a társadalmi együttélés szempontjából a legfontosabb viszonyokat szabályozzák⁴¹², továbbá szorosan kötődnek az adott állam társadalmi berendezkedéséhez, hagyományaihoz és kultúrájához. Az Alaptörvény a legmagasabb szintű norma Magyarországon, amiből következik, hogy nem lehet olyan jogszabályt hozni, amely ellentétes annak tartalmával.

A jogi szaknyelv mind logikailag, mind nyelvileg rendszerezett és definiált, jogszabályokban rögzített és intézményesített általános érvényű terminológiával rendelkezik.⁴¹³ Magyarország új alaptörvénye hatályba lépésével nemcsak tartalmi változásokat hozott, hanem az elnevezések módosulása, illetve új terminusok alkotása miatt a jogszabályok jelentős részét is

⁴¹⁰ Magyarország Alaptörvénye http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny

⁴¹¹ Ferrari, Giuseppe Franco (ed.): La nuova Legge fondamentale ungherese. Giappichelli, Torino 2012

⁴¹² Petrétei József: Magyar Alkotmányjog I. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2002. 21. o.

⁴¹³ Dobos Csilla: A jogi szaknyelv és szakmai kommunikáció. In: Dobos Csilla (szerk.): Szaknyelvi kommunikáció. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2010. 259. o.

átírta. Nem tagadhatjuk a jogi szaknyelv, azon belül az alkotmányjogi szaknyelv tanulmányozásának és elemzésének időszerűségét, szükségességét és fontosságát. Pontos alkotmányjogi terminológia nélkül semmilyen szándékolt jogi hatás elérése nem lehetséges. A pontos egy- és többnyelvű terminológiai rendszer kidolgozásához – mint specifikus kutatások – új metodológia alkalmazására van szükség, mert a hagyományos nyelvtudományi módszerek erre vagy nem alkalmasak vagy részleges eredményt hoznak.

2.2. A vizsgálat módszertana

A vizsgálatot a terminológiában szokásos több nyelv közötti összehasonlító módszer alapján végeztem, Tamás⁴¹⁴ az olasz és magyar gazdasági terminusok elemzésére használt vizsgálatát alapul véve. Terminológiai vizsgálatom egyszerre sorolható az egynyelvű, egy nyelven belül végzett terminológiai munkák, illetve a többnyelvű, több nyelv viszonylatában vizsgálódó, összevető munkák közé. Az elemzés célját tekintve vizsgálatom a szövegorientált terminológiai munkák csoportjába tartozik, amely egy adott szöveghez, Magyarország új Alaptörvényéhez és annak olasz nyelvű fordításához kapcsolódik.

A vizsgálatot a ma rendelkezésre álló köznyelvi *Magyar–olasz szótár*⁴¹⁵, *Olasz–magyar szótár*⁴¹⁶, *Magyar értelmező kéziszótár*⁴¹⁷, *Az Alkotmány magyarázata*⁴¹⁸, *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez*,⁴¹⁹ *Jogi fogalomtár*⁴²⁰, *simone.it*⁴²¹ olasz egynyelvű jogi fogalomtár, online jogi terminológiai adatbázisok és szójegyzékek, a témában megjelent nyelvi és jogi vonatkozású tanulmányok illetve jogi szakmai kézikönyvek felhasználásával végzem. Összesen kilenc, a Velencei Bizottság és a szakirodalom által leginkább kritikával illetett terminus olaszra történő fordításának kérdéskörét elemezem és vizsgálom meg, amelyek a következők: *Alaptörvény – Legge fondamentale*, *Alapvető jogok biztosa – Il Commissario dei Diritti Fondamentali*, *Nemzeti hitvallás – Professione nazionale*; *Kúria – Corte Suprema d'Appello*; *Sarkalatos törvények – Legge cardinale*; *Egészséges környezethez való jog – Diritto all'ambiente sano*; *Nemzeti közös örökség – patrimonio comune nazionale*. A magyarról olaszra fordított jogi terminusokat minden esetben fogalomalapú (onomasziológiai elv)

⁴¹⁴ Tamás Dóra: Az olasz és a magyar gazdasági rendszerek eltéréseinek hatása a gazdasági terminológiára. In: Nádor Orsolya (szerk.): A magyar mint európai és világnyelv. A XVIII. MANYE Kongresszus előadásai. MANYE – Balassi Bálint Intézet, Budapest 2009. 790-796. o.

⁴¹⁵ Koltay-Kastner Jenő – Juhász Zsuzsanna: Magyar–olasz szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2004

⁴¹⁶ Herczeg Gyulya – Juhász Zsuzsanna: Olasz–magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2001

⁴¹⁷ Pusztai Ferenc (főszerk.): Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003

⁴¹⁸ Balogh Zsolt (szerk.): Az Alkotmány magyarázata. KJK-Kerszöv, Budapest 2003

⁴¹⁹ Árva Zsuzsanna: Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez. Wolters Kluwer, Budapest 2013

⁴²⁰ Hargitai János: Jogi fogalomtár. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2005

⁴²¹ Simone Dizionario giuridico – Online olasz egynyelvű jogi fogalomtár. Edizioni giuridiche Simone. www.simone.it/newdiz/

megközelítéssel vizsgálom. A kutatás során a ma elérhető magyar és olasz nyelvű szakirodalom alapján, továbbá a jogi norma figyelembe vételével vizsgálom a terminusok ekvivalencia szintjét, illetve definíciójuk pontosságát. A terminológiai észrevételek mellett fordításkritikai és jogi észrevételeket is igyekszem megfogalmazni a kutatás során, a politikai korrektség irányelveit mindvégig szem előtt tartva. Az eredményeket egyfelől, az elemzett terminusok alfejezeteinek végén rövid összefoglaló táblázatban, valamint a SLC-ST terminográfiai cédulája alapján elkészített magyar–olasz–francia háromnyelvű terminográfiai cédulákban adom közre a függelékben.

2.3. A kutatás célja és hipotézisei

Az Alaptörvény fordítása során felmerülő terminológiai kérdésekre, a vonatkozó terminológiai, fordítástudományi és jogi szakirodalom ismeretében, valamint a forrás- és célnyelvi produktumok összevetésével van lehetőség pontos választ adni. E kérdések vizsgálata nemcsak e két tudományterület eredményeinek integrálása szempontjából, hanem Magyarország új Alaptörvényének külföldi megítélésének tekintetében is nagy jelentőséggel bír. A fejezetben arra vállalkozom, hogy a fordítási folyamat során felmerült terminológiai kérdéseket – az olasz fordítási megoldást középpontba állítva – miként sikerült megoldania a fordítónak. A terminológiai megfeleltetést két dimenzióban értelmezem. A tágabb dimenzió alatt a terminológiai megfeleltetést értem, míg szűkebb dimenzióban a két jogrendszer eltérő jogfelfogásából adódó sajátosságokat, a magyar kultúrakötött terminusok fordítási megoldásait és azok ekvivalencia szintjét, amelyek komoly értelmezési és megfeleltetési feladatot támasztanak a fordítóval szemben.

E két dimenziót alapul véve a következő kérdésekre keresem a választ: Okoz-e problémát ezen új terminusok fordítása, más nyelven való megjelenítése és értelmezése? Milyen módszerek segítségével lehetséges idegen nyelvű ekvivalenseik kiválasztása? Képes-e az új szövegezés terminológiai egységességet létrehozni értelmezési és a szabályozási problémák nélkül? Veszélyeztet-e az új alaptörvény az alkotmányjog kiforrott és pontosan definiált terminológiai biztonságát?⁴²²

3. A vizsgált terminusok

3.1. Az Alaptörvény terminus

⁴²² Ez szükségszerűen feltételezi, hogy a magyar alkotmányjogi terminológia rendszere pontosan definiált, ebből következően kérdésem jellemzően elméleti jellegű.

Alkotmánytani vagy alkotmányjogi érveléssel nem támasztható alá az alkotmányozó hatalom általi döntés, amely alapján az új alkotmányt nem *Alkotmánynak*, hanem *Alaptörvénynek* nevezi. Az új elnevezés alkalmazásának minden bizonnyal pusztán politikai oka volt. A Nemzeti Hitvallásban megfogalmazott elhatárolódás az „1949. évi kommunista alkotmánytól, mert egy zsarnoki uralom alapja volt”⁴²³, illetve új állami rendszer, alkotmányos berendezkedés kialakításának a demonstrálása. Mindazonáltal az új elnevezés nem okoz problémát, mivel az Alaptörvény önmagát nyilvánítja – *expressis verbis* módon – Magyarország jogrendszere alapjának [R] cikk (1) bek.], és helyezi a hierarchia csúcsára. E rendelkezéseket, az Alaptörvény egyéb szabályozási tárgyait, illetve az alkotmányozás folyamatát tekintve pedig egyértelmű, hogy az Alaptörvény alkotmány.⁴²⁴

A magyar jogi terminológiában az *alkotmány* és az *alaptörvény* (köznévként) szinonima. Tulajdonnévként 2012. január 1-jétől az *Alkotmány* szó a korábbi (1949–2011), az *Alaptörvény* a jelenleg hatályos alkotmányra utal. A megnevezések alapján komoly fordítási veszélyt jelent az új *alaptörvény* terminus megjelenése. A fordító ugyanis könnyen arra a következtetésre juthat, hogy a magyar alkotmányjog fogalmi rendszerének megfelelő *alkotmány* terminus tulajdonnévként felcserélhető, és *alaptörvény* értelemben használható.

Gerzymisch-Arbogast⁴²⁵ terminológiai megfeleltetési elméletét alapul véve a fordítónak elsőként meg kell értenie a forrásnyelvi szöveget, majd a kérdéses terminusokat – fogalomalapú megközelítésben – a kontextusban kell értelmeznie. Ezt követően kerül sor a szövegorientált, összehasonlító terminológiai munkára, amelynek során a forrásnyelvi és a célnyelvi fogalmi rendszer kerül összevetésre, majd megfeleltetésre egymással. A fordítás harmadik szakaszában a fordító a rendelkezésre álló segédeszközök felhasználásával, a kontextusnak megfelelően illeszti be a terminust a célnyelvi szövegben. Főris⁴²⁶ rámutat azonban arra, hogy a segédeszközök készítését gyakran nem előzi meg terminológiai kutatás. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a segédeszközökben gyakran ekvivalensnek tüntetnek fel olyan terminusokat, amelyek között nincs vagy nem teljes a fogalmi ekvivalencia.

Az alkotmányokat többféle szempont szerint csoportosíthatjuk. Egyik lehetséges csoportosítási elv az alkotmányoknak keletkezésük, megjelenési és létezési formájuk szerinti csoportosítása. Eszerint megkülönböztethetünk történeti (íratlan) és kartális (írott) alkotmányt.

⁴²³ A korábbi alkotmány elnevezése: A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény

⁴²⁴ Vö. Schanda Balázs: Szent István öröksége és az Alaptörvény In: Iustum Aequum Salutare XII. 2016/4. 65-73. o.

⁴²⁵ Gerzymisch-Arbogast, Heidrun: Identifying term variants in context: The SYSTEXT approach. In: Snell-Hornby, M et. al. (szerk.): Translation studies: An interdisciplinary. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia 1994. 282. o.

⁴²⁶ Főris Ágota: Hat terminológia lecke. Lexikográfia Kiadó, Pécs 2005. 30. o.

Esetünkben a második, a kartális alkotmány definíciója a mérvadó, amely szerint az alkotmányozó hatalom az alapvető jelentőségű alkotmányjogi szabályokat egy, a jogrendszer csúcsán elhelyezkedő alaptörvényben (chartában) kodifikálja. A rendelkezésünkre álló források alapján a *Magyar–olasz köznyelvi szótár* által az *alaptörvény* terminusra javasolt „legge *n* fondamentale carta”⁴²⁷ megoldás is e felfogást tükrözi, a *carta* ~ *kartális* jelző megjelenítésével. A forrás megjelenési évét vizsgálva (2004), azonban megállapítható, hogy ekkor az *alkotmány* és az *alaptörvény* valóban szinonimának tekinthetők, így a köznyelvi szótár által javasolt terminus – a forrásnyelvi jogrendszer ismerete nélkül – megfelelő terminust ad közre. Természetesen az *Alaptörvény*, mint tulajdonnév akkor még nem volt értelmezhető.

A hivatalos fordítást vizsgálva (*Legge fondamentale*) a *kartális* jelző nem szerepel, hiszen az Alaptörvény egy alkotmányos szintű jogszabályban foglalja össze az ország alkotmányát. Ezt követően a *simone.it* olasz egynyelvű online jogi fogalomtár értelmezését néztem meg, amely a magyarhoz hasonlóan a *legge fondamentale* (alaptörvény) címszónál a *costituzione* (alkotmány) címszóra, mint szinonimára utal. A *LoZingarelli* egynyelvű értelmező szótárban a hivatalos fordítási megoldás, a *legge fondamentale* terminus nem szerepel, míg a *costituzione* értelmezésére az alábbi definíció találjuk: „3 complesso delle leggi che stanno a base dell’ordinamento giuridico di uno Stato.”⁴²⁸ Az olasz nyelvű cikketek elemezve, érdekes tényként állapítható meg, hogy az Alaptörvény megjelenése után a két terminust, mint tulajdonnév (*Legge fondamentale* és *Costituzione*) élesen elkülönítve, általában külön definícióval együtt találjuk, azonban mint köznév továbbra is szinonimaként vannak jelen az olasz nyelvben hazánkra vonatkoztatva.⁴²⁹

A *Magyar értelmező kéziszótár*, az olaszhoz hasonlóan csak a magyar jogrendnek és felfogásnak megfelelő *alkotmány* terminust tartalmazza, az alábbi definícióval ellátva: „1. Vmely állam alaptörvénye(inek összessége)”⁴³⁰. Bár alapvetően nem terminológiai és fordítási problémaként jelentkezik, azonban fontosnak tartom megjegyezni az Alaptörvény belső hivatkozásának rendszerét is, amely a megszokott paragrafusok helyett cikkekből áll. Ez a magyar kodifikációs hagyományoktól idegen megoldás, hiszen Magyarországon jellemzően

⁴²⁷ Koltay-Kastner Jenő – Juhász Zsuzsanna: *Magyar–olasz szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2004. 16. o.

⁴²⁸ Boschi, Paolo (eds.): *LoZingarelli*. Zanichelli, Bologna 2008. 324. o.

⁴²⁹ Lubello, Valerio: Ungheria. Flusso di modifiche alla Legge Fondamentale. In: DPCE Online, 2013/14, n. 2.; Di Gregorio, Angela: La Costituzione ungherese del 25 aprile 2011: E’ davvero tutto così nuovo? Qualche osservazione in libertà. In: DIPEO, Università degli Studi di Milano. www.dipeo.unimi.it; De Simone, Matteo: Note sul quarto e quinto emendamento della Legge Fondamentale. 2014.

<http://www.forumcostituzionale.it/wordpress/desimone.pdf>

⁴³⁰ Pusztai Ferenc (főszerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003. 28. o.

a 20. század elejétől kezdve a törvényeket paragrafusokra osztották, törvénycikknek pedig magát a törvényt nevezték. A hivatalos megnevezés sem a szokásos *év- és törvénytörvény*, hanem azt a dátumot tartalmazza (2011. április 25.), amely napon Schmitt Pál köztársasági elnök aláírta,⁴³¹

A hivatalos „Legge fondamentale” terminus mind az olasz, mind a magyar jogrendszer számára szó szerinti fordításként hat, azonban az ekvivalencia szintet vizsgálva megállapítható, hogy teljes ekvivalencia áll fent a két terminus között. A veszélyt sokkal inkább a terminus tulajdonnév vagy köznévként való használata és helyesírása rejti. Az olasz és magyar nyelven elérhető definíciók azonban feloldják ezt az ellentmondást és felhívják a fordító figyelmét e kettősségre. A következőket megjelenítésért azonban mielőbb szükség lenne az olasz nyelvű terminusok rendszerezésére, azok terminológiai adatbázisban való összegyűjtésére és közzétételére. Ehhez minden bizonnyal a jogi dogmatika járulhatna hozzá, amely az alkotmány és alaptörvény fogalompár esetében egyértelműsíti a különbségeket.

Terminus	Olasz 1	Olasz 2	Hivatalos fordítás
alkotmány	<i>costituzione</i>	<i>legge fondamentale</i> (mint szinoníma)	<i>costituzione</i>
Alkotmány	<i>Costituzione</i>	-	<u><i>Costituzione</i></u> Forrás: Parlamento Europeo: Parere sulla nuova costituzione dell’Ungheria - Parere n. 621 / 2011 – CDL-AD(2011)016
alaptörvény	<i>legge fondamentale</i>	<i>costituzione</i> (mint szinoníma)	<i>legge fondamentale</i>
Alaptörvény	<i>Legge fondamentale</i> Forrás: Ferrari, Giuseppe Franco (ed.): La nuova Legge fondamentale ungherese. Giappichelli, Torino 2012	-	<u><i>Legge fondamentale</i></u> Forrás: Ferrari, Giuseppe Franco (ed.): La nuova Legge fondamentale ungherese. Giappichelli, Torino 2012

1. táblázat Az alkotmány és az Alaptörvény terminusok megfeleltetési olasz nyelven

3.2. Az alapvető jogok biztosa terminus

Az új Alaptörvény az ombudsmani rendszert is átalakította. 2012. január 1-jétől már csak egy ombudsman, az *alapvető jogok biztosa* működik, két helyettese a jövő nemzedékek érdekeinek,

⁴³¹ Ezt mintegy újítás értelmezhetjük, ami a korábbi rendszertől való eltávolodást szimbolizálja.

valamint a nemzetiségek jogainak védelmét látja el. Feladatát, hatáskörét, jogállását és eljárását az Alaptörvény 30. cikke, illetve a 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról határozza meg. A terminus hivatalos olasz fordítása az *il Commissario dei diritti fondamentali* több kérdést is felvet. A magyar nyelvben a *biztos* terminus kitűnő példa arra az esetre, amikor egy olyan megnevezést alkottak, amely egyértelműen elkülöníti az uniós fogalmat (ombudsman) a tagállam jogi rendszerétől. Az ÉKSz. definíciója alapján a két terminus között mégsem tehető egyértelmű különbség:

’Biztos fn 1. Vmely feladatra különleges hatáskörrel kiküldött hiv. személy. Miniszteri ~; adatvédelmi ~: a személyes adatok védelmének, ill. a közérdekűek nyilvánosságának feltételeit figyelemmel kísérő, jogsérelem esetén orvoslásukra felszólító országgyűlési biztos’. „Ombudsman fn Kormányzati és közhivatali döntésekkel szembeni állampolgári panaszokat vizsgáló, az országgyűlés által választott és annak felelős országos hatáskörű tisztségviselő, az állampolgári jogok biztosa”. A definíciókat tekintve sokkal inkább az „ombudsman” terminus meghatározása áll közelebb a magyar jogrendszer által meghatározott, saját hivatallal rendelkező, a parlament által megválasztott köztisztviselő jogállásához.

A Magyar–olasz köznyelvi szótár szerint a *biztos*⁴³² terminus olasz nyelvi megfelelője a: ’fn commissario (miniszteri, Eu)’. Ezzel szemben az *Olasz–magyar köznyelvi szótár* a *commissario* címszó alatt a következőket tünteti fel: ’fn megbízott; fn (rendőr) biztos; fn különleges megbízott’⁴³³. Tovább nehezíti a helyes terminus megtalálását az olasz jogi terminológiában pontosan meghatározott, annak polgárjogi terminológiai rendszerébe tökéletesen beillesztett, továbbá az olasz ombudsmani berendezkedésének megfelelő *difensore civico*⁴³⁴ terminus. Ennek megfelelően az olasz online jogi fogalomtárban csak ezt a címszót találjuk, az Alkotmány 97. cikkére való hivatkozással:

„Difensore civico: Organo di garanzia per il cittadino contro possibili abusi della pubblica amministrazione, un’attività tutoria dell’interesse al buon andamento ed all’imparzialità della pubblica amministrazione, sancito dall’art. 97 della Costituzione”.

Részleteiben megvizsgálva a magyar és az olasz jogrendszert alapvetően eltérő megnevezést találunk, amely ellenben fogalmi szinten nagy hasonlóságot mutat (*biztos* – *difensore civico*). Tovább nehezíti a megfeleltetést az európai uniós jogszokás által használt és pontosan definiált *ombudsman* terminus párhuzamos jelenléte, így a fordítási javaslatként megszületett *commissario dei diritti fondamentali* kifejezés csak *funkcionális ekvivalensnek*

⁴³² Koltay-Kastner Jenő – Juhász Zsuzsanna: Magyar–olasz szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2004. 114. o.

⁴³³ Herczeg Gyulya – Juhász Zsuzsanna: Olasz–magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2001. 195. o.

⁴³⁴ Koltay-Kastner Jenő – Juhász Zsuzsanna: Magyar–olasz szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2004. 114. o.

tekinthető a magyar *alapvető jogok biztosa* terminussal. Ez alatt azt értem, hogy a célnyelvi megnevezés a forrásnyelvvél azonos funkciójú célnyelvi fogalmat ír le, tehát a két (forrás- és célnyelvi) fogalom nem feltétlenül egyezik meg egymással, de a hasonlóságra és az azonos funkcióra alapozva a célnyelvi megnevezést megfeleltethetjük a forrásnyelvi megnevezéssel. Ennek alapján ezt a fordítási megoldást az ekvivalencia szintek közül az *átfedés* szintjéhez sorolhatjuk.

Terminus	Olasz 1	Olasz 2	Hivatalos fordítás
biztos	<i>Difensore civico</i>	<i>Commissario</i> / <i>Ombudsman</i>	<i>Difensore civico</i>
Alapvető jogok biztosa	<i>il Commissario dei diritti fondamentali</i>	<i>Difensore civico dei diritti fondamentali</i> (fordítási javaslat)	<u><i>il Commissario dei diritti fondamentali</i></u> Forrás: Ferrari, Giuseppe Franco (ed.): La nuova Legge fondamentale ungherese. Giappichelli, Torino 2012

2. táblázat A biztos és az alapvető jogok biztosa terminusok megfeleltetései olasz nyelven

3.3. Nemzeti Hitvallás terminus

A *Nemzeti Hitvallás* terminus szövegorientált, összehasonlító elemzése előtt mindenképpen ismerni szükséges annak normatív tartalmát. A *Nemzeti Hitvallás* a nemzeti alkotmányoknál szokásos preambulumnak felel meg, tartalmában hasonlít az ünnepélyes deklarációhoz. Ennek fényében a hitvallást a *nemzeti meggyőződés* ünnepélyes formában történő kifejezésekként értelmezhetjük. A benne szereplő „valljuk”, „büszkék vagyunk”, „elismerjük”, „ígérjük”, „vállaljuk”, „hisszük”, „nem ismerjük el” normatív tartalma meglehetősen kétséges,⁴³⁵ azaz nem tudni, hogy jogi értelemben (mindenkire nézve kötelezően) ezek az ígék mit jelentenek: megállapítanak-e állami kötelezettséget, levonható-e jogkövetkezmény ezek alapján. Fontos megjegyezni, hogy az R) cikk (3) bekezdése alapján kógens rendelkezésről van szó, amely kötelezővé teszi bármely jogalkotónak vagy jogalkalmazónak a jogszabály megalkotása, értelmezése vagy alkalmazása kapcsán a Nemzeti Hitvallás elsődlegességét. Jelenleg nincs konszenzus a jogtudományban, hogy pontosan mit jelent a *Nemzeti Hitvallás*, így az Alkotmánybíróság állapíthatja meg, hogy annak mely elemei

⁴³⁵ Vö. Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Kocsis Miklós: Mozaikok, azaz milyen értelmezési kérdéseket vethet fel az alaptörvény? In: Új Magyar Közigazgatás 2011. 6-7. sz. 10-20. o.

relevánsak.⁴³⁶ Általános elvként elfogadhatjuk, hogy a Nemzeti Hitvallás magyarázója, irányadója és alapérték-katalógusa az Alaptörvénynek, valamint lehetséges magyarázatának. A *Nemzeti Hitvallás* terminus fordítása során fontos az abban megfogalmazott világnézet tisztázása, amely a keresztény hitet jelöli meg kiindulópontnak. Ennek ellenére a hivatalos *Professione Nazionale* olasz fordítás mellőzi *di fede* azaz a *hit* jelzőt. A terminológiai megfeleltetés nehézségét jelzi, hogy a végleges szövegben lábjegyzet formájában feltüntetett definícióval oldották fel a terminus összetettségéből és kulturálisan kötött jellegéből fakadó fordítási nehézséget:

„L’aggettivo “nemzeti”, ossia nazionale, intende esprimere che in questo caso si tratta della professione dei valori in cui la nazione ungherese si riconosce.”⁴³⁷

A *Magyar–olasz szótárban* a *hitvallás*⁴³⁸ terminus megfelelőjeként a „professione n. v. confessione di fede” kifejezéseket találjuk. Mint fentebb említettem, a köznyelvi szótár is ragaszkodik a „di fede” feltüntetéséhez. Az ÉKSz. ezzel szemben csak vallási szempontból tartalmazza a „hitvallás” terminust: „Vmely egyház alapvető tanításainak tételes összefoglalása”.⁴³⁹ A hivatalos fordítás során alkalmazott *Professione nazionale* nem felel meg teljes mértékben az eredeti magyar fogalomnak. A nyelvi kifejezésmód világosságának a megvalósításához, másrészt a magyar terminus szimbolikus jellegének pontos átültetéséhez a fordítás során a fordítói bizottság lábjegyzetben történő pontosításhoz folyamodott. Ezzel a magyar jogalkotó által szándékolt jelentéstartalom és a világos fogalmazás elérésének követelménye között a fordítónak sikerült megteremteni egy egyensúlyi helyzetet.

Terminus	Olasz 1	Olasz 2	Hivatalos fordítás
hitvallás	<i>professione</i>	<i>professione di fede</i>	-
Nemzeti hitvallás	<i>Professione Nazionale</i>	<i>Professione <u>di fede</u> Nazionale</i> (fordítási javaslat)	<u><i>Professione Nazionale</i></u> Forrás: Ferrari, Giuseppe Franco (ed.): La nuova Legge fondamentale ungherese. Giappichelli, Torino 2012

3. táblázat A hitvallás és a Nemzeti hitvallás terminusok megfeleltetései olasz nyelven

⁴³⁶ Vörös Imre: A történeti alkotmány az Alkotmánybíróság gyakorlatában. In: Közjogi Szemle, 2016/4. 44-57. o. http://hvgorac.hu/pdf/KJSZ_201604_44_57_VorosImre.pdf

⁴³⁷ A „nemzeti” jelző a Hitvallás azon értékeit kívánja kifejezni ebben az esetben, amely értékekben a magyar nemzet felismeri önmagát. A szerző fordítása.

⁴³⁸ Koltay-Kastner Jenő – Juhász Zsuzsanna: Magyar–olasz szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2004. 714. o.

⁴³⁹ Pusztai Ferenc (főszerk.): Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003 (ÉKSz.)

3.4. Sarkalatos törvény terminus

Az Alaptörvény T) cikk (4) bekezdése szerint „A *sarkalatos törvény* olyan törvény, amelynek elfogadásához és módosításához a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges”. A törvényről tudjuk, hogy jogszabály [T) cikk (2) bek.], amely mindenkire kötelező [R) cikk (2) bek.], és nem lehet az Alaptörvénnyel ellentétes [T) cikk (3) bek.], illetve, hogy az Országgyűlés hozza meg [1. cikk (2) bek. b) pont]. A terminus vizsgálatánál a korábban elemzett nyomtatott szótárak nem nyújtanak segítséget, mivel az új terminus megjelenésénél korábbi kiadásúak. A kétharmados törvények intézménye a rendszerváltás kezdeteire vezethető vissza. Az Alkotmány 1989. évi módosítása (1989. évi XXXI. tv.) az ún. *alkotmányerejű törvény* intézményét vezette be. Alkotmányerejű törvény alkotása az Alkotmány akkori 24. § (3) bek. szerint az országgyűlési képviselők kétharmadának a szavazatával volt lehetséges, azaz ugyanazzal a szavazataránnyal lehetett alkotmányerejű törvényt elfogadni, módosítani és hatályon kívül helyezni, mint amilyennel az Alkotmányt lehetett módosítani. A második, 1990. évi alkotmánymódosítás (1990. évi XL. tv.) az alkotmányerejű törvény intézményét megszüntette, helyette felsorolta a jelenlevő képviselők kétharmadának a szavazatát igénylő, azaz az Alkotmány módosításához képest némileg alacsonyabb szavazataránnyal elfogadható, módosítható, hatályon kívül helyezhető törvényeket. Az alkotmány erre a törvénycsoportra külön elnevezést nem adott, a tudományos és más irodalomban a „kétharmados törvény” kifejezés honosodott meg.⁴⁴⁰

Az Országház hivatalos honlapján (www.parlament.hu) elérhető rövid ismertető alapján „az Alaptörvény a magyar jogtörténeti hagyományból merítve rendelkezik a sarkalatos törvények megalkotásáról”. A jogforrások hierarchiájában az egyszerű többséggel elfogadott törvények és az Alaptörvény közötti jogforrási szinten találhatóak a kétharmados, ún. sarkalatos törvények. Ez a historizáló fogalom jogtörténetileg helytelen, hiszen a Monarchia idején „sarkalatos törvény” a központi alkotmányos kérdéseket szabályozó tartalmánál fogva különösen fontos, de a többi törvénnyel azonos jogforrási szinten álló, általános szavazataránnyal alkotható törvény volt, a sarkalatos törvények összessége chartális alkotmány híján „pótalkotmányt” alkotott. A mai „sarkalatos törvény” azonban a többi törvényhez képest magasabb szavazati arányt igényel, és tartalma nem a központi alkotmányos kérdéseket takarja, hiszen ezeket maga az Alaptörvény szabályozza.⁴⁴¹ Harminckét tárgykörét szintén az Alaptörvény maga nevesíti.

⁴⁴⁰ Küpper, Herbert: A kétharmados/sarkalatos törvények jelensége a magyar jogrendben. In: MTA Law Working Papers 2014/46. 2. o.

⁴⁴¹ Üö. 3. o.

A terminus komplikált definíciójából kiindulva, további fordítási veszélyt jelenthet az európai jogfelfogásban használt sarkalatos és organikus törvények között való különbségtétel. Az olasz jogi berendezkedés számára mindkét fogalom ismeretlen. Szomszédos államai miatt azonban az olasz alkotmányjog is rendelkezik az organikus törvények hivatalát illetően:

„è un atto normativo, adottato dal parlamento con un procedimento aggravato, ossia più complesso rispetto a quello previsto per le leggi ordinarie, superiore a queste ultime nella gerarchia delle fonti del diritto ma subordinato alla costituzione e alle leggi costituzionali.”⁴⁴²

E definícióból kitűnik, az olasz organikus törvény és magyar sarkalatos törvény közti különbség. Míg az olasz egyértelműsíti annak hierarchikus mivoltát (*superiore a queste ultime nella gerarchia delle fonti del diritto ma subordinato alla costituzione e alle leggi costituzionali*), addig a magyar sarkalatos törvény nem jelent alapvetően hierarchiát, azonban nehezebbé tette az eljárást. A *kardinális törvény* meghatározására sem az online, sem a nyomtatott olasz nyelvű jogi szótárak nem utalnak, ilyen szócikket nem tartalmaznak.

A *Magyar értelmező kéziszótár* értelmezésében a sarkalatos törvények ’*Pol*: a rendszerváltást megalapozó törvényekként’⁴⁴³ értelmezhetőek, amely természetes annak 2003-as kiadása miatt. Az olasz *legge cardinale* fordítási megoldás feltehetőleg a Közép-Kelet-Európa több államában – hazánkhoz hasonlóan – alkalmazott sarkalatos vagy organikus törvények figyelembevételével született meg. Fontos megjegyezni azonban, hogy a fordítás során jelezni kell a terminus forrásnyelvi, azaz nemzeti kötöttségét. Bár tartalmát és elfogadásának módját illetően semmiféle eltérés sem mutatkozik a környező országok jogfelfogásával szemben, azonban az olasz jogfelfogáshoz viszonyítva a két fogalom között a különbség túl nagy, a forrás- és a célnyelvi megnevezés nem feleltethetőek meg egymásnak, így ebben az esetben *fordítási ekvivalens* megalkotása történt.

Terminus	Olasz 1	Olasz 2	Hivatalos fordítás
sarkalatos törvény	<i>legge cardinale</i>	<i>legge organica</i> (fordítási javaslat, a hivatalos francia ~ <i>loi organique</i> fordításhoz hasonlóan)	<u><i>legge cardinale</i></u> Forrás: Ferrari, Giuseppe Franco (ed.): <i>La nuova Legge fondamentale ungherese</i> . Giappichelli, Torino 2012

4. táblázat A sarkalatos törvény terminus megfeleltetése olasz nyelven

⁴⁴² Del Giudice, Filippo: *Nuovo dizionario giuridico*. Edizioni Giuridiche Simone, Napoli 2008

⁴⁴³ Pusztai Ferenc (főszerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003. 1169.o.

3.5. Egészséges környezethez való jog

Az emberi jogok nem állandók, ki vannak téve a változásoknak, tartalmuk folyamatosan változik a társadalmi környezetnek megfelelően, amelyben léteznek. Az utóbbi éveket számos fogalom (emberi jogok, fejlődés, környezet, népesedés, biztonság) teljes körű újraértelmezése fémjelzi, tekintettel azokra a globális kérdésekre, amelyek az emberiség egészére hatással vannak.⁴⁴⁴ A hazai és nemzetközi szakirodalmat vizsgálva a jogalkotás szempontjából, meglehetősen sokféle jelzöt találunk a környezet és a megfelelő élettér leírására. Ezek az Alaptörvényben is megtalálható egészséges jelzőtől, a természetesen, kiegyensúlyozott, esztétikus, emberhez méltó, zavartalan, fejlődést biztosító és fenntartó megnevezéseken át egészen a legegyszerűbb ép vagy tiszta jelzőkig terjednek. Ilyen és ehhez hasonló példákat találunk több ország jogrendszerében is. Franciaország esetében *droit à un environnement sain et écologiquement équilibré*, Portugáliában *direito de viver num meio ambiente sadio*, míg Spanyolországnál *derecho a un ambiente sano y ecológicamente equilibrado*, illetve *derecho a un medio ambiente sano y limpio, y el derecho humano a la paz* megnevezéseket. Olaszország esetében a jogszabály *diritto ad un ambiente integro e sano* megnevezést alkalmaz. Mint látjuk ezen jelzők gyakran összekapcsolódnak, így biztosítva a környezethez való jog szűkebb vagy tágabb értelmét és értelmezési lehetőségét is. Mint azt Hermann⁴⁴⁵ megfogalmazza, az emberi jogok és a környezet védelme közötti kapcsolat kiindulópontja az a tény, hogy a környezeti károkozás sérthet meghatározott emberi jogokat, valamint az egészséges környezet elősegíti bizonyos emberi jogok élvezetét. E komplex összefüggésrendszerrel kapcsolatos nézetek alapvetően két véglet között helyezkednek el. Tagadhatatlan, hogy minden embert megillet a jog, hogy óvja, védje a környezetét, ez azonban a környezethez való jognak csak egy részét képezi. Másrészt a környezet védelme nem csupán jog, hanem erkölcsi kötelesség is.

Világszerte küzdelem folyik az egészséges környezethez való jog elismertetéséért. Egyre több nemzetközi dokumentumban és alkotmányban jelenik meg alapvető emberi és alkotmányos jogként. Az egészséges környezethez való jog emellett önálló alapjogként is megállja a helyét, ezért az Alaptörvényben is ennek megfelelő módon kell szerepelnie. Az egészséges környezethez való jog az Alaptörvény szerint a testi és lelki egészséghez való jogot jelenti. A korábbi Alkotmány – a Gazdasági-, Szociális- és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányából vett szóhasználat – „a lehető legmagasabb testi és lelki egészségről”

⁴⁴⁴ Bándi György: Környezetjog. Osiris Kiadó, Budapest 1999. 53-54. o.

⁴⁴⁵ Hermann Veronika: Az egészséges környezethez való jog átfogó védelme az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában. Doktori disszertáció. 2016. 6. o.

szólt, de ennek gyakorlati jelentősége nem volt.⁴⁴⁶ A korábbi Alkotmány az intézményi garanciák között a munkavédelmet, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezését, a rendszeres testedzés biztosítását, valamint az épített és a természetes környezet védelmét jelöli meg. Az Alaptörvény ezek megtartása mellett a genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdaság, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés és a sportolás biztosítását is megjelöli.

XX. cikk (1) Mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez. (2) Az (1) bekezdés szerinti jog érvényesülését Magyarország genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosításával, a munkavédelem és az egészségügyi ellátás megszervezésével, a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával, valamint a környezet védelmének biztosításával segíti elő.

XXI. cikk (1) Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.

Az Alaptörvényben bővültek tehát az intézményi garanciák, a kor „kihívásaihoz” igazodva. Ezt az igazodást követi a terminus olasz nyelvű fordítási megoldása is. Az olasz *diritto all'ambiente sano* megoldást vizsgálva megállapítható, hogy a kifejezés a magyar Alaptörvényben megfogalmazottakhoz nagyon hasonlóan van jelen az olasz bírósági jogalkalmazásban. Ebből következően a fordítás, még ha elsőre nagyon szó szerinti megoldásnak is tűnik, teljes mértékben helytálló, a teljes ekvivalenciához közelít. Fontos megjegyezni azonban, hogy a napjainkban elérhető szótárak, szakszótárak, glosszák és szószedetek egyike sem tartalmazza ezt az összetett kifejezést.

Az egyértelműség azonban megkívánja, hogy ugyanarra a fogalomra gondoljunk, a jogalkotó szándékolt akarátának megfelelően a szakfordítók s majd a fordítást használók is ugyanazt a terminust használják, és ugyanazt a fogalmat értsék.

Terminus	Olasz 1	Olasz 2	Hivatalos fordítás
Egészséges környezethez való jog	<i>diritto all'ambiente sano</i>	-	<u><i>diritto all'ambiente sano</i></u> Forrás: Ferrari, Giuseppe Franco (ed.): La nuova Legge fondamentale ungherese. Giappichelli, Torino 2012

5. táblázat Az egészséges környezethez való jog terminus megfeleltetése olasz nyelven

⁴⁴⁶ Vö. Jakab András: Az Alkotmány kommentárjának feladata. In: Az Alkotmány kommentárja. Századvég, Budapest 2009

3.6. Nemzet közös öröksége

A közös nemzeti örökség fogalma a politikai és a tudományos diskurzusokban egyaránt látványosan elterjedt az elmúlt két évtizedben. A fogalmat célszerű kettébontani, s először az örökség fogalmát megvizsgálni, majd csak ezután helyezni a közös és nemzeti jelzők után. Magyarországon a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának 1998-as megszervezésével jut a kulturális örökség fogalma kiemelkedő szerephez a politikai diskurzusokban. Ugyanakkor annak ellenére, hogy a nemzeti örökség törvényi meghatározását célzó kodifikációs folyamat jelentős hatással van számos tudományterületre (művészettörténet, műemlékvédelem, régészet, néprajz, történelem stb.), a magyar tudományos élet viszonylag lassan reagál a politika felől érkező kihívásra.⁴⁴⁷ Az örökség fogalmáról, valamint a hozzá tartozó hasonló értelmű kifejezésekhez (műemlék, történeti emlék, emlékhely stb.) való viszonyáról csak a 2000-es évek első felében szervezték az első tudományos konferenciákat és egyeztetéseket.⁴⁴⁸ A kulturális örökség fogalma fokozatosan alakult ki. A témával foglalkozó szakirodalom eltérő időpontokhoz köti a fogalom születését. Alois Riegl, az Osztrák-Magyar Monarchia normaadó műemléki szakembere szerint az antikvitás és a középkor csak „intencionális” műemléket tartott számon, és csak a reneszánszsal született meg a „történeti” műemlék.⁴⁴⁹ A nemzeti örökség (*patrimoine national*) kifejezést Édouard Pommier alkotta meg 1790 őszén, amikor új kategóriát kellett találni a klérustól lefoglalt „könyveknek, kéziratoknak, medáloknak, gépeknek, festményeknek, metszeteknek és egyéb ilyen jellegű tárgyaknak”.⁴⁵⁰ Az örökség nemzeti méretű értelmezését tehát a francia forradalom szüli meg, de még a nemzetépítésben gyakran példának tekintett Franciaországban is csak az 1860-as években indul meg a történeti emlékek szisztematikus felmérése és osztályozása.⁴⁵¹ Az örökség fogalmának általános felfogása, majd folyamatos tágulásának első jele egészen a hatvanas éves végéig vezethető vissza, amikor az *építészeti örökség* fogalma megjelenik. Sonkoly a következő lépésnek a hetvenes évek végén megjelenő, *kulturális örökség* kifejezés megszületését tartja. Az örökség általános jelentéstartalmának megjelenését mégis sokkal későbbre tehetjük. Ennek első jele az 1985-ben aláírt granadai *Egyezmény az Európai Építészeti Örökség védelméről*, amely utal

⁴⁴⁷ Sonkoly Gábor: A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei <http://www.szellemiorkseg.hu/files/letoltesek/15.pdf>

⁴⁴⁸ Uo.

⁴⁴⁹ Marosi Ernő: Műemlékvédelem – az örökség hagyományozása. In: Bardoly István – Haris Andrea (szerk.): A magyar műemlékvédelem korszakai. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest 1996. 9-20. o.

⁴⁵⁰ Erdősi Péter – Sonkoly Gábor: A kultúra melankóliája - A kulturális örökség fogalmának megjelenése. In: Világosság 2005/6. 73. o.

⁴⁵¹ Poulot, Dominique: Musée, nation, patrimoine, 1789-1815. Gallimard, Paris 1997. 87. o.

egyfelől az 1954-es párizsi Európai Kulturális Egyezményre, továbbá kinyilvánítja, hogy az örökség és annak védelme alatt alapvetően a tagállamok közötti szorosabb együttműködést, a közös örökség megőrzését, eszméjének és elveinek megvédését, a közös múlt felbecsülhetetlen értékeinek megővását jelenti. Az egyezmény további fontossága, hogy a nemzetközi (európai) szintről a nemzeti színteret is érinti az örökség megővását és ápolását illetően. Így az örökség összekapcsolódik az emlékezettel, mindkettő az identitás része, amit meg kell keresni, meg kell őrizni, vagy újra fel kell fedezni. Ebben az értelemben az örökség valójában nemcsak arra szolgál, hogy feltérképezze a birt javakat, hanem arra is, hogy körülírja, meghatározza az örökhagyó/örökös, azaz a *nemzet önazonosságát*.⁴⁵²

Magyarország Alaptörvényében a *nemzeti* terminus több értelemben is megjelenik. Gazdasági, szociális, védelmi és mezőgazdasági fenntarthatóság is szerepel az szövegezésben: *nemzeti kultúránk*; Magyarország *nemzeti ünnepei*; *Nemzeti hitvallás*; *nemzeti hovatartozás*; *nemzeti vagyon*. Bár a *nemzeti* jelző alapvetően nem jelent fordítási nehézséget annak következetes *nazionale* megfeleltetésének köszönhetően, azonban az olasz nyelven gyakran találkozunk annak *centrale* ~ *központi* szinonímájával is, például *Banca Centrale Italiana*.

Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy itt nem a kulturális örökséghez kapcsolódó logikáról van szó, mivel nem az egyén vagy a helyi közösség választja ki azokat az elemeket, amelyekkel azonosulni kíván, hanem egy mindenki által elfogadott, így kötelezően tiszteletben tartott *közös nemzeti örökségről*, amely a magyar történelem korszakai alatt folyamatosan bővült. Ebben az esetben tehát egy jellegzetesen historikus örökségfogalommal van dolgunk, amely a magyar nemzet örökségét kívánja összefoglalni és megővni, továbbá a nemzeti egységet alátámasztani.⁴⁵³ Ezzel az elvvel képes a közös nemzeti örökség betagolódni a helyi szinttől az egyetemesig vezető örökség-hierarchiába. A kulturális örökség meghatározása ebben a kontextusban egy olyan társadalmi gyakorlatot feltételez, amelynek a nemzet minden tagja részese, hiszen az egyéni emlékezés közösségi szintre való emelésén alapul.⁴⁵⁴ Ebben a szellemben a közös nemzeti örökség jóval szélesebb területet fog át, mint korábban, és gyakran meglepő részletekkel gazdagodik. Ezt az igazodást követi a terminus olasz nyelvű fordítási megoldása is. Az olasz *patrimonio comune nazionale* megoldást vizsgálva megállapítható, hogy a kifejezés a magyar Alaptörvényben megfogalmazottakhoz nagyon hasonlóan van jelen az olasz törvényalkotásban is. A kettős jelzős szerkezet azonban meglehetősen zavaróan hat. A *comune* mint közös jelző elhagyása azonban mégsem lenne célszerű, hiszen úgy sérülne a

⁴⁵² Poulot, Dominique: i.m. 87. o.

⁴⁵³ Sonkoly Gábor: A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei

⁴⁵⁴ Pomian, Krzysztof: Les voies de la culture européenne, IFiS PAN, Warsaw 1996. 88-90. o.

terminus közösségi és historikus jellege. A jelzős szerkezetben megjelenő *nazionale* jelző a célnyelvi jogfelfogást vizsgálva teljesen megegyezik a magyar *nemzeti* jelzővel, annak egész országra és országhatáron túlra való kiterjesztését illetően.

Fontos megjegyezni azonban, hogy a napjainkban elérhető magyar szótárak, szakszótárak, glosszák és szószedetek és egyéb, alapvetően nem jogi kötődésű szakirodalom – az *egészséges környezethez való jog*-hoz hasonlóan – egyike sem tartalmazza a *nemzet közös öröksége* kifejezést.

A terminusok nemzeti szinten történő jelentésmegadásánál a meghatározó jegyek mellett a magyar jogfelfogás és nyelvpolitika hatásai is érezhetők. A hivatalos olasz fordításnál egy ahhoz készült terminuskivonatban feltétlen jelezni kellene, hogy létező terminusról vagy fordítási javaslatról van-e szó. Minezt annak ellenére, hogy hivatalos fordításról levén szó, fordítási javaslatról már nem beszélhetünk, csak terminusról. Ezt a kívánalmat látszik alátámasztani a hivatalos angol nyelvű fordítások során felfedezhető terminológiai javítások, pontosítások.

Terminus	Olasz 1	Olasz 2	Hivatalos fordítás
Nemzet közös öröksége	<i>patrimonio comune nazionale</i>	-	<u><i>patrimonio comune nazionale</i></u> Forrás: Ferrari, Giuseppe Franco (ed.): La nuova Legge fondamentale ungherese. Giappichelli, Torino 2012

6. táblázat A nemzet közös öröksége terminus megfeleltetése olasz nyelven

4. A bíróságok megnevezései

Az új bírósági szervezeti törvény szerint négy szintű marad a magyar bírósági rendszer, de az ítélőtáblákat leszámítva változnak az elnevezések. 2012. január 1-jétől a Legfelsőbb Bíróság helyébe a *Kúria*, a megyei bíróságok, illetve a fővárosi helyébe pedig a *törvényszékek* léptek, majd 2013. január 1-jétől a városi és a fővárosi kerületi bíróságok neve *járásbíróság*ra változott. A cégbíróságok nevében is megjelent január 1-jétől a *törvényszék* megnevezés, Budapesten például a Fővárosi Törvényszék Cégbírósága működik, a Pest Megyei Bíróság területén a Budapest Környéki Törvényszék Cégbírósága, Győr-Moson-Sopron megyében a Győri Törvényszék Cégbírósága. Nem szükségtelen ezért, ha áttekintjük – felülről lefelé haladva – a négy szintű bírósági szervezetrendszer ítélkező fórumainak az elnevezéseit, amihez a hatályos Alaptörvényünk előtt, az 1949. évi XX. törvény (Alk.) 45. § (1) bekezdése – miszerint a Magyar Köztársaságban az igazságszolgáltatást a Magyar Köztársaság Legfelsőbb

Bírósága, az ítélőtáblák, a Fővárosi Bíróság és a megyei bíróságok, valamint a helyi és a munkaügyi bíróságok gyakorolják– adták meg eddig a megnevezéseket.

Kis részben, de változott a helyi bíróságok száma és illetékességi területe, az elnevezés azonban — a fővárosi kerületi bíróságokat leszámítva — a bíróság székhelyéül szolgáló település nevéből és a járásbíróság megnevezéséből tevődik össze, például a jelenlegi Kecskeméti Városi Bíróság helyett január 1-jétől Kecskeméti Járásbíróság. 2012 elején a fővárosi és a 19 megyei bíróság, illetve a mellettük működő cégbíróságok neve változott meg törvényszékre, továbbá a Legfelsőbb Bíróság visszakapta a korábbi Kúria nevet. Az új helyi bírósági szint „a közigazgatási rendszer átalakításával létrejövő legkisebb közigazgatási területi egységnek, a járásnak mind elnevezését, mind szerveződési elveit követi” – olvasható a törvény indoklásában, amely nyitva hagyja a lehetőségét a helyi bírósági rendszer átalakításának a járások működésének tapasztalatai alapján. A fővárosi kerületi bíróságokon kívül 105 helyi bíróság és 175 járás működik. Az alábbi alfejezetekben a négyszintű bírósági rendszert és a hozzátartozó új bírósági megnevezéseket tekintem át részletesen, jogi, terminológiai és fordítási szempontból.

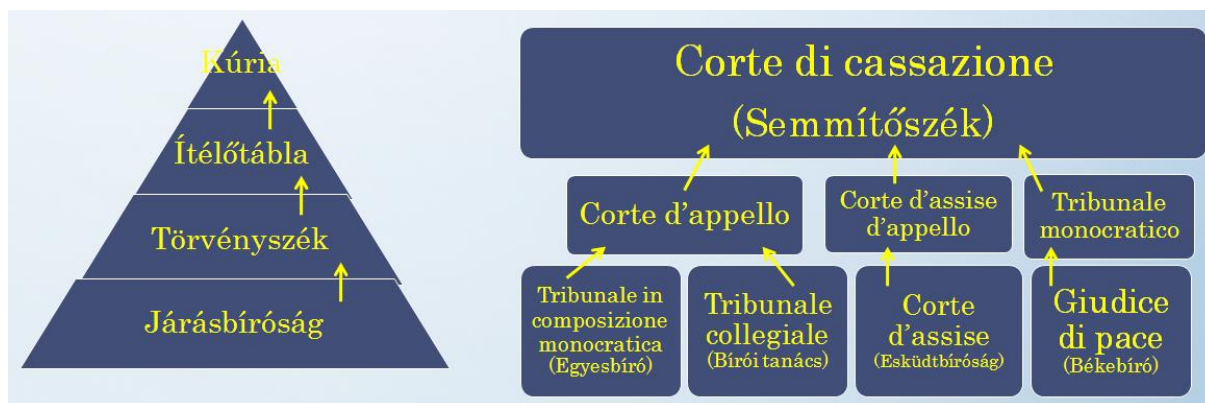
4.1. Kúria terminus

Az előbb leírtak alapján, elemzésem során az szövegorientált terminológiai munka lépéseit követtem. A forrás- és célnyelvi jogfogalmi megfeleltetés érdekében a tudományterületi és jogági lehatárolást a vizsgálati korpusz előzetes forrásnyelvi vizsgálata és osztályozása követte a terminológiai munka céljának figyelembevételével. A könnyebb elérhetőség és a gyors hozzáférés érdekében a korpuszként szolgáló törvények pontos megnevezése, elérhetősége, ill. esetleges hivatalos rövidítése került kigyűjtésre és rendszerezésre, azok elérhetőségével együtt, amelyet a 7. táblázat szemléltet.

Cím	Rövidítés	Elérhetőség
Magyarország Alaptörvénye	Alaptörvény	http://www.njt.hu/cgi_bin/njt_doc.Alaptorveny
2011. évi CLXI. törvény	Bszi.	http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=139695.348567
2011. évi CLXII. Törvény	Bjt.	http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=139703.357099

7. táblázat Vizsgálati korpusz összegyűjtése és osztályozása

A korpusz meghatározását követően került sor a terminuskivonatolásra, majd a kinyert terminusok forrásnyelvi osztályozására és vizsgálatára. Ezt követte a célnyelvi, kontrasztív vizsgálat a pontosan meghatározott forrásnyelvi terminus célnyelvi megfelelőjének kiválasztása érdekében (ld. 7. ábra).

7. ábra Célnyelvi, kontrasztív vizsgálat

2012. január elsejétől hatályba lépő új magyar Alaptörvény bevezeti a *Kúria* fogalmát, amelyet a *Legfelsőbb Bíróság* helyére lépő szerv elnevezésére használ. A Kúria jogállását, eljárását és feladatkörét az Alaptörvény 25. cikk (1), (3) bekezdése, illetve a 2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szabályozza. A Kúria olasz nyelvi megfelelőjét vizsgálva, tisztában kell lennünk azzal a jogtörténeti ténnyel, hogy Magyarországon ezen elnevezésnek történelmi gyökerei vannak: a 16-17. századtól 1949-ig így nevezték a legfőbb bírói fórumot.⁴⁵⁵ Az elnevezés eredetileg az ún. kuriális bíróságra vonatkozott, amelyet a 12-15. századtól a király helyett ítélkező törvényszékeket jelöltek. III. Károly 1723-as bírósági reformja egységesítette a felsőbbbíróságok rendszerét, amelynek köszönhetően a királyi kúria elnevezés állandósult. A 18-19. század fordulóján a Kúria egyetemes hatáskörű országos felsőbbbírósággá alakult. Az akkori királyi kúria tisztán fellebbviteli bíróságként működött, és eléje kizárólag olyan ügyek kerültek, amelyekben a (királyi) ítélőtáblák másodfokú bíróságként már határoztak.⁴⁵⁶ A polgári korszakban elnevezése Magyar Királyi Kúriára módosult. Végül 1949-ben hozott jogszabály az igazságügyi szervezet átalakítására hivatkozva *Legfelsőbb Bíróságra*⁴⁵⁷ módosította a legfőbb törvénykezési fórum elnevezését.

A Kúria terminus előzetes forrásnyelvi vizsgálata és osztályozása – a terminológiai munka céljának figyelembevételével – nagyban hozzájárulhat a megfelelő célnyelvi terminus kiválasztásához. Az új szabályozás egyértelműsíti a Kúria jogállását és új feladatkörét. A magyar bírósági rendszer fogalmi rendszerét vizsgálva a Kúria terminus definíciója egyértelmű, bár a terminológiai tisztázásra csak a törvények hatályba lépése után került sor. A hivatalos *Corte Suprema* fordítást vizsgálva a *Kúria* terminus (fogalmi szinten történő) teljes kihagyása

⁴⁵⁵ Zaicz Gábor (szerk.): Etimológiai szótár: Magyar szavak és toldalékok eredete. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2016. 461. o.

⁴⁵⁶ Bóka Zsolt: A bíróságok régi-új elnevezései: Kúria és törvényszék. 2012

<http://www.parlament.hu/biz/aeb/info/tanulmany.pdf>.

⁴⁵⁷ Pusztai Ferenc (főszerk.): Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003. 776. o.

fedezhető fel. A fordítási megoldásként megjelenő *Corte Suprema* sokkal inkább a 2011. december 31-ig érvénybe lévő (motivált szóalkotás útján megalkotott) *Legfelsőbb Bíróság* elnevezés megfelelőjeként értelmezhető. A jogfogalmi megfeleltetés szempontjából a magyar Kúria megnevezés olasz fordítási megoldása több szempontból vizsgálendő. Egyfelől visszavezethető az olasz bírósági rendszer összetettségére, másfelől annak kidolgozott és jól definiált terminológiai rendszerére. A *Corte di Cassazione* (a magyar bírósági rendszerben nem használt 'semmítőszék' terminus) római székhelyű, az egész államra kiterjedő és kötelező érvényű bíróság, az olasz igazságszolgáltatás legfelsőbb szerve. Az olasz jogi zsargon azonban gyakran illeti a *Corte Suprema* megnevezéssel is. Ezzel szemben található a területi elven, összesen huszonhat fellebbviteli bíróságot tömörítő, másodfokú kollegiális ítélő szerv, a *Corte d'Appello*, amely magyar fellebbviteli bíróság terminusának feleltethető meg. A szótári ekvivalencia a szavak szintjén megvalósuló – kontextustól független – potenciális szemantikai egyenértékűséget jelent.⁴⁵⁸ Mivel a jogtudomány és annak terminológiája egy adott állam jogi berendezkedését írja le, így egy adott jogintézmény valószínűleg nem pontosan ugyanolyan jelentéssel létezik a cél- és a forrásnyelvi jogrendszerben, tehát a fordító/terminológus nemcsak különböző nyelvek, hanem különböző kultúrák között is közvetíteni kényszerül.⁴⁵⁹ A két bíróság jellemzőit, továbbá a *Magyar–olasz szótárban* a Kúria címszó alatt található fordítási javaslatot: *fn Corte Suprema d'Appello*⁴⁶⁰ figyelembe véve, a jogfogalmi megfeleltetés szempontjából körülírással élt a fordító. Ennek oka, hogy a hasonló megnevezés könnyebben érthetővé teszi az olasz anyanyelvű számára a fogalom megértését. Természetesen a magyar *Kúria* terminus feltüntetése mindenképpen ajánlatos lett volna a fordítás során, akár a fordítási javaslatként megszületett *Corte Suprema* után, zárójelben feltüntetve azt. Azonban a két állam bírósági felépítését összevetve megállapítható, hogy a *Corte Suprema* terminus által jelölt bírósági szervezet alapvető jellemzőit tekintve leírja a forrásnyelvi jogi kultúra által a *Kúria* terminus jellemzőit. Ezzel szemben az angol nyelvű megoldás a forrásnyelvi jogkultúra sajátosságát figyelembe véve a *Curia* terminust használja a fogalom leírására. Fontos megjegyezni, hogy a célnyelvi jogkultúrában a *Curia* terminus pontos és egyértelmű megértéséhez feltétlen szükség van további definíció megadására, esetleg a *Kúria* jogállását szabályozó forrásnyelvi törvények feltüntetésére.

⁴⁵⁸ Klaudy Kinga: Bevezetés a fordítás elméletébe. Scholastica, Budapest 1999. 89. o.

⁴⁵⁹ Gémár, Jean-Claude: Les enjeux de la traduction juridique. Principes et nuances. In: Études romanes de Brno. 2016/2, vol. 37. 181-182. o. <http://www.tradulex.com/Bern1998/Gemar.pdf>

⁴⁶⁰ Koltay-Kastner Jenő – Juhász Zsuzsanna: Magyar–olasz szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2004. 578. o.

Terminus	Olasz 1	Olasz 2	Hivatalos fordítás
Kúria	<i>Corte Suprema</i>	<i>Corte Suprema (Kúria)</i>	<u><i>Corte Suprema</i></u> Forrás: Ferrari, Giuseppe Franco (ed.): La nuova Legge fondamentale ungherese. Giappichelli, Torino 2012

8. táblázat A Kúria terminus megfeleltetése olasz nyelven

4.2. Ítéltábla terminus

Az előzetes terminológiai munkát példázza az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Polgári Jogi Kodifikációs és Nemzetközi Magánjogi Főosztály által az Európai Parlament és a Tanács iratkézből szóló rendeletéhez készített melléklete, amely alapján a terminus angol nyelvű fordítási megfelelője: *Court of Appeal of*. Az *ítélőtábla* terminust a 2011. évi CLXI. törvény már létező, terminológiai szempontból jól kidolgozott terminusként emelte át, így nem új fogalmi elemként került be újra a magyar jogi terminológiába.

Az ítéltáblák visszaállítását az alkotmányt változtató 1997. évi LIX. törvény rendelte el, így a később becikkelyezett Bsz. már a négyszintű igazságszolgáltatási szervezetet tükrözte vissza. Első körben az 1997. évi LXIX. törvény fővárosi, pécsi és szegedi ítéltáblákat állított fel, amelyek az ítélezést 1999. január 1-jétől kezdték volna meg. Erre azonban nem került sor, mivel ezt a jogalkotó az 1998. évi LXXI. törvénnyel elhalasztotta, s helyette az 1999. évi CX. törvény alapján 2003. január 1-jétől budapesti székhelyű – az egész országra kiterjedő illetékességgel – országos ítéltáblát hívta volna életre. Erről a törvényről az Alkotmánybíróság a 49/2001. (XI. 22.) AB határozatában megállapította, hogy az Országgyűlés mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet idézett elő, így második körben a törvényhozó a 2002. évi XXII. törvénnyel újra elrendelte a fővárosi, pécsi és szegedi, illetve a debreceni és a győri ítéltáblák felállítását, amelyek a működésüket 2003. július 1-jétől, illetve 2005. január 1-jétől kezdték meg. Láthatjuk, hogy az ítéltábláknak mint a legújabb igazságszolgáltató szerveknek az elnevezése a székhelyükhöz alkalmazkodik, egyedül a fővárosi fórum megnevezése disszonáns.

8. ábra Magyar bíróságok hierarchikus felépítése, nevesítve az Ítéltáblák nevét
(Forrás: <https://birosag.hu/birosagi-szervezetek>)

Ennek megfelelően az olasz nyelvű megfeleltetést vizsgálva az alábbi megállapítást tehetjük. Az olasz bírósági rendszer a római *ius civile*-n alapul. A bírói és az ügyészi funkciót az igazságszolgáltatási szervezet tagjai látják el. Az igazgatási funkciót az Igazságügyi Minisztérium látja el.

A bírászkodás a következő területekre osztható fel:

- rendes polgári és büntető,
- közigazgatási,
- állami pénzügyi és gazdasági,
- katonai,
- adóügyi bírászkodás.

A közigazgatási ügyekben az igazságszolgáltatást a regionális közigazgatási bíróságok (*Tribunali Amministrativi Regionali* vagy TAR) és az Államtanács (*Consiglio di Stato*) végzik. A regionális felosztási elv érhető tetten az *Ítéltábla* terminus olasz fordításánál is. A bírósági szervezet tagozódása a területi elvet, a személyi elvet vagy a kettő kombinációját követheti. A személyi elv szerinti tagozódás azt jelenti, hogy bizonyos embercsoportok ügyeinek elbírálására különálló bíróságokat létesítenek. E személyek privilegizált vagy – ellenkezőleg – hátrányos helyzete fejeződik ki ebben az esetben a bírósági szervezet tagozódásában. Ennek az elvnek az érvényesülése a modern igazságszolgáltatásra nem jellemző, az egyének

jogegyenlőségének, az igazságszolgáltatás egységének a területi elv követése felel meg.⁴⁶¹ A hivatalos *corte d'appello regionale* fordítási megoldás az ítélőtábla szintén területi elv alapján történő megfogalmazását követi. A területi elvnek megfelelően tagozódó bírósági szervezet azt jelenti, hogy a bíróság működési köre térben meghatározott (ez általában a közigazgatás területbeosztásához igazodó területi meghatározást jelent), továbbá, hogy a bíróság illetékességét általában az e területen bekövetkező jogi tény határozza meg. Ilyen jogi tény pl. a bűncselekmény elkövetésének helye, az alperes lakóhelye.⁴⁶²

A *corte d'appello regionale* terminus vizsgálatakor az alábbi állapíthatjuk meg. A jelölő alkotásakor olyan jelölőt célszerű alkalmazni, amely nem csupán tükörfordítás, hanem hasonlít a már meglévő idegen nyelvű terminusokhoz, de megmutatja a fogalmi eltérést és ezáltal azonnal érthetővé válik a célnyelvi befogadó számára.⁴⁶³ Esetünkben ez a *corte d'appello* olasz másodfokú bíróság *regionale* (regionális) jelzővel való kiegészítése pontosítja a jelentést, utalva így a forrásnyelvi bírósági szerv területi elven való meghatározására. Magyarország és Olaszország eltérő bírósági rendszeriből adódóan a fordítási megoldásként megszületett *corte d'appello regionale* a funkcionális ekvivalencia kívánalmait elégíti ki a célnyelvi befogadó számára. Megjegyzendő azonban, hogy a célnyelvi terminológiai rendszer ilyen fokú átvétele és alkalmazása a forrásnyelvi terminus rendszerrel szemben az eredeti fogalom komoly torzulását eredményezheti. Éppen ezért a szakfordító számára mindig egyértelműnek kell lennie, hogy elsődlegesen a saját nemzeti jogszabályok szerint kell elbírálnia a terminológiai és jogi kérdést – kiemelten igaz ez ha az előzetes terminológiai tisztázás nem valósult meg –, mert ezeknek a kifejezéseknek, jogintézményeknek pontosan meghatározott tartalmuk van a célnyelv jogrendszerében, amely félreértést és megfeleltetési problémát okozhat.

Terminus	Olasz 1	Olasz 2	Hivatalos fordítás
Ítélőtábla	<i>corte d'appello regionale</i>	-	<u><i>corte d'appello regionale</i></u> Forrás: Ferrari, Giuseppe Franco (ed.): La nuova Legge fondamentale ungherese. Giappichelli, Torino 2012

9. táblázat Az ítélőtábla terminus megfeleltetése olasz nyelven

⁴⁶¹ Petrik Ferenc: A bírósági szervezet. In: Az Alkotmány a gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1985. 256. o.

⁴⁶² Uő 257. o.

⁴⁶³ Tamás Dóra: A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről az olasz-magyar nyelv pár setében. Doktori értekezés. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/tamasdoramaria/diss.pdf> 2010. 117. o.

4.3. Törvényszék terminus

Magyarországon a megyei igazságszolgáltatás igen messzire nyúlik vissza, ebből következően annak jogi tartalma folyamatosan változott. A terminusalkotás két legfontosabb része a jelentés megadása és a nyelvi jelölő megválasztása.⁴⁶⁴ A *törvényszék* terminus forrásnyelvi vizsgálata során kiemelendő, hogy már az 1800-as évek végétől jelen van a magyar jogi szaknyelvben. Ebből következően a terminusjelentés megadása az eddigi jogforrásokból pontosan kiolvasható. A nyelvi jelölő megválasztását illetően a törvénykezés során megjelenő újabb és újabb szervezeti jogszabályok a megyei szinten ítélkező szervet – általánosságban – a székhelyre való utalással együtt, a megye nevéhez igazodva nevezte meg. Ezt az elvet követi a hatályos Bsz. szabályozása is, annak ellenére, hogy a bíróság megnevezése a *törvényszék* és a *megyei bíróság* között az évtizedek során folyamatosan változott. A terminus ilyenfajta változása, illetve a magyar bírósági felépítést leíró terminológiai rendszer újrendezésének hiánya, részleges javítása, az új fogalom bevezetését megelőző terminológiai munka és a régi fogalmak jelölésének, esetleges jelentésváltozásának hiánya komoly megfeleltetési feladatot ró a terminológusra. Ez a kettőség érhető tetten az angol nyelvű megoldásokat vizsgálva is. A *County Court* inkább a megyei bíróságnak, míg a *Court of justice* illetve a *Tribunal* fordítási megoldások sokkal inkább a törvényszék forrásnyelvi terminusának feleltethetőek meg.

A magyar és az olasz nemzeti jogrendszerekben fellelhető különbségek egyúttal azt a horizontot is megjelenítik, amelyen belül a fogalompárok egyes jelentései a legjobban értelmezhetőek. E kontrasztív kategória alkalmazásán keresztül nyilvánul meg leginkább fogalmaink nemzeti kötöttsége, amelyek értelmezése során választ kaphatunk arra, hogy egy bizonyos jogrendszerben felfogott, pontosan meghatározott és értelmezett terminus pusztán szó szerinti megfeleltetés után alkalmazható-e a másik jogrendszerben is.

A törvény a megyei bíróság elnevezését törvényszékre módosítja, azonban hatáskörén és szervezetén csak annyit változtat, ami a közigazgatási és munkaügyi bíróság felállítása miatt szükséges. A törvényszék – hasonlóan a korábbi szabályozáshoz – törvényben meghatározott ügyekben első fokon jár el, továbbá másodfokon elbírálja a járásbíróságok, valamint a közigazgatási és munkaügyi bíróságok határozatai ellen bejelentett fellebbezéseket.⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ Fóris Ágota – Kékesi Nikolett – Kozma László: Megjegyzések a terminusok jelentésmeghatározásának módszeréhez. In: Magyar Terminológia, 2009/2. 103. o.

⁴⁶⁵ Trócsányi László – Schanda Balázs: Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2014

A törvényszék terminust vizsgálva elsődleges annak történelmi kötöttsége és előzménye, amelynek létrejöttében szerepet játszhatott a törvénytevő szék kifejezés – utótagja a szék szó, ami a vizsgálódási körünkben kezdetben a ’bíró ülőhelyét’⁴⁶⁶ – ami „rendszerint díszes szék, trón, amelyben valamely magasabb hivatali tisztség gyakorlásakor” ültek –, majd később a bírói, ítélkező testületet, annak a tanácskozását, illetve a hivatali épületet jelentette.⁴⁶⁷

Természetesen az olasz fordításban a *szék* utótag nem jelenik meg, sőt a magyar *Törvényszék* és az olasz *Tribunale Regionale* fogalom között a jogrendszeri eltérés miatt nem áll fenn azonosság. Egyúttal azzal a kérdéssel szembesülünk, hogy az olasz fordítási megfelelő kiválasztása során valóban a bíróságok székhelye vagy illetékességi területe a döntő a megnevezésük és célnyelvi megfelelőjük megalkotásakor? A terminológus feladata így elsődlegesen a funkcionális megfeleltetés felé tolódik, célja a megalkotott terminussal a fogalom teljes lefedése mellett a funkcionális megfeleltetés az olasz célnyelvben. Ebben a fogalomalapú vizsgálat lehet segítségére, amellyel behatárolhatja és felmérheti az adott problémát és a fordítási javaslatok minőségi szintjét. Jelen esetben *székhelynek* történő megfeleltetés⁴⁶⁸ a terminusalkotás során – ami összecseng a hatályos Bsz. szabályozásával – alapvetően a célnyelvi befogadó megértését segíti, mégis furcsán hat a *regionális* jelző mellé helyezni az adott törvényszék székhelyeként szolgáló város nevét: Tribunale regionale di Pécs. Ezzel a kettősséggel alapvetően megvalósítható és biztosítható az a forrásnyelvi kritérium, hogy a törvényszék közigazgatási illetékessége más megyéhez tartozó településre is kiterjed (értsd: *regionale* – regionális), azonban továbbra is zavaró tényezőként hat a regionális jelző. Ennek oka, hogy Magyarország közigazgatási területi felosztásának két fő szintje van. A területi szinten a 19 megye és az azt alkotó 175 járás és a főváros (Budapest) található, míg a helyi szinten 3154 város és község. Ide sorolható még a regionális felosztás is, amely összesen hét régiót nevesít: Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld. Ezen felosztás egyike sem felel meg az olasz célnyelvi megoldásnak, hiszen az sem területi illetékesség sem közigazgatási területi felosztásként nem fedi a forrásnyelvi valóságot. További problémaként jelentkezik a fővárosi és pest megyei törvényszék azonos illetékességi köréből megszülető és azt feloldó Budapest Környéki Törvényszék is, amely esetében a területi illetékesség és a főváros sajátos jogállása áll egymással szemben.

⁴⁶⁶ A szék szó további igazságszolgáltatási előfordulásai: ítélőszék, semmítőszék, esküdtszék, szentszék, királyszer, úriszer, hadiszék, produkcionális és kincstári szék, katonai és váltófeltörvényszék, tárnoki és személynöki szék; szász és székely szék (al, fiú- és derékszer) illetve főkormányszer.

⁴⁶⁷ Bóka Zsolt: A bíróságok régi-új elnevezései: Kúria és törvényszék. In: Kitekintés. 2010/4.

⁴⁶⁸ Fővárosi Törvényszék, Pécsi Törvényszék stb.

Összefoglalva a terminus idegen nyelven történő következetes megjelenése csak a tárgykör fogalmi és terminológiai hálójának pontos kidolgozásával, a nyelvi jelölő konkrét formájában és a hozzátartozó jelentéssel történő használata által biztosítható. Fontos megjegyezni, hogy a terminusjelölő megalkotásakor célszerű olyat választani, amely hasonlít a már meglévő idegen nyelvű terminusokhoz (olasz közigazgatási felosztás alapul vétele: *regionale*), ugyanakkor a célnyelvi befogadó számára egyértelműen mutatja a fogalmi eltérést, így elkerülve az esetleges félreértelmezést.

Terminus	Olasz 1	Olasz 2	Hivatalos fordítás
Törvényszék	<i>Tribunale Regionale di</i>	-	<u><i>Tribunale Regionale di</i></u> Forrás: Ferrari, Giuseppe Franco (ed.): La nuova Legge fondamentale ungherese. Giappichelli, Torino 2012

10. táblázat A törvényszék terminus megfeleltetése olasz nyelven

4.4. Járásbíróság terminus

A járásbíróság olasz fordítási megoldásának (*Tribunale distrettuale di*) vizsgálata előtt szükségesnek tartom röviden a forrásnyelvi, azaz hazai történelmi és közigazgatási háttér bemutatását. Mint az a Parlament oldalán is olvasható az Alaptörvény rendelkezései alapján hazánkban az igazságszolgáltatás alsó – az állampolgárok számára a legkönnyebben elérhető – szintjén a járásbíróságok helyezkednek el. Számukat tekintve összesen 112 járásbírószágon ítélik meg napjainkban, amely az alábbiként oszlik meg: vidéken 106, Budapesten további 6 járásbírószágot találunk. Ezek megnevezése a törvényszékekhez hasonlóan magukban foglalják az ítélezés székhelyét szolgáló város nevét, azaz a település nevéből és a járásbírószág megnevezéséből tevődik össze az adott járásbírószág megnevezése, például: Pécsi Járásbírószág, Tatabányai Járásbírószág. A névváltoztatás szükségességére a törvény indoklását olvasva találhatunk választ: „az alábbi a közigazgatási rendszer átalakításával létrejövő legkisebb közigazgatási területi egységnek, a járásnak mind elnevezését, mind szerveződési elveit követi”.⁴⁶⁹ Ez alól kivételt képez az említett hat budapesti illetékességű járásbírószág, amelyek elnevezése „kerületi bírószág”, és amelyek Budapest 23 kerületében összesen 6 egyesített kerületi bírószágként működnek (pl. Pesti Központi Kerületi Bírószág stb.). Ezt alapul véve már sokkal inkább érthető az olasz *distrettuale*, mint kerületi jelző alkalmazása a járásbírószág olaszra fordítása során. Az egyik legáltalánosabb fordításelméleti definíciót alapul véve, –

⁴⁶⁹ 2012. évi CCXI. törvény egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról

amely szerint a fordítás a forrásnyelvi szöveg helyettesítése ekvivalens célnyelvi szöveggel, melyek során a fordító a célnyelvi jelek segítségével újratermíti a forrásnyelvi jelek és a valóság közötti viszonyt⁴⁷⁰ – kijelenthető, hogy jelen esetben a fordítónak olyan egyenértékűséget kellett megteremtenie, amely során az értelem változatlan marad, így célnyelvi szöveg befogadásakor a címzettek a valóságnak ugyanarra a szeletére vonatkoztatnak, mint a forrásnyelvi beszélők az eredeti szöveg befogadásakor. Az olasz fordítási megoldást elemezve megállapítható, hogy a megnevezés azonosítása sokkal inkább a budapesti kerületi bíróságok megnevezését veszi alapul, mint a *járás* közigazgatási egységet. A jelentésátvitel ettől függetlenül nem sérül, azonban fogalom további pontosításra szorul. A *járásbíróság* terminus legfőbb hátránya, hogy ernyőterminusként is használható, így – ha nem adott bíróság megnevezését írja le – konkrét jelentése csak bizonyos kontextusban érhető tetten. Fontos hiányossággként jegyezhető meg, hogy a járásbíróságok és a Budapesten működő hat egyesített kerületi bíróság eltérő megnevezései (Pécsi Járásbíróság vs. Pesti Központi Kerületi Bíróság) nem kerülnek nevesítésre a fordítás során, azokat hatáskörük alapján egyezőnek tekinti a fordítás és egységesen *tribunale distrettuale*-ként említi. Ez a célnyelvi befogadó számára a magyar bírósági rendszer ismerete nélkül komoly értelmezési problémát okozhat. Megállapítható tehát, hogy az olasz nyelvű megfeleltetés a forrásnyelvi terminus kulturálisan kötött mivolta, továbbá az eltérő bírósági berendezkedés miatt a fordítás során nem került teljesen feloldásra, értelmezési és megfeleltetési problémát hagyva maga után. Erre a nehézségre hívja fel a figyelmet Kovács is az angol nyelvű megoldást vizsgálva is, amelynél sokkal inkább a célnyelvi kultúra sajátosságai jelennek meg a fordítási megoldásban.⁴⁷¹ A *Municipial Court* az angol, első fokon eljáró városi bíróság hivatalos megnevezése. Ennek oka egyfelől a forrásnyelvi joggyakorlat hiánya és a definíció részleges kidolgozottsága, másfelől a terminus erős kulturális kötöttsége.

A magyar és az olasz jogi nyelv terminológiai vizsgálata során azonnal szembeötlik a többjelentésű szavak gyakorisága, a jogi nyelvre jellemző poliszémia, amely nem csak a laikus, hanem a fordító számára is komoly értelmezési problémákat okozhat. A félreértések egyik oka a jogi szókészletben keresendő, hiszen a jogi fogalmazás a jog és a nyelv területéhez egyaránt kötődik. Előbbihez tartalma, utóbbihoz pedig megfogalmazása miatt kapcsolódik. A jogi szaknyelv szókincse – szakirodalom alapján – három nagy csoportra osztható⁴⁷²:

⁴⁷⁰ Klaudy Kinga: A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica, Budapest 1994. 69. o.

⁴⁷¹ Kovács Tímea: A bíróságok új elnevezései angol nyelven. 2012. <http://www.jogiforum.hu/blog/5/57>

⁴⁷² Vö. Karcsay Sándor: Jog és nyelv. Jogtudományi Közöny 36. sz. 1981. 332-336. o.

1. Az olyan terminusokra, amelyek a hétköznapi hangzásuk ellenére sem érthetőek a jogi képzettséggel nem rendelkezők számára.
2. Az olyan terminusokra, amelyek elsősorban jogi jelentésűek, de mégis közismertek.
3. A köznyelvből átvett olyan szavak, amelyek a jogi nyelvben beszűkült és a köznyelvi használatától teljesen eltérő értelmet kapnak.⁴⁷³

A vizsgálni kívánt járásbíróság terminus az 1. és a 2. csoport metszéspontján helyezkedik el. Közismert jelentésük csak részben fedi a terminusok valódi jogi tartalmát. A jogi nyelv választékosságát és stílusát nem a köznyelvi norma, hanem a következetes terminushasználat jellemzi, amely lehetővé teszi az adott jogrendszeren belül a fogalom egyedi beazonosítását. Ennek oka, hogy az egyszer már alkalmazott jelölőhöz való ragaszkodás nem stilisztikai tudatosságot jelent, hanem a jogbiztonságot erősíti.⁴⁷⁴

A jogi fogalmakat csak azok pontos elemzésén keresztül, továbbá valamilyen segédeszköz (egy- vagy többnyelvű szótár, szaknyelvi szótár, szakkönyv, terminológiai adatbázis, jogi fogalomtár, szakemberrel való konzultáció) igénybevételével lehet megérteni. Ennek legfőbb oka, hogy a jogalkotó – jogrendszertől függetlenül – pontossá akarja tenni az általa használt terminusok összességét. Ezt viszont gyakran csak bonyolult definíciók révén éri el, megnehezítve így a feldolgozási, megértési és fordítási munkát. E bonyolultság szintjét a jogalkotó által követett különböző célnorma határozza meg, amely a nyelvközösség számára elfogadott az adott kontextusban. Ez akkor teljesül, ha az érintettek és a jogalkalmazást végzők a norma célkitűzését és tartalmát világosan felismerik. Ez biztosítja a felek között a kölcsönös megértést és az adott terminussal szemben elvárt szaknyelvi normát.

Terminus	Olasz 1	Olasz 2	Hivatalos fordítás
Járásbíróság	<i>Tribunale distrettuale di</i>	-	<u><i>Tribunale distrettuale di</i></u> Forrás: Ferrari, Giuseppe Franco (ed.): La nuova Legge fondamentale ungherese. Giappichelli, Torino 2012

11. táblázat A járásbíróság terminus megfeleltetése olasz nyelven

5. Következtetések

A bemutatott példák jól érzékeltetik a terminológiai munka összetettségét. A vizsgált terminusok definíciójának meghatározásához egyelőre nem állnak rendelkezésre az alapvető

⁴⁷³ Drinóczi Tímea – Petréttei József: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004. 317-318. o.

⁴⁷⁴ Bacsó Jenő: A jogszabályok közérthetősége. Jogtudományi Közlöny. 1968. 9. sz. 466. o.

források (szótárak, szakszótárak, szójegyzékek, alkotmánykommentár). A terminusok ekvivalencia szintje nem egyértelmű, nehezen értelmezhető. A kontrasztív vizsgálat rávilágít a magyar terminusok nemzeti kötöttségére, a szövegezést megelőző hazai terminológiai kutatások hiányára és szükségességére. A terminusok nemzeti szinten történő jelentésmegadásánál a meghatározó jegyek mellett a magyar jogfelfogás és nyelvpolitika hatásai is érezhetők. A hivatalos olasz fordításnál, vagy egy ahhoz készülő terminuskivonatban feltétlen jelezni kellene, hogy létező terminusról vagy fordítási javaslatról van-e szó.

A vizsgálat eredményeinek felhasználhatóságát abban látom, hogy az alkotmányjog területén megvalósulhat az egységes terminushasználat, amely hozzájárulhat a különböző értelmezési és alkalmazási problémák elkerüléséhez és fordítási megfelelőjük pontos kiválasztásához. Az egyes terminusok idegen nyelvű ekvivalensei használatának egységesítése erősíti a jogbiztonságot. A bemutatott magyar terminusok és azok olasz ekvivalenseik jól illusztrálják a jogág terminológiai rendszerezésének és tisztázásának szükségességét.

Napjaink globalizált politikai környezetében elengedhetetlen, hogy a közölni kívánt fogalmak és az őket jelölő szakkifejezések pontosak és egyértelműek legyenek, ez pedig világosan meghatározott fogalmak, terminusok és ekvivalensek nélkül nehezen elképzelhető. Fontos, hogy a nyelv mai állapotát leképezzük, rögzítsük, majd ezek alapján, rövidtávon elkészüljön egy többnyelvű alkotmányjogi terminológiai adatbázis.

A bemutatott példák jól érzékeltetik, hogy egy magyar alkotmányjogi terminológiai adatbázis elősegítené a gyakorló szakemberek, fordítók, tolmácsok egységes terminushasználatát, elkerülve az új, már létező fogalom leírására létrejövő terminusok születését, felgyorsítva egyúttal a terminológiai harmonizációs folyamatokat. A vizsgálat eredményei hozzájárulhatnak a különböző értelmezési és alkalmazási problémák elkerüléséhez, illetve azok megoldásához, továbbá jól illusztrálják a jogág terminológiai rendszerezésének és tisztázásának szükségességét. Ennek első lépéseként a kilenc terminushoz elkészítettem egy-egy terminográfiai cédulát, amely példaként szolgálhat az Alaptörvény, valamint az alkotmányjog doménján belüli szövegorientált vagy doménorientált terminológia munkák feldolgozásához, eredményeik rögzítéséhez. Ezeket a függelékben, külön tüntettem fel. A terminológiai munkafolyamat adatbázissal történő támogatása ezen kívül nagyban hozzájárulna a pontos alkotmányjogi terminológia kialakításához (tudatosság növelése); elősegítheti a megfelelő együttműködést a nyelvészekkel, oktatási- és kutatóintézetekkel és a Magyar Szabványügyi Testülettel, továbbá erősítheti a szaknyelv- és terminológiaoktatás gyakorlati célokra koncentráló szemléletét. A modern terminológiai adatbázisok elősegíthetik a többnyelvű dokumentumok terminusai ekvivalenciájának megteremtését, igazodva egyfelől a felmerülő

rövid távú igényekhez, másfelől figyelembe véve a vonatkozó jogszabályokat. Segítséget nyújthatnak a pontos szakmai ismeretekkel nem rendelkező szakfordítók számára is, kiszűrve az esetleges következtelenségeket és pontatlanságokat, amelyek bizonytalanságot és zavart okozhatnak a felhasználó/szakfordító számára, illetve magában a jogrendszerben is. Az alkotmányjog és a terminológia találkozási pontjának vizsgálata számos egyéb tudományterület bevonását is szükségesség teszi. Az informatika jogban való megjelenése, a növekvő szövegmennyiség és a terminológiamenedzsment informatika felé való fordulása együttesen eredményezik a jogi terminológiai adatbázisok megjelenését és mindennapos használatát a jog számos területén. Az, hogy a jog világában egyre fokozódó mértékben vannak jelen az informatika és a terminológiatudomány bizonyos eredményei, mind azt bizonyítják, hogy a létrejövő nemzeti és nemzetközi együttműködések sikeresek, az elért eredmények gyakorlatban könnyen és megbízható formában használhatóak. Napjainkban már számos adatbázis, számítógépes alkalmazás és szoftver épül a jognak erre a területére, azonban közülük kiemelkednek az első igazán sikeres alkalmazások, a jogi terminológia adatbázisok. Ennek szellemében ismertetem a következő két fejezetben esettanulmányaimat, felhívva a figyelmet a terminológiai adatbázisok előnyére, a jogbiztonság és a nyelvjog területén betöltött kiemelkedő szerepére.

VII. A bolzanoi *bistro* olasz-német-ladin jogi terminológiai információs rendszer (Esettanulmány I)

1. A bolzanoi *bistro* olasz-német-ladin jogi terminológiai információs rendszer bemutatása

A fejezet célja a Bolzano autonóm megye (*Provincia Autonoma di Bolzano*) és a Bolzanoi Európai Akadémia (*Accademia Europea di Bolzano, továbbiakban: Eur.Ac*) együttműködési szerződéséből létrejött *bistro* olasz–német–ladin jogi terminológiai információs rendszer (*Sistema informativo per la terminologia giuridica*) mint összetett terminológiai adatbázis szerkezeti és tartalmi jellemzőinek bemutatása és részletes elemzése. Az elemzés célja egy hazai jogi terminológiai adatbázis létrehozásának elméleti megalapozása, alapjainak letétele, valamint a jól működő módszerek hazai implementálási lehetőségének megvizsgálása.

2. Bevezetés

A fejezetben áttekintést adok Provincia Autonoma di Bolzano és az Eur.Ac együttműködéséből megszületett *bistro* olasz–német–ladin jogi terminológiai információs rendszer (*Sistema informativo per la terminologia giuridica*) létrehozásának történeti előzményeiről, majd kitérek létrehozásának szükségességére. Az ezt követő részben részletesen ismertetem Bolzano autonóm megye és az Eur.Ac kutatóközpont együttműködéséből megszülető *bistro* jogi terminológiai információs rendszer alapjaként szolgáló Vegyes Terminológiai Bizottság munkáját és munkafázisait, majd bemutatom a *bistro* terminológiai adatbázis technikai felépítését és az adatbázison dolgozó terminológusok munkamenetére vonatkozó alapelveket és előírásokat. Ennek során tárgyalom az adatbázis fejlesztése és kezelése közben felmerülő olyan problémákat, amelyekkel az adatbázist kezelő terminológusok és felhasználók találkoznak. Végül szemléltetem az intézmény adatbázis-gondozási gyakorlatát, illetve az adatbázishoz való hozzáférés lehetőségeit és korlátait.

A konkrét példákon keresztül lehetőség nyílik az adatbázis főbb jegyeinek összegzésére és elemzésére is. A vizsgálat eredménye hozzájárulhat a terminológiai adatbázisok készítésének jobb megismeréséhez, magyar terminológiai adatbázisok elkészítéséhez, és a terminológiai adatbázisok fontosságának felismeréséhez. Az ilyen adatbázisok a gyors és könnyed hozzáférési lehetőség, az alacsonyabb költségek, az állandó frissítési-, célzott javítási-, bővítési-, korlátlan tárolási- és többletinformáció feltüntetési lehetőség miatt fokozatosan felválthatják a különböző nyomtatott szakszótárakat. Segítséget nyújthatnak a pontos szakmai

ismeretekkel nem rendelkező szakfordítók számára is. Ezek az adatbázisok elősegíthetik továbbá a nemzeti szabványoknak a nemzetközi és európai szabványokkal történő harmonizációját – kiszűrve az esetleges következetlenségeket és pontatlanságokat, amelyek bizonytalanságot és zavart okozhatnak a felhasználó/szakfordító számára, illetve magában a jogrendszerben is.

3. Jog és terminológia

A második világháborút követően a jogi- és terminológiai harmonizációs folyamatok kezdetén a többnyelvű, hiteles jogszabályok létrehozása komoly dilemmát okozott Bolzano autonóm megyének. Ez a jelenség számos új problémát hozott felszínre, amelyek mindenekelőtt a jogszabályok különböző nyelvű, de egyaránt hiteles változatainak egyenértékűségéből következtek. A többnyelvű jogi szabályozások, a társadalom szélesebb területeire való kiterjedése egyre nagyobb mértékben tette szükségessé a jogi terminusok különböző jogi előírásokban való egységes használatát. Ehhez azonban alaposan ismerni kell a kiindulási jogi nyelvet, tudatosan kell értelmezni annak szavait és fel kell tudni ismerni azokat az eseteket, ahol ezek eltávolodnak a célnyelvi jelentéstől.⁴⁷⁵

A többnyelvű jogszabályok értelmezésénél nagy gondot jelent az alkalmazott jogi terminológia tartalmának egyértelmű értelmezése, hiszen a jogszabály tartalma elszakad a forrás nyelv nemzeti jogának jelentésbeli kötöttségeitől, és már az adott, területi jogfelfogás akaratának konszenzusos tartalmát tükrözi. Ehhez természetesen az is szükséges, hogy a nemzeti dokumentum által érintett jogrendszerek jogalkalmazói, jogalanyai el tudják fogadni a többnyelvű kontextus miatti esetleges tartalomváltozást. Az értelmezés dilemmáit elkerülendő a jogi viszonyokat érintő nemzeti jogszabályokban már lehetőleg a szövegezési stádiumban kezelni kell a fogalmak pontosítását és azok következetes megjelenítését.⁴⁷⁶ Ezek a jogszabályok egyébként a fogalmi megfeleltetési problémákat legtöbbször pontos definíciók útján vagy úgy kívánják rendezni, hogy az egyes fogalmak a tényleges szabályokból levezethetők legyenek.

⁴⁷⁵ Somssich Réka: Az európai közösségi jog fogalmainak nyelvi megjelenítése, különös tekintettel az európai magánjogra. Doktori disszertáció. 2007

www.ajkold.elte.hu/doktoriiskola/ajk/fokozatosok/Somssich%20Reka%20%20Disszertacio.pdf

⁴⁷⁶ Ralli, Natascia – Stanizzi Isabella: Il dietro le quinte della normazione. In: Chiocchetti E. – Voltmer L. (eds.): Normazione, armonizzazione e pianificazione linguistica. Eurac Research, Bolzano 2008. 61-74. o.

3.1. Vegyes Terminológiai Bizottság létrehozásának körülményei

Az előzőekben leírt jogi és nyelvi kritériumoknak a *régió* már a nyolcvanas évek közepétől kezdve kiemelt figyelmet szentelt. A nyelvi egyenlőség hatékonyságának a növelését célzó megoldások között megkülönböztetett helyet foglalt el az 1988. évi 574. számú *Trentino-Alto Adige régió speciális statútumának végrehajtási szabályzata a ladin és a német nyelv közigazgatásban és bírósági eljárásokban történő használatáról szóló miniszteri rendelet*.⁴⁷⁷ A rendelet 6. paragrafusa által létrehozott tizenkét tagú, úgynevezett *Vegyes terminológiai Bizottság* (*Commissione paritetica di terminologia – TerKom*; továbbiakban: Bizottság) két legfőbb feladata, hogy:

- a) kidolgozza, frissítse valamint folyamatosan ellenőrizze a jogi és közigazgatási intézmények által használt terminusokat, biztosítva egyúttal a jogszabályi megjelenítése előtt az olasz és német nyelvű terminusok között a pontos megfeleltetést; továbbá
- b) létrehozza és folyamatosan szerkessze az eljárási, közigazgatási és jogi terminológiai szótárt.⁴⁷⁸

A bizottság összetételére vonatkozóan elmondható, hogy a nyelvi és szakmai elvek egyszerre érvényesülnek. A bizottságban hat, német és olasz nyelvtudással egyaránt rendelkező szakértő, három, a régió kormánybiztosa által kinevezett olasz nyelvű, és három, Bolzano autonóm megye önkormányzati bizottsága által kinevezett német ajkú tag kapott helyet. A tizenkét fős Bizottság tagjait határozatlan időre választják.⁴⁷⁹ Tagjai elismert szakértelemmel és magas erkölcsi értékrenddel rendelkeznek. Munkájuk során a regionális intézmények széles körét vehetik igénybe, így párbeszédet folytathatnak a régió közigazgatási; jogalkotói és végrehajtó szerveivel is. A rendelet lehetőséget biztosít továbbá arra, hogy a terminológiai feladatok pontos ellátásához a Bizottság ideiglenes szaktanácsadókat nevezzen ki.

⁴⁷⁷ Norme di attuazione dello statuto speciale per la regione Trentino-Alto Adige in materia di uso della lingua tedesca e della lingua ladina nei rapporti dei cittadini con la pubblica amministrazione e nei procedimenti giudiziari. A szerző fordítása. <http://www.regione.taa.it/biblioteca/normativa/regioni/taa/bolzano7.pdf>

⁴⁷⁸ 1988. évi 574. számú miniszteri rendelet 6. §. A szerző fordítása

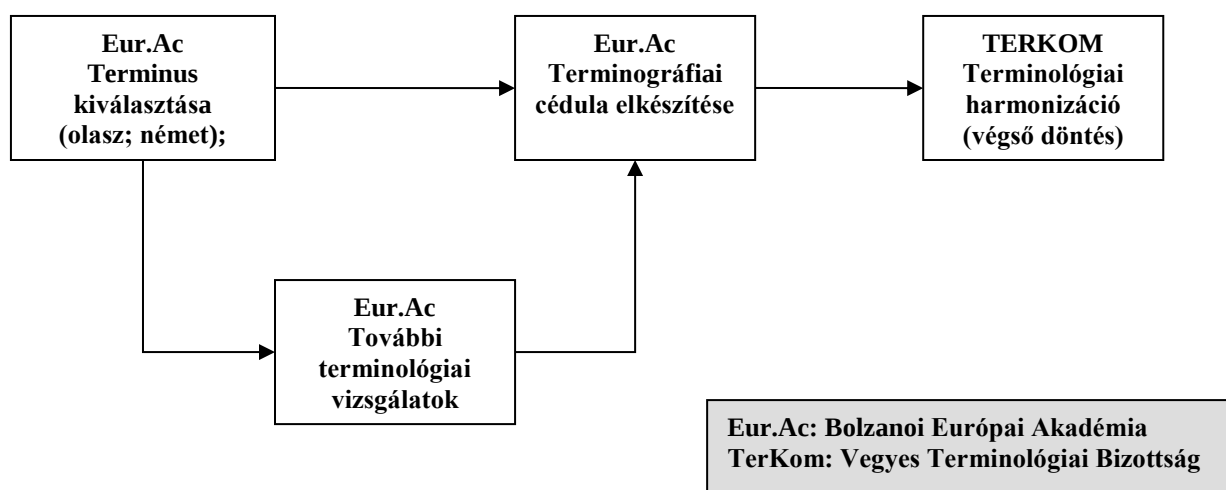
a) determina ed aggiorna, ovvero convalida la terminologia giuridica, amministrativa e tecnica in uso da parte degli organi, degli uffici e dei concessionari indicati nell'art. 1, al fine di assicurarne la corrispondenza nelle lingue italiana e tedesca;

b) cura la redazione e l'aggiornamento di un dizionario di terminologia giuridica, amministrativa e tecnica nelle due lingue.

⁴⁷⁹ Una commissione paritetica costituita con decreto del Commissario del Governo, composta da sei esperti, tre di lingua italiana designati dallo stesso Commissario del Governo e tre di lingua tedesca designati dalla Giunta provinciale.

3.2. A Vegyes Terminológiai Bizottság munkafázisai

A Bizottság a terminológiai szabványosítási tevékenységét a Német Szabványügyi Intézet (DIN) szabványa alapján végzi.⁴⁸⁰ A terminológiai harmonizáció és a terminográfiai cédulák megszületése minden esetben többlépcsős döntési- és együttműködési folyamat eredménye. A Bizottság által jóváhagyott terminusok olasz nyelvű terminográfiai céduláinak elkészítése 2000 óta Bolzano városában működő Európai Akadémia nyelvészeinek és jogászainak feladata. Az alábbi ábra (9. ábra) ezt az összetett döntési folyamatot mutatja be.

9. ábra Terminológiai harmonizációs folyamat Trentino-Alto Adige régióban

Az így létrehozott terminográfiai cédulákat a tartomány kormánybiztosának és Bolzano autonóm megye bizottságának továbbítják észrevételezés és kiegészítés céljából. Hat hónap módosítás és észrevételezés nélküli időszak elteltével a Bizottság és az Eur.Ac együttműködésében megszületett terminusok jóváhagyottnak és elfogadottnak tekintendők. Használatuk az olasz, német és ladín nyelvű törvények, rendeletek, és egyéb jogi aktusok szövegeiben, Bolzano autonóm megye hivatalos Közlönyében (*Bollettino Ufficiale*) történő kihirdetés után engedélyezett, fordított verziójuk minden esetben egyenértékűnek tekintendő a forrásnyelvi szöveggel. Az elfogadott terminusokat összegyűjtő és kihirdető terminológiai jegyzék fejléce kötelezően tartalmazza a Vegyes Terminológiai Bizottságot létrehozó

⁴⁸⁰ DIN 2342/1992, Begriffe der Terminologielehre, Grundbegriffe, 5.4.2. Normung von Begriffen und ihren Benennungen sowie von Begriffssystemen und den dazugehörigen Benennungssystemen oder Nomenklaturen

miniszteri rendelet megnevezését, a terminológiai listát elkészítő Bolzanoi Európai Akadémia elérhetőségeit és az újonnan kihirdetésre kerülő lista sorszámát (ld. 10. ábra).⁴⁸¹

Commissione Paritetica di Terminologia – DPR 574/1988/art. 6

Indirizzo segreteria comm. term. c/o Accademia Europea di Bolzano, via Weggenstein 12/a, 39100 Bolzano, tel. 0471/306117, fax 0471306199

Elenco terminologico n. 5

La commissione di terminologia ha approvato il seguente elenco di termini giuridici:

Termini di diritto civile e processuale civile

a causa di morte
a margine
a mero arbitrio
a pena di decadenza
a pena di nullità
a tergo
abbuono
abitazione (diritto di)
abrasione (in un documento)
abrogazione (di una legge)
abuso
accantonamento (nel bilancio)
accertamento
accertamento dell'obbligo del terzo (nella procedura esecutiva o per concessione di sequestro conservativo)
accertamento giudiziale
accertamento incidentale (riferito a questioni pregiudiziali)

Paritätische Terminologiekommission – DPR 574/1988/Art. 6

Anschrift Sekretariat Ter. Komm. c/o Europäische Akademie Bozen, Weggensteinstr. 12/a, 39100 Bozen, Tel. 0471/306117, Fax 0471306199

Terminologisches Verzeichnis Nr. 5

Die Terminologiekommission hat folgendes Verzeichnis von Rechtsbegriffen genehmigt:

Termini des Zivilrechts und des Zivilprozeßrechts

von Todes wegen
am Rand
nach freiem Belieben
bei sonstigem Ausschluß
bei sonstiger Nichtigkeit
auf der Rückseite
Gutschrift
Wohnungsrecht
Radierung (in einer Urkunde)
Aufhebung (eines Gesetzes)
Mißbrauch
Rückstellung
Feststellung
Feststellung der Verpflichtung des Dritten (im Vollstreckungsverfahren oder im Verfahren auf Sicherstellungsbeschlagnahme)
gerichtliche Feststellung
Zwischenfeststellung (auf Vorfragen bezogen)

10. ábra Kivonat – Terminológiai jegyzék

(Forrás: Trentino-Alto Adige Tartományi Közlönye 5. számának kiegészítése)

Annak ellenére, hogy a Bizottság tanácskozási- és döntéshozatali folyamata meglehetősen összetett és időigényes⁴⁸², annak nyelvi jellege, a kulturális sajátosságokat tükröző tartalom és az intézményekkel történő együttműködés együttesen alkalmassá tette arra, hogy olasz és német (esetenként ladin) nyelven egységes terminológia használatot teremtsen a közigazgatás és a jog területein. A jogszabálytervezetek megfogalmazásakor nem mindig könnyű eldönteni, hogy melyik terminus illeszkedik legjobban a jogrendszerbe. A

⁴⁸¹ Az eddig elfogadott és kiadott 12 terminológiai jegyzék elérhető és pdf. formátumban letölthető a tartomány oldaláról: <http://www.provincia.bz.it/politica-diritto-relazioni-estere/diritto/questioni-linguistiche/terminologia-giuridico-amministrativa.asp>

⁴⁸² Palermo, Francesco – Pförtl, Eva M: Normazione linguistica e tutela minoritaria. Accademia europea Bolzano, Bolzano 1997. 21. o.

jogbiztonságot a jogszabályok tartalmi megfeleltetésével, formai pontosságával, személytelen hangvételével, következetes terminológia használatával lehet és kell biztosítani, ami a funkcionalitás és az effektivitás követelményeiből vezethető le, és ami az alábbiakban foglalható össze: 1) érthetőség; 2) kifejező erő; 3) adekvátság; 4) terjedelem, valamint 5) konzekvens megjelenítés. Ezen kritériumokat a következőkben foglalhatjuk össze:

- a) cél az olasz és a német terminusok között (1:1) tökéletes megfeleltetés létrehozása, biztosítva egyúttal a jogi szinten történő egységes értelmezést a két nyelv hivatalos verziója között;
- b) szinonim kifejezések csökkentése a két nyelven, kiküszöbölve a potenciális jogi félreértéseket és az eltérő értelmezések lehetőségét;
- c) átláthatóság, egységesség és egyértelműség előmozdítása a jog és a közigazgatás területén, garantálva egyúttal a különböző anyanyelvűek (állampolgárjainak) hivatalos szövegekhez való egyenlő hozzáférését.

Napjainkig összesen kilenc tematikus terminológiai listát publikáltak, amelyek összesen kb. 6500 ellenőrzött és jóváhagyott fordítási párt jelentenek a két nyelven.

4. A *bistro* terminológiai adatbázis bemutatása

4.1. A *bistro* létrehozásának történeti és technikai háttere

Hosszú éveken át a Vegyes Terminológiai Bizottság gondoskodott a régió közigazgatási és jogi terminológiai igényeinek kielégítéséről. 2000 júniusában a Bizottság munkáját a Bolzano autonóm megye és a Bolzanoi Európai Akadémia között létrejött megállapodás értelmében az Eur.Ac vette át. Az egyezmény előírja, hogy az addigi német és olasz (esetenként ladin) nyelven a közigazgatás és a jog területén kidolgozott és elfogadott, majd 13.000 kifejezést egy interaktív, web-alapú, *free and open access* terminológiai adatbázis keretében kell elérhetővé tenni. A projekt a Bolzanoi Európai Akadémián működő *Többnyelvű- és Szakmai Kommunikációs Intézet* kutatói által kifejlesztett *bistro*⁴⁸³ elnevezésű terminológiai

⁴⁸³ Az adatbázis a neve a Napóleoni idők alatt Párizsba eljutó orosz katonáktól származik, akik a pincéreket *Bystro!* *Bystro!* felkiáltással sürgették. A *bistro* ~ gyors névválasztás ezentúl utal az adatbázis elsődleges céljára és előnyére, amely szerint gyorsan és könnyen érhető el az ellenőrzött és szabványosított terminológia olasz és német nyelven.

adatbázis létrehozásával valósult meg.⁴⁸⁴ Az Eur.Ac által elindított projektek célja a jogi és közigazgatási terminológiai szabványosítás német nyelven Dél-Tirolban. A Bizottság által létrehozott majd 13.000 többnyelvű és számos jogrendszerre támaszkodó (olasz, német, svájci, osztrák) terminográfiai cédula kezelése és frissítése hatalmas munkát igényelt. A *bistro* terminológiai adatbázis (<http://www.eurac.edu/bistro>) létrehozását egyfelől a terminográfiai cédulák digitalizálása és könnyebb kezelése, másfelől az összegyűjtött anyagok korszerűbb, gyorsabb feldolgozása és felhasználása indokolta.⁴⁸⁵

Az adatbázis létrehozása kettős célt szolgált. Egyrészt segíti az Eur.Ac keretében megvalósuló terminológiai munkákat, másrészt online támogatást ad a külső felhasználók számára, ingyenes hozzáférést engedve az adatbázis teljes tartalmához, biztosítva egyúttal az anyanyelven való joghozzáférést. Az adatbázis interaktív módon használható. Ez azt jelenti, hogy a felhasználó a rendszer összes funkcióját egy időben tudja használni, mivel a különböző funkciók és eredmények új ablakban jelennek meg.

4.2. Az adatbázis nyitóoldala

Az adatbázis bármilyen keresőoldal hivatkozásából történő megnyitáskor a *bistro* terminus-kereső menüpontja ugrik be üdvözlő oldalként.⁴⁸⁶ A valós adatbázis-kezdőlap csak az Eur.Ac honlapjáról való megnyitás esetén érhető el, és innen enged hozzáférést az adatbázis összes ablakához, melyekre kattintva az adott ablak közvetlenül előhívható.⁴⁸⁷

Az oldal jobb felső sarkában kiválasztható a felhasználó számára ideális munkanyelv a latin, a német, az angol és az olasz nyelvek közül. A választható munkanyelvek közül kiemelkedő fontosságú az angol nyelv, mint közös közvetítő- és munkanyelv, mivel lehetőséget biztosít az adatbázis nemzetközi használatához és más adatbázisokkal történő esetleges összekapcsoláshoz. Az adatbázis 2016 júliusi frissítése óta több változtatás történt az adatbázis megjelenését és az abban való keresést illetően, az adatbázis felhasználóbarátabbá tétele érdekében.

A 2016-os frissítés után a kezdőoldalról továbbra is közvetlenül elérhető az Eur.Ac keretein belül eddig megvalósult különböző projektek oldalai:

⁴⁸⁴ Tamás a kísérleti jellegű osztályozásában a *bistro* jogi terminológiai információs rendszert az összetett terminológiai adatbázisok közé sorolja. Vö. Tamás Dóra: Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis? In: Fordítástudomány. XIV. évf., 1. szám 2012

⁴⁸⁵ Ralli, Natascia: Terminologia comparata dei sistemi giuridici: Problematiche principali. In: Banfi E. – Gavioli L. – Guardiano C. – Vedovelli M. (eds.): Atti del 5° Congresso Internazionale dell'Associazione Italiana di Linguistica Applicata. Guerra Edizioni, Perugia 2005. 113–128. o.

⁴⁸⁶ <http://bistro.eurac.edu/>

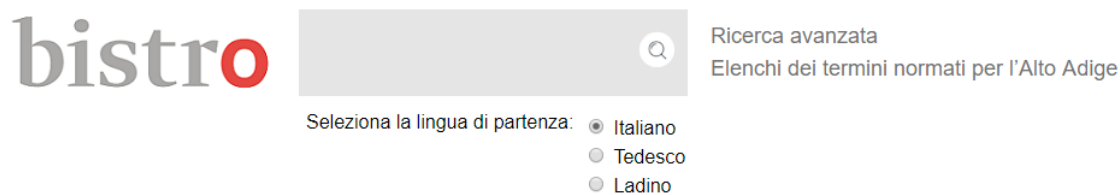
⁴⁸⁷ <http://bistrosearch.eurac.edu/>

- TermLad II (ladin nyelvű jogi- és közigazgatási terminológiai adatbázis),
- UniTerm II (Olaszország és Ausztria felsőoktatási jogi terminológiai szótára),

valamint helyett kapott egy, a használatot bemutató videó⁴⁸⁸ és pdf. állományú útmutató is.⁴⁸⁹

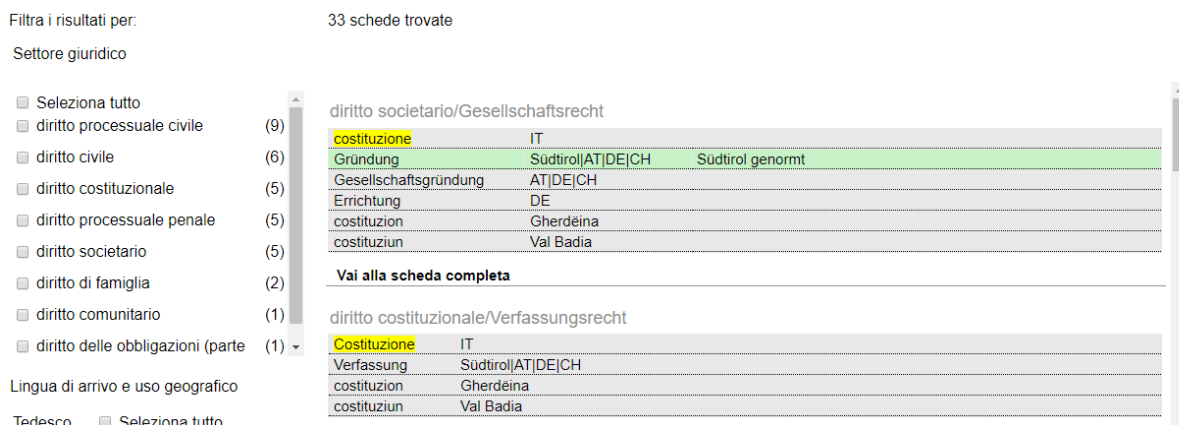
4.3. A keresőablak használata

A terminuskeresés esetén a felhasználó az adatbázis négy munkanyelvén (ladin, német, angol és olasz) kétféle keresési mód között választhat. Az első az ún. általános keresés, amely a beírt kifejezésnek az adatbázisban szereplő összes változatát megjeleníti. Ezt szűkítendő, lehetőség van célzott, csak a Bizottság által jóváhagyott terminusok keresésére, valamint részletes keresésre is. Utóbbihoz a „*ricerca avanzata*”, míg előbbihez a kereső felületen megjelenő „*elenco dei termini normati per l'Alto Adige*” opció kiválasztása szükséges (ld. 11. ábra).

11. ábra A bistro keresőablaka (Forrás: bistro)

A keresés eredményét megjelenítő ablakban a keresett terminushoz kapcsolódóan az alábbi (12. ábra) információk érhetők el a felhasználó számára, egyszerű nézetben:

12. ábra Keresési eredmény megjelenítése (Forrás: bistro)

⁴⁸⁸ <http://bistro.eurac.edu/it/how-to-use-bistro/>

⁴⁸⁹ http://bistro.eurac.edu/wp-content/uploads/2016/12/Guida_Uso_Bistro.pdf

A találati ablakban nincs aktív sor, azért a megnyitni kívánt terminus alatt található „*vai alla scheda completa*” kell kattintatni a részletes nézet megtekintéséhez (ld. 13. ábra).

costituzione	IT	
Gründung	Südtirol AT DE CH	Südtirol genormt
Gesellschaftsgründung	AT DE CH	
Errichtung	DE	
costituzion	Gherdëina	
costituziun	Val Badia	

Vai alla scheda completa

13. ábra Terminográfiai cédula megnyitása és elérési módja (Forrás: bistro)

A *bistro* a szerkesztése alapján fogalomközpontú adatbázis. Az itt elérhető terminográfiai cédulák csak a legalapvetőbb információkat tartalmazzák az adott terminussal kapcsolatban. Egyes terminográfiai cédulák kinézete a következő: felül az adott terminus tudományági besorolása; baloldalon megjelenik a nyelv és mellette maga a terminus; ezt követően a terminus nyelvtani jellemzői és további adatok érhetők el (definíció és kontextus a forrás megjelölésével). A keresés nyelvén feltüntetett terminus után következik a német/olasz/ladin nyelvű megfelelő, amely az előzőhöz képest pluszinformációval rendelkezik: megjelöli azon jogrendszereket, amelyekben a terminus létezik; információt ad a terminus státuszáról; forrás megjelölésével minden érintett jogrendszerből kontextusba helyezetten példát szolgáltat; továbbá megjelenít olyan összetett kifejezéseket, amelyek tartalmazzák a keresett terminust.

4.4. A terminográfiai cédula felépítésének bemutatása

A terminográfiai cédula az adott fogalommal kapcsolatos összes információt tartalmazza:

- terminus besorolása fő- és alkategória megadásával olasz és német nyelven;
- az eredeti olasz terminus feltüntetése;
- nyelvtani jellemzők leírása (attribútum mező);
- olasz nyelvű definíció megadása (szövegmező);
- cédula szerzőjének neve (rendszermező);
- kontextus megadása (szövegmező);
- forrás megjelölése (szövegmező)

Az olasz nyelvű cédula után található az adott fogalom német és ladin nyelvű megfelelője, egyéb mezőkkel kiegészítve:

- a) *Sprachgebrauch*: más jogrendszerek megadása (ISO kódokkal), melyeknek az adott terminus részét képzí;
- b) *Kontext CH*: az adott jogrendszerből idézett jogszabály és annak forrása.

A *bistro* – az adatbázis struktúrájának és informatikai hátterének megteremtése után – amely a Vegyes Terminológiai Bizottság és az Eur.Ac együttműködéséből született, megközelítőleg 13.000 olasz, német és ladin nyelvű terminográfiai cédulát felhasználva napjainkban összesen több mint 50.000 közigazgatási és jogi kifejezést tartalmaz. Az adatbázis részét képzí továbbá a CATEx, illetve a CLE terminológiai adatbázis is. A *bistro* terminológiai adatbázis bárki számára térítésmentes, online formában érhető el. A fent említett adatokon kívül Provincia Autonoma di Bolzano Parlamentje által 1990-től kezdődően elfogadott valamennyi törvényt és határozatot tartalmazza. Adatbázis-frissítés – anyagi és egyéb források hiányában – 2011 szeptembere és 2015 decembere között csak részleges történt. Az adatbázis 2016 júliusában kapott teljesen új megjelenést, azonban az adatbázisra vonatkozó szerkesztési elvek nem változtak a frissítés során.

5. Az adatbázis kiegészítő funkciói

5.1. A terminusfelismerő program (A term recognition tool)

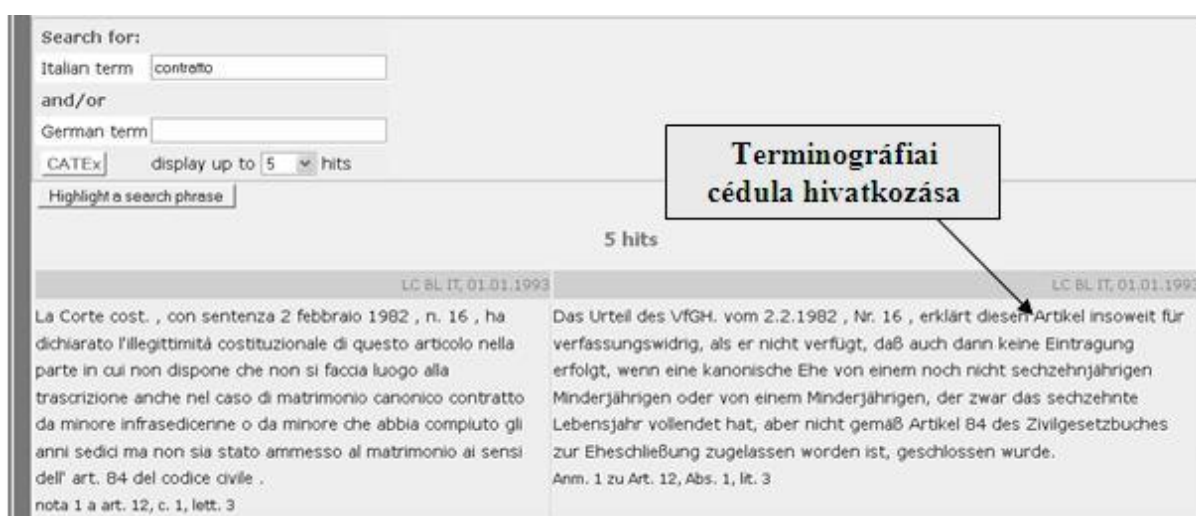
A fordítási munkák és kutatások megkönnyítése érdekében az adatbázis rendelkezik egy terminusfelismerő programmal is, amely a felhasználó által feltöltött dokumentumokból (*.doc., *.rtf, o *.txt formátumok), illetve weboldalakból (URL) automatikusan nyeri ki a keresett terminust, hozzáférést engedve egyúttal annak definíciójához, eredeti kontextusához és lehetséges fordítási megoldásaihoz. A programba feltöltött dokumentum nyelve összesen nyolc kombinációban vagy automatikus felismeréssel adható meg: olasz; német; ladin; olasz–német; olasz–ladin; ladin–német.

5.2. CATEx (Computer Assisted Terminology Extraction)

A CATEx olyan olasz–német kétnyelvű korpusz, melynek alapját olasz törvények és azok német fordításai adják. A korpuszban megtalálható többek között a Polgári Törvénykönyv (*Codice Civile*); a Polgári perrendtartás (*Codice di procedura civile*); a Csődeljárási Törvénykönyv (*Codice di procedure concorsuali*); a Közigazgatási eljárásról szóló Törvénykönyv (*Codice di procedura amministrativa*), az Adózásról szóló Törvénykönyv

(*Codice fiscale*) valamint a különböző tartományi törvények és bírósági jegyzőkönyvek összessége. A korpusz összesen több mint ötmillió olasz–német kifejezést tartalmaz. A tartomány jogszabályai és törvényei a két hivatalos nyelven (olasz és német) eredeti formában, paragrafusokkal ellátva, a vonatkozó jogszabályok szövegeivel együtt található meg az adatbázisban.

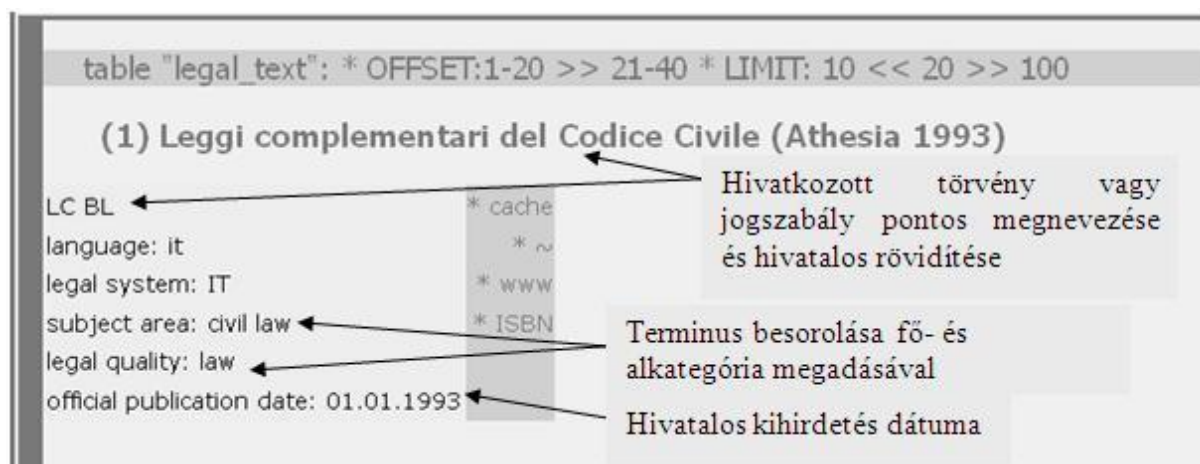
A CATEx lehetőséget biztosít különböző nyelvi és terminológiai kutatásokhoz, gyors, megbízható és egyidejű hozzáférést biztosítva a felhasználó számára az adott szöveg olasz és német nyelvű verziójához.⁴⁹⁰ A keresi felületen olasz és német kifejezések adhatók meg. A találatok két oszlopban, a terminográfiai cédula megjelölésével jelennek meg, ld. 14. ábra.

14. ábra CATEx keresési oldal

Az olasz és/vagy német nyelven keresett terminus találati eredménye az adott jogszabály teljes szövegének megjelenítésén túl további információkat is tartalmaz. Ezeknek az információknak a megtekintéséhez a találati lista feletti kékkel kiemelt, aktív sorra kell kattintani. A jogszabály szövegéhez tartozó terminográfiai cédula új szöveglapban olvasható. Egymás után több szöveglapot nyithatunk a képernyőre. A megnyitott cédula összesen hat adatmezőt tartalmaz, melyek a következők (15. ábra):

⁴⁹⁰ Ties, Isabella – Streiter, Olivier: Bistro: il Sistema informativo per la terminologia giuridica. In: Di Fidio D. (eds.): Atti del convegno La formazione in terminologia. Mediazioni, Bolzano 2006

15. ábra CATEx terminográfiai cédula

Fontos megjegyezni, hogy a frissítés óta a CATEx csak belső felhasználók részére érhető el, továbbra a frissítést megelőző megjelenéssel és keresési opciókkal.

5.3. CLE (Corpus ladino dell'Eur.Ac)

A szintén a *bistro* részét képező CLE olasz-német-ladin háromnyelvű korpuszt Val Badia és Val Gardena városok által kiadott közigazgatási dokumentumok, továbbá a Ladin Pedagógiai Intézet és a Provincia Autonoma di Bolzano Nyelvi Kérdésekért felelős Hivatal rendeleteinek és törvényeinek felhasználásával hozták létre. A projekt a *TermLad II* projekt⁴⁹¹ keretében valósult meg. A szövegek ladinra fordítása 1989-ben kezdődött. A gyűjtemény mintegy 5000 különböző közigazgatási szöveg (8,5 millió szó) digitalizált formáját adja közre az eredeti és a fordított szövegek megjelölésével.

Előnye leginkább a különböző, többnyelvű összehasonlító kutatásokban, illetve terminográfiai cédulák létrehozásában (kontextus, definíció, tudományági besorolás) mutatkozik meg.⁴⁹² Segítséget nyújthat ezenkívül egy-egy terminus különböző fordítási megoldásainak gyakorisági vizsgálatához is. Keresési oldalán lehetőség van a dokumentum tárgyának, címének, kiadási dátumának és helyének, illetve a jogág olasz rövidítésének megadására. Használata ingyenes, azonban elérhetősége külső felhasználó számára jelenleg korlátozott.

⁴⁹¹ <http://www.eurac.edu/en/research/projects>

⁴⁹² Ralli Natascia – Ties Isabellea: Corpora e Terminologia: Applicazioni Pratiche in Bistro. In: Picht H. (eds.): Modern approaches to terminological theories and applications. Peter Lang, Bern 2006. 408-409. o.

5.4. World wide web (www) keresőmotor

A *bistro* adatbázis segítségével a felhasználó könnyen és egyszerűen juthat el azokhoz a jogi természetű honlapokhoz, melyek az általa keresett kifejezést tartalmazzák. A funkció eléréséhez az Eur.Ac projektjeit tömörítő oldalát kell felkeresnünk és a *World wide web* projektet kiválasztanunk az alábbi linken: <http://www.eurac.edu/en/research/projects>. Az újonnan megnyíló keresőmotor segítségével és a forrásnyelv megjelölésével, egyszerűen és gyorsan juthatunk el a keresett terminust tartalmazó releváns oldalakhoz.⁴⁹³

Az így végzett keresés lehet egyszerű vagy összetett. Utóbbi esetben részletesen megadott keresőkifejezéssel gyorsíthatjuk a keresést és szűkíthetjük le a találati halmazt. Ha nem elegendő a találatok száma, vagy egyáltalán nincs találat, akkor a keresést finomítandó a kifejezést toldalék nélküli alakban célszerű megadni. Tovább pontosítható a keresés, ha azt nem egyetlen szóval, hanem szavak sorozatával végezzük. A keresőmotor elsődlegesen olasz, német, osztrák és svájci jogi oldalakon keres, de más európai oldalakat is megjelenít. A keresés tovább szűkíthető a *nyelv*, a *hivatkozott jogrendszer* (olasz, német, osztrák, svájci, európai uniós); illetve a *honlap illetékessége* (területi) paraméterek megadásával.

ricerca di termini nel www mediante un motore di ricerca

termine:

language:

system:

order:

1) www.interno.it (0)
2) www.giustizia.it (0)
3) www.camera.it (0)
4) www.filodiritto.com (0)
5) www.governo.it (0)

16. ábra Word wide web keresőoldal (Forrás: bistro)

Egyes olasz, állami honlapok esetében a keresőmotor képes a keresett kifejezés előfordulási számának közvetlen megjelenítésére is.

⁴⁹³ Erről ld. részletesen: Sciano, Francesco – Velardi, Paola: TermExtractor: a Web Application to Learn the Shared Terminology of Emergent Web Communities.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.100.6338&rep=rep1&type=pdf>

5.5. Key Word in Kontext (KWIC) funkció

A KWIC keresési funkció lehetőséget biztosít a keresett kifejezés eredeti, forrásnyelvi szöveggörnyezetben való megjelenítésére, hozzájárulva így a terminológiai harmonizációs folyamatok megszilárdulásához, továbbá a fordítási munkák magas színvonalának és minőségének biztosításához. A funkció nem csak a *bistro*-n belül használható. Lehetőség van a felhasználó által *.doc, *.rtf vagy *.txt formátumban feltöltött dokumentumokban való keresésre is, csakúgy, mint a felhasználó által megadott webcímeken (URL) történő kulcsszó-kinyerésre is. A kapott keresési eredmények tovább bővíthetők az adatbázison belül (CATEx, CLE), illetve a Google-ben való kereséssel (17. ábra). A KWIC funkció előnyei az alábbiakban foglalható össze:

- a keresett elem a szövegen belül mindig kiemelt formában jelenik meg;
- a kulcsszó minden előfordulása külön sorba kerül, s egymás alatt szerepel;
- a gyors felismerést segíti (törvényszerűség vagy hibás használat);
- a pontos forrást megadja.

KWIC 'penale'		
CATEx Corpus (it)		
1)	stabilite dal Codice penale , i contravventori	CATEx google
2)	sede il tribunale civile e penale , vi è un Collegio di notari	CATEx google
3)	cui prevede che il giudice penale inabiliti de jure, anziché s	CATEx google
4)	maggiore sancite dal Codice penale .	CATEx google
5)	sia promosso processo penale .	CATEx google
6)	sarà fatta alla sezione penale della Corte	CATEx google
7)	contro i notari in materia penale e disciplinare, sarà data co	CATEx google
8)	alla responsabilità civile, penale e disciplinare dipendente dai	CATEx google
9)	sarà passibile di una penale nella misura da Lire 200 a Li	CATEx google

17. ábra KWIC keresési eredmények megjelenítése (Forrás: bistro)

6. A *bistro* használatának a tapasztalata a terminológus és a fordító szemszögéből

Az anyanyelvi jogok és az anyanyelven való joghozáférés biztosítása, továbbá a nyelvi kisebbségek nyelvi jogainak elősegítése jelentős terhet ró az államra. Ezen jogok megalkotásához és fenntartásához az államnak számos eszköze van. A megfelelő szabályozás kiválasztása azonban az adott állam jogfelfogásától, jogi berendezkedéstől, történelmi és nyelvi

múltjától függ alapvetően, a nyelvpolitikai és politikai törekvések mellett. Éppen ezért jogi fordítási folyamat során felmerülő terminológiai kérdések megoldásában különböző terminológiai adatbázisok alkalmazására van szükség. Ezt a megoldást látjuk Dél-Tirol esetében is, ahol a fentebb leírt kritériumoknak a *bistro* terminológiai adatbázis hívatott megfelelni. Pontos statisztika sajnos nem áll rendelkezésünkre a felhasználók számát és a napi kereséseket illetően, azonban a *bistron* és a *bistroval* dolgozó terminológusoktól kapott visszajelzések alapján az adatbázist a külső felhasználók (fordító, szakemberek, érdeklődők) napi rendszerességgel használják, a rendelkezésükre bocsátott *komment* mezőt előszeretettel használják. Ennek megfelelően a *bistro* folyamatos frissítésen esik át, a régió jogbiztonságának és terminológiai harmonizációjának biztosítása érdekében.

A terminológus szemszögéből használata lehetővé teszi az adott jogterület terminológiájának állandó frissítési-, célzott javítási-, bővítési-, korlátlan tárolási- és többletinformáció feltüntetési lehetőségét. Ezen kívül nagyban hozzájárul a többnyelvű jogi dokumentumok terminusekvivalenciájának megteremtéséhez, igazodva egyfelől a felmerülő rövid távú igényekhez, másfelől valódi rendelkezési lehetőséget biztosítva az adatok felett, lehetővé téve beolvasásukat, rendezésüket, elemzésüket és összegzésüket – mindezt néhány pillanat alatt, megkönnyítve így a terminológus mindennapos munkáját.

A szakember számára a *bistro* elsődleges a nyelvi megfeleltetés szempontjából használatos, egy terminus olasz vagy francia vagy ladin nyelven való megismerése, definíciójának megkeresése, valamint az esetleges következtetlenségek és pontatlanságokat kiszűrése céljából. A külső felhasználók (általában fordítók) elsődlegesen fordítási megoldások kereséséhez használják az adatbázist, annak időtakarékos és költséghatékony használata, továbbá megbízható tartalma és komplex módon történő kezelése miatt.

A *bistro* 2016-os frissítése óta az adatbázis újra fontos szerepet játszik a nemzeti terminológiai harmonizáció elősegítésében, továbbá az új, elfogadott terminusok gyors és következetes közzétételében.

6. Következtetések

Egy többnyelvű régióban az egységes terminológia használatára – különösen jogi hatás kiváltására alkalmas szövegek esetében – egyre nagyobb az igény. Ennek megvalósítását a számítógépes terminológiai adatbázisok nagyban elősegíthetik. A bolzanoi Európai Akadémia által létrehozott és gondozott *bistro jogi terminológiai információs rendszer* a megye közigazgatási és jogi terminológiáját egyetlen összetett terminológiai adatbázisban fogja össze.

A létrehozás után különböző projektek kereteiben megvalósuló, önálló adatbázisokkal együtt mintegy 8,5 millió kifejezést, közel 5000 közigazgatási szöveget, a régió összes törvénykönyvét továbbá több mint 13.000 jóváhagyott terminográfiai cédulát tartalmaz a régió mindhárom hivatalos nyelvén.⁴⁹⁴ A *bistro*, amelyet a régió intézményei már 2000 óta használnak, ma már igen fontos szerepet tölt be a közösségi intézmények és szervek terminológiai harmonizációjában, a jogalkotási eljárás érvényességében és átláthatóságában. A jóváhagyott regionális terminusokhoz való gyors és könnyű hozzáféréssel az adatbázis egyidőben biztosítja a terminológia egységességét és megbízhatóságát. Már a kezdetektől fogva nyilvánvaló volt, hogy a *bistro* sokkal szélesebb közönség számára is hasznos lehet, mint pusztán a helyi közigazgatási és jogalkotási intézmények számára. Előnyei között kiemelkedő fontosságú az igény szerinti alakíthatóság, az adatok célszerűen rendezett, a rendszerezett tárolás, a gyors és olcsó továbbfejleszthetőség, az állandó javítási lehetőség, a komplex módon történő kezelés. A többnyelvű fordítási feladatokat hivatásszerűen végzők számára az adatbázis az alábbiakban nyújthat segítséget:

- egyidejű hozzáférést biztosít a felhasználó számára az adott szöveg két- vagy többnyelvű nyelvű verziójához;
- segítséget nyújthat egy-egy terminus különböző fordítási megoldásainak gyakorisági vizsgálatához;
- szavak és kifejezések szövegösszefüggésben való keresésére ad lehetőséget a célnyelven a hiteles használat megállapítása érdekében;
- nyomtatott szótárakban történő kereséshez képest jóval gyorsabb és szélesebb keresési lehetőséget biztosít;
- kontextusba helyezett példát szolgáltat a keresett terminusról;
- többletinformációt ad a terminus státuszáról, grammatikai jellemzőiről és használatáról;
- megjelenít olyan összetett kifejezéseket, amelyek a keresett terminust tartalmazzák.

A terminológiai adatbázis ezen kívül kiválóan alkalmazható a nemzeti terminológiai harmonizáció elősegítésére, továbbá az új, elfogadott terminusok gyors és következetes közzétételére. Kiemelt szerepet tölt ezen túlmenően a nyelvjog területén. Online hozzáférést biztosít a Tartomány és a Régió jogszabályaihoz, biztosítva így az anyanyelven való joghozzáférés feltételét, valamint a Régió hivatalos nyelvei között a jogi egyensúly

⁴⁹⁴ A tartalom mennyisége természetesen a nyelvenként eltérő.

megteremtését és fenntartását. A terminológiai adatbázis részletes bemutatása hozzájárulhat egy magyar jogi adatbázis létrehozásához, mely kitűnő eszköz lenne a magyar szakemberek és szakfordítók számára, biztosítva a magas színvonalú munkavégzést, igazodva egyúttal a nemzetközi elvárásokhoz. A terminológiai adatbázis minőségének megítélése nagyban függ attól, hogy – a pontosan definiált célcsoport számára közölt információkat – milyen pontossággal, milyen megbízhatósággal és milyen módon közvetíti, és ezeket a mindenkori felhasználó mennyi idő alatt találja és érti meg. Hiszen a pontos megfogalmazás, valamint az adatbázis által biztosított többletinformációk a felhasználó számára következetes és biztos használatot jelentenek, amely a terminusok megfelelő alkalmazását jelentősen megkönnyíti.

VIII. A TermDat avagy egy svájci jogi-közigazgatási terminológiai adatbank tanulságai (Esettanulmány II)

A fejezet tárgyát képező svájci jogi-közigazgatási terminológiai adatbank alapjait még 1987-ben fektették le, jelentős múlttal rendelkező projektről van tehát szó. Az adatbankot mind a mai napig frissítik és használják, sőt, nemrég számottevő, felhasználóbarát újításokat is végrehajtottak rajta. A TermDat létrejöttének körülményeit, típusát, felépítésének adatmezőit ismertetem a fejezetben, mivel ezek az információk számos tanulsággal szolgálhatnak akár hazai terminológiai adatbázisok létrehozására. Sőt, az alaposabb megismerés elősegítésére a háttérben folyó terminológiai munkába is betekintést nyerhetünk.

1. Bevezetés

Az utóbbi évtizedekben a terminológiai munka jelentős változásokon ment keresztül, ahogyan azt Fóris⁴⁹⁵ írja: „a terminológiai adatbázisok megjelenése, és a mindenki számára lehetséges nyilvános elérhetőségük alapjaiban változtatták meg a terminológiát”. A különböző műhelyekben zajló terminológiai munkafolyamat leírása támpontokat nyújt a hazai terminológiai adatbázisok fejlesztéséhez, egységes elméleti és gyakorlati szempontokat követő kialakításához. Ebből a célból a fejezet a svájci TermDat terminológiai adatbank létrejöttének körülményeiről, a jogszabályi háttér leírásáról, a *Svájci Szövetségi Kancellárián*⁴⁹⁶ mint közigazgatási hivatalon belül működő *Terminológiai Szekció*⁴⁹⁷ terminológusai által végzett munkafolyamatról, a különböző képzéseiről szóló beszámolóját és az adatbank felépítésének és fejlesztésének leírását teszi közzé. A fejezet alapja egy, a Terminológiai Szekcióban dolgozó terminológussal⁴⁹⁸ végzett személyes interjú, egy a Terminológiai Szekció által rendezett *Méthodologie de la terminologie* című francia nyelvű tanfolyamon való személyes részvétel,⁴⁹⁹ valamint a terminológiai adatbank tanulmányozása és háttéranyagok.

2. A Svájci Szövetségi Kancellária Terminológiai Szekciója

A Svájci Szövetségi Kancellária (*Schweizerische Bundeskanzlei, Chancellerie fédérale suisse, Cancelleria federale svizzera*) intézménye már több mint 200 éves, 1803-ban Napóleon

⁴⁹⁵ Fóris Ágota: *Hat terminológia lecke*. Lexikográfiai Kiadó, Pécs 2005. 22. o.

⁴⁹⁶ Bundeskanzlei Schweiz, Cancelleria federale, Chancellerie fédérale

⁴⁹⁷ Sektion Terminologie der Schweizerischen Bundeskanzlei, Sezione di terminologia della Cancelleria Federale, Section de terminologie de la Chancellerie fédérale

⁴⁹⁸ Interjúalany: Antonella Nicoletti, a TermDat terminológusa.

⁴⁹⁹ Novák Barnabás 2013. október 21-25. között, Bernben a Svájci Kancellária Terminológiai Szekciója által szervezett *Méthodologie de la terminologie* című francia nyelvű képzésén vett részt, a Campus Hungary ösztöndíj segítségével.

még a svájci államszövetség (1848) megszületését 45 évvel megelőzően hozta létre. Napjainkban elsődleges feladata a Szövetségi Tanács (*Conseil fédéral*) munkájának támogatása pl. szövetségi közigazgatási feladatokban való részvétellel (bővebben: <http://www.bk.admin.ch>). A Svájci Szövetségi Kancellária mint közigazgatási hivatalon belül a Nyelvi Osztályok Terminológiai Szekciója 2007-ben azzal a céllal jött létre, hogy szövetségi szinten a közigazgatáson belül, a különböző intézmények, osztályok és szervezetek közötti terminológiai munkát felügyelje és koordinálja (2012. évi adat szerint összesen 9 terminológust foglalkoztatott). A SLC-ST-t, illetve a Szövetségi közigazgatás nyelvi szolgáltatásaiért felelős intézményi struktúrát életre hívó rendelet 13. § (1) (2) (3) értelmében az SLC-ST feladata a különböző intézményeknél, osztályoknál és szervezeteknél zajló terminológiai munkák összehangolásán túl a terminológiai munkafolyamat módszertani kidolgozása és oktatása, a szakemberek biztosítása és munkafolyamatba való bevonása. Koordináló és ellenőrző szerepköre kiterjed a létrehozott terminológiai gyűjtemények folyamatos ellenőrzésére, a felesleges ismétlések elkerülésére, az esetleges duplikátumok kiszűrésére és az intézményekkel (pl. Bern/Berne, Freiburg/Fribourg, Graubünden/Grisons/Grigioni és Wallis/Valais kantonok közigazgatási szerveivel, a TermDat-ban megtalálható speciális gyűjtemények állami intézményeivel, szervezetivel és a Svájci Államszövetség nagyobb állami egyetemeivel) való folyamatos kapcsolattartásra. Ezen feladatkörök ellátásán túl az SLC-ST felel a TermDat terminológiai adatbank folyamatos gondozásáért is.

2.1. A SLC-ST által biztosított képzésekről

A Terminológiai Szekció számára a folyamatos képzés és konzultációs lehetőség biztosítása kiemelt jelentőséggel bír a szakismeretek rendszerezése, rögzítése és közzététele szempontjából. A TermDat adatbázis pontosságra törekvő tartalma és a folyamatos fejlesztés érdekében kulcstényező az oktatásba és képzésbe történő befektetés. Ugyanilyen jelentőséggel bír az oktatáson és képzésen túl a konzultációs lehetőségek biztosítása, az adatbázis-gondozási, a kutatási és innovációs, valamint az oktatók képzésére irányuló tevékenységek támogatása. Annak érdekében, hogy ezeket elősegítse, a Svájci Kancellária Terminológiai Szekciója koherens és átfogó nemzeti oktatási és képzési stratégiával rendelkezik, amely alkalmas az üzleti, a közigazgatási, a politikai és az egyéb társadalmi szférák közti együttműködés elősegítésére, valamint annak az oktatás különböző szintjein való realizálására. Ennek alapjául a svájci többnyelvűség és az azt szabályozó jogszabályok, és a már a kilencvenes évek elején a meglévő szaktudással összhangban kidolgozott elvek szolgáltak.

2.1.1. Az olvasói jogosultsággal bíró felhasználóknak szóló rövid képzés

Ez a Terminológiai Szekció által biztosított gyakorlati jellegű kurzus (*TermDat-Abfragekurs*, *Corso di consultazione TermDat*, *Introduction à l'interrogation de TermDat*) elsősorban a TermDat adatbank új felhasználóinak szól. Célja az adatbank megfelelő és gyors használatának megismertetése a felhasználóval, továbbá a szekción belül folyó munka bemutatása. A három órás időtartamú kurzus ingyenes, az oktatás nyelve igény szerint a német, a francia vagy az olasz.

2.1.2. A szerkesztői jogosultsággal bíró felhasználóknak szóló képzés

A szekció a TermDat adatbankon dolgozó szakemberek képzésének is kiemelt fontosságot tulajdonít. E kurzus (*TermDat-Erfassungskurs*, *Corso di redazione di schede*, *Formation à l'alimentation de TermDat*) interaktív képzése során a szakemberek megfelelő mélységű (elméleti és gyakorlati) informatikai, hálózati és terminológiai ismerettel gazdagodnak. A képzés gyakorlati jellegű, interaktív, kötelező jelleggel személyes részvételt igényel. A képzési program átfogó jellege az alapvetésektől kezdve a konkrét gyakorlati problémákat is bemutató oktatási módszerben érhető tetten. Az intenzív, egyhetes képzésben résztvevők olyan hatékony módszert sajátítanak el, amely biztosítja egyfelől a gyors és szabatos munkavégzést, másfelől az adatbank egységes megjelenését és kifogástalan tartalmát. A képzés tematikája és kézikönyve ingyenesen elérhető pdf-formátumban, olasz, francia, angol és német nyelven a SLC-T honlapján.⁵⁰⁰ A képzés ingyenes, az oktatás ugyanezen a három nyelven zajlik, de megfelelő jelentkezői létszám esetén angol nyelvű képzést is biztosítanak az érdeklődők számára.

A képzés során kiemelt figyelmet fordítanak a jogi háttér ismertetésére is. Ennek során a résztvevő részletes betekintést nyerhet Svájc nyelvjogába, a svájci jogalkotás sajátosságaiba, valamint az arra vonatkozó szövetségi és kantonális előírásokba. Így lehetőség van a nyelvi jogokat jogszabályi környezetükben elemezni, terminológus és szakember jelenlétében, akik a felmerülő kérdésekre azonnal válasszal szolgálhatnak. A képzés jelentősége továbbá, hogy Svájc jogrendszerének bemutatása mellett, lehetőséget biztosít a terminológusok által használt eszközök kipróbálására és megismerésére, szakmai egyeztetéseken való részvételre, továbbá a mindennapos terminológusi munkába való bekapcsolódásra.

⁵⁰⁰ <http://www.bk.admin.ch/themen/sprachen/it>

3. A terminológiai adatbankról

3.1. A TermDat létrejötte, fejlesztése

A ma használatos terminológiai adatbázisok közül jelentős múlttal bíró, a svájci közigazgatási hivatalok berkein belül megvalósult TermDat (www.termdat.ch) elnevezésű projekt alapjait már 1987-ben lefektették egy, az Európai Közösség és Svájc között létrejött együttműködési megállapodás alapján. Az együttműködésnek köszönhetően a TermDat eredeti struktúrája az Európai Unió intézményközi terminológiai adatbázisának (IATE) egyik elődje, az EURODICATOM felépítésével egyezett meg, az együttműködés során számos adatcserére is sor került. A közös munka azonban 2006-ban megszűnt. A TermDat adatbank, amelynek felügyeletét a Svájci Szövetségi Kancellária Terminológiai Szekciója látja el, a Svájci Államszövetség négy hivatalos nyelvén (német, francia, olasz és rétoromán) és angol nyelven elsősorban jogi és közigazgatási terminusokat tartalmaz, és eredetileg azzal a céllal hozták létre, hogy használatával a közigazgatásban dolgozók munkáját elősegítsék. A rögzített adatok elsősorban jogszabályokból származnak, de az adatbank tartalma más területeket is felölel, a hangsúly viszont egyértelműen a szövetségi jogi és államigazgatási terminusok kezelésén van. Ez utóbbiba a nemzetközi és szövetségi intézmények megnevezései és rövidítései is beletartoznak. Az adatbankot a közigazgatásban dolgozók már 1988-tól használhatták, majd validált adatai 2009-től az interneten is hozzáférhetővé váltak. 2013-ban az adatbankot továbbfejlesztették és jelentős újításokat hajtottak végre rajta (ld. a 3.1.1. és a 4. pont *A TermDat terminográfiai cédulájának adatmezői* alatt). A honlapon közzétett 2012. évi adatok szerint az adatbank kb. 1,5 millió bejegyzést tartalmaz, amelyből 400 000 kifejezetten svájci vonatkozású.^{501 502}

3.2. A TermDat adatbank típusáról, szerkesztési elveiről és módszereiről

A TermDat adatbank külső megjelenítési felülete (felépítése és a bevitt adatok mennyisége) alapján a 2013. évi fejlesztéseket követően már nem nevezhető *egyszerű terminológiai adatbanknak*, hanem sokkal inkább a *hagyományos terminológiai adatbankok* közé sorolható. A fogalomközpontúság elvének érvényesülése nélkül nem jöhet létre

⁵⁰¹ Tamás Dóra: Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis? In: Fordítástudomány XIV. évfolyam, 2012. 1. szám. 9-10. o.

⁵⁰² Tamás Dóra: A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. Eötvös Kiadó, Budapest 2014. 135-137. o.

terminológiai adatbázis, más a helyzet azonban a terminusautonómia elvével, illetve az adatmezők mennyiségével, amelyek hiányosságai esetén leginkább *egyszerű terminológiai adatbázisról*, illetve *adatbankról* beszélhetünk.⁵⁰³

A jelenlegi felépítés alapján az adatbank szerkesztési módja összetettnek tekinthető, szemben a korábbi egyszerű, hagyományos szerkesztési móddal. A mostani szerkesztői felület kezelése átláthatóbb, kezelése egyszerűbb, a többletinformációk bevitele jól elkülönítve érhető el. A szerkesztés során a bevitt adatokat a rendszer automatikusan menti, az esetleges adatvesztést elkerülve ezzel. Az egyes adatmezőkbe bevitt adatok előre meghatározott szempontrendszer, illetve szerkesztési elv és módszerek szerint kerülnek a munkacédulába. Módosításuk könnyen, célzottan történik, amely később dátum és a módosítást végző terminológus alapján visszakereshető. Mentés után a szoftver automatikus ellenőrzést hajt végre, az esetleges duplikátumok, illetve a tévesen bevitt adatok kiszűrése céljából. Az új szerkesztési módszer további előnye a későbbi keresés pontosságában is megmutatkozik. Az új szoftver adatbeviteli oldala a felhasználó számára – felhasználóbarát jellegének köszönhetően – gyorsabb és egyszerűbb munkavégzést tesz lehetővé. További előnye, hogy a külső felhasználók által végzett keresésekről (keresett kifejezések) a szoftver automatikus mentést és statisztikát készít, az adatbankon dolgozó terminológusok munkáját segítve ezzel, és egyúttal felhívva a figyelmet a hiányzó vagy hibásan bevitt terminusok pótlására/javítására.

3.3.1. A terminográfiai bejegyzések kitöltése

A terminográfiai bejegyzések hármasszerkesztési szintje a terminológiai adatbázisokra általában jellemző (ld. a bejegyzés szintje – a nyelvi indexálás szintje – a terminus szintje).⁵⁰⁴ A 2013. március előtti változat szintén három szintből állt. Az alábbiakban az új változatot ismertetem részletesen.

A terminográfiai cédulán található mezők mindegyike pontosan definiált. Jelölésük minden esetben két nagybetűből álló rövidítés (pl. BE), amely az eredeti francia terminusra utal. Az adatlap felépítését tekintve hármasszerkesztést figyelhetünk meg: fejléc, nyelvi blokk, megjegyzések. Az első, az ún. *fejléc* (*Eintragskopf*, *Administrativ part*, *En-tête/zone de gestion*) a bejegyzés legfőbb adatait tartalmazó adatmezőket foglalja magába. Ezt követi a nyelvi adatok feltüntetésére szolgáló ún. *nyelvi blokk* (*Sprachzone*, *linguistical part*, *Zone linguistique*), amelynek felépítését az ISO 639 szabvány szerint határoztak meg. Az adatmezők fontossága

⁵⁰³ Tamás Dóra: i.m 135-137. o.

⁵⁰⁴ Vö. Tamás Dóra: A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. Eötvös Kiadó, Budapest 2014. 103-116. o.

céduláról cédulára eltér, a nyelvi blokk szintje kötelezően kitöltendő adatmezőket nem tartalmaz. Az utolsó szinten a megjegyzések szintje (Kommentarzone, comments, Zone de commentaires) a *komment* adatmezővel található, amely bármilyen, a terminussal kapcsolatos releváns információ feltüntetésére szolgál.⁵⁰⁵

3.3.2. A fejléc

A terminográfiai cédula beazonosítását elősegítő kötelező adatmezők közé sorolhatóak az adott *a bevittelt rögzítő intézmény/hivatal kódja* (BE – Terminologiebüro, Bureau émetteur), a *szószedet megnevezése* (TY – Themacode, code de collection) és a *belső fogalomazonosító kód* (NI – Identifikationsnummer, numéro d'identification). Az így létrejött BETYNI kód a cédula beazonosítását, továbbá a TermDat adatbankba történő importálás után a könnyebb azonosítást és keresést biztosítja. Üresen hagyásuk nem engedélyezett, ezen adatmezők kitöltése alapfeltétel a cédula létrehozásához (ld. 18. ábra).

BE	bureau émetteur	En-tête ou zone de gestion
TY	code de collection	
NI (NF/NZ)	numéro d'identification	
RL (NB) ⁷	relations	
CM	code-matière/domaine	
AU	auteur	zone linguistique
CF	code de fiabilité	
DE/FR/IT...	code de langue	
VE	vedette/terme	
AB	abréviation	
MC	mot-clé	
DF	définition	
PH	phraséologie/contexte	
NT	note	
PS	pays	
RF	référence/source	
CO	commentaire	Zone de commentaires

18. ábra A terminográfiai cédula fejléce – BETYNI mezők

Forrás: Guide de rédaction des fiches/Útmutató terminográfiai bejegyzések kidolgozásához⁵⁰⁶

⁵⁰⁵ <http://www.bk.admin.ch/dokumentation/sprachen/05078/index.html?lang=de> (Leitfaden für die Erarbeitung von Datenbankeinträgen/Útmutató a terminográfiai bejegyzések kidolgozásához).

⁵⁰⁶ <http://www.bk.admin.ch/themen/sprachen/00083/00854/index.html?lang=fr>

A BETYNI mezőkön túl a terminológusnak, illetve a felhasználónak lehetősége van az adott cédulához kapcsolódó további bejegyzések vagy gyűjtemények vagy szószedetek feltüntetésére (*RL – relations*), a domén (*CM – code-matière/domain*) és a szerző megadására (*AU – auteur*), illetve a bejegyzés megbízhatósági mértékének megbízhatósági kóddal történő jelölésére is. A szerkesztői ablak fejlécén a felsorolt adatmezőkön kívül a felhasználó saját jogosultságát is ellenőrizheti. Ezt a MODS modul az alábbi három szimbólummal jelzi. A zöld gömböt ábrázoló ikon a felhasználó teljes jogosultságát jelzi. A felhasználónak lehetősége van törlésre, módosításra, véleményezésre és új cédula létrehozására is. A piros gömböt ábrázoló ikon ezzel szemben a jogosultságok hiányát jelzi. Ebben az esetben a felhasználónak csak megtekintési jogosultsága van, az adott bejegyzésen változtatást nem hajthat végre. A barna lakat szimbólum a bejegyzés jelenlegi módosítását, illetve használatát jelzi, így azt az adott pillanatban szerkeszteni vagy törölni nem lehet. A jogosultságok részletes adatait – a jogosultak körét, illetve a módosításhoz szükséges jogok szintjét a felhasználó az épület szimbólumra kattintva érheti el. A DAT adatmezőben a rendszer által automatikusan mentett utolsó módosítás dátumát és a módosító azonosítóját találjuk, ÉÉHHNN 140222 (= 2014.02.22.) formátumban. (ld. 19. ábra).

19. ábra A terminográfiai cédula fejléce – további kiegészítő adatok feltüntetése

Az opcionális, üresen hagyott mezők a TermDat adatbankba történő importálás előtt automatikusan törlődnek. Fontos megemlíteni, hogy a német, a francia és az olasz nyelv eltérő helyesírási és központoszási szabálya miatt a terminográfiai cédulák létrehozásakor a Szövetségi Kancellária az alábbi alapelveket tekinti követendőnek:

- Német: Schreibweisungen. Weisungen der Bundeskanzlei zur Schreibung und zu Formulierungen in den deutschsprachigen amtlichen Texten des Bundes (2008);
- Francia: Instructions de la Chancellerie fédérale sur la présentation des textes officiels en français (1998);

- Olasz: Istruzioni della Cancelleria federale per la redazione dei testi ufficiali in italiano (2003).⁵⁰⁷

4. A TermDat terminográfiai cédulájának adatmezői

A TermDat adatbank különböző adatmezőinek típusait az 12. táblázat tünteti fel, amely az adatmező megnevezését német, francia és magyar⁵⁰⁸ nyelven, az adatmezők megnevezésének rövidítését, az adatmező informatikai szerkesztési típusát tartalmazza, néhol pedig magyarázatot és példát is ismertet. Az adatmezők típusai lehetnek: rendszermező (*system field*), index mező (*index field*), szövegmező (*text field*) és attribútum mező (*attribute field*).

Adatmező megnevezése (FR)	Rövidítése	Adatmező megnevezése (HU)	Adatmező típus	Magyarázat	Példa
<i>Terminologiebüro, Bureau émetteur</i>	BE	bevitelt rögzítő intézmény/hivatal kódja	index field	a terminográfiai cédulát létrehozó intézmény/hivatal feltüntetésére szolgál; egyben hiperlinkként is működik, kitöltése minden esetben kötelező;	ACH - Administration fédérale suisse; ACH - Amministrazione federale svizzera
<i>Themacode, code de collection Type</i>	TY	gyűjtemény/projekt megnevezése	index field	a bejegyzéshez kapcsolódó szövszedetgyűjtemény/projekt tematikus azonosítóját adja meg; egyben hiperlinkként is működik;	EHE91 = terminologia del regime matrimoniale svizzero; Ehegüterrecht;
<i>Identifikationsnummer, numéro d'identification</i>	NI	belső fogalomazonosító kód	system field	a későbbi egyszerűbb és gyorsabb keresést és előhívást szolgálja az adatbankon belül; az alapadatok megadását követően automatikusan generált, hét számjegyből álló kód;	1000176
<i>Relationen, relations</i>	RL	relációk/kapcsolódó szövszedetek	text field	más, kapcsolódó szövszedetek/projektek feltüntetését biztosítja.	TGR07 - Terminologie de la Chancellerie d'Etat du Canton des Grisons
<i>Sachgebietscode, Code matière</i>	CM	domén kódja (tárgykör)		az adott terminus pontos doménbe történő besorolását biztosítja. A domén jelölésére a Lench osztályozási rendszer (továbbiakban Lench) azonosítói használandóak;	JU1 - GÉNÉRALITÉS ; JU4 - HISTOIRE ET SOURCES DU DROIT
<i>Autor, Auteur</i>	AU	szerkesztő kódja	system field	a szerkesztő feltüntetésére van lehetőség; (személy, intézmény, külső megbízott) az összetett keresésnél lehetőség van a szerzőre rákeresni;	
<i>Zuverlässigkeitscode, Code de fiabilité</i>	CF	megbízhatósági kód	attribute field	ez az azonosító egyfelől a bejegyzés aktuális feldolgozási állapotát, másfelől a tartalom megbízhatóságát jelöli; az megbízhatósági kódok osztályozás egytől ötig terjed;	– 1. kód: az új bevételek elsődleges kódszáma; Külső felhasználó számára ebben az állapotban még nem elérhető. – 2. kód: ideiglenes, hiányos, nem ellenőrzött munkacédulákat jelöl; – 3. kód: nyelvi és formai szempontból ellenőrzött, szakértői jóváhagyásra váró bejegyzés; – 4. kód: validált bejegyzés; – 5. kód: szabványosított terminusok.

⁵⁰⁷ További információ elérhető a Kancellária oldalán, pdf. formátumban: www.bk.admin.ch vagy <http://intranet.bk.admin.ch> (Német: >> Themen >> Sprache >> Hilfsmittel für die Textredaktion und Übersetzung >> Weisungen; Olasz: >> Temi >> Lingue >> Strumenti; Francia: >> Thèmes >> Langues >> Aides à la traduction et à la rédaction >> Directives).

⁵⁰⁸ Magyar nyelven az adatbázis terminográfiai céduláját még nem írták le. Ez segítséget nyújthat egy hazai adatbázis létrehozásakor, annak adatmezőinek meghatározásakor.

<i>Sprachcode, Code de langue</i>	CL	nyelvi kód	index field	A nyelvi kód megadása minden esetben az ISO 639 szabvány alapján történik; 2013 októbertől a magyar nyelv is szerepel a másodlagos munkanyelvek között.	PL: DE - német, FR – francia, IT – olasz, RM – retoromán, EN - angol
<i>Terminus, Vedette</i>	VE	terminus		a terminus és annak szinonimáit tünteti fel; itt szerepelnek pl. a terminus regionális változatai;	
<i>Abkürzung, Abréviation</i>	AB	rövidítés		a terminus hivatalos rövidítése	Loi – L; Legge – L; Act – A
<i>Schlüsselwort, Mot-Clé</i>	MC	kulcsszó		már nem használt, speciális projektek esetében használata a gyorsabb, csoportos előhívást tette lehetővé;	
<i>Definition, Définition</i>	DF	definíció		a terminus definícióját meg lehet adni; a definíció megadásánál törekedni kell a lehető legtömörebb és legprecízebb fogalmazásra; az enciklopédikus definíció megadása kerülendő;	
<i>Kontext, Phrase</i>	PH	kontextus		a terminus kontextusának megadására ad lehetőséget; a szöveggörnyezetből a terminusnak egyértelműen kivehetőnek és azonosíthatónak kell lennie; egyszerű, tömör, a nem releváns információk törölendők, helyüket jelölni kell: [...];	
<i>Anmerkungen, Note</i>	NT	megjegyzés		a megjegyzés szövegmező a terminushoz szorosan köthető egyéb információk feltüntetésére szolgál; az információk feltüntetése a későbbi könnyebb keresés és beazonosítás érdekében kóddal történik;	PL. ANT (<i>antonyme</i>) terminus antonimája; HIS (<i>historique</i>) a terminus időbeli változását leíró mező; REG (<i>région</i>) a terminus használatának földrajzi megjelölése egy adott országon belül (pl. Svájc: kanton, provincia, régió stb.); STA (<i>status</i>) a forrásként megjelölt jogi aktus aktuális státuszának megadására szolgáló mező (ld. ideiglenes, tervezet, konzultáció alatt, referendum, elfogadva, elutasítva, felfüggesztve, törölve, semmis, visszavonva);
<i>Land, pays</i>	PS	országkód		a terminus használatának földrajzi behatárolását megadó mező; az országok megadása az ISO 3166-1 szabvánnyal történik;	PL. BE - Belgium, LI – Liechtenstein, DE – Németország, LU – Luxembourg, FR – Franciaország, AT – Ausztria, GB - Nagy Britannia, CH – Svájc, IT – Olaszország, ES – Spanyolország, CA – Kanada, US - Egyesült Államok
<i>Quellenangabe, Référence</i>	RF	forrás		a terminográfiai cédulán szereplő összes forrás megadására és összefoglalására szolgál, egyben a terminográfiai bejegyzés minőségét és megbízhatóságát jelzi; feltüntetése mindig ugyanazon hivatkozási rendszer alapján történik;	<i>Pl. Prof. O. Müller, Inst. Bankrecht, Universität Bern, 2004</i>
<i>Kommentar, Commenataires</i>	CO	komment		máshová nem sorolható megjegyzések	

12. táblázat A TermDat adatmezők típusai

A terminológiai adatbázisok alapvető adatmezője a definíció, amelyben megjelenik a fogalom. A definíció megadására az alábbi lehetőségek állnak rendelkezésre. Az itt feltüntetett sorrend megegyezik az SLC-ST által ajánlott sorrenddel:

- szószerinti teljes átemelés, jogszabályból, szabványból, más megbízható és ellenőrzött forrásból,
- más nyelvről való fordítás, abban az esetben, ha a munkanyelven nem érhető el megbízható forrás,

- szakértő segítségével megalkotott definíció megadása, abban az esetben, ha nem áll rendelkezésre megfelelő és irányadó forrás.

Ennek pontos meghatározása azért fontos, mert a fogalom megadása alapvető fontosságú a megbízhatóság szempontjából.

5. A terminológus és a szakember helye és együttműködése a terminológiai munkafolyamatban

A Terminológiai Szekció terminológusai tevékenységüket pontosan kidolgozott útmutató szerint végzik.⁵⁰⁹ A fejezet célja a terminológus és az adott szakterület szakemberei együttműködési folyamatának bemutatása, a terminológiai folyamatban betöltött helyük ismertetése. A hangsúly egyfelől a terminológus és a szakember feladatainak részletezésére, másfelől az intézményi keretek által biztosított együttműködés fajtáira helyeződik. Az adott terminológiai kérdés megoldása az alábbiakban leírt fázisokon keresztül realizálódik.⁵¹⁰ A főbb lépések a terminológiai munkafolyamat főbb szakaszait, illetve a terminológus és a szakember feladatköreit mutatják be részletesen. A leírt munkafolyamat fő lépései bármilyen domén feldolgozásánál használhatók. A szakemberek szerepe az előkészítő szakasz során elsősorban kiegészítő jellegű. Részvételük jelentősége abban áll, hogy a terminológia nem tekinthet el a nyelvi egység és a szaktárgyi tudás egységétől. Ennek megfelelően a terminológus és a szaktárgyi tudással bíró szakember között jellemzően szoros az együttműködés.

- 1) Előkészítő szakasz: ennek során a terminológus az adott terminológiai munka főbb célkitűzéseit, szakértői bázis meghatározását és felkutatását, illetve az elért eredmény közreadásának formáját és célközönségét határozza meg.
- 2) Domén-meghatározási szakasz: e munkafázis során a terminológus az adott szakterület szakemberének (pl. itt elsősorban jogász és nyelvi szakember, azaz szakfordító) segítségével a terminológiai munka doménjét és a hozzátartozó esetleges kiegészítő vagy aldoméneket határozza meg.
- 3) Korpusz-összeállítási szakasz: a terminológus az adott szakterület szakemberével konzultálva e szakasz során a doménhez tartozó összes lehetséges írott és hangzó forrást felkutatja, katalogizálja és a meghatározott terminológiai munkának megfelelően osztályozza.

⁵⁰⁹ <http://www.bk.admin.ch/dokumentation/sprachen/05078/index.html?lang=de> (Leitfaden für die Erarbeitung von Datenbankeinträgen/Útmutató terminográfiai bejegyzések kidolgozásához).

⁵¹⁰ <http://www.bk.admin.ch/themen/sprachen/00083/00691/index.html?lang=de> (Terminologieprozess/Terminológiai folyamat leírása).

- 4) Terminuskivonatolási szakasz: a munkanyelv(ek) és a terminológiai munka céljának figyelembe vételével a korpuszból a terminusok kivonatolása, majd terminusjelölteket is tartalmazó terminuslista készítése.
- 5) Kidolgozási szakasz: a doménelemzést követően a terminológiai munka koncepciójának meghatározása és kiválasztása. A munkafázis a terminológus és a szakember konzultációján alapszik, amit a fordító és jogász közös jogszabályfordítási munkája, az egyeztetett korpuszból a terminusok és terminusjelöltek kivonatolása, és a bejegyzések előkészítése előz meg.
- 6) Záró szakasz: validálás, korrektúra, rögzítésre előkészítés, rögzítés és közzététel, jelentés készítése.

A doménelemzés során előfordul a doménen belüli terminológiai rendszerek ágrajz formájában történő grafikai ábrázolása is, amelyek az adatbankban azonban egyelőre nem tekinthetők meg. A domének felvázolása a terminológiai munka hagyományos kiindulópontja. A megbízhatóság érdekében az adatok csak többszintű validálást követően láthatók a külső felhasználók számára. A TermDat esetében létezik nyelvi, formai (adatok kitöltöttsége), módszertani (szerkesztési elvek és módszerek betartása) és tartalmi validálás. A tartalmi validálás szakemberrel együtt történik, úgy, hogy a terminológussal egy ellenőrző lista alapján egyeztetnek. A definíciók, a szinonima-viszonyok pontosítása, véglegesítése és a megbízhatósági kód hozzárendelése ekkor történik meg.

Nemcsak a Szövetségi Kancellária berni központjában dolgoznak terminológusok, hanem a kantonokban is folyik terminológiai munka. Ezek gyakran a kantonokra jellemzően használatos terminusok, amelyek az adatbankba a központ felülbírálata nélkül kerülnek be. A kantonális bejegyzéseket az adatbankban külön jelöléssel látják el.

A TermDat terminológusai nagy tapasztalatokkal rendelkeznek a pontos munkavégzés területén. Ennek köszönhetően az adatbank előnyei közé tartozik, hogy mire az adott jogszabály hatályba lép, addigra a feldolgozott terminusok az adatbankban elérhetővé válnak.

6. A terminográfiai bejegyzések tartalmi elemzése

Az oldal jobb felső sarkában választható ki a felhasználó számára a munkanyelv a német, a francia, az olasz, a retoromán és az angol nyelvek közül. A választható munkanyelvek közül kiemelkedő fontosságú az angol nyelv mint közös közvetítő- és munkanyelv, mert lehetőséget biztosít az adatbank nemzetközi használatához és más adatbázisokkal történő esetleges

összekapcsoláshoz.⁵¹¹ A keresési felület felett elhelyezkedő fejléc opciói között választva a felhasználónak lehetősége van saját felhasználói account kérésére (*créer un compte, Konto registrieren, crea un account, registrar in conto, register an account*) a részletesebb keresés és a TermDat adatbank belső, munkacéduláihoz/nyers bejegyzéseihez való hozzáférés érdekében. Az *aide*, (*Hilfe, aiuto, agid, help*) opcióra kattintva a felhasználót a SLC-ST hivatalos oldalra irányítják át, ahol átfogó ismereteket a szekció elérhetőségeiről és főbb feladatáról kaphat. A fejléc negyedik opciójaként feltüntetett *a propos de TermDat*-ra (*über TermDat, Informazioni su TermDat, Infirmaziunsdavart TermDat, about TermDat*) kattintva az SLC-ST a TermDat adatbankról és annak használatáról szóló oldala töltődik be. Az utolsó *s'identifier* (*anmelden, accedi, annunziar, login*) opció a felhasználói jogosultsággal rendelkezők számára enged belépést az adatbankba (ld. 20. ábra).

20. ábra A TermDat egyszerű keresési felülete

A keresési oldal jobb oldalán a TermDat-hoz köthető legfrissebb információk, képzések és egyéb hírek érhetőek el hiperlink formájában.

Terminus keresésekor a felhasználó az adatbank öt munkanyelvén (német, francia, olasz, rétoromán és angol) kétféle keresési opció közül választhat. Az első az ún. általános vagy egyszerű keresés, amely a beírt kifejezésnek az adatbankban szereplő összes változatát megjeleníti. Az egyszerű keresés pontosítására a felhasználó az adatbank keresési nyelvei közül megadhatja a forrás- és célnyelvet. Ezen keresési nyelvek a következőek: német, francia, olasz, rétoromán, angol, latin, dán, finn, holland, portugál, svéd, spanyol, lengyel, cseh, magyar, koreai, kínai és török. A rétoromán (*le romans, il rumatsch vagy la lingua rumantscha*) nyelven

⁵¹¹ Novák Barnabás: A bolzanoi *bistro* olasz–német–ladin jogi terminológiai információs rendszer bemutatása. In: Fóris Ágota (szerk.): Magyar Terminológia 2013 6. évfolyam, 1. szám. 41–59. o.

szereplő terminográfiai cédulák mindegyike a *Romans Nyelvi Szekció* ellenőrzése után került az adatbankba. A terminusoknál kötelezően szerepeltetni kell, hogy az adott terminus a szabványos, ún. *rumantsch grischun* nyelven vagy annak valamelyik nyelvjárásán szerepel-e (például: *sursilvan*, *vallader*) az adatbankban.

A keresés eredményeinek megjelenítésére az adatbank kétféle lehetőséget biztosít. Az első a terminográfiai cédulákat egy oszlopban, egymás alá rendezve, míg a második a cédulák két, egymás mellett elhelyezkedő oszlopba jeleníti meg. Egyes keresések során az egy oldalon megjelenítendő találatok száma 25, 50, 75 vagy maximum 100 lehet. Az összetett keresés a keresési nyelvek alatt a *recherche avancée* opcióval érhető el. Az összetett keresés során lehetőség van a terminográfia cédula státusza (*Fiches validées en priorité*, *Fiches validées exclusivement*, *Fiches de travail en priorité*, *Fiches de travail exclusivement*, *Sans tri*)⁵¹² ⁵¹³ alapján való keresésre. A keresés tovább pontosítható a terminográfiai bejegyzés egyes adatmezőinek megjelölésével, illetve a keresési domén megadásával. Nagyobb, kivonatoló keresés esetén a keresési felület lehetőséget biztosít a *bevitelt rögzítő intézmény/hivatal (BE)* illetve a *gyűjtemény/projekt megnevezésének (TY)* megadására is (ld. 21. ábra).

Recherche

Rechercher

Langue source: Toutes, Allemand, Français, Italien, Romanche, Anglais
 Langue cible: Toutes, Allemand, Français, Italien, Romanche, Anglais
 Nombre de réponses max.: 25
 Affichage des résultats: ☐ sur une colonne ☒ sur deux colonnes

[Fermer Recherche avancée](#)

Recherche avancée

Configuration standard

Statut de la fiche: ☒ Fiches validées en priorité, ☐ Fiches validées exclusivement, ☐ Fiches de travail en priorité, ☐ Fiches de travail exclusivement, ☐ Sans tri

Champs de recherche: ☒ Terme, ☒ Nom, ☒ Abréviation, ☐ Phraséologie, ☐ Définition, ☐ Note, ☐ Contexte, ☐ Source

Domaine: Tous, Administration, Agriculture, Assurances, Audiovisuel, Aviation, Botanique/Zoologie, Chimie, Commerce, Construction, Défense, Douanes, Droit

Bureaux de terminologie: ACH - Administration fédérale suisse, ALX - Traducteurs et traductrices de l'administration fédérale, CHB - Chancellerie d'Etat du Canton de Berne, CHF - Chancellerie d'Etat du Canton de Fribourg, CHG - Chancellerie d'Etat du Canton des Grisons, CHU - Haut Commissariat des Nations Unies pour les réfugiés, CHV - Chancellerie d'Etat du Canton du Valais

Collections: ABC11 - Terminologie NBC du DDPS, ABK06 - Fichier collectif des tra..., ABR89 - Abréviations des services..., ABR92 - Abréviations des titres d..., ABR96 - Abréviations du Tribunal..., ABR99 - Abréviations des services..., ADF03 - Dénominations des unités..., ADF07 - Dénominations des unités..., ADS89 - Dénominations des unités..., ADS95 - Terminologie des drones, AIR01 - Terminologie de la protec..., ALL09 - Terminologie d'Allianz Su..., ALLG14 - Fiches ponctuelles

21. ábra A TermDat adatbank összetett keresési oldala

⁵¹² kizárólag szabványosított, elsősorban szabványosított, kizárólag munkacédula, elsősorban munkacédula, osztályozatlan. A szerző fordítása

⁵¹³ Validiert zuerst, Validiert ausschliesslich, In Bearbeitung zuerst, In Bearbeitung ausschliesslich, Unsortiert; Schede convalidate per prime, Solo schede convalidate, Schede in elaborazione per prime, Solo schede in elaborazione, Nessuna priorità; Ordinar tenor validaziun, Mo endataziuns validadas, Ordinar tenor l'elavuraziun, Mo endataziuns en elavuraziun, Senza urden; Validated first, Validated only, In process first, In process only, Unsorted.

6.1. A keresési eredmények tartalmi és strukturális elemzése

A keresési eredmény két oszlopban, jól elkülönítve jelenik meg. Bal oldalon az összes olyan terminográfiai bejegyzés megjelenik, amely a keresett kifejezést tartalmazza. Jobb oldalon ezzel szemben az első, legáltalánosabb vagy legtöbbet keresett terminográfiai cédula részletezése található, az adatbankban elérhető összes keresési nyelven. A találati eredmények megjelenítése történhet egyszerű (*affichage restreint*), illetve részletes (*affichage complet*) módon. A könnyebb kezelés érdekében a cédulák külön ablakban is megjeleníthetők (*afficher dans une nouvelle fenêtre*), illetve pdf-formátumba exportálva azonnal nyomtathatóak is (*imprimer*). A SLC-ST a terminográfiai bejegyzések javítása érdekében lehetőséget biztosít a felhasználók számára az adott cédulához kapcsolódó észrevételek közvetlen megküldésére. Ezen opciók az egyes cédulák fejléce felett érhetőek el.

Rechercher

Nouvelle recherche

Nombre total de réponses : 2206 - Réponses affichées : 25

1: Gesetz - loi - **legge** - lescha - act (1) ; law (2) ; statute (3)
G - L - L - L - A
Administration fédérale suisse
EWB06 - Petit dictionnaire fédéral

2: Gesetz im formellen Sinn (1) ; formelles Gesetz (2) - loi au sens formel (1) ; loi formelle (2) - **legge** in senso formale (1) ; **legge** formale (2) - lescha en il senn formal - formal enactment
Administration fédérale suisse
EWB06 - Petit dictionnaire fédéral

3: Gesetz im materiellen Sinn (1) ; materielles Gesetz (2) - loi au sens matériel (1) ; loi matérielle (2) - **legge** in senso materiale (1) ; **legge** materiale (2) - substantive enactment ; material enactment
Administration fédérale suisse
EWB06 - Petit dictionnaire fédéral

4: Rahmengesetz (1) ; Grundsatzgesetz (2) ; allgemeines Gesetz (3) - loi-cadre (1) ; loi de principe (2) ; loi d'orientation (3) ; loi générale (4) - **legge** quadro (1) ; **legge** di principio (2) ; **legge** generale (3) - lescha generala - framework act ; general act
Administration fédérale suisse

Fiche - Affichage restreint / Affichage complet / Afficher dans une nouvelle fenêtre / Envoyer un commentaire / Imprimer

En-tête de la fiche

Bureau de terminologie

ACH - Administration fédérale suisse

Collection

EWB06 - Petit dictionnaire fédéral

Statut de la fiche

Fiche validée

Code de fiabilité

3 - Fiche contrôlée linguistiquement

Domaines

JU1 - GÉNÉRALITÉS ; JU4 - HISTOIRE ET SOURCES DU DROIT

Allemand

Terme	Gesetz
Abréviation	G
Définition	Erlass auf der Stufe unter der Verfassung, der in Rechtssätzen für die Betroffenen Rechte, Pflichten oder Zuständigkeiten festlegt oder durch Gebote oder Verbote Verhaltensanweisungen gibt und der gestützt auf die Verfassung vom Gesetzgeber beschlossen und bekannt gemacht (veröffentlicht) wird.

Français

22. ábra Keresési eredmények és kiegészítő opciók megjelenítése

A cédulák megjelenítése megfelel a 4. fejezetben leírt felépítésnek. A bejegyzés fejlécében egyszerű és részletes megjelenítés esetén is a BETYNI mezők, a cédula megbízhatósági foka és azonosítója, továbbá tárgyköri besorolása érhető el. Ezt követően az egyszerű megjelenítésnél a terminus, annak rövidítése és definíciója érhető el. A találati listán a cédulák sorrendje megegyezik a keresési nyelvek sorrendjével. A részletes megjelenítés ezzel szemben a 4. fejezetben felsorolt további, kitöltött adatmezőket is megjeleníti. A forrás adatmezőben megjelölt forrás elérhetősége hiperlinken keresztül megnyitható, így aktualitása, esetleges

196

módosítása egyszerűen elérhető és ellenőrizhető. A feltüntetett források elsődlegesen a Svájci Államszövetség hivatalos oldalaira mutatnak.

Fiche - Affichage complet / Affichage restreint / Envoyer un commentaire / Imprimer	
En-tête de la fiche	
ID de la fiche	56855
BETYNI	ACH EWB06 1000176
Bureau de terminologie	ACH - Administration fédérale suisse
Collection	EWB06 - Petit dictionnaire fédéral
Statut de la fiche	Fiche validée
Code de fiabilité	3 - Fiche contrôlée linguistiquement
Domaines	JU1 - GÉNÉRALITÉS ; JU4 - HISTOIRE ET SOURCES DU DROIT
Collections proches	TGR07 - Terminologie de la Chancellerie d'Etat du Canton des Grisons
Etat des modifications	Créé: 16.11.2010 00:00:00 Modifié: 28.02.2012 00:00:00
Allemand	
Terme	Gesetz
Source	(VE) BJ, Gesetzgebungsleitfaden, 2007, Rz. 194; (AB) BK, Amtliche Abkürzungen des Bundes, 2007; (DF) nach Historisches Lexikon der Schweiz, unter «Gesetze», 2007-08-13, Internet, bund-de, Was ist ein Gesetz?, 2007-08-13, Internet und Fuchs/Caduff, Der Staat, 2004, S. 117
Abréviation	G
Définition	Erläss auf der Stufe unter der Verfassung, der in Rechtssätzen für die Betroffenen Rechte, Pflichten oder Zuständigkeiten festlegt oder durch Gebote oder Verbote Verhaltensanweisungen gibt und der gestützt auf die Verfassung vom Gesetzgeber beschlossen und bekannt gemacht (veröffentlicht) wird.
Pays	CH
Renvoi	Gesetz im formellen Sinn, Bundesgesetz, Verordnung

23. ábra A részletes keresési eredmény megjelenítése, azaz maga a bejegyzés

7. Összegzés és következtetések

A TermDat adatbank algoritmusának, azaz felépítésének és az adatok rendezési módjának bemutatása, valamint az azok létrejöttére, bővítésére és karbantartására vonatkozó irányelvek ismertetése hozzájárulhat további projektek megvalósulásához. A *Svájci Szövetségi Kancellárián* mint közigazgatási hivatalon belül működő *Terminológiai Szekciónál* zajló terminológiai munkafolyamat leírása támpontokat nyújthat magyar terminológiai adatbázisok fejlesztéséhez, egységes elméleti és gyakorlati szempontokat követő kialakításához. A TermDat terminológiai adatbank ezenkívül kitűnő mintaként szolgál az alkalmazott nyelvészet és ezen belül a terminológia mint diszciplína és más tudományok együttműködési formáinak és lehetőségeinek megismeréséhez. Az államilag finanszírozott, külön, önálló intézményként, szakmailag független, magas színvonalú *Terminológiai Szekció munkafolyamata*, információs hálózata és a szakemberek terminológiai munkába való bevonásának koncepciója remek példa lehet a hazai projektek számára is. A többnyelvű országokban az egységes terminológia használatára – különösen jogi hatás kiváltására alkalmas szövegek esetében – egyre nagyobb

az igény. Ennek megvalósítását a számítógépes terminológiai adatbázisok nagyban elősegítik. Ezek egyfelől biztosítják az állampolgárok egymás közötti, illetve az állampolgárok és az állam közötti pontos megértést, továbbá kidolgozott elméleti alapjuk nagyban hozzájárul a terminológia mint diszciplína fejlődéséhez. A svájci terminológusok munkamódszere követendő példa lehet egynyelvű országok számára is az egyértelmű és következetes terminológiahasználat és pontos kommunikáció megvalósítása érdekében. Előnyük és gyakorlati hasznuk a feltüntetett és ellenőrzött többletinformációnak köszönhetően a fordítások minőségi javulásánál és a fordításhoz szükséges idő lerövidülésénél is tetten érhető. Az adatbázis előnyeként jelentkezik továbbá a nyomtatott szótárakkal szemben az egyszerűbb és könnyebb hozzáférhetőség, a tematikus keresési lehetőség, a keresett terminus gyors, az esetleges szinonimák és egyéb releváns információkkal együtt történő elérése. A TermDat sikerét, napi használhatóságát az állandó bővítésen és karbantartáson túl a hosszú idő alatt összegyűjtött tapasztalatok hasznosítása, az adatbázis felépítésének, megjelenítési módjának szükséges fejlesztése biztosítja.

E szempontok alapján ma már kijelenthető, hogy a TermDat rendelkezik azokkal a kritériumokkal, amelyek alapján az adatbázist nem csak terminológiai és fordítási munkák során lehet alkalmazni, hanem azon túlmutatva a jogértelmezés, a jogösszehasonlítás és a nyelvjoggal kapcsolatos egyéb kérdésekre is válasszal szolgál. A jogdogmatika, amely elsődleges szerepe egy konkrét jogrendszer jogi normái jelentéstartalmának, objektív értelmének, szisztematikus megismerésének feltárásában van, komoly segítséget kaphat a terminológiai adatbázisoknak köszönhetően. A jogalkotást középpontba állítva a jogdogmatika és a terminológiatudomány együttesen vizsgálhatják az újonnan alkotott szabályok jogrendszerbe való illeszkedését, a már meglévő jogintézményekhez való kapcsolatát, az okozott változások a jogrendszerben és a jogrendben tetten érhető zavarjait. A terminológiai adatbázisok így olyan eszközt biztosítanak a jogalkotó számára, amely segítségével a tervezett jogszabályok megfogalmazásukban ellentmondásoktól mentesen, nyelvi megformáltságukban helyesen kerülhetnek megalkotásra és közzétételre.

IX. Összefoglalás

Disszertációmban egy adott szakterület, az alkotmányjogi szaknyelv és annak terminológiáját vizsgáltam kvalitatív, empirikus kutatás keretében. Célom annak megállapítása volt, hogy milyen szemléletmóddal, munkamódszerekkel, továbbá modern és megbízható informatikai eszközökkel lehet az alkotmányjog doménjén belüli terminológiai és fordítási munkát segíteni és a jogi szakfordítások minőségét javítani. E cél mentén a kutatás legfontosabb következtetései és javaslatai – a dolgozat szerkezeti egységeire figyelemmel – az alábbiak szerint foglalhatók össze.

1) Kutatásomban elsőként áttekintettem a releváns nemzetközi és hazai jogalkotástani, alkotmányjogi és terminológiai szakirodalmat. Rövid összefoglalást adtam a jogtudomány és a terminológiatudomány kapcsolódási pontjairól, kitérve a jog és nyelv kapcsolatára. Több alfejezeten keresztül tisztáztam a jogalkotás, a jogszabályszerkesztés főbb terminusait, majd részletesen elemeztem a minőségi jogalkotás és az alkalmazott nyelvészet, mint segédtudomány kapcsolatát és szemléletbeli különbségeit, kiemelve napjaink jogalkotási alapelveit, részletesen bemutatva a jogszabályszerkesztő és a terminológus főbb feladatait. A jogalkotástan új trendjei közé sorolva bemutattam az infokommunikációs eszközök alkalmazásának előnyeit, a jogalkotás és a terminológia menedzsment szemléletű felfogását, és a tényeken alapuló jogalkotás kritériumát. A jogalkotás alapelveit vizsgálva és azon megállapítást elfogadva, hogy az állam akkor jár el megfelelően, akkor biztosítja a minőségi jogalkotást mint eljárást, ha a jogszabályok megismerését a lehető legtöbb ember számára a lehető legkisebb költséggel és a lehető leggyorsabban biztosítja. Fontos megjegyezni azonban, hogy a gazdasági érdek ezen szociális igényt gyakran felülírja, és a megszerzett és rendezett tudást ellenszolgáltatásért cserében bocsátja csak a felhasználó részére. Ezért fontosnak tartottam kitérni a két tudományág, a terminológia és az alkotmányjog együttműködéséhez szükséges alapkövetelményekre, részletesen bemutatva a gazdasági, minőségi és együttműködési feltételeket egy nagyobb alkotmányjogi-terminológiai projekt magvalósításának esetében. Ezen elvek nagy eséllyel minőségibb/jobb jogalkotást és következetes terminológia használatot fognak eredményezni, feltéve, ha van a betartására és implementálására irányú politikai elkötelezettség. Továbbá, ha azok, akik a jogalkotással, jogszabályszerkesztéssel, fordítással napi szinten foglalkoznak megfelelő szinten képzettek és rendelkezésükre áll a szükséges erőforrás és intézményi háttér.

A jó minőségű termékek előállítása, így a minőségi terminológia és a minőségi jogszabályok alapvető érdekünk. A fejezet zárásaként a társadalom és jogbiztonság szempontjából vizsgáltam a nyelv funkcióját, majd ezt követően a nyelv és jog kapcsolatát és érvényesülését a társadalom kulturális kontextusába illesztve vizsgáltam. Kijelenthető, hogy a kultúra és a társadalom között olyan állandó kölcsönhatás áll fent, amely folyamatos hatást gyakorol a jogra és annak fejlődésére. Ezt a kölcsönhatást figyelembe véve a jogalkotás az alábbi feltételek megvalósulása mellett lehet csak teljes: jogforrások szövegezése tiszta, egyszerű és könnyen érthető, a kifejezni kívánt tartalom átláthatósága mellett. Legyen továbbá következetes és racionális, kövesse és alkalmazza a megfelelő terminusok használatát., továbbá feleljen meg a jogalkotás minőségére vonatkozó tartalmi, formai és jogszakmai kritériumoknak is.

2) A harmadik fejezetben Dél-Tirol, Svájc és Szlovákia esetében részletesen elemeztem a nemzeti öntudat kialakítását befolyásoló tényezőket, kiemelten foglalkoztam a nyelv és a nyelvjog kérdéskörével, előrevetítve a két esettanulmány összetettségének nyelvi, jogi és terminológiai vonatkozásait. Az elemzésnek azért van kiemelt jelentősége, mert a nemzeti identitás – és ennek központi elemeként a nyelv – megjelenése azt támasztja alá, hogy az elemzett három állam nyelvi jogi szabályozása valóban tudatos nyelvpolitikán alapult. Mindez megfigyelhető az államszervezetek, a hivatalos nyelvhasználat jogi kereteinek, az alkotmányos rendelkezések, a nyelvhasználati modell és a nyelvhasználatot illető területi szabályozási elvnek a szintjén is. Az elemzése során egyértelműen kirajzolódott az anyanyelv-használatához való jog biztosításnak elsőbbsége, annak néhol túlszabályozottsága és az állampolgárok nyelvi jogainak alkotmányos és alapjogi biztosítása.

A Svájc és Dél-Tirol esetében megállapítható a nemzetfogalom elsődlegessége, amely a kölcsönös megértésen és egyenjogúságon alapszik. A területi *nyelvi daraboltság* rendhagyó módon Svájc és Dél-Tirol esetében a nemzet egységét jelenti. A tételes jog, a hivatalos nyelvre megalkotott különböző definícióját alapul véve, terminológiai rendezés útján, a változó jogi tartalmat figyelembevéve meghatároztam a *hivatalos nemzeti nyelv*, az *államnyelv* és a (hivatalos) *kisebbségi nyelv* kategóriát. A bemutatott példák eltérő jogi szabályozással, azonban a nyelvi jogokat alkotmányos és emberi alapjogként azonosítva biztosítják állampolgárjaik számára az anyanyelv használatát az élet összes területén. Állami szerepvállalás mellett, a nyelvi kihívásokra minden esetben intézményi, tudományos háttér kialakítása volt a válasz. Így a nyelvi különbségekből fakadó problémák intézményesített, jogszabályok által egyértelműsített keretek között kerülnek fel- és megoldásra.

3) A terminológia áttekintésében a hazai és külföldi szakirodalom alapján az alapfogalmak leírására helyeztem a hangsúlyt. Ezen belül kitértem a terminus, a definíció és az ekvivalencia különböző értelmezési lehetőségeire, majd azon jellemzőket vizsgáltam meg, amelyek elsődlegesen relevánsak lehetnek a jogi terminológiával kapcsolatos vizsgálódások során. Az elemzés során alapvetően a hazai, a francia és olasz szakirodalomra, továbbá az SLC-ST kézikönyvére támaszkodtam, kiemelve továbbá a szabványok fontosságát. Ennek megfelelően az ismertetett osztályozási és csoportosítási elvek nem tekinthetők lezártak, azokat a nyelv-terminológia-jog vonatkozásában értelmeztem elsődlegesen. Az ekvivalenciaszintek csoportosításához többféle osztályozást is megvizsgáltam, a terminológiában leginkább elterjedt hármas felosztás (teljes ekvivalencia, részleges ekvivalencia és ekvivalencia hiánya) helyett, az SLC-ST ajánlásának megfelelően a négyes felosztást (teljes ekvivalencia, átfedés, inklúzió és ekvivalencia hiánya) alkalmaztam és ismertettem. A szakirodalom ismertetése során rávilágítottam a jogtudomány által a terminológia felé támasztott alapvető elvárásokra, valamint a két tudomány együttműködésének lehetőségeire.

4) Vizsgálataimat a terminológiai munka osztályozási és csoportosítási lehetőségével folytattam, amelynek során kitértem a terminológiai munka alapfogalmaira, majd főbb szakaszait részletesen elemeztem. Mélységében tárgyaltam az egy- és többnyelvű, a deskriptív és preskriptív, továbbá a doménorientált és szövegorientált terminológiai munkát. Az elemzés célja egyfelől a disszertáció szakirodalomi részének kiegészítése, másfelől a vizsgált, alapvetően nem terminológiai célú kutatások felhasználási lehetőségeinek bemutatása volt. A fejezet végén részleteiben elemezett ekvivalencia és definíció kérdéskörét a jog sajátosságaira vonatkoztatva. Ennek során meghatároztam azokat az ekvivalencia eseteket, amelyek a jogi fordítás során leginkább alkalmazhatóak és megoldást biztosítanak egy egy jogi, terminológiai problémára. A definíciók szerepét vizsgálva az alábbi megállapításokat tettem. A jogfogalmak egymáshoz való viszonyát, a köztük lévő kapcsolatok rendjét, a jogrendszer ellentmondásmentességét és koherenciáját csak terminológiai definíciójával biztosíthatjuk. Ennek szerepe a jogbiztonság során érhető tetten, amely az adott fogalom világos, érthető, következetes és egyértelmű meghatározását jelenti.

5) A dolgozat hatodik fejezetében az előzetesen meghatározott elméleti keretet alapul véve, a terminológiában szokásos összevető módszer alapján összesen kilenc alkotmányjogi terminust elemeztem a vonatkozó magyar és olasz nyelvű terminológiai, fordítástudományi és jogi szakirodalom ismeretében, valamint a forrás- és célnyelvi produktumok összevetésével, magyar

– olasz viszonylatában. A vizsgálat célja volt összegyűjteni a jogágra jellemző terminusokat, azonosítani az egyéb jog- és tudományágakban is használt terminusok esetleges jelentésmódosulásait, megtalálni olasz nyelven a megfelelő ekvivalenst. A vizsgálat során rámutattam egyrészt arra, hogy a terminológia fordítási kérdéseinek elemzéséhez a terminus tágabb megközelítésére van szükség, másrészt a fogalmi ekvivalencia szintek megállapításához csak terminológia módszerek segítségével juthatunk el. Célom az volt, hogy megvizsgáljam a jogi terminusok feldolgozottsági fokát és hitelességét a hazai kiadású, jogi témájú nyomtatott és elektronikus fordítói segédeszközökben, azok célnyelvi megfelelőjét, fordítási megoldásait az olasz nyelvben. A vizsgálat során számos ellentmondás mutatkozott. Elsődleges problémaként jelentkezett, hogy az olasz–magyar nyelvpárban nem állnak rendelkezésre átfogó tematikájú hagyományos szerkesztésű jogi szakszótárak. Ezt a hiányosságot a magyar és olasz egynyelvű jogi fogalomtárak, online jogi terminológiai adatbázisok és szójegyzékek, illetve jogi szakmai kézikönyvek felhasználásával igyekeztem pótolni. Ezen segédeszközök elemzése során megállapítható, hogy tartalmuk alapvetően nem, vagy csak részben frissített. A vizsgálatot a terminológiában szokásos többnyelvű, összehasonlító módszer alapján végeztem, Tamás az olasz és magyar gazdasági terminusok elemzésére használt vizsgálatát alapul véve. Terminológiai vizsgálatom egyszerre sorolható az egynyelvű, egy nyelven belül végzett terminológiai munkák, illetve a többnyelvű, több nyelv viszonylatában vizsgálódó, összevető munkák közé. Az elemzés célját tekintve vizsgálatom a szövegorientált terminológiai munkák csoportjába tartozik. A bemutatott kilenc terminus esetében egyaránt fontos megemlíteni, a fogalmi (onomasziológiai elv) megközelítés elsődlegességét, amely a vizsgálat során segített az adott fogalmat jelölő terminust a saját jogrendszerében elhelyezni. Megállapítottam, hogy a terminusok ekvivalencia szintje nem egyértelmű, nehezen értelmezhető, azok alapvetően a funkcionális ekvivalencia kívánalmainak felelnek meg. A kontrasztív vizsgálat során rávilágítottam továbbá a magyar terminusok nemzeti kötöttségére, a szövegezést megelőző hazai terminológiai kutatások hiányára és szükségességére. A terminusok nemzeti szinten történő jelentésmegadásánál a meghatározó jegyek mellett a magyar jogfelfogás és nyelvpolitika hatásai érezhetőek. A bemutatott magyar terminusok és azok olasz nyelvű ekvivalenseik jól illusztrálják a jogág terminológiai rendszerezésének és tisztázásának szükségességét. Érzékeltetik továbbá, hogy egy többnyelvű, magyar alkotmányjogi terminológiai adatbázis elősegítené a gyakorló szakemberek, fordítók, tolmácsok egységes terminushasználatát, elkerülve az új, már létező fogalom leírására létrejövő terminusok születését, felgyorsítva egyúttal a terminológiai harmonizációs folyamatokat. A vizsgálat eredményei hozzájárulhatnak a különböző értelmezési és alkalmazási problémák elkerüléséhez,

illetve azok megoldásához, továbbá jól illusztrálják a jogág terminológiai rendszerezésének és tisztázásának szükségességét. Ennek elősegítésére elkészítettem a vizsgált terminusok magyar–olasz–francia három nyelvű terminográfiai céduláját, amelyet a függelékben tettem közzé.

6) A disszertációm következő fejezetében a bolzanoi Európai Akadémia (Eur.Ac) által létrehozott és gondozott *bistro* jogi terminológiai információs rendszert mutattam be részletesen. A *bistro* az egységes terminológiahasználat – különösen jogi hatás kiváltására alkalmas szövegek esetében –, a joghoz való hozzáférés és a nyelvi jogok biztosításának követelményeként került ismertetésre. A *bistro* jogi terminológiai információs rendszer formai és tartalmi jellemzőinek megvizsgálása előtt, fontosnak tartottam annak intézményi keretét, létrehozásának körülményeit és okát is számba venni. A vizsgált *bistro* mintegy 8,5 millió kifejezést, közel 5000 közigazgatási szöveget, a régió összes törvénykönyvét, valamint több mint 13.000 jóváhagyott terminográfiai cédulát tartalmaz a régió mindhárom hivatalos nyelvén. A hivatalos szövegek hatalmas mennyisége, ebből kifolyólag azok fordítása és terminológiai tisztázása modern munkaeszközt kívántak meg, e kommunikációs és politikai igény kielégítésére. Az elemzés során rámutattam, hogy adatok a *bistro*ban célszerűen rendezett és rendszerezett tárolása, annak gyors tovább fejleszthetősége és állandó frissítési és javítási lehetősége komplex megoldást kínált a Régiónak. Használata nagyban hozzájárult a nemzeti terminológiai harmonizációjának elősegítéséhez, továbbá az új, elfogadott terminusok gyors és következetes közzétételéhez. Elemzésemmel és a *bistro* sajátosságainak leírásával erősíteni kívánom a hazai terminológiai szemléletet, továbbá a terminológiamenedzsment főbb lépéseinek egy már létrehozott adatbázison való bemutatását, esetlegesen oktatásba való bevonását.

7) A dolgozatom második esettanulmányában a svájci jogi-közigazgatási terminológiai adatbank, a TermDat létrejöttének körülményeit, típusát, felépítésének adatmezőit ismertettem részletesen, esettanulmány formájában, amelyek számos tanulsággal szolgálhatnak a hazai terminológiai adatbázisok létrehozását illetően. A vizsgálat első felében kitértem az egységes jogi szaknyelv megalkotásának kritériumaira (egységes jog, egységes jogalkalmazás, azonos nyelv használata) Svájc esetében, ahol mindezt a négy hivatalos nyelv egyenrangúsága és az egységes jogérvényesülés kritériuma mellett kell biztosítani. Ennek szükségességét a hivatalos szövegek mennyiségének rohamos növekedésével, a fordítási és terminológiai munkafolyamatok felgyorsulásával, a munkaeszközök fejlődésével továbbá a kommunikációs igények mielőbbi kielégítésnek szükségletével támasztottam alá. Az állami támogatással és

felelősségvállalással létrehozott TermDat-ot a terminológiapolitika hatékony eszközeként azonosítottam. A TermDat létrejöttének és fejlesztési szakaszainak bemutatásával célom az volt, hogy rávilágítsak az adatbázis létrehozásának minimumkövetelményeire, és főbb szakaszaira. A TermDat fejlődési íve jól mutatja, hogy az állami szerepvállalásnak és az intézmények között létrejövő együttműködésnek köszönhetően a terminológia a jogbiztonság és a sikeres jogalkotás egyik alapfeltétele lehet. A TermDat-ot elemezve, a jelenlegi felépítése alapján az összetett adatbázisok közé soroltam. A TermDat különböző adatmezőinek típusait külön táblázatba szedve ismertettem. A táblázatban az adatmező megnevezését német, francia és magyar nyelven, az adatmezők megnevezésének rövidítését, az adatmező informatikai szerkesztési típusát tüntettem fel, azokat magyarázattal és példákkal egészítve ki.

A fejezet zárásaként az adatbázis tartalmi elemzését végeztem el. Eredményként állapítottam meg, hogy a bemutatott TermDat adatbank algoritmusának, az adatok rendezési módjának bemutatása, valamint az azok létrejöttére, bővítésére és karbantartására vonatkozó irányelvek ismertetése nagyban hozzájárulhat további projektek megvalósulásához.

A kutatás eredményeinek tézisekben való összefoglalása

A kutatás kitűzött célja a jogi terminológiai munkafolyamat elméleti hátterének és gyakorlati alkalmazhatóságának feltárása volt. Napjaink globalizált politikai környezetében elengedhetetlen, hogy a közölni kívánt fogalmak és az őket jelölő szakkifejezések pontosak és egyértelműek legyenek, ez pedig világosan meghatározott fogalmak, terminusok és ekvivalensek nélkül nehezen elképzelhető. Fontos, hogy a nyelv mai állapotát leképezzük, rögzítsük és ellenőrzött formában közzé tegyük. Ennek megfelelően a nyelvi és jog kapcsolatát az egyén és az állam relációjában, valamint az ahhoz kapcsolódó jogok és kötelezettségek viszonyában értelmezzük. A kutatás során megállapítható, hogy a kutatási terület hazai viszonylatban nem kap elég figyelmet, a kutatások alapvetően külön-külön folynak a jog és a terminológia berkein belül. Jelen disszertáció a két tudomány közös munkamódszerének kidolgozásához, a nemzetközi példák átvételéhez kíván hozzájárulni. A leírt eredményekkel egyfelől a jogászok és fordítók figyelmét kívánom felhívni arra, hogy ismerjék meg a terminológiai szemléletmódot, napjaink terminológiai adatbázisainak főbb elméleti és gyakorlati kereteit és ennek megfelelően – Tamás észrevételéhez csatlakozva – alakítsák munkájuk stratégiáját és váljanak a terminológia által biztosított segédeszközök tudatos felhasználójává. A terminológiai ismeretek további előnye, hogy a fordítók és jogászok képesek lesznek nyelvi választásaikat objektív módon, szakmai érvekkel is alátámasztani.

A vizsgálódás által nyert eredményeket az értekezés elején megfogalmazott hipotézisek igazolásával kívánom összefoglalóan bemutatni, és egyben rendszerezni.

1.) Arra keresem a választ, hogy segít-e a terminológiatudomány a joghoz való hozzáférés biztosításában, a jogbiztonság előmozdításában? Ebből következően van-e a létjogosultsága a többnyelvű államok által már kifejlesztett és használt jogi terminológiai adatbázisoknak, azok állami szerepvállalás mellett történő magyar átvételének, a minőségi jogalkotás során történő alkalmazásuknak?

Napjaink információalapú társadalma által életre hívott új életviszonyok és a jogászai munkát támogatni hivatott új informatikai eszközök és szoftverek hatásának vizsgálata során megállapítható azok a jogalkotás folyamatára tett pozitív hatásai, míg az új módszerek és szemléletmódok a minőségi jogalkotás alapfeltételeiként azonosíthatóak.

A két részletesen bemutatott terminológiai adatbank algoritmusának, bővítésére és karbantartására vonatkozó irányelvek ismertetése nagyban hozzájárulhat egy hazai projekt megvalósításához, a jog területén az egységes terminológiai elmélet és gyakorlat szempontjainak kialakításához. Az államilag finanszírozott, külön, önálló intézményként, szakmailag független, a jog és a terminológia szakembereinek együttműködéséből megszülető tudományos és információs hálózat a minőségi jogalkotás egyik alappillére lehet. Ezen együttműködés egyik kiemelt eredményeként értelmezhető egy jogi terminológiai adatbázis létrehozása. Az ismertetett jog terminológiai munkamódszer (Svájc és Dél-Tirol) követendő példa lehet egynyelvű országok számára is, az egyértelmű és következetes terminológiahasználat, pontos kommunikáció és a jogbiztonság kívánalmának biztosítása érdekében. Előnyük továbbá a feltüntetett és ellenőrzött többletinformációnak köszönhetően a fordítások minőségjavulásánál és a fordításra fordított idő lerövidülésénél is tetten érhető.

2.) Milyen anyanyelvi jogokat biztosítanak a vizsgált államok jogrendszerei saját állampolgáraik részére? Ezek miként érhetőek tetten a jogalkotás folyamatában és a jogszabályok megvalósítási és alkalmazási szintjében?

Vizsgálatom során rámutattam, hogy az *anyanyelvhez való jog* és a *jog anyanyelven való hozzáférés* számos részletületet ölel fel. Kiterjed a nemzeti szinten megjelenő hivatalos nyelv intézményére, az államnyelv és a nemzeti nyelv, valamint az idegennyelv tanulásának feltételeire, valamint kapcsolódik az egyének általános nyelvi jogaihoz. A jogalkotást – mint specifikus reguláló tevékenységet – a védendő nyelvi érdekek és értékek, illetve a

megvalósítandó eredmények eszközeként azonosítottam. Ez az anyanyelvi jogok biztosítása során azt előfeltételezi, hogy a jog alakítható a társadalmi-gazdasági körülmények elvárásainak megfelelően, képes az új társadalmi viszonyokat szabályozni, e reguláló funkcióját a hatékonyabb intézmények létrehozása érdekében felhasználni, szükség esetén a javítás lehetőségét fenntartani. Az elemzett országok mindegyikében a jogalkotási folyamat a nyelvjogot illetően tudatos és tervszerű, az alkalmazott szabályozási technikák és módszerek az adott társadalmi-gazdasági helyzetet szabályozzák. A hivatalos nyelv⁵¹⁴ intézménye az államok nyelvi jogának legfontosabb eleme, amely a vizsgált államok esetében kivétel nélkül az alkotmányban kerül nevesítésre és szabályozásra. Ennek megfelelően az anyanyelvi jogokat a hivatalos nyelv és azt szabályozó nyelvi jogok összefüggésében értelmeztem, kitérve Andrassy⁵¹⁵ által használt *többségi* hivatalos nyelv és a *kisebbségi* hivatalos nyelv fogalmára. Ennek fényében megállapítottam, hogy az egyes országok állampolgárjainak joga van a hivatalos nyelven használatához mind a magánéletben, mind a közéletben, a bíróságok és a közigazgatási hatóságok előtt, valamint joguk van az adott ország hivatalos nyelven az oktatásban részt venni, az ország törvényeit és más jogszabályait a hivatalos nyelven megismerni. A kisebbségi (*hivatalos*) nyelveken ezen jogok szintén biztosításra kerülnek, azonban ott már gyakran túlszabályozottsággal és az állam hivatalos nyelv(einek) elsőbbségével szembesülünk. E nyelvjogi szabályozást alapul véve tárgyaltam következő kutatási kérdésemet, amelyet a jogtudomány és a terminológiatudomány metszéspontján helyeztem el.

3) Mi történik akkor, ha a fentebb leírt fogalmi megfeleltetés nem vezet sikerre, az elvégzett összehasonlítás eredményeként a fogalmak között jelentős eltérés mutatkozik? Miként biztosíthatjuk mégis a megfelelő minőségű és színvonalú fordítást és terminológiai megfeleltetést abban az esetben, ha a célnyelvi ország jogi és társadalmi-gazdasági rendszerében csak hasonló fogalom létezik?

Minden jogalkotási eljárásnak és jogalkotási terméknek meg kell felelnie a demokrácia és a jogállamiság elvének. Az alapjogok kérdéskörét vizsgálva fontos, hogy mind a jogalkotási eljárásnak, mind a jogi norma tartalmának tiszteletben kell tartani az alapjogokat. Ennek jelentősége az anyanyelv használat és az anyanyelven történő joghozzáférés biztosításakor érhető tetten. Ha a hozzáférés nem valósul meg, vagy a jogszabály szövegezése nem

⁵¹⁴ Országokként eltérő megnevezés: nemzeti nyelv, államnyelv

⁵¹⁵ Andrassy György: Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra. PTE Európa Központ. Pécs 1998. 32-33. o.

egyértelmű, tehát a jog nem ismerhető meg, sérül az állampolgár alapjoga, a jogkövetés követelménye, valamint a jogalkotó akaratának továbbadása. Ebből következően az állam akkor jár el megfelelően, akkor biztosítja a minőségi jogalkotást mint eljárást, ha a jogszabályok formai és tartalmi megfelelőségi szintje mellett, kiemelt kezeli a nyelvi és terminológiai követelményeket is. Ennek első lépéseként a két tudományág együttműködésének biztosítása, közös szakmai egyeztetések és konferenciák életre hívása szükséges. A hazai jogalkotási folyamatot elemezve megállapítható, hogy a jogalkotás és a terminológia hasonló elvek és gyakorlat alapján kíván megbirkózni a megnövekedett információ mennyiség, az információcsere felgyorsulásának problémakörével, a minőségi munka biztosítása érdekében. A nemzetközi és nemzeti összehasonlító elemzés eredményeként arra a következtetésre jutottam, hogy míg nemzeti szinten a harmonizációs folyamatok és a különböző jogágak terminológiai tisztázása kerül a terminológia középpontjába, addig a nemzetek közötti tudástranszfer az eltérő jogi berendezkedésből fakadóan a terminusok ekvivalenciájának meghatározására irányítja a figyelmet. Így a terminológia az ismeretek, a szakmai tartalmak hordozójaként játszik nagy szerepet (nemzeti szint), míg a fordítás lehetővé teszi azt, hogy a szakmai tartalmak egyik nyelvi közösségből a másikba kerüljenek (nemzetközi szint).

Kutatásom eredményei többféle hasznosítási lehetőséget kínálnak:

- Pontos alkotmányjogi terminológia nélkül semmilyen szándékolt jogi hatás elérése nem lehetséges. Az alkotmányjogon belül megfogalmazott terminológiai együttműködés folyamatának és alapkövetelményeinek leírása kiindulópontját képezheti a témakörben további elméleti kutatásoknak, megalapozhatja és elősegítheti a gyakorlati munkát ezen a területen;
- az alkotmányjog doménjának terminológiai szempontú feltérképezése, a terminográfiai munka részletes leírása és azok a bemutatott magyar-olasz terminus párok példáján való végig vezetése támpontot nyújthatnak a terminológia, a jogász és a szakfordító-képzésben a terminológia gyakorlati oktatásához, továbbá fordítási munkamódszerek kialakításához;
- Az SLC-ST munkafolyamatát elemezve megállapítható, hogy a terminológiai munkafolyamatok adatbázissal történő támogatása hozzájárul a pontos (alkotmány)jogi terminológia kialakításához (tudatosság növeléséhez), elősegíti a megfelelő együttműködést a nyelvészekkel, oktatási- és kutatóintézetekkel továbbá erősíti terminológia gyakorlati célokra koncentrááló szemléletét;

- az bemutatott terminológiai adatbázisok formai, tartalmi, továbbá szerkesztési elvének és a megbízhatóságot biztosító kritériumainak leírása mintául szolgálhat a hazai terminológiai adatbázisok és tudásbázisok készítéséhez;
- A dolgozat eredményei a jogtudomány más ágai számára, a terminológia alkalmazott, gyakorlati irányzatához kapcsolódó kutatások, valamint a terminológusképzések és a fordításhoz köthető egyéb képzések számára is relevánsak lehetnek.

Irodalomjegyzék

- Abel, Andrea – Stuflesser, Mathias – Voltmer Leonhard (eds.): Aspects of multilingualism in european border regions. Eurac research, Bolzano 2007
- Abel, Andrea – Stuflesser Mathias – Putz, Magdalena (eds.): Plurilinguismo in Europa = Multilingualism across Europe. Eurac Research, Bolzano 2006
- Albertazzi, Roberta: Estrazioni di definizioni da corpora costruiti ad hoc. In: Franco Bertaccini – Sara Castagnoli – Francesca La Forgia (eds.): Terminologia a colori. Bologna 2010. 87-119. o.
- Andrássy György: Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra. PTE Európa Központ, Pécs 1998
- Andrássy György: Nyelvszabadság - Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog. Dialóg Campus. Budapest–Pécs 2013
- Andrássy György: Nyelvek és nyelvi jogok a térben. In: Iskolakultúra. 26. évf. 2016/1. szám
- Andrássy György: A magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jogi helyzete. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): A magyar nyelv jelene és jövője. Gondolt Kiadó, Budapest 2017
- Andrássy György: A bevándorlók integrálásának elvi alapjai: a területfüggetlen és a területfüggő emberi jogok. In: Régio. 25. évf. 2017 (2)
- Antia, Bassey E.: Terminology and Language Planning, An alternative framework of practice and discourse, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2000
- Arntz, Reiner: Terminological Equivalence and Translation. In: Helmi B. Sonneveld H. – L. Loening (eds.): Terminology: Applications in interdisciplinary communication. Benjamins, Amsterdam–Philadelphia 1993
- Arntz, Reiner – Picht, Heribert – Mayer, Felix: Einführung in die Terminologiearbeit. Hildesheim, Olms 2004
- B. Kovács Mária: A magyar jogi szaknyelv a XVIII-XIX. század fordulóján. Miskolci Bölcsészeti Egyesület Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Miskolc 1995
- B. Papp Eszter – Fóris Ágota – Bölcskei Andrea: Terminográfiai módszerek és eszközök a terminológusképzésben In: Bocz Zsuzsanna (szerk.) Porta Lingua 2014. Szaknyelvi regiszterek és használati szinterek. Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesülete, Budapest 2014
- Bacsó Jenő: A jogszabályok közérthetősége. Jogtudományi Közlöny. 1968. 9. sz

- Bakk Miklós: Nyelvi jogok, nyelvi rezsim és a demokrácia modelljei. In: Fábián Gyula – Jakab Albert Zsolt (szerk.): Bíró Gáspár Emlékkönyv. Kisebbségi identitás és önrendelkezés a globalizmusban. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2015
- Bándi György: Környezetjog. Osiris Kiadó, Budapest 1999
- Bánki Dezső: Beszédaktusok, jogi aktusok és emberi jogok. Gondolat, Budapest 2012
- Bartha Csilla: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás. In: Nádor Orsolya – Szarka László (szerk): Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Akadémiai Kiadó. Budapest 2003. 56-75. o.
- Bernardini, Giovanni: L'accordo De Gasperi-Gruber. Una storia internazionale. FBK Press, Trento 2016
- Bocquet, Claude: Pour une méthode de traduction juridique. Editions CB, Laussane 1994
- Bocquet, Claude: La traduction juridique. De Boeck Supérieur, Paris 2008
- Bóka Zsolt: A bíróságok régi-új elnevezései: Kúria és törvényszék. 2012
<http://www.parlament.hu/biz/aeb/info/tanulmany.pdf> (2013.11.11.)
- Boschi, Paolo (eds.): LoZingarelli. Zanichelli, Bologna 2008
- Budin, Christian - Galinski, Gerhard: New trends in translation-oriented terminology management. In: Scientific and Technical Translation. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 1993
- Bullo, Francesca – Ciola, Bruno – Coluccia, Stefania (eds.): Dizionario terminologico del diritto dei contratti italiano/tedesco. Eur.Ac, Bolzano 2003
- Cabré, M. Teresa: Terminology. Theory, methods and applications. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia 1999
- Cabré, Teresa C.: Theories of terminology. Their description, prescription and explanation. In: Terminology Vol. IX, No. 2. 2003
- Cabré, M. Teresa: La terminología: representación y comunicación: elementos para una teoría de base comunicativa y otros artículos. IULA, Barcelona 2005
- Cabré, M. Teresa – Bagot, Rosa Estopa – Vivaldi Palatresi, Jordi: Automatic term detection. A review of current systems. In: Bourrigault, D. – Jacquemin, Ch. – L'Homme, M-C. (eds.): Recent advantages in Computational Terminology. John Benjamins Publishing Co., Amsterdam–Philadelphia 2001
- Castagnoli, Sara: Creazione di una knowledge base multilingue in materia di sicurezza sul lavoro. In: Informatore AIAS, anno 4, n. 2/2004

- Castillo, Manuel Torrellas: Quelques spécificités terminologiques et traductionnelles du corpus de l'acquis communautaires. In: Catherine Resche (ed.): Terminologie et domaines spécialisés. Classique Garnier, Paris 2015. 125-144. o.
- Cavagnoli, Stefania: Il plurilinguismo nella scuola materna: due esempi. In: Dodman, Martin – Portesi, Laura (eds.): Crescere in più lingue. Ricerche sul plurilinguismo in ambito scolastico. Edizioni Junior, Azzano San Paolo 2000
- Chiocchetti, Elena: Normazione: aspetti giuridici e linguistici. In: Mediazione: Rivista online di studi interdisciplinari su lingue e culture. 2006
www.mediazioneonline.it/monografi/chiocchetti (2011.12.06.)
- Chiocchetti, Elena – Voltmer, Leonhard (eds.): Harmonising legal terminology. Eurac Research, Bolzano 2008
- Chiocchetti Elena – Voltmer Leonhard (eds.): Normazione, armonizzazione e pianificazione linguistica. Eurac Research, Bolzano 2008
- Chronowski Nóra - Drinóczi Tímea (szerk.): Európai kormányformák rendszertana. HVG-ORAC. Budapest 2007
- Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Kocsis Miklós: Mozaikok, azaz milyen értelmezési kérdéseket vethet fel az alaptörvény? In: Új Magyar Közigazgatás 2011. 6-7. sz.
- Coluccia, Stefania: Il linguaggio giuridico in Alto Adige. In: Pasiando A. (eds.): Heimat: Identità regionali nel processo storico. Donzelli, Roma 2000
- Constantin, Sergiu: Kisebbségi oktatás Olaszországban: Jog és gyakorlat. Pro Minoritate XXII (1) 2012
- Creech, Heather: The Terminology of Knowledge for Sustainable Development: Information, Knowledge, Collaboration and Communications. IISD, Winnipeg 2005
- Csáki Gyula Balázs: A jogi informatika alapjai. Bíbor Kiadó, Miskolc 2004
- Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Mire lehet alkotmányjogi panaszt alapítani? A jogvédelem alapjául szolgáló alaptörvényellenesség és az Alaptörvényben biztosított jog fogalma. MTA Law Working Papers
 2017/25. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2017_25_Csink_Frochlich.pdf
- De Bessé, Bruno – Nkwenti-Azeh, Blaise – Sager, Juan C.: Glossary of terms used in terminology. In: Terminology 1997/4
- Demeczkey Jenő: A terminológia-menedzsment gazdasági haszna a minőségirányítás pénzügyi mutató alapján. In: Magyar Terminológia, 2009/2
- Dezső Márta – Fűrész Klára – Kukorelli István – Papp Imre – Sári János – Somody Bernadette – Szegvári Péter – Takács Imre (szerk.): Alkotmánytan I. Osiris Kiadó. Budapest 2007

- Didier, Emanuel: La traduction juridique en Europe. Etat et perspective de la Common Law en Français et du Droit Civil en anglais. In: Sacco, Rodolfo – Castellani, Luca (eds.): Les multiples langues du droit européen uniforme. L'Harmattan Italia, Torino 1999
- Di Michele, Andrea: Trento, Bolzano e Innsbruck: L'occupazione militare italiana del Tirolo. In: Rasera, Fabrizio (ed.): Trento e Trieste: percorsi degli italiani d'Austria dal '48 all'annessione. Edizioni Osiride, Rovereto, 2014
- Dobos Csilla: A jogi szaknyelv és szakmai kommunikáció. In: Dobos, Cs. (szerk.) Szaknyelvi kommunikáció. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2010
- Dobos Csilla: Nyelv és jog. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 2014
- Dodé Réka: Doménspecifikus korpusz építése és validálása. In: Váradi Tamás (szerk.): AlkNyelvDok11. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest 2017
http://www.nytud.hu/alknyelvdok17/proceedings/Dode_Reka.pdf (2017.11.11.)
- Drinóczi Tímea–Petrétei József: A jogalkotás tervezése és koordinációja. In: Jura 2009/2.
- Drinóczi Tímea: Minőségi jogalkotás és adminisztratív terhek csökkentése Európában. HVG ORAC, Budapest 2010
- Drinóczi Tímea – Petrétei József: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2004
- Drinóczi Tímea: Alkotmányos párbeszéd-elméletek. In: Jura 2012. 2. szám. 60-72. o.
- Drinóczi Tímea: Többszintű alkotmányosság működésben – alkotmányos párbeszéd Magyarországon. Akadémiai doktori értekezés.
http://real-d.mtak.hu/863/7/dc_1051_15_doktori_mu.pdf (2018.04.06.)
- Drinóczi Tímea: Összehasonlító jogalkotástan: trendek és kihívások. In: Nochta Tibor és Monori Gábor (szerk.) Ius et Ars. Ünnepi tanulmányok Visegrády Antal professzor 65. születésnapja tiszteletére. Kódex nyomda, Pécs 2015. 159-178. o
- Drinóczi Tímea: Jogrendszerek versenye és alkotmányos párbeszéd. In: Iustum Aequum Salutare XII. 2016/2
- Drinóczi Tímea: Ex Post Assessment of Legislation in a Comparative Context: CEE and Balkan. In: KLRI Journal of Legislation Evaluation 2016 (10-1). 127-169. o.
- Drinóczi Tímea: Legislative process. In: Karpen, Ulrich –Xanthaki, Helen (eds.): Legislation and Legisprudence in Europe. A comprehensive guide for scholars and legislative practitioners. Hart Publishing, Oxford 2017
- Drinóczi Tímea – Petrétei József: Az alkotmányelmélet és az alkotmánytan helye a társadalomtudományok rendszerében In: Jura. 2018/1. 22. o.
http://jura.ajk.pte.hu/JURA_2018_1.pdf (2018.04.07.)

- Drinóczi Tímea: Az alkotmányos párbeszéd. Jogtudományi alap kutatások 1. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest 2017
https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/jti_01-monografia-2017_final.pdf (2018.04.02.)
- Dubuc, Robert: Manuel pratique de terminologie, Linguatex, Brossard 2002
- Eades, Diana: Sociolinguistics and the Legal Process. Multilingual Matters, Bristol 2010
- Erdősi Péter – Sonkoly Gábor: A kultúra melankóliája - A kulturális örökség fogalmának megjelenése. In: Világosság 2005/6
- Farkas Henrietta Regina: Közzolgáltatások a digitális világban, avagy az elektronizálódás hatásai a bíraskodásra. In: Infokommunikáció és jog. 2016/65. szám
- Fata Ildikó: Funkcionális és fordítási ekvivalensek kontrasztív vizsgálata a magyar és német nyugdíj-biztosítás példáján illusztrálva. In: Dróth Júlia (szerk.): Szaknyelv és Szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról. Szent István Egyetem, Gödöllő 2008
- Fekete Balázs: Jogösszehasonlítás. In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia, 2016. www.jog.tk.mta.hu/ijoten/jogosszehasonlitas (2017.01.06.)
- Fiala-Butora János: A magyar nyelv jogi helyzete Szlovákiában. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk.): Térvesztés és határtalanítás: a magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai. Lucidus, Budapest 2012
- Fischer Márta: Az európai uniós fordítás és terminusalkotás magyar vonatkozásai. Magyar Nyelvőr 2008. 132. évf. 4. sz
- Fischer Márta: Terminológia a szakmai kommunikáció szolgálatában. In: Dobos Csilla (szerk.): Szaknyelvi kommunikáció. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2010
- Fischer Márta: A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra. Doktori Disszertáció. 2010
<http://www.euenglish.hu/wp-content/uploads/2012/05/PHD-FISCHERM%2010.pdf>
 (2013.10.16.)
- Fóris Ágota: Hat terminológia lecke. Lexikográfia, Pécs 2005
- Fóris Ágota: Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2008
- Fóris Ágota: A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márkus Anita (szerk.): Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi

- Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász 2011. 421-428. o.
- Fóris Ágota: A szaknyelvek szociolingvisztikai és terminológiai megközelítése. In: Elmélet és empiria a szociolingvisztikában. Gondolat, Budapest 2013. 163-173. o
- Fóris Ágota: Van-e szükség magyar nyelvújításra napjainkban? A terminológia és a fordítás nyelvújítási vonatkozásai. In: Glossa Iuridica 2014 (1). 49-59. o.
- Fóris Ágota: Osztályozási módszerek a terminológiában és ezek oktatási vonatkozásai. In: Szaknyelv és Szakfordítás - Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról. 2015. 27-34. o.
- Fóris Ágota: A terminológia szerepe a többnyelvű Európában. In: Benő Attika – Fazakas Emese – Zsemlyei Borbála (szerk.) Többnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép Európában. (MANYE XXVI). Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár 2015. 25-34. o.
- Fóris Ágota: Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek magyar (mint idegen nyelv) tanároknak. (Károli könyvek. Magyar nyelv-tanári segédkönyvek.) Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2018 <http://www.kre.hu/ebook/>
- Fóris Ágota – Kékesi Nikolett – Kozma László: Megjegyzések a terminusok jelentésmeghatározásának módszeréhez. Magyar Terminológia, 2009. 2. szám
- Frankenberg, Günther: Critical Comparison: Re-thinking Comparative Law. In: Harvard International Law Journal 1985/2
- Fröhlich Johanna: Az alkotmányértelmezési módszerek igazolása. Doktori disszertáció. 2017 https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Fro%CC%88hlich_PhD%20Dolgozat_v_doi.pdf (2018.03.22.)
- Galinski, Christian – Budin, Gerhard: Deskriptive und präskriptive Terminologieverarbeitung. Hoffmann, L. – Kalverkämper, H. – Wiegand, H. E. (eds.) Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. (HSK Bd. 14.2). de Gruyter, Berlin–New York 1999
- Gémar, Jean-Claude: Les enjeux de la traduction juridique. Principes et nuances. <http://www.tradulex.com/Bern1998/Gemar.pdf> (2014.10.29.)
- Gerzymisch-Arbogast, Heidrun: Identifying term variants in context: The SYSTEXT approach. In: Snell-Hornby, M et. al. (szerk.): Translation studies: An interdiscipline. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia 1994
- Heltai Pál: A fordító és a nyelvi normák. In: Magyar Nyelvőr 2004/128. 407-434. o.
- Herbert, Küpper: A kétharmados/sarkalatos törvények jelensége a magyar jogrendben. In: MTA Law Working Papers 2014/46

- http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_46_Kupper.pdf (2014.12.05.)
- Hermann Veronika: Az egészséges környezethez való jog átfogó védelme az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában. Doktori disszertáció. 2016
- Hudson, Richard Anthony: Sociolinguistics. Cambridge University Press, Cambridge 1980
- Jakab András – Pal Sonneveld: Une continuité imparfaite: la nouvelle Constitution hongroise. In: Jus Politicum 2012/8. szám http://juspolicum.com/uploads/pdf/Hongrie_-_PDF-3.pdf (2013.03.18.)
- Kádár József: Kisebbségi részarány a közszolgáltatásban. Kisebbségkutatás XI. 2002/2. szám
- Kállai Ernő – Varjú Gabriella: A kisebbségi törvény. In: Gyulavári Tamás – Kállai Ernő (szerk.): A jövevényektől az államalkotó tényezőig. A nemzetiségi közösségek múltja és jelene Magyarországon. Országgyűlési Biztos Hivatala. Budapest 2010
- Karcsay Sándor: Jog és nyelv. Jogtudományi Közlöny 36. sz. 1981
- Kaszás Péter: Piros-fehér szikla. Recenzió Martin Unterkircher „Kiolthatatlanul” című könyvéről a dél-tiroli robbantások politikai következményeiről. Magyar Nemzet, 2006/08/05
- Kiss Jenő: Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1995
- Klaudy Kinga: A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica, Budapest 1994
- Klaudy Kinga: Bevezetés a fordítás elméletébe. Scholastica, Budapest 1999
- Klaudy Kinga: Fordítástudomány az ezredfordulón. In: Klaudy Kinga: (szerk.) Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2007
- Kondori Ferenc: Az új világrend jogi kérdései. In: Tanulmányok a „Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században” című tudományos konferenciáról. IX. kötet, 2008
- Korhecz Tamás: A hivatalos nyelvhasználat szabályozása Svájcban. In: Létünk 2013. különszám. Forum Könyvkiadó Intézet, Újvidék 2013. 92-112. o.
- Kondorosi Ferenc: Az új világrend jogi kérdései. In: Tanulmányok a „Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században” című tudományos konferenciáról. IX. kötet. 2008. 27. o. <http://www.pecshor.hu/periodika/2008/kondorosi.pdf> (2014.11.04.)
- Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Osiris. Budapest 2006.
- Kurtán Zsuzsa: A szaknyelv fogalma, értelmezése. In: Kiefer Ferenc et al. (szerk.): A magyar nyelv. Akadémiai Kiadó. Budapest 2006
- Knüsel, Rene: Plurilinguisme et enjeux politiques. Les minorités ethnolinguistiques autochtones à territoire. L'exemple du cas helvétique. Payot, Lausanne 1994

- Lanstyák István: Az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, 1999/2.
- Lanstyák István. A magyar nyelv Szlovákiában. Osiris kiadó–Kalligram könyvkiadó – MTA kisebbségkutató műhely, Budapest–Pozsony 2000,
- Lanstyák István: nyelvi problémák a szlovákiai magyar beszélőközösségben. In: Fórum 2011/2. szám. http://epa.oszk.hu/pdf/EPA00033_Forum_szemle_2011_2_lanstyak-istvan.pdf
- Lécrivain, Claudine: Europe, traduction et spécificités culturelles. In: Europe et traduction. Artois Presses Université, Ottawa 1998
- Legrand, Pierre: European Legal Systems are not Converging In: The International and Comparative Law Quarterly 1996/1
- L’Homme, Marie-Claude: La terminologie: Principes et technique. Les presses de l’Université de Montréal, Montréal 2015
- Magris, Marella – Musacchio, Maria Teresa: La terminografia orientata alla traduzione tra pragmatismo e armonizzazione. In: Terminologie et Traduction 1999/1
- Marosi Ernő: Műemlékvédelem – az örökség hagyományozása. In: Bardoly István – Haris Andrea (szerk.): A magyar műemlékvédelem korszakai. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest 1996
- Mayer, Felix (ed.): Linguistics and cognitive aspects, knowledge representation and computational linguistics, terminology, lexicography and didactics. Eurac Research, Bolzano 2001
- Mayer, Felix: Terminographie heute. Antworten der Lehre auf die Anforderungen der Praxis. In: Krings, H. P–Mayer, F. (eds.): Sprachenvielfalt im Kontext von Fachkommunikation, Übersetzung und Fremdsprachenunterricht. (Für Reiner Arntz zum 65. Geburtstag). Frank&Timme, Berlin 2008
- Megale, Fabrizio: Teorie della traduzione giuridica: Fra diritto comparato e Translation Studies (Theories on legal translation: between comparative law and Translation Studies). Editoriale, Napoli 2008
- Melich János: Jelentéstani kérdések. In: Telegdi Zsigmond (szerk.): Szöveggyűjtemény az általános nyelvészet tanulmányozásához. Tankönyvkiadó, Budapest 1968
- Mellinkoff, David: The Language of the Law. Little, Brown & Co, Boston 1963
- Messina, Chiara: Corso do metodologia terminologica (kézikönyv). CaF. Bern 2013
- Mihalovics Árpád: Politikai és diplomáciai nyelvhasználat/Langage politique et diplomatique. Pannon Egyetem, Veszprém 2006
- Miklós Zsolt: Autonómia-elmélet és gyakorlat. In: Tér és Társadalom 24 (3), 2010

- Misad Katalin: A kisebbségi nyelvek használatát szabályozó rendelkezések Szlovákiában, Finnországban és Dél-Tirolban. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 2009/4.
- Módos Péter: Egy megvalósult autonómia, avagy Dél-Tirol példája. In: Európai Utas. 2006 LXII (1)
- Nagy Noémi: Területi autonómiával rendelkező kisebbségek Spanyolországban – nyelvi jogi kitekintés. In: Szöllősi László (szerk.): Pro Scientia Aranyérmesek XI. Konferenciája. Pro Scientia Aranyérmesek Társasága, Budapest 2013. 289-293. o.
- Nagy Noémi: Nyelv, Hatalom, Jog: a nyelvi sokféleség szabályozásának megközelítéseiről. In: Pro Minoritate 2015/ősz
- Nagy Noémi: A hatalom nyelv, a Nyelv hatalma. Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében. Doktori értekezés. 2015. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/nagy-noemi/nagy-noemi-vedes-ertekezes.pdf>
- Novák Barnabás: A bolzanói *bistro* olasz–német–ladin jogi terminológiai információs rendszer bemutatása. In: Fóris Á. (szerk.) Magyar Terminológia 6. évfolyam, 1. szám, 2013
- Novák Barnabás: Magyarország új Alaptörvényének olasz nyelvű fordítása közben felmerülő terminológiai kérdések. In: Váradi Tamás (szerk.): AlkNyelvDok7, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest 2013
- Novák Barnabás: A fenntartható fejlődés és az egészséges környezethez való jog nyelvészeti megközelítésben. In: Drinóczi T. – Novák B. (szerk.) Jog-Régiók-Fejlesztés. PTE-ÁJK, Pécs–Eszék 2013
- Ortutay Katalin: Pragmatika és jogi nyelvhasználat. In: THL2 - 2006/1–2. szám. 36-40. o.
- Palermo, Francesco: Lingua, diritto e comparazione nel contesto comunitario. In: La traduzione del diritto comunitario ed europeo: riflessioni metodologiche. Atti del convegno tenuto presso la Facoltà di Giurisprudenza di Trento (10-11 marzo 2006), Facoltà di Giurisprudenza di Trento, Trento 2007
- Palermo, Francesco – Pförtl, Eva M.: Normazione linguistica e tutela minoritaria. Accademia europea Bolzano, Bolzano 1997
- Papp Imre: A jogbiztonság formai eleme: a kellő felkészülési idő követelménye. In: Kodifikátor, 2013/1
- Patten, Alan – Kymlicka, Will: Introduction: Language Rights and Political Theory: Context, Issues and Approaches. In: Patten–Kymlicka (eds): Language Rights and Political Theory. Oxford University Press, New York 2003
- Pavel, Silvia: Didacticiel de terminologie, Le Pavel, Ottawa 2004

- Pearson, Jennifer: Comment accéder aux éléments définitoires dans les textes spécialisés? In: Terminologies nouvelles, Rint, Bruxelles 1999
- Peterlini, Oskar: Aspetti e problemi dello Statuto di Autonomia. In: „La storia dell’Alto Adige”, Istituto Magistrale Italiano, Bolzano 1989
- Petrétei József: A törvényfogalom értelmezési lehetőségei alkotmányjogi szempontból In: Jogtudományi Közlöny, 1995. 2. szám
- Petrétei József: Magyar Alkotmányjog I. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2002
- Petrétei József: Jogösszehasonlítás és összehasonlító alkotmányjog. Jura 2004/2. 107-114. o.
- Petrétei József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2009
- Petrétei József: A jogforrás fogalma, érvényessége és hatálya. In: Kodifikáció. 1. évf. 1. sz. 2012
- Petit, Gérald: L’introuvable identité du terme technique. Revue Française de Linguistique Appliquée VI (2). 2001
- Petrik Ferenc: A bírósági szervezet. In: Az Alkotmány a gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1985
- Piccoli, Paolo – Vadagnini, Armando: Il cammino dell’autonomia nei progetti per lo statuto speciale del 1948. Regione Autonoma Trentino Alto Adige, Trento 1988
- Pomian, Krzysztof: Les voies de la culture européenne, IFiS PAN, Varsó 1996
- Popelier, Patricia: Management of Legislation In: Karpen, Ulrich – Xanthaki, Helen (eds.): Legislation and Legisprudence in Europe. A comprehensive guide for scholars and legislative practitioners. Hart Publishing, Oxford 2017. 53-66. o.
- Posner, Richard: Law and Legal Theory in England and America. Clarendon Press, Oxford 1996
- Poulot, Dominique: Musée, nation, patrimoine, 1789-1815. Gallimard, Paris 1997
- Puskás Tünde: Nyelv, identitás, és nyelvpolitika Európában. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2000/1.
- Rádai-Kovács Éva: Az euroterminus. Doktori disszertáció. 2.3. Fordítás az Európai Unióban. 2009. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/radaikovacseva/diss.pdf> (2013.11.16.)
- Ralli, Natascia: Terminologia comparata dei sistemi giuridici: Problematiche principali. In: Banfi E. – Gavioli L. – Guardiano C. – Vedovelli M. (eds.): Atti del 5° Congresso Internazionale dell’Associazione Italiana di Linguistica Applicata. Guerra Edizioni, Perugia 2005

- Ralli Natascia – Stanizzi Isabella: Il dietro le quinte della normazione. In: Chiocchetti E. – Voltmer L. (eds.): Normazione, armonizzazione e pianificazione linguistica. Eurac Research, Bolzano 2008
- Ralli Natascia – Ties Isabella: Corpora e Terminologia: Applicazioni Pratiche in Bistro. In: Picht H. (eds.): Modern approaches to terminological theories and applications. Peter Lang, Bern 2006
- Raus, Rachele La terminologie multilingue. De Boeck Supérieur, Paris 2013
- Rondeau, Gérard: Introduction à la terminologie. Gaëtan Morin, Boucherville 1998
- Recht und Sprache, Fritz Schönherr-Gedächtnissymposium 1985, Öhlinger, Theo (Szerk.): Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien 1986
- Remus, Steffen – Biemann, Chris: Domain-Specific Corpus Expansion with Focused Webcrawling. In: Calzolari, N. Et al. (eds.) Proceedings of the Tenth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2016). European Language Resources Association (ELRA), Párizs 2016
- Sacchetto, Claudio: Translation and Tax Law. In: Rodolfo, Sacco (eds.): L'interprétation des textes juridiques rédigés dans plus d'une langue. L'Harmattan Italia, Torino 2002
- Sacco, Rodolfo: Langue et Droit. In: Sacco, Rodolfo – Castellani, Luca (eds.): Les multiples langues du droit européen uniforme. L'Harmattan Italia, Torino 1999
- Sager, Juan. C.: The translator as terminologist. In Teaching Translation and Interpreting. Training Talent and Experience. (Papers from the First Language International Conference, Elsinore, Denmark, 1991), Cay Dollerup and Anne Loddegaard, John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia 1992
- Sager, Juan C.: Pour une approche fonctionnelle de la terminologie, In: Béjoint, Henri – Thoiron, Philippe (eds.): Le sens en terminologie. Presses universitaires de Lyon, Lyon 2000
- Sandrini, Peter: Comparative Analysis of Legal Terms: Equivalence Revisited. In: Galinski, Ch. – Schmitz, K-D. (szerk.): Terminology and Knowledge Engineering. Indeks Verlag., Frankfurt 1996, 342-351. o
- Sandrini, Peter: La terminologia giuridica: Difficoltà di traduzione e elementi per una metodologia specifica. In: Marx, Sonia (ed.): II. lessici settoriali a confronto. Unipress, Padova 1996. 57-73. o.
- Sandrini, Peter: Legal Terminology. Some Aspects for a New Methodology. In: Hermes Journal of Linguistics. 22. Aarhus School of Business, Aarhus 1999. 101-112. o. <https://tidsskrift.dk/her/article/view/25496/22409> (2013.11.24.)

- Sandrini, Peter: Der transkulturelle Vergleich von Rechtsbegriffen. In: Šarčević (ed.): Legal language in action: Translation, terminology, drafting and procedural issues. Globus, Zagreb 2009
- Sandrini, Peter: The Parameters of Multilingual Legal Communication in a Globalized World. Comparative Legilinguistics. In: International Journal for Legal Communication. 2009/1. 34-48. o.
- Scarpa, Federica: Manuale di terminologia. Aspetti teorici, metodologici e applicativi. Milano: Hoepli 2001. 27-47. o.
- Scarpa, Federica: La traduzione specializzata. Lingue speciali e mediazione linguistica. Hoepli, Milano 2001
- Scarpa, Federica: Terminologia e lingue speciali. Hoepli, Milano 2002.
- Schönbaum Attila: Nemzeti és etnikai kisebbségek parlamenti képviselői Európában – Egy dolgozat hipotézisei. In: Kisebbségkutatás 17 (1), 2008
- Sclano, Francesco – Velardi, Paola: TermExtractor: a Web Application to Learn the Shared Terminology of Emergent Web Communities. 2012
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.100.6338&rep=rep1&type=pdf>
 (2013.11.09.)
- Sermann Eszter: A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai. Doktori disszertáció. 2013
<http://doktori.btk.elte.hu/lingv/sermanneszter/diss.pdf> (2014.10.12.)
- Sidó Árpád – Falala János – Vincze Dávid – Jarábik Balázs: A szlovák-magyar alapszerződés hatásvizsgálata. In: Regio – Kisebbség, politika, társadalom. 2003/1. szám
- Sinclair, John Mch.: Preliminary recommendations on Corpus Typology. Eagels, Birmingham 1996
- Sobrero, Alberto: Le lingue settoriali. Istituto delle Enciclopedia Italiana, Roma 1993
- Soglia, Susanna: Origine, sviluppo e tendenze della terminologia moderna. In: Magris, M., Musacchio, M. T., Rega, L., Scarpa, F. (eds.) 2002. Manuale di terminologia. Hoepli, Milano 2002
- Somssich Réka: Az európai közösségi jog fogalmainak nyelvi megjelenítése, különös tekintettel az európai magánjogra. Doktori disszertáció, 2007
<http://ajkold.elte.hu/doktoriiskola/ajk/fokozatosok/Somssich%20Reka%20%20Disszertacio.pdf> (2014.10.02.)
- Somssich Réka: Ekvivalencia az uniós jog és nemzeti jog fogalmainak szintjén. In: Dróth Júlia (szerk.) Szaknyelv és szakfordítás: Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális

- témáiról 2012.Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő 2012, 21-32. o
- Sonkoly Gábor: A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei
<http://www.szellemiorokseg.hu/files/letoltesek/15.pdf> (2014.11.06.)
- Spalatin, Leonardo: Contrastive Methods. In: Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia, 1967 (23)
- Stefanou, Constantin: Drafting as a form of communication. In: Marta Tavares Almeida – Luzius Mader (Eds.): Proceedings of the 9th IAL Congress Quality of Legislation – Principles and Instruments. Lisbon, 24-25 June 2010. Nomos, Baden-Baden 2011
- Šutaj Stefan – Sáros Aranka: A nemzeti kisebbségek helyzete 2008-ban Szlovákiában. In: Lelkes Gábor – Tóth Károly (szerk.): Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában. Somorja 2009
- Szabó István Mihály: A magyar szaknyelvi kommunikációs kultúra az ezredfordulón. In: Magyar Tudomány. 2001/6
- Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt (szerk.): Szövegváltozatok a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2000
- Szabó Miklós: Kommunikáció általában és a jogban. Bíbor Kiadó, Miskolc 2002
- Szabó Miklós: Jogelmélet és nyelvelmélet. In: Magyar Tudomány 167/2006. 419-431. o.
- Szabó Mihály Gizella: Törvény és gyakorlat: a szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai az 1999. évi kisebbségi nyelvhasználati törvény tükrében. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella (szerk.): Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok. Pozsony 2000/2002
- Szabó Mihály Gizella: A szlovák nyelvpolitika és a kisebbségek anyanyelvhasználati lehetőségei és törekvései. In: Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny 2006/2
- Szabó Mihály Gizella: A szlovák nyelvpolitika és a nyelvhasználat jogi szabályozása Szlovákiában a rendszerváltás után. In: Szabó Mihály Gizella – Lanstyák István (szerk.): Magyarok Szlovákiában. VII. kötet. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2011
- Szalayné Sándor Erzsébet: A nyelvhasználat jogi szabályozhatósága. In: Magyar Tudomány 2.
<http://www.matud.iif.hu/2009/09nov/10.htm> (2014.10.06.)
- Szarka László: Államnyelv, hivatalos nyelv – kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában. In: Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003. 15-37. o.
http://adattar.adatbank.transindex.ro/tanulmany/02_Szarka_Laszlo.htm (2014.10.06.)
- Szilágyi Péter: Jogi alaptan. Osiris Kiadó, Budapest 2014

- Szmodits Jenő: A jog multidiszciplináris megközelítéséről. Magyar Tudomány 2011. (2)
<http://www.matud.iif.hu/2011/01/02.htm> (2013.11.26.)
- Ties, Isabella – Streiter, Olivier: Bistro: il Sistema informativo per la terminologia giuridica.
 In: Di Fidio D. (eds.) Atti del convegno „La formazione in terminologia”. Mediazioni, Bolzano 2006
- Tiersma, Peter: Legal Language. University of Chicago Press, Chicago 1999
- Takács Albert: A jogértelmezés alapjai és korlátai. In: Jogtudományi Közlöny, 1993. 48/3 sz.
- Tamás András: Legistica. A jogalkotástan vázlatja. Szent István Társulat, Budapest 1999
- Tamás Dóra: A trieszti TERMit adatbázis vizsgálata. Magyar Terminológia 2009. 2. évfolyam, 2. szám. 213-235. o.
- Tamás Dóra: Az olasz és a magyar gazdasági rendszerek eltéréseinek hatása a gazdasági terminológiára. In: Nádor, Orsolya (szerk.): A magyar mint európai és világnyelv. A XVIII. MANYE Kongresszus előadásai. MANYE – Balassi Bálint Intézet, Budapest 2009
- Tamás Dóra: A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről az olasz-magyar nyelvpár setében. Doktori értekezés. 2010
<http://doktori.btk.elte.hu/lingv/tamasdoramaria/diss.pdf> (2012.12.10.)
- Tamás Dóra: Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis? In: Fordítástudomány. XIV. évf., 2012 1. szám
- Tamás Dóra: A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről. Eötvös Kiadó, Budapest 2014
- Tamás Dóra: A jogszabály terminus megfeleltetésének kihívásairól az Alaptörvény angol nyelvű fordításaiban. In: Jogi Fórum. 2017
<http://www.jogiforum.hu/blog/jogi-szaknyelv/188> (2017. 10.12.)
- Tamás Dóra: Bevezetés a jogi terminológiába. A terminológus szemüvegén át. Eötvös Kiadó, Budapest 2017 (2017.10.14.)
http://www.eltereader.hu/media/2017/03/JogiTerminologia_READER_opt.pdf
- Temmerman, Rita: Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia 2000
- Temmerman, Rita: Les métaphores dans les sciences de la vie et le situé socioculturel. In: Cahiers du Rifaal 2007/26. 72-83. o.
- Trócsányi László: Az anyanyelv használatához való jog a nemzeti alkotmányokban. In: Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny. 2003/1. sz.
<http://rmjk.adatbank.transindex.ro/pdf/02.Trocsanyi.pdf> (2014.11.15.)

- Trócsányi László – Schanda Balázs: Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 2014.
- Vančo Ildikó: A szlovák nyelv tanítása szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolákban. Általános helyzetkép. In: Magyar Nyelvőr. 2017/141 (3)
<http://nyelvor.c3.hu/period/1413/141302.pdf>
- Varga Attila: Nyelvi jogok szabályozása. In: Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny. 2003/1. <http://rmjk.adatbank.transindex.ro/pdf/05.kozjog.varga.pdf> (2014. 10.12.)
- Varga Csaba: Jog mint logika. Rendszer és technika. Osiris, Budapest 2000
- Varsányi Benedek: A régi és az új jogalkotási törvény összehasonlítása. In: MTA Law Working Papers. 2014/55
- Vass Ágnes: A kisebbségi nyelv használata Szlovákiában. In: Létünk. 2013/különszám
- Verra, Roland: La minoranza ladina. Cultura, lingua, scuola. Ist. Pedagogich Ladin. Trento 2000
- Vinnai Edina: A jogi nyelv nyelvészeti megközelítése. In: Sectio Juridica et Politica, Tomus XXVIII. Miskolc 2010. 145-171 o.
- Vinnai Edina: Nyelvhasználat a jogi eljárásban. PhD értekezés. 2011. (2013.04.12.)
http://phd.lib.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/doc_12225_section_4264.pdf
- Vinnai Edina: Az első „jog és nyelv” kutatás hazánkban. In: Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények. Miskolc, IX. évfolyam, 2014/1. szám. 60-67. o.
- Vinnai Edina: Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása. Gondolat, Budapest 2017
- Vinnai Edina – Bencze Mátyás (szerk.): A bírói ténymegállapítása folyamat szociológiája. Jogszociológiai előadások. Deberceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2018
- Visegrády Antal: A jog hatékonysága. Unió Kiadó, Budapest 1997
- Vitányi Iván: A kultúra szerepe a társadalomban és a demokráciában. In: Beszélő Online.
<http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/a-kultura-szerepe-a-tarsadalomban-es-a-demokraciaban>
 (2017. 10.12.)
- Vizi Balázs: Az európai integráció és a kisebbségi nyelvek In: Kisebbségkutatás. 13. évf. 2004. 1. szám
- Widmer, Jean: Langues nationales et identités collectives. L'exemple de la Suisse. L'Harmattan, Paris 2004
- Zódi Zsolt: Jogi adatbázisok és jogi forráskutatás: Gépek a jogban. Gondolat Kiadó, Budapest 2012

Zweigert, Konrad – Kötz, Hein: Introduction to Comparative Law, Clarendon Press, Oxford
1992

Források

A Magyar-Szlovák Kisebbségi Vegyes Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei

Aides à la traduction et à la redaction/Fordítási és szerkesztési útmutatók

<http://www.bk.admin.ch/themen/sprachen/00083/02218/index.html?lang=fr> (2014.01.09.)

Árva Zsuzsanna: Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez. Wolters Kluwer, Budapest 2013

Az EBESZ kisebbségügyi főbiztosának álláspontja a „Szlovák Köztársaság államnyelvéről szóló törvény” módosításáról. 2009. július 21. In: Kisebbségkutatás - 18. évf. 2009/3. szám

<http://epa.oszk.hu/00400/00462/00043/1739.htm>

Balogh Zsolt (szerk.): Az Alkotmány magyarázata. KJK-Kerszöv, Budapest 2003

Bárdosi Vilmos – Trócsányi László: Magyar-francia-magyar jogi szótár. KJK Kerszöv. Budapest 2001

Bolzanoi Ügyévi Kamara állásfoglalása a nyelvi jogokat illetően

http://www.provincia.bz.it/usp/service/286.asp?somepubl_keyword=statuto (2012.09.10.)

Bolzanoi Ügyévi Kamara állásfoglalása a *bistro*-ról és annak használatánál elsődlegességéről

http://www.ordineavvocati.bz.it/it/lingua_del_processo.php (2012.09.21.)

Bolzano tartomány hivatalos honlapja. <http://www.provincia.bz.it/it/> (2012.09.16.)

Bistro terminológiai adatbázis. <http://dev.eurac.edu:8080/cgi-bin/index/preindex.it> (2012.09.09.)

Costantino Mortati et al. (eds.): Commentario della Costituzione – Principi fondamentali. Zanichelli, Milano 1975/1996

Del Giudice, Filippo: Nuovo dizionario giuridico. Edizioni Giuridiche Simone, Napoli 2008

DIN 2342/1992, Begriffe der Terminologielehre, Grundbegriffe, 5.4.2.

<http://www.doku.net/artikel/terminolo1.htm> (2014.09.22)

Eur.Ac Research Online katalógusa. <http://pro.unibz.it/opaceurac/> (2012.09.06.)

Fehér Könyv a minőségi jogalkotásról, deregulációról és a jó kormányzásról

Francia Emberi Jogok Nemzeti Tanácsadási Bizottság által 2010-ben *Avis sur l'élaboration de la loi* címmel kiadott állásfoglalása

Francia Nemzet Gyűlés által jegyzett *Fiche de synthèse n. 33.* <http://www2.assemblee-nationale.fr/decouvrir-l-assemblee/role-et-pouvoirs-de-l-assemblee-nationale/les-fonctions-de-l-assemblee-nationale/les-fonctions-legislatives/l-initiative-gouvernementale>

Formation/Képzés (TermDat)

<http://www.bk.admin.ch/themen/sprachen/00083/04530/index.html?lang=fr> (2014.09.09.)

- Győrfi Tamás – Jakab András: 2. § [Alkotmányos alapelvek; ellenállási jog] In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány Kommentárja I.
- Guide de rédaction des fiches/Útmutató terminográfiai bejegyzések kidolgozásához (TermDat)
<http://www.bk.admin.ch/themen/sprachen/00083/00854/index.html?lang=fr> (2014.09.09.)
- Hargitai János: Jogi fogalomtár. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2005
- Herczeg Gyulya – Juhász Zsuzsanna: Olasz–magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2001
- ISO 12616:2002 számú, Translation-oriented terminography (Fordításorientált terminográfia) szabványa
- Istituto di Comunicazione Specialistica e Plurilinguismo
<http://www.eurac.edu/it/eurac/welcome/default.html>
- Jakab András: Az Alkotmány kommentárjának feladata. In: Az Alkotmány kommentárja. Századvég, Budapest 2009
- Koltay-Kastner Jenő – Juhász Zsuzsanna: Magyar–olasz szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2004
- La banque de données terminologiques de l'administration fédérale/Szövetségi állam terminológiai adatbázisa www.term.dat.ch (2014.09.09.)
- Ladin Kulturális Intézet <http://www.micura.it/it> (2014.09.14.)
- Leitfaden für die Erarbeitung von Datenbankeinträgen/Útmutató terminográfiai bejegyzések kidolgozásához (TermDat)
<http://www.bk.admin.ch/dokumentation/sprachen/05078/index.html?lang=de> (2014.09.15.)
- LexBrowser Alto Adige jogszabálykereső portálja. <http://lexbrowser.provinz.bz.it/it> (2012.09.10.)
- Politique linguistique et plurilinguisme/Nyelvpolitika és többnyelvűség (TermDat)
<http://www.bk.admin.ch/themen/lang/04925/index.html?lang=fr> (2014.09.09.)
- Nemzeti Jogszabálytár <http://njt.hu/>
- Pauletig Alajos: Magyar-olasz jogi műszótár. Minerva, Fiume 1912
- Pusztai Ferenc (főszerk.): Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003
- Ralli, Natascia – Isabella, Stanizzi – Wissik, Tanja (eds.): Dizionario terminologico dell'Istruzione superiore Austria-Italia (Italiano-Tedesco). Olaszország és Ausztria Felsőoktatási terminológiai szótára (olasz–német nyelven). Eur.Ac, Bolzano 2007
- Recueil systématique du droit fédéral (RS): www.admin.ch/gov/fr/
- Rédaction législative/Jogszabályszerkesztés (TermDat)
<http://www.bk.admin.ch/themen/lang/04921/index.html?lang=fr> (2014.09.09.)

Simone Dizionario giuridico – Online olasz egynyelvű jogi fogalomtár. Edizioni giuridiche Simone. Elérhető: <http://www.simone.it/newdiz/> (2013.02.06.)

Svájci Szövetségi Igazságügyi Hivatal által kiadott *Guide pour l'élaboration de la législation fédérale* (Útmutató a szövetségi jogszabályok kidolgozásához) 3. átdolgozott kiadás, 2007. <https://www.bj.admin.ch/dam/data/bj/staat/legistik/hauptinstrumente/gleitf-f.pdf>;

TermDat Intranet system/TermDat Intranet <http://intranet.bk.admin.ch> (2014.09.09.)

TermInfo/TermInfo <http://www.bk.admin.ch/themen/sprachen/00083/00561/index.html?lang=fr> (2014.09.09.)

Terminologieprozess/Terminológiai folyamat leírása <http://www.bk.admin.ch/themen/sprachen/00083/00691/index.html?lang=de> (2014.09.15.)

Trentino-Alto Adige – Jogszabály gyűjtemény <http://www.regione.taa.it/codice/ricerca.aspx>

Trento tartomány adatbázis gyűjteménye. A tartomány intézményeinek belső dokumentumai. http://www.consiglio.provincia.tn.it/banche_dati.it.asp (2012.09.09.)

Trentino-Alto Adige (Dél-Tirol) régió Szakkönyvtárának a nyelvi kisebbségekre és autonómiákra vonatkozó katalógusa: <http://www.regione.taa.it/biblioteca/normativa/> (2012.09.11.)

Tortora, Giovanni: Dizionario giuridico italiano-francese, francese-italiano. Giuffrè, Milano 2010

Zaicz Gábor (szerk.): Etimológiai szótár: Magyar szavak és toldalékok eredete. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2016

Jogszabályok jegyzéke

Nemzetközi szerződések és más nemzeti jogszabályok:

Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya (1945):

<http://ensz.kormany.hu/az-ensz-es-az-emberi-jogok>

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948):

https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/hng.pdf

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (1950):

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966):

<http://m.menszt.hu/hu/informacio/emberi-jogok>

Granadai Egyezmény az Európai Építészeti Örökség védelméről 1985

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52015IP0293>

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája (1992):

<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/09.pdf>

A Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény (1995):

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900034.TV&celpara>

Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmány (1996):

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97600008.TVR>

Magyarország:

Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94900020.TV>

Az Alkotmány 1989. évi novelláris módosítása (1989. évi XXXI. tv.)

Az 1990. évi alkotmány-novella (1990. évi XL. tv.)

9/1992. (I. 30.) AB határozat

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=992H0009.AB&getdoc=1>

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300078.TV>

1995. évi CXVII. törvény

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500117.TV>

18/1998. (XII. 27.) EüM rendelet az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvénynek a szerv- és szövetátültetésre, valamint -tárolásra és egyes kórszövettani vizsgálatokra vonatkozó rendelkezései végrehajtásáról

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800018.EUM>

34/2000. (X. 20.) AB határozat

www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/1/PDF/2017/34.pdf

71/2002. (XII. 17.) AB határozat

www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/PDF/2010/12.pdf

Magyarország Alaptörvénye

http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny

323/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet az Országos Vérellátó Szolgálatról

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0600323.kor>

61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet a jogszabályszerkesztésről

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0900061.IRM>

32/2010. (XII.31.) KIM rendelet a jogszabályok jelöléséről

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000032.kim>

2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docA10130.TV>

2011. évi CXI. törvény

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100111.TV>

2011. évi CLXII. törvény a bírák jogállásáról és javadalmazásáról

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100162.TV>

Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100151.TV>

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200100.TV>

28/2013. (X. 9.) AB határozat

www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK13167.pdf

T/4488. számú törvényjavaslat

Olaszország:

Rivendicazioni ticinesi 1938 (Ticiniói követelések 1938)

<http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/i/I26986.php>

Accordo di De Gasperi–Gruber 5 settembre 1946 (De Gasperi – Gruber egyezmény)

http://www.provincia.bz.it/pariservertrag/index_i.asp

Trattato di pace fra l'Italia e le Potenze Alleate ed Associate Parigi, il 10 febbraio 1947 (1947. évi olasz békeszerződés) <http://storia.camera.it/documenti/progetti-legge/23-approvazione-del-trattato-pace-potenze-alleate>

Trattato di pace fra l'Italia e le Potenze Alleate ed Associate Parigi, il 10 febbraio 1947, Allegato n. 4 (1947. évi olasz békeszerződés - 4. sz. melléklet) <http://storia.camera.it/documenti/progetti-legge/23-approvazione-del-trattato-pace-potenze-alleate>

Costituzione della Repubblica Italiana 1° gennaio 1948 (Olaszország Alkotmánya) <https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione.pdf>

Legge costituzionale 26 febbraio 1948 n. 5 (5/48. számú Alkotmányos törvény – Első autonóm statútum) https://www.consiglio.provincia.tn.it/leggi-e-archivi/codice_provinciale/Legge20-costituzionale_febbraio201948_205_7747

Legge Costituzionale 10 novembre 1971, n. 1 (1971. november 10-i 1. számú alkotmányerejű törvény - Második autonóm statútum) <https://www.consiglio.provincia.tn.it/leggi-e-archivi/codice-provinciale/Legge20costituzionale2010novembre201971>

Decreto del presidente della repubblica 26 luglio 1976, n. 752 (1976. július 26-ai, 752. számú Trattato köztársasági rendelet) http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/dpr-1976-752/decreto_del_presidente_della_repubblica_26_luglio_1976_n_752.aspx

Decreto del Presidente della Repubblica 15 luglio 1988, n. 574 (1988. július 15-ei 574. számú köztársasági rendelet) http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/decreto_del_presidente_della_repubblica_15_luglio_1988_n_574

Decreto legislativo 16 marzo 1992, n. 267 (1992. március 16-ai 267. számú törvény erejű rendelet) http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/decr_legislativo_16_marzo_1992_n_267

Legge Provinciale 19 luglio 1994, n. 2 (1994. július 19-ei 2. számú Tartományi törvény) http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/lp-1994-2/legge_provinciale_19_luglio_1994_n_2

Decreto del Presidente della Giunta provinciale 25 giugno 1996, n. 21 (Tartományi tanács 1996. június 25.-ei 21. számú rendelethe) http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/20120424/it/decr_presidente_della_giunta_provinciale

Ter. Decreto legislativo 9 settembre 1997, n. 354 (1997. szeptember 9-ei 354. számú kiegészítése) http://lexbrowser.provinz.bz.it/doc/it/1997-354/decr_legislativo_9_settembre_1997

Il nuovo statuto di autonomia di 31 gennaio 2001 (2001. január 31.-ei Új Autónomia statútum) <http://www.provincia.bz.it/politica-diritto-relazioni-estere/autonomia/statuto.asp>

Legge costituzionale 18 ottobre 2001, n. 3 (2001. október 18-ai 3. számú Alkotmányos törvény)
<http://www.parlamento.it/parlam/leggi/01003lc.htm>

Szlovákia:

Az 1984. évi 29. számú közoktatási törvény <http://torvenytar.sk/zakon-165>

Nemzeti a Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény <http://www.torvenytar.sk/zakon-342>

A Szlovák Köztársaság Alkotmánya. Magyar nyelven elérhető: Törvenytár: 460/1992. szám. 1992. szeptember 1. http://www.torvenytar.sk/pdfRules/1486031530_161_2014.pdf

Az anyakönyvekről szóló 1994. évi 154. sz. törvény <http://torvenytar.sk/zakon-134>

A települések nevek kisebbségi nyelven történő megjelenítéséről szóló 1994. évi 191. sz. törvény

Az utónévről és a családi névről szóló 1994. évi 300. sz. törvény <http://torvenytar.sk/zakon-134>

A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának törvénye a Szlovák Köztársaság államnyelvéről. T.t. 270/1995 számú törvény <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00043/1740.htm>

Szerződés a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről

http://bgazrt.hu/files/NPKI/oktatas/Magyarszlovak_alapszerzodes.pdf

Lundi Ajánlások a nemzeti kisebbségek hatékony részvételéről a közéletben & Értelmező Jegyzék. Foundation on Inter-Ethnic Relations, The Hague 1999

<https://www.osce.org/hu/hcnm/32248?download=true>

A nemzetiségi kisebbségek nyelvének használatáról szóló 1999. évi 184. számú törvény

Törvény a Köznevelésről és közoktatásról, valamint egyes törvények módosításáról és kiegészítéséről (közoktatási törvény) / Školský zákon Zákon o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov (Tt. 245/2008.)

<http://torvenytar.sk/zakon-249>

Svájc:

Acte de Médiation du 19 février 1803 (1803. február 19-ei Mediációs Akta)

<http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/f/F9808.php>

Le Pacte fédéral du 7 août 1815 (1815. augusztus 07-ei Szövetségi megállapodás)

Message du Conseil fédéral à l'Assemblée fédérale sur l'augmentation de la subvention allouée au canton du Tessin et aux vallées grisonnes de langue italienne pour la défense de leur culture et de leur langue. (du 24 avril 1942.) (Szövetségi Tanács üzenete a Szövetségi

Gyűlésnek Ticino kanton és Grisons völgy olasz nyelvű lakosságának nyelvi és kulturális védelmének ügyében nyújtandó támogatásról)

<http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/f/F9809.php>

<https://www.amtsdruckschriften.bar.admin.ch/viewOrigDoc.do?id=10089630>

Constitution fédérale de la Confédération suisse du 18 avril 1999 (1999. április 18-ai Szövetségi Alkotmány) <https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19995395/index.html>

Loi du 18 juin 2004 sur les publications officielles ou d'autres dispositions du droit fédéral (2004. június 18-i törvény A szövetségi törvények és egyéb rendelkezések hivatalos kihirdetéséről és közzétételéről)

<https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/20031819/index.html>

Convention sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles, Paris, 20.X.2005 (2005. október 20-ai egyezmény a Kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról)

Loi fédérale sur les langues nationales et la compréhension entre les communautés linguistiques (Loi sur les langues – LLC) du 05 octobre 2007 (2007. október 05-ei szövetségi törvény A nemzeti nyelvekről és nyelvi közösségek közötti megértésről)

<https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/20062545/index.html>

Ábrák jegyzéke

1. ábra Svájc hivatalos nyelveinek földrajzi elosztása 72. oldal
2. ábra Ekvivalencia szintek csoportosítása 114. oldal
3. ábra Az SLC-ST munkamódszere 120. oldal
4. ábra Terminológiai munka szakaszai az SLC-ST alapján 122. oldal
5. ábra Munkabeosztás és nyomonkövetés szalagdiagram segítségével 124. oldal
6. ábra A deskriptív és a preskriptív terminológiai munkamódszer 127. oldal
7. ábra Célnyelvi, kontrasztív vizsgálat 154. oldal
8. ábra Magyar bíróságok hierarchikus felépítése, nevesítve az Ítéltáblák nevét 157. oldal
9. ábra Terminológiai harmonizációs folyamat Trentino-Alto Adige régióban 169. oldal
10. ábra Kivonat – Terminológiai jegyzék 170. oldal
11. ábra A bistro keresőablaka 173. oldal
12. ábra Keresési eredmény megjelenítése 173. oldal
13. ábra Terminográfiai cédula megnyitása és elérési módja 174. oldal
14. ábra CATEx keresési oldal 177. oldal
15. ábra CATEx terminográfiai cédula 177. oldal
16. ábra World wide web keresőmotor indítóoldala 178. oldal
17. ábra A KWIC funkció keresési lapja 179. olda
18. ábra A terminográfiai cédula fejléce – BETYNI mezők 188. oldal
19. ábra A terminográfiai cédula fejléce – további kiegészítő adatok feltüntetése 189. oldal
20. ábra A TermDat egyszerű keresési felülete 194. oldal
21. ábra A TermDat adatbank összetett keresési oldala 195. oldal
22. ábra Keresési eredmények és kiegészítő opciók megjelenítése 196. oldal
23. ábra A részletes keresési eredmény megjelenítése, azaz maga a bejegyzés 197. oldal

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat Az alkotmány és az Alaptörvény terminusok megfeleltetési olasz nyelven 142. o.
2. táblázat A biztos és az alapvető jogok biztosa terminusok megfeleltetési olasz nyelven 144. o.
3. táblázat A hitvallás és a Nemzeti hitvallás terminusok megfeleltetési olasz nyelven 145. o.
4. táblázat A sarkalatos törvény terminus megfeleltetése olasz nyelven 147. o.
5. táblázat Az egészséges környezethez való jog terminus megfeleltetése olasz nyelven 149. o.
6. táblázat A nemzet közös öröksége terminus megfeleltetése olasz nyelven 152. o.
7. táblázat Vizsgálati korpusz összegyűjtése és osztályozása 153. o.
8. táblázat A Kúria terminus megfeleltetése olasz nyelven 156. o.
9. táblázat Az ítélőtábla terminus megfeleltetése olasz nyelven 158. o.
10. táblázat A törvényszék terminus megfeleltetése olasz nyelven 161. o.
11. táblázat A bíróság terminus megfeleltetése olasz nyelven 163. o.
12. táblázat A TermDat adatmezőinek típusai 189-190. oldal

Terminográfiai cédulák

Fejléc / Intestazione della scheda / Entête de la fiche	<i>Magyar</i>	<i>Olasz</i>	<i>Francia</i>
Céduna azonosító / ID della scheda / ID de la fiche	1	1	1
Terminológia gyűjtemény / Raccolta terminologica / Collection terminologique	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Állapot / Stato della scheda / Status de la fiche	Jóváhagyott	Convalidata	Fiche validée
Megbízhatóság / Codice di affidabilità / Code de fiabilité	5 (szabványosított)	5 (scheda normalizzata)	5 (fiche normalisée)
Domén / Dominio / Domaine	Jogtudomány	Giurisprudenza	Jurisprudence
Aldomén / Sotto-dominio / Sous- domain	Alkotmányjog	Diritto costituzionale	Droit constitutionnel
Korreferens gyűjtemények / Raccolte correlate / Collections proches	-	-	-
Módosítások / Cronologia / État des modifications	2017.06.17. (6. mód.)	17.06.2017. (6a modif.)	17.06.2017. (6ième modif.)
Szerkesztő / Redattore / Rédacteur	B.N.	B.N.	B.N.
Nyelvi kód / Codice della lingua / Code de langue	HU	IT	FR
Terminus / Termine / Terme	Alaptörvény	Legge fondamentale	Loi fondamentale
Forrás / Fonte / Source	Magyarország Alaptörvénye	Legge fondamentale dell'Ungheria	Loi fondamentale de la Hongrie

	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny
Rövidítés / Abbreviazione / Abréviation	-	-	-
Morfo-szintaktikai kategória / Categoria morfosintattica / Catégorie morpho-syntaxique	fn.	n.f.	n.f.
Definíció / Definizione / Définition	legmagasabb szintű jogi norma, amely tartalmazza az állam felépítésével és működésével kapcsolatos legfontosabb szabályokat	superiore a ogni altra, che definisce i diritti e i doveri dei cittadini e l'ordinamento dello stato	une norme juridique supérieure à l'ensemble des autres normes juridiques produites et applicables dans l'ordre juridique national
Definíció forrása / Fonte della definizione / Source de la définition	http://www.kormany.hu/hu/mo/az-alaptorveny	http://www.garzantilinguistica.it/ricerca/?q=costituzione	http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel
Megjegyzés / Nota / Note	Többszöri módosítás, kétféle hivatkozás: A cikk illetve I. cikk	Modificazioni, riferimento diverso all'interno del testo: Articolo A ed Articolo I	Modifications, référence différente dans le texte: Article A et Article I
Hivatkozás / Riferimento / Référence	1949. évi XX. törvény	Legge XX. del 1949 (Ungheria)	Loi XX. 1949 (Hongrie)
Ország besorolása / Etichetta di paese / Etiquette du pays	HU	HU	HU
Etimológia / Etimologia / Etymologie	-	-	-
Szinonima / Sinonimi / Synonymes	alkotmány *	costituzione *	constitution *

Fejléc / Intestazione della scheda / Entête de la fiche	<i>Magyar</i>	<i>Olasz</i>	<i>Francia</i>
Céduna azonosító / ID della scheda / ID de la fiche	2	2	2
Terminológia gyűjtemény / Raccolta terminologica / Collection terminologique	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Állapot / Stato della scheda / Status de la fiche	Jóváhagyott	Convalidata	Fiche validée
Megbízhatóság / Codice di affidabilità / Code de fiabilité	5 (szabványosított)	5 (scheda normalizzata)	5 (fiche normalisée)
Domén / Dominio / Domaine	Jogtudomány	Giurisprudenza	Jurisprudence
Aldomén / Sotto-dominio / Sous-domain	Alkotmányjog	Diritto costituzionale	Droit constitutionnel
Korreferens gyűjtemények / Raccolte correlate / Collections proches	-	-	-
Módosítások / Cronologia / État des modifications	2017.06.17. (6. mód.)	17.06.2017. (6a modif.)	17.06.2017. (6ième modif.)

Szerkesztő / Redattore / Rédacteur	B.N.	B.N.	B.N.
Nyelvi kód / Codice della lingua / Code de langue	HU	IT	FR
Terminus / Termine / Terme	Alapvető jogok biztosa	Commissario dei diritti fondamentali	Médiateur des droits fondamentaux
Forrás / Fonte / Source	Magyarország Alaptörvénye	Legge fondamentale dell'Ungheria	Loi fondamentale de la Hongrie
	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny
Rövidítés / Abbreviazione / Abréviation	AJBH.	AJBH.	AJBH.
Morfo-szintaktikai kategória / Categoria morfosintattica / Catégorie morpho-syntaxique	fn.	n.m.	n.m.
Definíció / Definizione / Définition	Az alapvető jogok hatékony, egységes szemléletű és legteljesebb védelmének és az Alaptörvényben meghatározott értékeknek felügyelője.	È un'istituzione indipendente che ha per mandato di promuovere il rispetto dei diritti fondamentali e i valori della Legge fondamentale.	C'est une institution indépendante dont le mandat est de promouvoir le respect des droits fondamentaux et les valeurs de la Loi fondamentale.
Definíció forrása / Fonte della definizione / Source de la définition	2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról	2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról	2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról
Megjegyzés / Nota / Note	Ld. 2011. évi CXLI. Törvény (OPCAT); 2016. évi CL. Törvény (ÁKR); 2017. évi I. törvény; Szociális Charta	Vedi: Legge CXLI del 2011 (OPCAT); Legge CL. del 2016 (ÁKR); Legge I. del 2017; Charta Sociale ungherese (2008)	V. Loi CXLI 2011 (OPCAT); Loi CL. 2016 (ÁKR); Loi I. 2017; Charta Sociale hongroise (2008)
Hivatkozás / Riferimento / Référence	Alapvető jogok biztosának Hivatala valamint 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról	Alapvető jogok biztosának Hivatala valamint 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról	Alapvető jogok biztosának Hivatala valamint 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról
Ország besorolása / Etichetta di paese / Etiquette du pays	HU	HU	HU
Etimológia / Etimologia / Etymologie	-	-	-

Fejléc / Intestazione della scheda / Entête de la fiche	<i>Magyar</i>	<i>Olasz</i>	<i>Francia</i>
Céduna azonosító / ID della scheda / ID de la fiche	3	3	3

Terminológia gyűjtemény / Raccolta terminologica / Collection terminologique	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Állapot / Stato della scheda / Status de la fiche	Jóváhagyott	Convalidata	Fiche validée
Megbízhatóság / Codice di affidabilità / Code de fiabilité	5 (szabványosított)	5 (scheda normalizzata)	5 (normalisée)
Domén / Dominio / Domaine	Jogtudomány	Giurisprudenza	Jurisprudence
Aldomén / Sotto-dominio / Sous- domain	Alkotmányjog	Diritto costituzionale	Droit constitutionnel
Korreferens gyűjtemények / Raccolte correlate / Collections proches	-	-	-
Módosítások / Cronologia / État des modifications	2017.06.17. (6. mód.)	17.06.2017. (6a modif.)	17.06.2017. (6ième modif.)
Szerkesztő / Redattore / Rédacteur	B.N.	B.N.	B.N.
Nyelvi kód / Codice della lingua / Code de langue	HU	IT	FR
Terminus / Termine / Terme	Nemzeti Hitvallás	Professione nazionale	Profession de foi nationale
Forrás / Fonte / Source	Magyarország Alaptörvénye	Legge fondamentale dell'Ungheria	Loi fondamentale de la Hongrie
	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny
Rövidítés / Abbreviazione / Abréviation	-	-	-
Morfo-szintaktikai kategória / Categoria morfosintattica / Catégorie morpho-syntaxique	fn.	n.f. (sempre singolare)	n.f. (tjs singulier)
Definíció / Definizione / Définition	Magyarázója, irányadója és alapérték-katalógusa az Alaptörvénynek, amely egy nemzet tagjainak gyűttélésének elveit tartalmazza.	Le catalogue explicatif et base théorique de la Loi fondamentale, qui contient les principes de la coexistence des membres d'une nation.	Catalogo esplicativo, guida e indice di base della Legge fondamentale, che contiene i principi della convivenza dei membri di una nazione.
Definíció forrása / Fonte della definizione / Source de la définition	http://www.keh.hu/	http://www.keh.hu/	http://www.keh.hu/
Megjegyzés / Nota / Note	https://alkotmanybirosag.hu/jog/alaptorveny	https://alkotmanybirosag.hu/jog/alaptorveny	https://alkotmanybirosag.hu/jog/alaptorveny
Hivatkozás / Riferimento / Référence	Az Alaptörvény értékei http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/	Az Alaptörvény értékei http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/	Az Alaptörvény értékei http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/

Ország besorolása / Etichetta di paese / Etiquette du pays	HU	HU	HU
Etimológia / Etimologia / Etymologie	-	-	-
Szinonima / Sinonimi / Synonymes	-	-	-

Fejléc / Intestazione della scheda / Entête de la fiche	<i>Magyar</i>	<i>Olasz</i>	<i>Francia</i>
Céduna azonosító / ID della scheda / ID de la fiche	4	4	4
Terminológia gyűjtemény / Raccolta terminologica / Collection terminologique	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Állapot / Stato della scheda / Status de la fiche	Jóváhagyott	Convalidata	Fiche validée
Megbízhatóság / Codice di affidabilità / Code de fiabilité	5 (szabványosított)	5 (scheda normalizzata)	5 (normalisée)
Domén / Dominio / Domaine	Jogtudomány	Giurisprudenza	Jurisprudence
Aldomén / Sotto-dominio / Sous-domain	Alkotmányjog	Diritto costituzionale	Droit constitutionnel
Korreferens gyűjtemények / Raccolte correlate / Collections proches	-	-	-
Módosítások / Cronologia / État des modifications	2017.06.17. (6. mód.)	17.06.2017. (6a modif.)	17.06.2017. (6ième modif.)
Szerkesztő / Redattore / Rédacteur	B.N.	B.N.	B.N.
Nyelvi kód / Codice della lingua / Code de langue	HU	IT	FR
Terminus / Termine / Terme	Sarkalatos törvény	Legge cardinale	Loi organique
Forrás / Fonte / Source	Magyarország Alaptörvénye	Legge fondamentale dell'Ungheria	Loi fondamentale de la Hongrie
	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny
Rövidítés / Abbreviazione / Abréviation	-	-	-
Morfo-szintaktikai kategória / Categoria morfosintattica / Catégorie morpho-syntaxique	fn.	n.f.	n.f.

Definíció / Definizione / Définition	Kizárólag a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmados többségével lehet elfogadni. 32 tárgykörét az Alaptörvény nevesíti.	è un atto normativo, adottato dal parlamento con un procedimento aggravato, nella gerarchia delle fonti del diritto è subordinato alla costituzione.	La loi organique a généralement pour objet de préciser l'organisation et le fonctionnement des pouvoirs publics en application d'articles de la Constitution. Doit être adoptée par l'Assemblée nationale à la majorité absolue.
Definíció forrása / Fonte della definizione / Source de la définition	http://www.parlament.hu/sarkalatos-torvenyek	http://www.senato.it/	http://www.vie-publique.fr/focus/decrypter-actualite/loi-organique
Megjegyzés / Nota / Note	https://alkotmanybirosag.hu/jog/alaptorveny	https://alkotmanybirosag.hu/jog/alaptorveny	https://alkotmanybirosag.hu/jog/alaptorveny
Hivatkozás / Riferimento / Référence	Az Alaptörvény értékei http://m.ludita.uni-nke.hu/reposzitorium/	Az Alaptörvény értékei http://m.ludita.uni-nke.hu/reposzitorium/	Az Alaptörvény értékei http://m.ludita.uni-nke.hu/reposzitorium/
Ország besorolása / Etichetta di paese / Etiquette du pays	HU	HU	HU
Etimológia / Etimologia / Etymologie	-	-	-
Szinonima / Sinonimi / Synonymes	-	-	-

Fejléc / Intestazione della scheda / Entête de la fiche	<i>Magyar</i>	<i>Olasz</i>	<i>Francia</i>
Cédula azonosító / ID della scheda / ID de la fiche	5	5	5
Terminológia gyűjtemény / Raccolta terminologica / Collection terminologique	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Állapot / Stato della scheda / Status de la fiche	Jóváhagyott	Convalidata	Fiche validée
Megbízhatóság / Codice di affidabilità / Code de fiabilité	5 (szabványosított)	5 (scheda normalizzata)	5 (normalisée)
Domén / Dominio / Domaine	Jogtudomány	Giurisprudenza	Jurisprudence
Aldomén / Sotto-dominio / Sous-domain	Környezetjog	Diritto ambientale	Droit de l'environnement

Korreferens gyűjtemények / Raccolte correlate / Collections proches	-	-	-
Módosítások / Cronologia / État des modifications	-	-	-
Szerkesztő / Redattore / Rédacteur	B.N.	B.N.	B.N.
Nyelvi kód / Codice della lingua / Code de langue	HU	IT	FR
Terminus / Termine / Terme	Egészséges környezethez való jog	Diritto all'ambiente sano	Droit à un environnement sain
Forrás / Fonte / Source	Magyarország Alaptörvénye	Legge fondamentale dell'Ungheria	Loi fondamentale de la Hongrie
	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny
Rövidítés / Abbreviazione / Abréviation	-	-	-
Morfo-szintaktikai kategória / Categoria morfosintattica / Catégorie morpho-syntaxique	fn.	n.m.	n.m.
Definíció / Definizione / Définition	Tárgya a környezet, mint az emberi létfenntartás feltétele/az emberi élet természeti alapja. Célja a környezet védelme, a környezetszennyezés megelőzése, valamint a természeti erőforrások racionális használatának biztosítása.	Riconoscimento specifico alla salvaguardia dell'ambiente come diritto fondamentale della persona ed interesse fondamentale della collettività, e come la conservazione, la razionale gestione ed il miglioramento delle condizioni naturali.	Concept qui appelle à la protection et la préservation de la nature, qui incite à la lutte contre les nuisances et qui vise l'aménagement de l'espace rural, urbain et du patrimoine culturel.
Definíció forrása / Fonte della definizione / Source de la définition	http://www.kvvm.hu/index.php?pid=20	http://www.altalex.com/diritto-dell-ambiente-e-diritto-all-ambiente	http://www.conseil-constitutionnel.fr/droit/environnementsain
Megjegyzés / Nota / Note	Az egészséges környezethez való jog értelmezése és érvényesülése Közép- és Kelet-Európában - jogi és közpolitikai keretek https://jog.tk.mta.hu	V., ad es., Corte Cost., sent. nn. 302/1988; 391/1989; 341/1996; 157/1998; 273/1998; 382/1999; 54/2000; 507/2000.	-
Hivatkozás / Riferimento / Référence	http://jesz.ajk.elte.hu/csink56.pdf	Corte Cost. sent. n. 210 del 28 maggio 1987.	Cahiers du Conseil constitutionnel n° 15 (Dossier : Constitution et environnement)
Ország besorolása / Etichetta di paese / Etiquette du pays	HU	IT	FR
Etimológia / Etimologia / Etymologie	-	-	-

Szinonima / Sinonimi / Synonymes	-	-	-
----------------------------------	---	---	---

Fejléc / Intestazione della scheda / Entête de la fiche	<i>Magyar</i>	<i>Olasz</i>	<i>Francia</i>
Céduna azonosító / ID della scheda / ID de la fiche	6	6	6
Terminológia gyűjtemény / Raccolta terminologica / Collection terminologique	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Állapot / Stato della scheda / Status de la fiche	Jóváhagyott	Convalidata	Fiche validée
Megbízhatóság / Codice di affidabilità / Code de fiabilité	5 (szabványosított)	5 (scheda normalizzata)	5 (normalisée)
Domén / Dominio / Domaine	Jogtudomány	Giurisprudenza	Jurisprudence
Aldomén / Sotto-dominio / Sous-domain	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Korreferens gyűjtemények / Raccolte correlate / Collections proches	-	-	-
Módosítások / Cronologia / État des modifications	2017.06.17. (6. mód.)	17.06.2017. (6a modif.)	17.06.2017. (6ième modif.)
Szerkesztő / Redattore / Rédacteur	B.N.	B.N.	B.N.
Nyelvi kód / Codice della lingua / Code de langue	HU	IT	FR
Terminus / Termine / Terme	Nemzet közös öröksége	Patrimonio comune nazionale	Patrimoine commun de la nation
Forrás / Fonte / Source	Magyarország Alaptörvénye	Legge fondamentale dell'Ungheria	Loi fondamentale de la Hongrie
	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny
Rövidítés / Abbreviazione / Abréviation	-	-	-
Morfo-szintaktikai kategória / Categoria morfosintattica / Catégorie morpho-syntaxique	fn.	n.m.	n.m.

Definíció / Definizione / Définition	A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek összessége	La totalità delle risorse naturali, in particolare terreni agrari, foreste e risorse idriche, biodiversità, specie vegetali e animali e valori culturali.	La totalité des ressources naturelles, en particulier les terres agricoles, les forêts et les ressources en eau, la biodiversité, les espèces végétales et animales et les valeurs culturelles.
Definíció forrása / Fonte della definizione / Source de la définition	https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV	https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV	https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV
Megjegyzés / Nota / Note	-	-	-
Hivatkozás / Riferimento / Référence	http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma	http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma	http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma
Ország besorolása / Etichetta di paese / Etiquette du pays	HU	HU	HU
Etimológia / Etimologia / Etymologie	-	-	-
Szinonima / Sinonimi / Synonymes	-	-	-

Fejléc / Intestazione della scheda / Entête de la fiche	<i>Magyar</i>	<i>Olasz</i>	<i>Francia</i>
Céduna azonosító / ID della scheda / ID de la fiche	7	7	7
Terminológia gyűjtemény / Raccolta terminologica / Collection terminologique	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Állapot / Stato della scheda / Status de la fiche	Jóváhagyott	Convalidata	Fiche validée
Megbízhatóság / Codice di affidabilità / Code de fiabilité	5 (szabványosított)	5 (scheda normalizzata)	5 (normalisée)
Domén / Dominio / Domaine	Jogtudomány	Giurisprudenza	Jurisprudence
Aldomén / Sotto-dominio / Sous-domain	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Korreferens gyűjtemények / Raccolte correlate / Collections proches	-	-	-
Módosítások / Cronologia / État des modifications	2017.06.17. (6. mód.)	17.06.2017. (6a modif.)	17.06.2017. (6ième modif.)
Szerkesztő / Redattore / Rédacteur	B.N.	B.N.	B.N.
Nyelvi kód / Codice della lingua / Code de langue	HU	IT	FR

Terminus / Termine / Terme	Kúria	Corte Suprema	La Cour Suprême
Forrás / Fonte / Source	Magyarország Alaptörvénye	Legge fondamentale dell'Ungheria	Loi fondamentale de la Hongrie
	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny
Rövidítés / Abbreviazione / Abréviation	-	-	-
Morfo-szintaktikai kategória / Categoria morfosintattica / Catégorie morpho-syntaxique	fn.	n.f.	n.f.
Definíció / Definizione / Définition	Feladata az egységes és következetes bírói gyakorlat kialakítása, ún. jogegységi határozatok meghozatalával. Elbírálja továbbá a törvényszék, az ítéltábla határozata ellen előterjesztett jogorvoslatot, a felülvizsgálati kérelmeket.	Il suo compito è stabilire una pratica giudiziaria coerente, prendendo delle decisioni unitarie. Giudica anche l'appello contro la decisione dei tribunali e le richieste di revisione.	Sa tâche consiste à établir une pratique judiciaire cohérente, avec ses résolutions de droit unitaire Il juge également l'appel contre un jugement des tribunaux et les demandes de révision.
Definíció forrása / Fonte della definizione / Source de la définition	https://birosag.hu/kuria	https://birosag.hu/kuria	https://birosag.hu/kuria
Megjegyzés / Nota / Note	Jogegységi határozatok: http://www.kuria-birosag.hu/hu/jogegysegi-hatarozatok	Decisioni legislative: http://www.kuria-birosag.hu/hu/jogegysegi-hatarozatok	Décisions législatives: http://www.kuria-birosag.hu/hu/jogegysegi-hatarozatok
Hivatkozás / Riferimento / Référence	2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról	Legge CLXI del 2011 sull'organizzazione e l'amministrazione dei tribunali	Loi CLXI 2011 sur l'organisation et l'administration des tribunaux
Ország besorolása / Etichetta di paese / Etiquette du pays	HU	HU	HU
Etimológia / Etimologia / Etymologie	-	-	-
Szinonima / Sinonimi / Synonymes	-	-	-

Fejléc / Intestazione della scheda / Entête de la fiche	<i>Magyar</i>	<i>Olasz</i>	<i>Francia</i>
--	---------------	--------------	----------------

Céduna azonosító / ID della scheda / ID de la fiche	8	8	8
Terminológia gyűjtemény / Raccolta terminologica / Collection terminologique	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Állapot / Stato della scheda / Status de la fiche	Jóváhagyott	Convalidata	Fiche validée
Megbízhatóság / Codice di affidabilità / Code de fiabilité	5 (szabványosított)	5 (scheda normalizzata)	5 (normalisée)
Domén / Dominio / Domaine	Jogtudomány	Giurisprudenza	Jurisprudence
Aldomén / Sotto-dominio / Sous-domain	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Korreferens gyűjtemények / Raccolte correlate / Collections proches	-	-	-
Módosítások / Cronologia / État des modifications	2017.06.17. (6. mód.)	17.06.2017. (6a modif.)	17.06.2017. (6ième modif.)
Szerkesztő / Redattore / Rédacteur	B.N.	B.N.	B.N.
Nyelvi kód / Codice della lingua / Code de langue	HU	IT	FR
Terminus / Termine / Terme	Ítéltábla	Corte d'appello regionale	Cour d'appel
Forrás / Fonte / Source	Magyarország Alaptörvénye	Legge fondamentale dell'Ungheria	Loi fondamentale de la Hongrie
	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny
Rövidítés / Abbreviazione / Abréviation	-	-	-
Morfo-szintaktikai kategória / Categoria morfosintattica / Catégorie morpho-syntaxique	fn.	n.f.	n.f.
Definíció / Definizione / Définition	Az ítéltábla elbírálja - törvényben meghatározott ügyekben - a helyi bíróság és a törvényszék határozata ellen előterjesztett jogorvoslatot, továbbá eljár a hatáskörébe utalt egyéb ügyekben. Az 5 ítéltábla a törvényszékek és a Kúria közötti szintet jelenti.	La Corte d'appello regionale si occupa - in materie definite dalla legge - dei rimedi giuridici contro la decisione del tribunale locale e del Tribunale regionale, e agisce in altri casi riferiti alla sua giurisdizione. Le 5 corti d'appello regionali si trovano fra Corte Suprema e Tribunale regionale nella gerarchia dei tribunali.	Les cours d'appel ont pour mission de trancher les recours introduits contre les jugements rendus, par les tribunaux locaux et les cours régionales dans les affaires déterminées par la loi. Les cinq cours d'appel régionales sont situées entre la Cour suprême et le tribunal régional dans la hiérarchie des tribunaux.
Definíció forrása / Fonte della definizione / Source de la définition	https://birosag.hu/itelotabla	https://birosag.hu/itelotabla	https://birosag.hu/itelotabla

Megjegyzés / Nota / Note	Az ítéletátlak illetékességi területe: https://birosag.hu/itelotabla k	Competenze: https://birosag.hu/itelotabla k	Domain de compétence: https://birosag.hu/itelotabl ak
Hivatkozás / Riferimento / Référence	2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról	Legge CLXI del 2011 sull'organizzazione e l'amministrazione dei tribunali	Loi CLXI 2011 sur l'organisation et l'administration des tribunaux
Ország besorolása / Etichetta di paese / Etiquette du pays	HU	HU	HU
Etimológia / Etimologia / Etymologie	-	-	-
Szinonima / Sinonimi / Synonymes	-	-	-

Fejléc / Intestazione della scheda / Entête de la fiche	<i>Magyar</i>	<i>Olasz</i>	<i>Francia</i>
Céduna azonosító / ID della scheda / ID de la fiche	9	9	9
Terminológia gyűjtemény / Raccolta terminologica / Collection terminologique	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Állapot / Stato della scheda / Status de la fiche	Jóváhagyott	Convalidata	Fiche validée
Megbízhatóság / Codice di affidabilità / Code de fiabilité	5 (szabványosított)	5 (scheda normalizzata)	5 (normalisée)
Domén / Dominio / Domaine	Jogtudomány	Giurisprudenza	Jurisprudence
Aldomén / Sotto-dominio / Sous-domain	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Korreferens gyűjtemények / Raccolte correlate / Collections proches	-	-	-
Módosítások / Cronologia / État des modifications	2017.06.17. (6. mód.)	17.06.2017. (6a modif.)	17.06.2017. (6ième modif.)
Szerkesztő / Redattore / Rédacteur	B.N.	B.N.	B.N.
Nyelvi kód / Codice della lingua / Code de langue	HU	IT	FR
Terminus / Termine / Terme	Törvényszék	Tribunale regionale	Cours régionales

Forrás / Fonte / Source	Magyarország Alaptörvénye	Legge fondamentale dell'Ungheria	Loi fondamentale de la Hongrie
	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny
Rövidítés / Abbreviazione / Abréviation	-	-	-
Morfo-szintaktikai kategória / Categoria morfosintattica / Catégorie morpho-syntaxique	fn.	n.m.	n.m. (pluriel)
Definíció / Definizione / Définition	A törvényben meghatározott ügyekben - első fokon jár el, és másodfokon elbírálja a járásbírók, valamint a közigazgatási és munkaügyi bíróságok határozatai ellen bejelentett fellebbezéseket.	Sono i tribunali nazionali di prima e di seconda istanza che svolgono le funzioni a essi attribuite dalla legge, che si occupano in seconda istanza dei ricorsi contro le decisioni dei tribunali amministrativi e del lavoro.	Les cours régionales statuent en première instance dans les cas prévus par la loi et examinent les appels interjetés contre les jugements rendus par les tribunaux locaux et les tribunaux du travail et par les cours de district, les tribunaux administratifs et les tribunaux du travail.
Definíció forrása / Fonte della definizione / Source de la définition	https://birosag.hu/torvenyszekek	https://birosag.hu/torvenyszekek	https://birosag.hu/torvenyszekek
Megjegyzés / Nota / Note	Törvényszékek illetékességi területe: https://birosag.hu/torvenyszekek	Competenze: https://birosag.hu/torvenyszekek	Domain de compétence: https://birosag.hu/torvenyszekek
Hivatkozás / Riferimento / Référence	2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról	Legge CLXI del 2011 sull'organizzazione e l'amministrazione dei tribunali	Loi CLXI 2011 sur l'organisation et l'administration des tribunaux
Ország besorolása / Etichetta di paese / Etiquette du pays	HU	HU	HU
Etimológia / Etimologia / Etymologie	-	-	-
Szinonima / Sinonimi / Synonymes	-	-	-

Fejléc / Intestazione della scheda / Entête de la fiche	<i>Magyar</i>	<i>Olasz</i>	<i>Francia</i>
--	---------------	--------------	----------------

Céduna azonosító / ID della scheda / ID de la fiche	10	10	10
Terminológia gyűjtemény / Raccolta terminologica / Collection terminologique	Alkjog	Dir. cost.	Droit cost.
Állapot / Stato della scheda / Status de la fiche	Jóváhagyott	Convalidata	Fiche validée
Megbízhatóság / Codice di affidabilità / Code de fiabilité	5 (szabványosított)	5 (scheda normalizzata)	5 (normalisée)
Domén / Dominio / Domaine	Jogtudomány	Giurisprudenza	Jurisprudence
Aldomén / Sotto-dominio / Sous-domain	Alkjog	Dir.cost.	Droit cost.
Korreferens gyűjtemények / Raccolte correlate / Collections proches	-	-	-
Módosítások / Cronologia / État des modifications	2017.06.17. (6. mód.)	17.06.2017. (6a modif.)	17.06.2017. (6ième modif.)
Szerkesztő / Redattore / Rédacteur	B.N.	B.N.	B.N.
Nyelvi kód / Codice della lingua / Code de langue	HU	IT	FR
Terminus / Termine / Terme	Járásbírótság	Tribunale Distrettuale	Les cours de district
Forrás / Fonte / Source	Magyarország Alaptörvénye	Legge fondamentale dell'Ungheria	Loi fondamentale de la Hongrie
	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny	http://njt.hu/cgi_bin/njt_alaptorveny
Rövidítés / Abbreviazione / Abréviation	-	-	-
Morfo-szintaktikai kategória / Categoria morfosintattica / Catégorie morpho-syntaxique	fn.	n.m.	n.m. (pluriel)
Definíció / Definizione / Définition	E bíróságok hatáskörébe tartoznak mindazok az ügyek, amelyekben az elsőfokú eljárást törvény nem utalja más bíróság elé.	Il Tribunale Distrettuale è competente a pronunciarsi in primo grado come previsto dalla legge.	Les cours de district connaissent des affaires en première instance.

Definíció forrása / Fonte della definizione / Source de la définition	https://birosag.hu/birosagi-szervezetek	https://birosag.hu/birosagi-szervezetek	https://birosag.hu/birosagi-szervezetek
Megjegyzés / Nota / Note	Járásbíróóságok illetékességi területe: https://birosag.hu/torvenyszekek/jaras-birosag	Competenze: https://birosag.hu/torvenyszekek/jaras-birosag	Domain de compétence: https://birosag.hu/torvenyszekek/jaras-birosag
Hivatkozás / Riferimento / Référence	2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról	Legge CLXI del 2011 sull'organizzazione e l'amministrazione dei tribunali	Loi CLXI 2011 sur l'organisation et l'administration des tribunaux
Ország besorolása / Etichetta di paese / Etiquette du pays	HU	HU	HU
Etimológia / Etimologia / Etymologie	-	-	-
Szinonima / Sinonimi / Synonymes	-	-	-

A témakörben publikált tanulmányok

- 1) Szerzői jogok fordítói szemszögből. In: Bencsik A., Fülöp P. (szerk.) *Jogász Doktoranduszok II. Pécsi Találkozója*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2012. 273–282. o.
- 2) Az érvényesség és a hatályosság fordíthatósága az olasz és a magyar jogi terminológia tükrében. In: *Porta Lingua 2012 Szaknyelv kutatási irányzatok és alkalmazások*. Szokoe, Debrecen 2012. 67–77. o.
- 3) A bolzanói *bistro* olasz–német–ladin jogi terminológiai információs rendszer bemutatása. In: Fóris Á. (szerk.) *Magyar Terminológia* 6. évfolyam, 1. szám, 2013. 41–59. o.
- 4) Magyarország új Alaptörvényének olasz nyelvű fordítása közben felmerülő terminológiai kérdések. In: VII. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia. 2013. február 1. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet. 159–168. o.

- 5) Nyelvpolitika a jogi szaknyelv tükrében. In: Kassai (szerk.) *A nyelvújítás mint nyelvpolitikai aktus*. Nyelvészeti Doktorandusz Füzetek 10. PTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola., Pécs 2013. 68-73. o.
- 6) Sustainable development and the right to a healthy environment – a linguistic approach. In: Drinóczi T. – J. Legčević (szerk.) *Aspects of local and regional development*. Dunicop, Pécs-Eszék 2013. 91-115. o.
- 7) A fenntartható fejlődés és az egészséges környezethez való jog nyelvészeti megközelítésben. In: Drinóczi T. – Novák B. (szerk.) *Jog – Régiók – Fejlesztés*. Dunicop, Pécs-Eszék 2013. 609-627. o.
- 8) Jogi dokumentumok terminológiájának fordítási kérdései: Magyarország Alaptörvénye. In: Rixer Á. (szerk.) *Glossa Iuridica*. KRE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2014. 60-73. o.
- 9) Les nouveaux termes dans la loi fondamentale de la Hongrie. In: Resche C. (szerk.) *Terminologie et domaines spécialisés – Approches plurielles*. Classique Garnier, Paris 2016. 145-162. o.
- 10) *A terminológiai adatbázisok gyakorlati haszna a terminológia és a fordító-tolmacsképzésben*. 2015. <http://nws.niif.hu/ncd2014/docs/ehu/047.pdf>.
- 11) Le rôle d'une base de données terminologique au services de la traduction juridique: Loi Fondamentale de la Hongrie. In: *Comparative Legilinguistics – International Journal for Legal Communication*. Vol. IX. Institute of Linguistics Adam Mackiewicz University. Poznan 2015. 61-76. o.
- 12) Drinóczi T. – Novák B.: 2015. Linguistic approach in jurisprudence – Terminology, Translation studies and databases. In: *Theory and Practice of Legislation* (Volume 3 No. 1) pp. 115-129. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20508840.2015.1041707>
- 13) Novák B. – Tamás D.: A TermDat avagy egy svájci jogi-közigazgatási terminológiai adatbank tanulságai. In: *Magyar Terminológia*. 2016. 6. évfolyam, 2. szám 207-231.
- 14) Novák B. – Drinóczi T.: L'interprete traduttore nel procedimento penale ungherese alla luce delle recenti direttive europee. In: *Translation Studies and Translation Practice: Proceedings of the 2nd International Translata Conference*, 2014: Part 2. Peter Lang, Frankfurt 2017. pp. 89-99.